

Névtani Értesítő

46.

**Budapest
2024**

NÉVTANI ÉRTESÍTŐ

Az ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete és a Magyar Nyelvtudományi Társaság lektorált folyóirata

Felelős szerkesztő: Farkas Tamás (ELTE)

Szerkesztő: Slíz Mariann (ELTE)

Szerkesztőbizottság:

Bauko János (UKF), Bölcskei Andrea (KRE), Fábián Zsuzsanna (ELTE),
Gerstner Károly (HUN-REN), Hegedűs Attila (PPKE), Hoffmann István (DE),
Juhász Dezső (ELTE), Laczkó Krisztina (ELTE), Tóth Valéria (DE)

A szerkesztőség címe:

ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet
1088 Budapest, Múzeum körút 4/A – E-mail: nevtert@btk.elte.hu

Online: <https://ojs.mtak.hu/index.php/nevtert> – Archívum: <https://nevtert.elte.hu>

ISSN 0139-2190 (nyomtatott) – ISSN 2064-7484 (online)

46. szám

Budapest, 2024



Támogatók: ELTE Kari Kiválósági Alap és ELTE Folyóirat-fejlesztési Alap

Tördelte: Wendl Dávid

Nyomda: Fellini Kft.

TARTALOM

TANULMÁNYOK

TASI RÉKA: Eh, mi a név? Az irodalmi névhasználat nyelvészeti, kulturális és fordítástudományi vonatkozásairól	9
FEKETE NORBERT: Névhazsnálati stratégiák a klasszikus századforduló epigrammagyűjteményeiben	13
LŐRINCZ JULIANNA: Az epitheton ornansok Petőfi Sándor A helység kalapácsa című művében és fordításában	33
SASVÁRI ANNA: Személynevek és földrajzi nevek A Pál utcai fiúk fordításaiban	43
PETHŐ JÓZSEF: „Hál’ Istennek abban a könyvben, amibe belekezdtem, nincs Rezeda Kázmér...” Krúdy ironikus névadásáról – fordításstilisztikai megközelítésben	53
KUSPER JUDIT: Abigéltől Emerencig: nevek és sorsok Szabó Magda regényeiben. Kísérlet egy hermeneutikai alapú onomasztikai vizsgálatra	65
KECSKÉS JUDIT: A tulajdonnevek műfajépítő szerepe a Sorsod Borsod című regionális krimiben	77
SCHÄFFER ANETT: Tulajdonnév vagy a tulajdon neve? A nevek és a névtelenség szerepe Margaret Atwood A Szolgálólány meséje és a Testamentumok című regényeiben	99
GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ: Pesty Frigyes Nógrád vármegyei helynévgyűjtésének nyelvjárástörténeti és szociolingvisztikai hasznosításáról	117
HAUBER KITTI: A készülő Dunántúli történeti családnévtárról. Egy funkcionális-kognitív névtipológiai és névföldrajzi kutatás bemutatása	127

MŰHELY

HAUBER KITTI – WENDL DÁVID: A névtani tudománykommunikáció szerepe és fórumai napjainkban	151
RÁCZ ANITA: A Kiss Lajos-díj 2024. évi nyertese: dr. Köteles-Szőke Melinda	169
N. FODOR JÁNOS: Személynevek térben és időben. A Kárpát-medence 18. század eleji személyneveinek komplex elemzése a Történeti magyar családnévatlasz alapján. Habilitációs értekezés összefoglalója	173
A doktori iskolákban megvédett névtani témájú disszertáció 2023-ban: SPOLÁRNÉ IMREH RÉKA: A tulajdonnevek szerepe az alternatív-nemzeti diskurzusban	179

KÖNYVSZEMLE

KECSKÉS JUDIT: Kis Tamás – RácZ Anita – Reszegi Katalin – Tóth Valéria szerk.: Köszöntő könyv Hoffmann István 70. születésnapjára. (Magyar Nyelvjárások 61.)	183
SLÍZ MARIANN: Harry Parkin: The Concise Oxford Dictionary of Family Names in Britain [A nagy-britanniai családnevek kézisótára]	188
HAUBER KITTI: Damaris Nübling – Konrad Kunze Hrgg.: Kleiner deutscher Familiennamenatlas. Entstehung, Gebrauch, Verbreitung und Bedeutung der Familiennamen [Kis német családnévatlasz. A családnevek eredete, használata, elterjedtsége és jelentése]	193

PARAPATICS ANDREA: Robin Phelps-Ward – Wonjae Phillip Kim eds.: The Power of Names in Identity and Oppression. Narratives for Equity in Higher Education and Student Affairs [A nevek ereje az identitásban és az elnyomásban. Narratívák a méltányosságért a felsőoktatásban és hallgatói ügyekben].....	196
JENEI KAMILLA: Francesco Perono Cacciafoco – Francesco Cavallaro: Place names. Approaches and perspectives in toponymy and toponomastics [Helynevek. Megközelítések és perspektívák a helynévkutatásban].....	199
PÁL HELÉN: Kiss Jenő: Mihályi tájszó- és névtár. Tájszavak, földrajzi, személy- és állatnevek. Múlt és jelen.....	204
HORVÁTH BRIGITTA: Takács Judit: Névtani (határ)esetek. Személynevek a segédtudományok tükrében.....	206
KOZMA JUDIT: Kovács László szerk.: Márkanevek: marketing és nyelvészet határán.....	209
SLÍZ MARIANN: Despoina Panou: Translating Names in Harry Potter [Nevek fordítása a Harry Potterben].....	213
FARKAS TAMÁS: Balázs József Attila – Kiss Gábor: Jókai-enciklopédia. Szavak, kifejezések magyarázata és személyek, földrajzi helyek, történelmi események bemutatása.....	216
FÁBIÁN ZSUZSANNA: Artur Gałkowski: La competenza onomastica nell’insegnamento e nell’uso dell’italiano L2. Il contesto polacco [A nevekkel kapcsolatos kompetencia az olasz mint idegen nyelv oktatásában és használatában].....	220
A Névtani Értesítő szerkesztőségébe beérkezett magyar névtani kiadványok.....	221

FOLYÓIRATSZEMLE

TÓTH PANNA: Onoma 58. (2023).....	223
WENDL DÁVID: Names. A Journal of Onomastics 71. (2023).....	226
FÁBIÁN ZSUZSANNA: Rivista Italiana di Onomastica 29. (2023).....	228
PÓCZOS RITA: Namenkundliche Informationen 115. (2023).....	231
KOZMA JUDIT: Österreichische Namenforschung 50. (2022).....	235
BAUKO JÁNOS: Acta onomastica 64. (2023).....	237
SEBESTYÉN ZSOLT: Вопросы ономастики 20. (2023).....	239
GYÖRFFY ERZSÉBET: Namn och bygd 111. (2023).....	243

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe.....	247
Számunk szerzői.....	252

CONTENTS

ARTICLES

TASI, RÉKA: What's in a name? On the linguistic, cultural and translational aspects of literary naming.....	9
FEKETE, NORBERT: Strategies of name use in epigram collections at the turn of the eighteenth and nineteenth centuries.....	13
LÓRINCZ, JULIANNA: The epithets ornans in Sándor Petőfi's mock epic poem A helység kalapácsa ['The Hammer of the Village'] and in its translations.....	33
SASVÁRI, ANNA: Personal names and geographical names in the translations of the novel A Pál utcai fiúk ['The Paul Street Boys'].....	43
PETHŐ, JÓZSEF: "Thank goodness! in the book I started, there is no Kázmér Rezeda..." A stylistic approach to the translation of Krúdy's ironic naming	53
KUSPER, JUDIT: From Abigail to Emerenc: Names and fates in Magda Szabó's fiction.....	65
KECSKÉS, JUDIT: The role of proper names in the regional crime novel Sorsod Borsod ['Borsod is Your Fate'].....	77
SCHÄFFER, ANETT: Owning a name or being owned? Names and namelessness in Margaret Atwood's The Handmaid's Tale and The Testaments.....	99
GRÉCZI-ZSOLDOS, ENIKŐ: On the use of Frigyes Pesty's place-name collection of Nógrád County from the perspectives of historical dialectology and socio-linguistics	117
HAUBER, KITTI: On the Database of the Historical Surnames of Transdanubia: a work in progress. Introduction to a study on functional-cognitive name typology and name geography.....	127

ONOMASTICS AND EVENTS

HAUBER, KITTI – WENDL, DÁVID: The role and platforms of onomastic science communication today	151
RÁCZ, ANITA: Winner of the 2024 Lajos Kiss Prize: Dr Melinda Köteles-Szőke	169
N. FODOR, JÁNOS: Personal names in space and time. A complex analysis of the personal names of the early 18th-century Carpathian Basin based on the Atlas of Historical Surnames in Hungary. A summary of a habilitation dissertation.....	173
PhD thesis on Onomastics defended in 2023: SPOLÁRNÉ IMREH, RÉKA: The role of proper names in the alternative national ideology.....	179

BOOK REVIEWS

KECSKÉS, JUDIT: Tamás Kis – Anita Rác – Katalin Reszegi – Valéria Tóth eds.: Köszöntő könyv Hoffmann István 70. születésnapjára. (Magyar Nyelvjárások 61.) [Festschrift for István Hoffmann's 70th birthday. Magyar Nyelvjárások 61.]	183
SLÍZ, MARIANN: Harry Parkin: The Concise Oxford Dictionary of Family Names in Britain.....	188

HAUBER, KITTI: Damaris Nübling – Konrad Kunze Hrsg.: Kleiner deutscher Familiennamenatlas. Entstehung, Gebrauch, Verbreitung und Bedeutung der Familiennamen [Small German Surname Atlas. Origin, use, distribution and meaning of surnames].....	193
PARAPATICS, ANDREA: Robin Phelps-Ward – Wonjae Phillip Kim eds.: The Power of Names in Identity and Oppression. Narratives for Equity in Higher Education and Student Affairs.....	196
JENEI, KAMILLA: Francesco Perono Cacciafoco – Francesco Cavallaro: Place names. Approaches and perspectives in toponymy and toponomastics	199
PÁL, HELÉN: Jenő Kiss: Mihályi tájszó- és névtár. Tájszavak, földrajzi, személy- és állatnevek. Múlt és jelen [Dictionary of dialect words and names from Mihályi village. Dialect words, geographical names, personal names and names of animals. Past and present].....	204
HORVÁTH, BRIGITTA: Judit Takács: Névtani (határ)esetek. Személynevek a segédtudományok tükrében [Onomastic (borderline) cases. Personal names in the light of auxiliary sciences].....	206
KOZMA, JUDIT: László Kovács ed.: Márkanevek: marketing és nyelvészet határán [Brand names: on the border of marketing and linguistics]	209
SLÍZ, MARIANN: Despoina Panou: Translating Names in Harry Potter	213
FARKAS, TAMÁS: József Attila Balácsi – Gábor Kiss: Jókai-enciklopédia. Szavak, kifejezések magyarázata és személyek, földrajzi helyek, történelmi események bemutatása [An encyclopaedia of Jókai's oeuvre. Explanation of words, phrases and introduction of persons, geographical places, historical events].....	216
FÁBIÁN, ZSUZSANNA: Artur Galkowski: La competenza onomastica nell'insegnamento e nell'uso dell'italiano L2. Il contesto polacco [Onomastic competence in the teaching and use of Italian L2. The Polish context]	220
Recently received books on Hungarian Onomastics.....	221

REVIEWS ON PERIODICALS

TÓTH, PANNA: <i>Onoma</i> 58. (2023).....	223
WENDL, DÁVID: <i>Names. A Journal of Onomastics</i> 71. (2023).....	226
FÁBIÁN, ZSUZSANNA: <i>Rivista Italiana di Onomastica</i> 29. (2023).....	228
PÓCZOS, RITA: <i>Namenkundliche Informationen</i> 115. (2023).....	231
KOZMA, JUDIT: <i>Österreichische Namenforschung</i> 50. (2022).....	235
BAUKO, JÁNOS: <i>Acta onomastica</i> 64. (2023).....	237
SEBESTYÉN, ZSOLT: <i>Вопросы ономастики</i> 20. (2023).....	239
GYÓRFFY, ERZSÉBET: <i>Namn och bygd</i> 111. (2023).....	243

INFORMATION

To our authors	247
Contributors of this issue.....	252

TANULMÁNYOK

Eh, mi a név?

Az irodalmi névhasználat nyelvészeti, kulturális és fordítástudományi vonatkozásairól

Az MTA Miskolci Területi Bizottság Nyelv- és Irodalomtudományi Szakbizottságának munkabizottságai 2023-ban is számos tudományos programot, rendezvényt kínáltak tagjaiknak és az érdeklődőknek. A fenti címmel 2023. november 28-án megrendezett konferencia két munkabizottság, a Nyelvtudományi és az Irodalomtudományi Munkabizottság közös szervezésében és részvételével zajlott. Ugyanakkor nemcsak az irodalomtörténészek és nyelvészek számára egyaránt izgalmas kihívásokat tartogató téma indokolta ezt a közös konferenciát, hanem az a tény is, hogy a Miskolci Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájában szép eredményekkel működik a Kulturális Fordítástudomány alprogram Kappanyos András vezetésével, és a doktoranduszok is releváns kutatásokkal kapcsolódtak a konferencia fő témájához: a tulajdonnevek irodalmi felhasználásának kérdéséhez.

A szervezők, Kappanyos András mint az Irodalomtudományi Munkabizottság vezetője és Kecskés Judit, a Nyelvtudományi Munkabizottság elnöke a következő, Kappanyos András gondolatait tartalmazó felhívásszöveggel hirdették meg a tanácskozást: „A tulajdonnév egyedi jelölő, de működése nem magától értetődő: egy *Kis János*ról szóló szócikknek saját referenciahálójával kell eldöntenie, hogy a Berzsenyit felfedező lelkésZRől vagy a liberális filozófusról (esetleg a név más jelentős viselőjéről) van-e szó. Ugyanez a név Móricz novellájában éppen a jelentéktelenség, az összetéveszthetőség epithetonjává válik. Irodalmi kontextusokban a név meghaladhatja nyelvészeti értelemben vett funkcióját, felhasználva az alapjául szolgáló közszo referencialitását (*Tallerossy Zebulon*, *Édes Anna*), vagy a befogadó más jellegű feltételezett előzetes tudását (például történelmi, tájjellegű vagy nemzetiségi nevek használata). A tulajdonnevek szimbólummá válhatnak (*Mohács*, *Pusztaszer*), de a szimbolikus jelentésük el is kophat (*Verecke*, *Dévény*). Máskor épp az irodalmi alkotások szöveghálózata segíti átlépésüket az egyes tulajdonnévi kategóriákon belül (*Lipótmező*, *Kufstein*), és így válnak egy egész jelenségkör jelölőjévé. Még érdekesebbé válik mindez, ha a kulturális mintázatok idő- vagy térbeli elmozdulásával, kontextusváltásával is számolunk: azzal, hogy az idő múlásával elhalványul, a fordítás révén pedig egészében elvész az egykorú köztudomás.” A szervezők ezekről a kérdésekről szóló előadásokat, elméleti modelleket és esettanulmányokat vártak a konferenciára, amelyre 2023. november 28-án 13 előadó részvételével került sor.

A résztvevőket köszöntő beszédemben a konferencia interdiszciplináris jellegét hangsúlyozandó elevenítettem fel a következő, a tulajdonnév és az irodalmi szöveg kapcsolatára vonatkozó példát: Zrínyi Miklós 1659-ben írt, a szakirodalom által *Elégia* címmel emlegetett

versét. A vers értelmezését abban a tekintetben szakirodalmi konszenzus övezte, hogy Zrínyi elsőszülött fiának halála nyomán született. Az életrajziség kérdéséről elszakadni nem tudó kutatásban ugyanakkor az elsőszülött fiú nevének kérdése problematikus maradt – a rendelkezésre álló források ugyanis konkrét névről nem ejtettek szót. Éppen ezért újra és újra megfogalmazódott az a feltételezés, hogy az elsőszülött fiú neve nem lehetett a versben szerepeltetett név: *Izsák*.

A bibliai Izsák történetét a Teremtés könyve 22,1–19-ben olvashatjuk: Izsák Ábrahám és Sára egyetlen gyermeke, akit apja Isten parancsának engedelmeskedve feláldozni készül. Izsák feláldozására azonban mégsem kerül sor, Isten ezzel a kéréssel ugyanis csak próbára teszi Ábrahámot, az ő hitét. A szakirodalom az *Izsák* név használatát a „jelképeség”, „költői fogás” értelmezéssel közelítette meg, sőt metaforának tekintette – és valóban: a név a költő áldozatának antitetikus metaforája lehet; antitetikus, mert a költő vagy a lírai én esetében Isten nem elégszik meg a hittel, a szándékkal, hanem valóban magához is veszi a gyermeket. (SZÉCHY 1900: 47, KOVÁCS 1985: 256, ÖTVÖS 1997.)

Az értelmezéstörténet tartogat ezért némi tanulságot számunkra. A vers egész retorikai fikciója az *Izsák* név biblikus konnotációi köré épül: a költeményt ugyanis ÖTVÖS PÉTER (1997: 37) „ortodox retorikai elemzése” szerint egy hipotetikus antitetikus szillogizmus szervezte: annak eldönthetatlensége, hogy Isten szereti vagy bünteti azt az embert (történetesen a vers beszélőjét), akinek elveszi a gyermekét.

Éppen ezért a szakirodalmi elemzések egy része – különösen a költő fiának nevét az *Izsák*-kal nem azonosítók – nem a referenciára történő rákérdezés szükségességét kérdőjelezte meg, hanem egyenesen azt implikálta, hogy a retorikai fikció terében azonosított referencia eleve csak hamis lehet – hiszen az irodalmi név szükségszerűen „irodalmi”, fikciós név. Ezeknek az elgondolásoknak addig lehetett terük, amíg 2015-ben az Irodalomtörténeti Közleményekben megjelent írásában pontot nem tett a találgatások végére MERÉNYI-METZGER GÁBOR (2015), aki a schotteni római katolikus plébánia anyakönyvében megtalálta Zrínyi Izsák keresztelésének, valamint a bécsi Szent Mihály plébánia halotti anyakönyvében Izsák halálának adatait. Ezek szerint Zrínyi első fia, Izsák 1655-ben született és 1659-ben halt meg. A Zrínyi-vers értelmezésének története olyan példa tehát, amely azt sürgetheti, hogy az irodalmi művekben megjelenő nevekkel kapcsolatos értelmezői attitűdjeinkre reflektáljunk.

„Eh, mi a név?” (ford. Mészöly Dezső), más fordításban: „Mit ér a név?” (ford. Nádasy Ádám). Amennyiben Shakespeare Júliájának híressé vált mondatát retorikai kérdésként értelmezzük, a jelentését így rögzíthetjük: 'a név nem fontos, nem lényeges, a név mit sem ér'. A nyelvfilozófia művelői mottóként, tanulmányok címeként is előszeretettel használják, számukra azonban a kérdés értelme éppen az ellenkező: 'az a mód, ahogy a (kétértékű) logika a nevek viselkedését leírja, kulcsot adhat kezünkbe ahhoz is, miként működik a nyelv általában, ezért a név a lényeg; a név a legfontosabb'. (ROBSON 2010, idézi KÁLLAY 2011.)

Ahogy a nyelvfilozófia számára a név a nyelv működéséhez jelent kulcsot, úgy az irodalmi szövegekben megjelenő név az irodalmi fikció működéséhez, természetéhez vihet bennünket közelebb. Ehhez pedig nemcsak az irodalmi nevek, hanem általában a tulajdonnevek kérdését is többféle aspektusból lehet és kell megvizsgálunk; erre vállalkozott konferenciánk. Az ott elhangzott előadásokból nyolcat találhatnak meg a következő oldalakon folytatólagosan a Névtani Értesítő olvasói. Ahogy szerzőik diszciplináris érdeklődése, úgy tanulmányaik megközelítési módja is változatos, ugyanakkor mind a tulajdonnevek szerepét és viselkedését veszik górcső alá – legyen szó nyelvészeti, irodalomtörténeti vagy fordítástudományi vizsgálatról.

Hivatkozott irodalom

- KÁLLAY GÉZA 2011. „Ezt a sötét, éji palotát el nem hagyom”. Nevek, részek és részek nevei a *Romeo és Júliában*. *Liget* 2011. április. <https://ligetmuhely.com/liget/kallay-geza-ezt-a-sotet-eji-palotat-el-nem-hagyom> (2024. 02. 07.)
- KOVÁCS SÁNDOR IVÁN 1985. *A lírikus Zrínyi*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- MERÉNYI-METZGER GÁBOR 2015. Zrínyi Miklós elsőszülött fiának születése és halála. *Irodalomtörténeti Közlemények* 119: 395–398.
- ÖTVÖS PÉTER 1997. Zrínyi Miklós cím nélküli verséről. In: ORLOVSZKY GÉZA szerk., *Mint sok fát gyümölcse*. *Tanulmányok Kovács Sándor Iván tiszteletére*. Eötvös Loránd Tudományegyetem Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, Budapest. 34–42.
- ROBSON, DAVID 2010. What’s in a name? The words behind thought. *New Scientist* 2010. 09. 06. <https://www.newscientist.com/article/mg20727761-500-whats-in-a-name-the-words-behind-thought> (2024. 02. 07.)
- SZÉCHY KÁROLY 1900. *Gróf Zrínyi Miklós (1626–1664)* 4. Magyar Történelmi Társulat, Budapest.

TASI RÉKA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1462-0396>

Miskolci Egyetem

Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar

RÉKA TASI, What’s in a name? On the linguistic, cultural and translational aspects of literary naming

On 28 November 2023, the Miskolc Regional Committee of the Hungarian Academy of Sciences organised a conference on the above-mentioned topic, with 13 speakers in attendance. In my opening remarks, I emphasised the interdisciplinary nature of the conference, citing an example of the relationship between proper names and literary texts: I referred to the poem written by Miklós Zrínyi in 1659, which is known in the literature as „Elégia”. I then highlighted one of the scientific theses of the conference, namely that names in literary texts can facilitate a deeper understanding of the functioning and nature of literary fiction.

Keywords: literary names, literary onomastics, interdisciplinarity, onomastic conference, Miskolc Regional Committee of the Hungarian Academy of Sciences

Névhasználati stratégiák a klasszikus századforduló epigrammagyűjteményeiben*

1. Bevezetés. A klasszikus századforduló magyar irodalmában a kritika mint műfaj elfogadottsága meglehetősen vitatott volt. Egyrészt a korabeli értelmezők megkérdőjelezték, hogy egyáltalán kinek van felhatalmazása bírálatokat írni; másrészt vita tárgyát képezte, hogy a recenzens milyen kritikai és pedagógiai alapelveket képviselve fogalmazhatja meg véleményét; harmadrészt azt is rendszeresen tárgyalták, hogy milyen műfaji keretek között lehetett irodalmi műveket bírálni. Az említett kérdések megoldására sok esetben a szerzői névhasználat eszköze kínált lehetőséget: a kritikusok névtelenül, álnéven vagy saját nevükkel jegyzett bírálatokban mondták el véleményüket (FEKETE 2017a: 315–316). A kritikai ítéletek megfogalmazásának egyik lehetséges, a korban a nyomtatott recenziókhoz képest elfogadottabb műfaja az epigramma volt. Tanulmányomban Kazinczy Ferenc Tövises és virágok című epigrammagyűjteményének ([Kazinczy] 1811), valamint az Aurora-kör (Bajza József, Kisfaludy Károly, Stettner György, Toldy Ferenc és Vörösmarty Mihály) által a Kritikai Lapokban megjelentetett epigrammagyűjteményeknek, a Kritikai pálya-ágagnak (1831) és a Pályalomboknak (1834) a szövegeit vizsgálom abból a szempontból, hogy a bennük található szerzői nevek, illetve a versekben szereplő tulajdonnevek milyen esztétikai, kritikai és retorikai szerepet töltenek be. Az epigrammagyűjteményeket jelölő szerzői nevek, illetve a versekben található különböző retorikai eszközök segítségével létrehozott nevek vizsgálatával egy új nézőpontból vizsgálhatók meg a kötetek mögött meghúzódó esztétikai, kritikai, kanonizációs és karrierépítési törekvések, illetve a vizsgált szövegek rámutatnak a két írónemzedék névhasználati gyakorlatának sajátosságaira is.

2. Kritika, epigramma, szerzői névhasználat. A klasszikus századforduló időszakában a recenzió műfajával kapcsolatos ellenérzéseket Kölcsey Ferenc A' kritika című összegző elméleti tanulmányában a következőkre vezette vissza: „egyszer egy magányos író szokatlan példával előállott, ítéletét valamely más íróról nyomtatásban elmondá. Szólani, így gondolá magában, szabad, de ez a' nyomtatott ítélet [n]em egyéb végzésnél, végzést pedig csak forma szerint öszvegyűlt törvényhatóság tehet.” (Kölcsey 1833: 23–24.) A nyomtatott nyilvánosságban megjelentetett kritika tehát jogi szempontból problematikusnak számított a korszakban, emiatt a folyóiratokban megjelent bírálatok kezdetben komoly negatív visszhangot keltenek. A kritikát rendszerint gúnyiratként (paszkvillusként) értékelték, amely kimeríti a személyes bűnét, és elriasztja a szerzőket az alkotástól (Füredi 1818: 13). A recenzió műfajának elfogadásában az 1817-től megjelent Tudományos Gyűjtemény hozott fordulatot, majd polgárjogra emelkedését a Kritikai Lapok főként bírálatokat tartalmazó folyóiratának 1831-es megindulása jelentette. A nyomtatott kritikával szembeni korabeli ellenérzések miatt a szerzők az antik előzményekre építő esztétikai-kritikai epigramma műfajához fordultak, amely alkalmas kereteket biztosított a recenzió feladatainak betöltésére.

A korabeli műfajértelmezés alapján a római (martialisi) epigramma nemcsak tömörített kritikaként funkcionálhatott, hanem szatíráként is, amely felhasználható volt az írói hiányosságok felmutatására (Purgstaller 1852: 44, Arany 1998: 305–306, Greguss 2000: 229–231, Schedius 2005: 101–103). Erre a hasonlóságra már a 17. században felhívta a figyelmet Martin Opitz, aki úgy vélte, hogy az epigramma rövid szatíra, míg a szatíra hosszú epigramma (VADERNA 2013: 279–280). Az epigrammával kapcsolatban támasztott két fő (Lessing által is hangsúlyozott) kritérium – a rövidség (brevitas) és az elmésség (acumen) – szintén ezzel a megállapítással áll összefüggésben. 1818. június 28-án írt levelében Kazinczy Ferenc elsősorban az utóbbi tulajdonságot emelte ki a kritikát helyettesítő római epigrammával kapcsolatban: „[a’] Görög Epigramma abban különböz a’ Deaktól, hogy ez mindig elméskedett, játszott, szúrt: a’ Görög édes, nagy, szent érzéseket is vitt belé” (KazLev. 16: 100). 1828-ban Bajza József *Az Epigramma’ theóriája* című esztétikai munkájában szintén Martialis epigrammaművészetének követését javasolja, mivel ezekből a kemény hangvételű kritikát megfogalmazó versekből fogja „az érett ember látni”, hogy „miként van bennök a’ vétek nevetségessé, utálatossá téve ’s iszonyodva fog belőlük tanúságot venni”. A martialisi epigramma tehát különösen alkalmas arra, hogy az írókat esztétikailag tanítsa és a publikum ízlését javítsa. Tanítási módszeréről a következő állítást teszi: „ő szavak által nem tanít: de példa által igen. Nála a’ tanúság a’ történetekbe van fonva, bizonyos személyek által mondva ’s bizonyos személyekre alkalmaztatva.” (Bajza 1828: 45.) Mindebből az következik, hogy a példák megnevezése és kijelölése gyakran összefügg a nevek használatával is, mely szorosan kötődik az epigrammaköltészethez; így az epigrammaköltő megfelel annak a Lessing által megfogalmazott esztétikai elvárásnak, mely által a beszéd „mozgást és életet nyer” (Bajza 1828: 45).

Az elmésség kritériumának megvalósításához szorosan hozzátartozik a nevek (nomen) alkalmazása mint az érvelés egyik gyakran használt retorikai eszköze, melynek segítségével a szerzők a célba vett írókat dicsőíthették (laudatio) vagy éppen kigúnyolhatták (vituperatio) (KOCOR 1992: 369). Ez a gyakorlat a hazai retorikai és esztétikai hagyományban is megjelent. Egyrészt Cyprianus Soarius jezsuita szerzetes az 1709-ben, Nagyszombatban kiadott *Három könyv a retorika művészetéről* című kötetében azt emelte ki, hogy az epigramma mint műfaj gyakran valamilyen névből fejt ki a benne rejlő gondolatot (Soarius 2004: 49). Másrészt 1828-as tanulmányában Bajza szintén a nevek használatában rejlő esztétikai lehetőséget, a „jelenlét’ betségét” hangsúlyozza, amely növelheti az epigrammák hatását. Erre példaként közli Vitkovics Mihály *Az öreg Ördihez* című epigrammájának két verzióját. Az első verzió Bajza átalakítása, melyből hiányzik az *Ördi* név: „Ötvened évében ha ki lánykát vesz feleségül, / Az bizvást fogja mondani néki: fiam.” Majd megadja Vitkovics *Ördi* névvel ellátott eredetijét is: „Ötvenedik nyaradon lánykát vettél feleségül. / Ennek ugyan bizvást mondhatod Ördi: fiam!” (Bajza 1828: 43–44).

Úgy vélem, hogy a klasszikus századforduló epigrammaköltészetében megjelenő névhasználati gyakorlatok rámutathatnak a kötetek mögött meghúzódó esztétikai, kritikai, kanonizációs és karrierépítési törekvésekre. Ennek érdekében a szerzői névhasználat általam kidolgozott fogalmi hálóját alkalmazom a jelenség vizsgálatára.

A klasszikus századforduló és a reformkor értelmezőközösségei komoly érdeklődést mutattak a szerzői névhasználat problémái iránt. GÉRARD GENETTE (1992: 524–529) a szerzői név jelenségét a paratextusok egyikeként vizsgálta, s három különböző esetét

különböztette meg: a szerző vagy a saját nevét tüntette fel a művön (onímia), vagy ettől eltérő álnevet választott (pseudonímia), esetleg névtelenségben hagyta az alkotását (anonímia). ROBERT J. GRIFFIN (2003: 1–2) a GENETTE-féle hármas felosztást kettőre módosította: a szerző vagy feltünteti a saját nevét, vagy nem. Ebben az elképzelésben az álnévhasználat a névtelenség egyik aleseteként értelmezhető.

A 18–19. század fordulójának szövegei egyszerre alkalmazzák a fenti megoldásokat. Kazinczy Ferenc például így ír Szabó Jánosnak 1819. július 18-i levelében: „Füredi Vidának Értekezését egy Anonymus derekasan megkefélté a’ Júniusi Kötetben” (KazLev. 16: 455). Ebben a példában látható, hogy Kazinczy a saját név és névtelenség ellentétpárjában gondolkodott. 1834-ben Bajza József visszautasítja, hogy a Kritikai Lapok szerkesztői a folyóiratban „megjelent álnevű, vagy nevetlen cikkelyeknek ön magok koholnak írókat” (Bajza 1834: 85–86).

Véleményem szerint célszerűbb a *szerzői névhasználat* ernyőfogalmát használni, melyben egyszerre érvényesülnek a szerzőség (onimitás) és a névtelenség (anonimitás) funkciói. MICHEL FOUCAULT (2000: 125–127) nyomán a *szerzőfunkció* alatt azt értem, amikor a név olvasója a név értelmezésével elkülönít egymástól különböző szövegeket és diskurzusokat, valamint kijelöli és értelmezi ezeknek a szövegeknek a befogadási módját és az irodalomban elfoglalt helyét. FOUCAULT szerint a szerzőfunkció és hozzá kapcsolódóan a szerzői név feltüntetésének igénye valamikor a 18–19. század fordulóján jelent meg, amikor kialakultak a szerzőség társadalmi, jogi és gazdasági feltételei. Az újabb kutatások azonban rámutattak arra, hogy a szerzőfunkció kialakulása akár több száz évvel korábban is megtörténhetett (CHARTIER 2000). FOUCAULT tanulmánya tehát leegyszerűsítő, és azt feltételezi, hogy az említett időszakban a szerzőség feltűnése gyakorlatilag véget vet az anonimitás korszakának. STEPHAN PABST (2011: 1–18) amellett érvelt, hogy az anonimitás és az onimitás egyszerre létező, nem pedig egy irodalmi és kulturális fejlődésként felfogott folyamat során egymást felváltó fogalmak. Ebből következik, hogy a névtelenség hasonlóan lényeges funkciókkal rendelkezik, mint a szerzői név. Az anonimitás elsődleges funkciója a szerzői névvel szemben, hogy elvágja a szerzőhöz köthető különböző társadalmi és szövegkapcsolatokat, illetve megnehezíti ezek megértését és feltérképezését a befogadó számára. Az anonimitásnak több célja is lehet; például a szerző védelme, a befogadás szabályozása, a megtévesztés, a szöveg-hamisítás, a manipuláció, a hitelesítés vagy egy szerzői kollektíva (például egy szerkesztőség) véleményének megjelenítése. Az anonimitás nem feltétlenül a szerzőfunkció hiányára utal, sokkal inkább arra mutat rá, hogy a szerzőség bizonyos formái csak az anonimitás feltételei mellett válnak lehetővé.

Ezek alapján érdemes figyelembe venni a szerzői névhasználatot és a névtelenséget befolyásoló korabeli irodalmi, társadalmi, gazdasági és politikai tényezőket. Erre a 20. és a 21. századi magyar irodalmi példaanyag segítségével NÉMETH ZOLTÁN tett kísérletet az Álnév és maszk című kötetében (2013). NÉMETH a szerzői névválasztást egyrészt külső kényszerek hatásának tartja, másrészt a szerző saját belső döntéseként értelmezi. Ezek alapján esettanulmányokban vizsgálja a névválasztás és a hatalom, a nemiség, a műfordítás, a multikulturalizmus, az új média és a referencialitás kapcsolatát. A NÉMETH által vizsgált korszakhoz képest a 18–19. század fordulóján értelem-szerűen teljesen más irodalmi, politikai, gazdasági és társadalmi viszonyok uralkodtak. Akkoriban a névválasztást alapvetően az alábbi körülmények határozták meg: a retorika, a világi és az egyházi hatalom, a jog, a nyilvánosság, az alkalmazott médium, a nemiség, a piac, a név illősege, hitelessége vagy éppen attribúciójának lehetősége.

A különböző kommunikációs és retorikai szituációk figyelembevétele, melyekben a neveket létrehozták, illetve interpretálták, lehetőséget teremt a szerzői névhasználat onimitást és anonimitást egyaránt figyelembe vevő tipológiájának meghatározására. Ez alapján megkülönböztettek egymástól diszkrét, maszkos és státuszemelő szerzői névhasználatot. A diszkrét névhasználat célja elsődlegesen a szerző meglévő társadalmi státuszának védelme. Célkitűzése, hogy a választott nevet ne lehessen könnyedén visszavezetni az alkotóhoz. Jól példázza ezt báró Orczy Lőrinc tábornok, főispán esete, aki társadalmi pozíciója védelmében csak névtelenül engedte közölni versesköteteit (FEKETE 2017c). A maszkos névhasználat esetében a rejtőzködés másodlagos, és az ezt alkalmazó szerzők sokkal inkább az egyes szövegek elkülönítésére és irodalmi szerepjátékra törekedtek. Ezt példázza Kölcsey Ferenc *Cselkövi* álneve, mellyel kritikai műveit akarta az életműve többi részétől elhatárolni (FEKETE 2017b). A harmadik változat a státuszemelő szerzői névhasználat: ennek fontos szerepe, hogy a választott nomen ne legyen könnyen visszavezethető a szerzőhöz, és segítse valamilyen emancipatorikus vagy éppen karrierépítési cél elérésében. Az utóbbi esetében akár az is megtörténhetett, hogy a szerző szándékosan egy irodalmi ellenfélnek adott valamilyen dehonesztáló nevet, ezzel jobb helyzetbe hozva magát. E típust példázza többek között az Aurora-kör szerzői névhasználati gyakorlata is (FEKETE 2018). Természetesen az is előfordulhatott, hogy egy-egy szerzői név státusza és szerepe megváltozott egy újabb kommunikációs vagy retorikai szituációban.

3. „Szephalom Ura, a’ nevetlen szerző”. Szerzői névhasználati stratégiák a Tövises és virágokban. Az epigramma műfaja alkalmas kereteket biztosított Kazinczy számára, hogy saját esztétikai és kritikai elveit szélesebb körben is terjeszteni tudja. A széphalmi mester Tövises és virágok című epigrammakötétét névtelenül publikálta 1811-ben annak ellenére, hogy egyes készülő darabjait megküldte levelezőpartnereinek, amivel egyúttal az adott körben felfedte szerzőségét (KazLev. 8: 378, HÁSZ-FEHÉR 2000: 74). Itt Kazinczy egy kísérletének lehetünk tanúi. Maga a kötet anonim, de a külső címlapon feltüntette a Széphalom helynevet. Ezt értelmezhetjük szerzői azonosításként is,¹ mivel a kötet nyomdai adatai („Sáros-Patakon, Nyomtat. Nádaskay András által”) az utolsó oldalon található ([Kazinczy] 1811: 52). A Hazai ’s Külföldi Tudósítások szerzői is hasonlóan vélekedtek, amikor „Szephalom Ura, a’ nevetlen szerző” munkájaként említik a kötetet, illetve Kis János az *Annalenben* megjelent bírálatában, figyelembe véve a lap alapvetően német olvasóközönségét, felfedte a szerző kilétét ([N. n.] 1811; [Kis] 1811: 318). Kazinczy eljárása a státuszemelő szerzői névhasználat körébe sorolható: azzal, hogy a saját neve helyett a birtoka nevét jelenítette meg, intézményesítette az általa képviselt esztétikai, illetve kritikai gyakorlatot, és az ország más, regionális irodalmi központjaihoz hasonló pozícióba emelte magát. Gyakorlatát alátámasztja az is, hogy ellenfeleit gyakran nevezte meg így, vagy vonta össze egy földrajzi kategória alá; pl. *Debrecen* vagy *Tuladuna* (KazLev. 4: 549–550, 15: 445). A *Széphalom*-mal azt jelezhette, hogy itt az irodalmi élet egyik önálló, legitim centrumával kell számolni, amely mögött akár több szerző is állhat. Az egyes epigrammákat az intézményesülés érdekében névtelenül közölte, és nem hozott létre fiktív, egyénileg nevesített tagokból álló írói csoportot, mint ahogyan azt a Kritikai Lapok szerkesztői epigrammagyűjteményeikben tették.

¹ A felvetést ezúton köszönöm Porkoláb Tibornak.

Kazinczy nyomtatásban jelentette meg epigrammáit, hogy ezzel is elősegítse a közönség hozzászoktatását a recenziók hangvételéhez. A kötet modalitását már a címlapon található bunkósbot is jelzi, mely az őserőt és a hatalmat egyaránt jelképezi, és egyértelmű kapcsolatot teremt Herkulesz mitológiai alakjával, akihez Kazinczy a kötet nyitó, programadó epigrammáját is címezte (Herculeszhez). A vers Kazinczy identifikációjának része: párhuzamba állítja magát és a mitológiai hőst: hozzá hasonlóan el kell végeznie a „[k]evésbé bajnok tettet is”, vagyis a magyar irodalom Augiász-istállójának kitakarítását ([Kazinczy] 1811: 1–2). Kazinczy a korbácsoló kritikus attitűdöt jeleníti meg versében: kritikusként a közönséget és a szerzőket úgy tanítja, hogy a műveket részrehajlás nélkül ítéli meg, és az esztétikailag kifogásolható alkotások szerzőit szándékosan kemény hangon bírálja, illetve kirekeszti őket az olvasásra méltó írók és alkotások sorából. Kazinczy Berzsényi Dánielnek azzal magyarázza költeményei kemény kritikai életét, hogy: „[s]ok szabad versben, a’ mi prózában nem szabad” (KazLev. 8: 256). Felfogásából kitűnik, hogy kritikai epigrammaiban vastosabb hangot üthetett meg, mint a korban kevésbé tolerált nyomtatott recenziókban, amit jól mutat többek között az Epigrammai morál című darabja is: „»Bántani mást vadság...« – ’S más a’ lélektelen Író? / Azt hozzád ’s hozzám nem köti semmi kötel. / Csípd, döfd, rugd, valahol kapod a’ gaz latrot! Az illyet / Ütni, csigázni, ’s agyon-verní (*nevetve*) szabad.” ([Kazinczy] 1811: 36.) A saját vélemény egészen nyílt megfogalmazására a műfaji keretek biztosította lehetőségeken túl Széphalom intézményének vállalt szerepe is ösztönözhetette. Fontos megjegyezni, hogy elsődlegesen saját elveit kívánta közvetíteni, és nem arra törekedett, hogy megsértse a szerzőket.

A recenziók kiszorulása a hazai irodalomból éppen úgy indokolhatta az epigrammák anonim közlését, mint a versek szatirikus, csipkelődő műfaji jellemzői. A *Széphalom* helymegjelöléssel publikált epigrammagyűjtemény a szélesebb nyilvánosságot informálta egy érvényesíteni és meghonosítani kívánt kritikus gyakorlatról, illetve egy lehetséges irodalmi kánon felmutatásáról (HÁSZ-FEHÉR 2000: 85). Lényeges tisztázni, hogy Kazinczy választott önmegjelölése hogyan illeszkedett saját szerzői névhasználati gyakorlatába. Korábban az Orpheusban megjelent különböző műfajú alkotásait bizonytalan megfontolásból, de nagy változatossággal látta el álnévvel (*Széphalmy Vintze, Fenyvesi*), illetve saját nevével, vagy hagyta anonimításban (DEBRECZENI 2009: 380–381). Ezzel szemben a Magyar Museumba Szigvart Klastromi történetéről írott recenziójában már szemléletbeli fordulatot jelent be: „[r]ecenzióim soha sem fognak nevem nélkül megjelenni. Ki térszi-fel tehát felőlem, hogy személyemet a’ Meg-sértettnek meg-támadásául ki-tenni, és nyugodalmamat fel-háborítatni akarnám?” (Kazinczy 2004: 110.) Ettől az elképzeléstől azonban eltért, amikor az *Annalenben* megjelent kritikáit – többek között Kisfaludy Sándorról – névtelenül közölte ([Kazinczy] 1809–1810). Amikor 1814-ben az Erdélyi Muséumban magyarul újraközölte szövegét, már feltüntette rajta saját nevét, és korábbi névtelenségét azzal magyarázta, hogy annak közlését a külföldi folyóirat „nem kívánta” (Kazinczy 1814: 89). Ebben az esetben a kritikus beszédpozíció megragadásának esélye vezethetett oda, hogy ideiglenesen felfüggesztette korábbi fogadalmát, és meghajolt a lap szerkesztési elvei előtt. Ezt követően a korabeli irodalmi élet egyik mértékadó alakjaként a névtelenség alkalmazásának ellenfeleként lépett fel, így kritikusként túlnyomórészt csak saját nevét vállalva nyilvánult meg (CZIFRA 2013: 127–134).

3.1. „Nem hal-el Neve...” A megnevezés mint a kánonba való beemelés eszköze.

A Tövisek és virágok névhasználatát azonban nemcsak a szerzői identifikáció szempontjából érdemes vizsgálni, hanem a szerzői névgenerálás különböző retorikai eszközeinek alkalmazásával gyakorlatilag rápillanthatunk a kazinczyánus kánonképzés gyakorlatára is. Kazinczy mint a magyar irodalom egyik befogadója saját esztétikai és kritikai meggyőződése alapján értelmezi és elkülöníti egymástól a különböző szövegeket és diskurzusokat, kijelöli és interpretálja ezeknek a szövegeknek a befogadási módját és az irodalomban elfoglalt helyét. Ebben a kánonalkotó munkában lényeges szerepet szán a szerzői névhasználatnak.

Kazinczy a névadás segítségével a szerzőket két nagy csoportra osztotta. Az egyik oldalon találjuk azokat, akiknek munkásságát elismerte, előképének, illetve követendő példának tartotta. Ezek a szövegek a Tövisek és virágokon belül az ún. Arcképek ciklusban szerepelnek. Az elnevezés Kazinczytól ered, aki e cím alatt összegezte a követésre méltó költői teljesítményeket megőrkítő epigrammákat, amikor ezek javítását 1826-ban és 1827-ben megküldte a Toldy Ferenc által szerkesztett *Handbuch der ungarischen Poesie* című antológia számára (Kazinczy 2018. 2: 99). Az Arcképek ciklusban szereplő versekben Kazinczy a szerinte kiemelkedő teljesítményt nyújtó szerzőket saját nevükön szerepelteti, hogy ezzel szertartásmesteri pozícióba helyezkedve garantálja nevük rögzítését és fennmaradását a közösségi emlékezetben. Névadási gyakorlatában a státuszemelő szerzői névhasználat eszközehez nyúl, és igyekszik a kötet által megnevezett szerzők írói életművét kanonizálni. „Nem hal-el / Neve, bár ha teste rothad is” – írja a Baróti Szabó című epigrammában, melyben egyértelműen felfedezhető Quintus Horatius Flaccus *Melpomenéhez* című ódájának hatása. Ebből jól látható, hogy a nagy költők kimagasló művészi teljesítményüknek köszönhetően a közösségi emlékezet részévé válhatnak ([Kazinczy] 1811: 30). Az Arcképek ciklus több költeményében felismerhető ez a kommemorációs gesztus, és ezt szolgálja a nevek említése a versek szövegében is. A kanonizált költők vezetéknevei (gr. Ráday Gedeon, Péczeli József, Bárczy Sándor, Baróti Szabó Dávid, Sylvester János, Kis János és Berzsényi Dániel) egyrészt a költemények címében ([Kazinczy] 1811: 25, 27–33), másrészt szövegükben szerepelnek; például a Baróti Szabó című epigrammában Gvadányi József „a’ magyar Költők’ feje” ([Kazinczy] 1811: 30). A Sylvesterben a széphalmi mester azokat a magyar költőket veszi sorra, akik kiemelkedőt alkottak az időmértékes verselés hazai meghonosításában. Az utóbbi esetben tehát az Arcképek ciklus mellett megkapjuk a magyar nyelvű időmértékes verselők kazinczyánus névsorát: Ráday Gedeon, Kalmár György, Birs Ferenc, Molnár János, Rájnis József, Dayka Gábor, Virág Benedek, Csokonai Vitéz Mihály, Aranka György, Zsombori László, Buczy Emil, Révai Miklós és Horvát István nevét ([Kazinczy] 1811: 30–33). Ennek célja, hogy rögzítse a klasszikus időmértékes verselés követőinek helyét a kánonban, és felmutassa őket a közönség előtt annak érdekében, hogy ellensúlyt képezzenek a Kazinczy által elítélt mesterkedő költészet képviselőivel szemben.

3.2. „[Cs]ak titkon és látatlan, mint az Apolló’ nyilai.” Névtelenség és megnevezés mint a kánonból való kitagadás és a kritika eszközei. Amíg a kanonizált szerzőket Kazinczy következetesen vezetékneven nevezte portréepigrammaiban, addig a kánonból kitagadott szerzők esetében változatos névhasználati gyakorlatot követett. Az arcképekre jellemző patetikus hangvételt is felváltotta a gúnyos, humoros tónus, mellyel

az elítélendő költői magatartásokat igyekezett nevetségessé tenni. Ezeknek a költeményeknek a többségében – a kritikai kiadás kifejezésével élve – fantázianevekkel élt. Ezzel elsődleges célja a szóban forgó, elítélt költői magatartás és alkotásmód kifigurázása volt, amely mellett nem számított a vétkes szerző megnevezése. A vétséget elkövető szerzők nevét a kánonba emeltekkel szemben nem kívánta megőrizni a közösségi emlékezet számára. Ezt a gyakorlatot jól példázza a Soloecismusz című epigramma: „Hogy soloecisszálók, nevet Ordosi. Kába, ne vess bár! / Nem botol a’ ki helyén tudva ’s akarva botol.” ([Kazinczy] 1811: 3.) A versben Kazinczy a nyelvi törvényekkel és szokással ellentétes szólásmódot figurázta ki. Ebben az esetben a jelentés felmutatása sokkal fontosabb volt számára, mint az említett név maga, mely abból is látható, hogy a költeményeit gyakran átdolgozó széphalmi mester a vers szövegváltozataiban az *Irmnyaki* és az *Ercselyi* neveket használta. A három név közös sajátossága, hogy mindegyik *-i* képzős. Ezzel Kazinczy – kora egyik kedvelt írói névadási gyakorlatához folyamodva – a nemesi nemzetségeveket imitálta, melyek segítségével az epigrammai jelenlét hatását igyekezett erősíteni. Időnként ezek a fantázianevek mélyebb gúnyos-humoros jelentéssel töltődtek fel. Ezt láthatjuk például A’ vak című epigrammában, amelyben a *Hályogi* név adja a szöveg csattanóját: „Van szemed és így látsz? Melly paralogismusz ez! Oh ha / Látni vagyon kedved, Hályogi, látni tanulj!” ([Kazinczy] 1811: 4.) Összességében a fantázianevek többnyire nem rendelkeznek jelentéssel, vagyis nem tudjuk meg belőlük, hogy ki követte el az esztétikai vétséget. A szerzőről a vétségre helyeződik át a hangsúly; az alkalmazott nevek legfeljebb csak hangulati funkcióval gazdagítják az epigrammákat. Ezek alapján e gyakorlat a maszkos szerzői névhasználat típusába sorolható.

Az elszemélytelenített fantázianevek használata azonban az alapos szerzői körültekintés ellenére olykor kellemetlenségekhez vezetett: volt, aki magára vette a nem neki szánt réstést, vagyis az értelmező saját irodalmi státuszát leértékelő gúnynévként interpretálta az epigrammában feltüntetett nevet. Ez történt a Lukai című vers esetében, amelyben Kazinczy igencsak kemény szavakkal utasítja ki az olvasásra méltó szerzők közül a vétkest: „Te czifra szókkal élsz, ’s poéta nem vagy, / Képben bujálkodol, ’s poéta nem vagy, / Ömölnek rendeid, ’s poéta nem vagy, / Phoebuszt kiáltozod, s poéta nem vagy, / Csók és bor éneked, ’s poéta nem vagy, / Mi híjod? Értem én: Poéta nem vagy!” ([Kazinczy] 1811: 11–12.) Az epigrammához az ötletet Hubay Miklós 1810-ben megjelent, Csokonai-utánérzésű kötete adta. Az 1810. október 29-én Kis Jánosnak és az 1810. november 3-án Berzsényinek küldött levelek mellékletében a költemény még *Subai* címen szerepelt (KazLev. 8: 145, 147–148), mivel azonban Hubay könnyen magára vehette volna az epigrammát, Kazinczy a címet *Lukai*-ra változtatta. Nem számolt azonban azzal, hogy barátjának, a Sokféle című folyóirat, illetve a Magyar Könyvesház kiadójának, Sándor Istvánnak a *szlavniczai* mellett a *lukai* is a nemesi előneve volt (SZINNYEI 1891–1914. 12: 128–132). Kazinczy közvetítőn keresztül igyekezett a károkat enyhíteni, amiről 1811. augusztus 11-én kelt levelében a következőképpen tájékoztatja Pápay Sámuel: „Lukaimat (a’ Tövisekben) egy általam szívesen tisztelt Férjfi magára vette[.] [...] Vitkovics nála vala Bécsben, és meggyőzte a’ felől, hogy az egészen más és nem ő.” (KazLev. 9: 50.) A rendi társadalom felfogása szerint jogosnak tekinthető Sándor István felháborodása, mivel Kazinczy – még ha tudtán kívül is –, de nemcsak belőle, hanem az egész nemzetségből űzött gúnyt azáltal, hogy egyértelmű utalást tett a költő nemesi előnévére, miközben kitagadta a kánonból. Kazinczy

Pázmándinak további részleteket is elárul a Tövisek és virágok névhasználati megfontolásairól: „[a]z a’ más [Hubay – F. N.] ki volna nevezve, ha méltó volna, hogy egy nyíl által megtiszteltesék, mert én sicarius [orgyilkos, útonálló – F. N.] nem vagyok, ’s szembe kelek azzal a’ kit bánthanom kell. Minthogy nem vala érdemes hogy neve az Epigramma előtt álljon, nem ötet, hanem minden rossz, de cifra szókkal ’s képekkel bujálkodó Poétát bántottam az Epigrammával, reá többé nem is czélozván.” (KazLev. 9: 50.) A széphalmi mester tehát a kánonból kirekesztett általános írói gyakorlatokat, és nem az azokkal élő egyéneket ítélte el. Ebből a nézőpontból az esetlegesen kiválasztott nevek az epigrammák hatását szolgálták. A saját név feltüntetése pedig a kánonba beemelt szerzők esetében történt csak meg, vagy azok esetében, akik valamilyen módon méltók voltak Kazinczy kritikájára. Figyelemre méltó, hogy Kazinczy megemlíti a sicarius alakját, melyet gyakran hoztak összefüggésbe a korban a név nélkül megjelent, éles hangú, a szerzőket gyakran személyükben is megtámadó mocskolódo kritikákkal (Füredi 1818: 13). Az ilyen bírálatok ellenérzésekhez vezettek a recenziókkal szemben. A mester köte megfelelhetett akár a névtelenül gáncsoskodó recenzió egy válfajának is, ugyanakkor érzekelhető, hogy a könyvet maga sem tekintette anonimnak. Valószínűleg a *Széphalom* megnevezés elég garanciát jelenthetett szerinte, hogy mindenki tudja, ki áll a Tövisek és virágok mögött.

Míg a maszkos szerzői névhasználat kategóriájába sorolható fantázianevek mögött nem fedezhető fel konkrét utalás, addig egyes költeményeiben Kazinczy jól felismerhetően gúnyolódik az esztétikai elveivel ellentétes felfogást képviselő szerzőkkel; nekik több esetben valamilyen dehonesztáló nevet adott. A gúnynévvel illetett szerzők a mesterkedő, vagyis a rímes-időmértékes verselést gyakorló költők közül kerültek ki. Kazinczy felfogása szerint ez a verselési mód esztétikailag alacsonyabb színvonalat képvisel, ezért követésük elítélendő. Ezt a kritikusai attitűdöt képviselik a szóban forgó szerzőkre alkalmazott gúnynevek is: a tordai leoninusköltőt, Gyöngyössi Jánost *Kocczantyúsi*, míg Lácza Szabó József sárospataki professzort *Lúdhattyú* néven szerepeltette ([Kazinczy] 1811: 23, 35–36). A *Lúdhattyú* című epigramma Lácza Szabónak a Hazai és Külföldi Tudósítások 1809. december 23-i számában megjelent (Kazinczy 2018. 2: 475), a rímes-időmértékes költszetet pártfogoló írására és az azt záró A’ Gém című epigrammára született válaszként. Lácza *gém-poéták*-nak nevezte versében azokat a költőket, akik esztétikailag kifogásolják a mesterkedő költszetet (KazLev. 8: 640). Kazinczy elmés ripszttal élt, amikor *Lúdhattyú*-nak nevezte a szerzőt. A *Lácza* és a *Lúdhattyú* szó azonos betűvel kezdődik, de a névválasztás mögött alapos kultúrtörténeti megfontolások is felsejlenek. Az európai kultúrában a hattyú a költszet és a halhatatlanság szimbóluma (PÁL–ÚJVÁRI 1997), ezért találó, hogy Kazinczy a szereptévesztésben szenvedő és önmagát túlértékelő, gögös lúdként jeleníti meg Lácza, akit végül fülsértő gágogása foszt meg attól, hogy helyet kapjon a nemzeti költszet csarnokaiban ([Kazinczy] 1811: 35–36). Ezt erősíti, hogy a *Lúdhattyú* azt a folyót, amely mellett él, Caysternek (azaz Kausztrosznak, Nyugat-Anatólia egyik folyójának) hiszi, és tagadja, hogy az egyszerűen csak a pórias *Dönczós* nevet viseli. Az utóbbi elnevezés a széphalmi mester által alkotott név, mely a Bodrogra, átvitt értelemben Sárospatakra és az ott tanító Láczaire utal (Kazinczy 2018. 2: 475–476). Tágabb értelemben Kazinczy nem csak Láczaire pellengérezte ki, hanem egyúttal kitzasztotta az olvasásra méltó művek sorából a mesterkedő költszet képviselőit is. A *Kocczantyúsi* vagy a *Lúdhattyú* című szövegek kellő kapaszkodót biztosítanak arra nézve, hogy az értő olvasók kitalálják, kikre céloz a széphalmi mester. Kazinczy maga

értesítette levelezőpartnereit arról, hogy miként kell érteni az egyes epigrammákat. Ennek természetesen az volt a célja, hogy beavatott író társai tudomást szerezzenek a szerzői intenció szerinti helyes interpretációról (KazLev. 8: 278, 350). Láczaik nem véletlenül élte meg személyes sértésként Kazinczy költeményét, és válaszként sárospataki óráin a kevélység bűneinek taglalásakor a széphalmi poéta munkáit hozta fel példának a tudományos kevélységre (KazLev. 11: 334). A *Lúdhattyú* és a *Kocczanytyúsi* nevek egyrészt besorolhatók a maszkos szerzői nevek típusába, mivel egyik céljuk a névjáték, mely nevetségessé akarja tenni a szóban forgó szerzőket; másrészt illeszkednek a státuszemelő szerzői névhasználat kategóriájába is, mivel a mesterkedő költők kigúnyolása egyúttal megemeli a kötetben saját vezetéknevükön szereplő szerzők státuszát.

Beszédes a Fülemile és Czinke című epigramma története is. Ez a szöveg végül nem került be a Tövisek és virágokba, viszont a róla szóló diskurzussal együtt rámutat arra, hogy Kazinczy kiket akart névre szóló kritikával célba venni (Kazinczy 2018. 1: 170). A széphalmi mester ebben a versében egyértelmű utalást tett Czinke Ferencre, a pesti egyetem tanárára, akinek a magyar nyelvet illető felfogásával és tanítási módszereivel sem ő, sem pesti barátai (Szemere Pál, Vitkovics Mihály és Horvát István) nem értettek egyet. Szemerék 1810-ben *Képlaki Vilhelm* álnév alatt kemény hangvételű bírálatban részesítették Czinke tanítói stílusát és az általa kiadott Új Holmi című folyóiratot (FEKETE 2017a: 338–344). Kazinczy ehhez a recenzióhoz kapcsolódva írta meg epigrammáját, amelyet levélben Berzsényinek is megküldött. Berzsényi 1810. november 23-i válaszában a következőképpen reagál a költeményére: „[e]pigrammaid igen elmések és férjfiúi philosophiával tellyesek. Te valóban mindenben útnyitónk vagy! Egyedül azt óhajtanám, hogy nyilaid nyilván ne sértenének, hanem csak titkon és látatlan, mint az Apolló’ nyilai. Tégy, kérlek, a Czinke helyett Czinegét! Ez a’ nyomorult ember elég epigramma maga magának. Az ilyenekért bosszúságot nyerhetsz, mellytől én Téged inkább féltlek mint magamat.” (KazLev. 8: 169.) Berzsényi azt javasolta levelezőtársának, hogy igyekezzen minél kevésbé személyessé tenni az ítéleteit, hogy elkerülje a szerzők haragját. Kazinczy 1811. január 10-i levelében reagál Berzsényi tanácsára: „[n]yilaim nem sértenek nyilván; legalább Czinkét nem akarták. Czinegét csak azért tettem oda a’ hol állott, mert nem kaptam más madarat, mellynek neve metrumomba illett volna. Leveled vétele előtt Patakra vala küldve Töviseim’ exemplárja, hogy nyomtassák, ’s már ez az epigramma ki vala hagyva. Czinke Ferencz, a’ Prof., nem méltó hogy reá nyil lövettessék; ’s osztán a’ nyil tömpécske vala, – pedig a’ nyil nem nyil ha nem éles, ha tömpe.” (KazLev. 8: 256.) Kazinczy ennek ellenére Czinkét olyan szerzőnek tartotta, akinek a hibáit nyíltan fel kell róni a kritika segítségével, és arra kell terelni, hogy hagyjon fel írói tevékenységével. Ennek érdekében arra sarkallta Szemerét és pesti barátait is, hogy ha Czinke folytatná az Új Holmit, akkor mindenképpen lépjenek fel ellene újra (KazLev. 10: 13). Azt ugyanakkor nem tartotta szükségesnek, hogy egy nem kellőképpen éles epigramma jelenjen meg egy olyan szerzőről a kano-nizációs célokat szolgáló kötetében, aki valószínűleg úgysem fog tanulni a hibáiból.

A széphalmi mester csak két olyan személyt nevezett meg a kötetében, akiknek a műveiről kritikát fogalmazott meg. Az egyik Fabchich József volt, aki 1809-ben, tehát két évvel a Tövisek megjelenése előtt elhunyt. Kazinczy szimpátiával viseltetett iránta, de irodalmi fordításairól és az általa előszeretettel alkalmazott szkázónról, mely daktilusokat, anapestusokat és tribrachysokat tartalmazó jambikus verssor, nem volt jó

véleménnyel. Epigrammájában a mester szándékosan parodizálta Fabchich stílusát azáltal, hogy versét sok hosszú szótagot tartalmazó szkázónokban írta, s igyekezett imitálni a szerző dunántúli nyelvjárását is (Kazinczy 2018. 2: 407). A másik a korban nagy népszerűségnek örvendő dunántúli szerző, Kisfaludy Sándor volt, akit Kazinczy közismert irodalmi álnevén, a *Himfy*-n jelenített meg a kötetben. Az epigrammakötet versei közül a legnagyobb felzúdulást egyértelműen a Himfy-epigramma váltotta ki, melyben Kazinczy saját szelekciós elveit propagálta: a sokat dolgozó, de a kazinczyánus elvek alapján kevés kimagasló művet alkotó dunántúli szerző alkotásait a szövegben a meglehetősen karcsú életművel rendelkező Dayka Gáborral égette el ([Kazinczy] 1811: 24). Dayka itt Széphalom papjaként jelenik meg, aki a nem kellő színvonalú művek elégetését követően érdemesnek tartja arra Himfyt, hogy befogadja az „Olympuszi kar”. Az epigramma negatív fogadtatása ellenére Kazinczy nem vetette el szelekciós elveit, ahogy a botrányt kiváltó művet sem, csupán a Tövisek és virágok tervezett, de végül el nem készült második kiadásában szereplő nevet vetette el. A tervezett újabb verzióban azonban már nem Himfy, hanem Csokonai verseit égette el Daykával (KazLev. 8: 256, CZIFRA 2013: 30).

4. Szerzői névhasználati stratégiák a Kritikai Lapok epigrammagyűjteményeiben.

A következőkben azt vizsgálom meg, hogy a Bajza József és az Aurora-kör által 1831-ben megindított Kritikai Lapokban milyen módon használták az esztétikai-kritikai epigrammák műfaját, és ehhez milyen szerzői névhasználati stratégiát csatoltak. A Kritikai Lapokban Bajza mint szerkesztő az elfogulatlan kritika eszménye mellett tett hitet, mivel az elfogultságot a bírálat egyik legnagyobb gátjának tekintette. Ha a kritikus a nyomtatott nyilvánosságban saját nevével, szabadon mondta el a véleményét az irodalmi művekről, akkor könnyen bajba kerülhetett, ezért Bajza az elfogulatlan ítélet kimondásának legnagyobb gátját a név vállalásában látta. A nevével vállaló kritikus ugyanis kockázatot vállalt, amikor például egy nála magasabb társadalmi vagy irodalmi tekintéllyel rendelkező személyt bíralt. Bajza szerint az elfogultságoktól való megszabadulás és a nem részrehajló kritikai ítélet megvalósításának egyik lényeges eszköze a szabad szerzői névhasználat: az a gyakorlat, hogy a kritikus eldöntheti, névtelenségben hagyja, álnévvel vagy saját névvel jegyzi-e kritikáját. Bajza az új folyóirat meg nem nevezett szerzői közösségét az „éjféli” titkaiba leplezett areopagusi tribunal” kifejezéssel illette, egyértelműen utalva az ókori Athén *areioszpagosz* nevű bíróságára; ehhez ugyanis a korban azt a képzetet társították, hogy bírái sötétben és titokban ülészek. A név feltüntetéséről ezért a folyóiratban minden esetben a recenzens dönthetett, inkognitóját pedig a szerkesztő diszkréciója biztosította (Bajza 1831). Bajzáék azonban ezt az eszközt alapvetően arra használták fel, hogy részrehajlóak legyenek, és a saját maguk igazát és esztétikai elveit igyekeztek minél erőteljesebben érvényesíteni a korabeli nyilvánosságban. Ezek alapján az itt alkalmazott szerzői névhasználati gyakorlat a státuszemelő szerzői névhasználat kategóriájába sorolható. Ezt a szándékot támogatta Bajza azzal is, hogy a névtelenség védelmében a Kritikai Lapok recenzensei figyelmen kívül hagyhatták a kritikai diskurzus egyik korabeli fő szabályát, a személyesértés elkerülését (Bajza 1833).

A Kritikai Lapok személyesértést sem nélkülöző, korbácsoló kritikai hangvétele sokakat felháborított. Bajza és Toldy alapvetése az volt, hogy a folyóiratnak botrányt kell keltenie: az ugyanis lehetővé teszi, hogy a nyilvánosságban minél többen beszéljenek a Kritikai Lapokról mint irodalmi vállalkozásról, ez pedig növeli a folyóirat és az

Aurora-kör ismertségét, illetve hozzájárul az általuk képviselt esztétikai elvek terjesztéséhez (Bajza–Toldy 1969: 277).

Ennek a célnak a megvalósításában a Kritikai Lapok fennállásának első felében komoly szerepet szántak az esztétikai-kritikai epigrammáknak. Ezek a versgyűjtemények csak a folyóirat első és negyedik füzetében található meg, a későbbi kötetekből elmaradtak. Az első füzetben található Kritikai pálya-ágakban összesen 25 epigramma található, míg a negyediket záró Pályalombokban további 34-et olvashatunk. A két epigrammagyűjtemény gyakorlatilag egymást folytatja, amit a szerkesztő sorszámzással is igyekezett érzékelteni: az első füzetben az 1-től 25-ig, míg a negyedikben 26-tól 59-ig tart a versek számozása. A két gyűjteményt olyan szerzői nevekkel látták el, melyek a folyóirat álneves szerzőinek kollektíváját, az areopagusi tribunalt kívánták reprezentálni, és hozzájárultak ahhoz, hogy úgy tűnjön, a laphoz meglehetősen sok szerző tartozik. Amíg a Kritikai pálya-ágak végén csupán két, betűjelekkel jelölt szerzői nevet (*F-V.* és *T-K.*) találunk, addig a Pályalombokban feltűnő két betűjeles (*T-K., B-V.*) mellett két álnevet is felfedezhetünk (*Regényi* és *Nyirkáló Ödön*). Az első gyűjtemény első szerzője Stettner/Zádor György, akire az *F* utal; ez az ekkoriban használt írói álnevének, a *Fenyéry Gyula*-nak a rövidítése. A *V* Vörösmarty Mihályt jelöli, a *T-K.* betűkapcsolatból a *T* Toldy Ferencet, míg a *K* Kisfaludy Károlyt jelenti. Az itt látható gyakorlat a kriptonima, vagyis az a névgenerálási módszer, mellyel az írók „nevük vagy álnevük s esetleg címeik egyes betűi alá rejtőzködnek” (GULYÁS 1978: 19). Annak is egy különleges gyakorlata, hiszen nem egy szerző, hanem több alkotó nevének betűiből generálnak közös nevet. Az általános gyakorlat a monogram, amikor a név első, utolsó vagy közbülső betűit használják fel, valamint a poligram, amikor például a vezetéknev kezdőbetűjét és a keresztnév utolsó betűjét tüntetik fel. Jelen esetben két szerzői névből hoztak létre egy-egy áljelet. (GULYÁS 1978: 19.) Ez alapján úgy tűnik, hogy két szerző írta az első gyűjteményt, akik Bajzáék areopagusi tribunáljának tagjaiként jelentek meg a Kritikai Lapok nyilvánosságában. A második gyűjtemény esetében viszont két, hasonlóan generált nevű szerzői nevet láthatunk, melyek közül a *B-V.* teljesen új. Ebben a kriptonimában a *B* Bajza Józsefet jelenti, aki Fenyéry helyett tűnik fel mint epigrammaszerző. A *B* betűn kívül azonban epigrammaszerzőként debütál Bajza két másik szerzői maszkja is: *Regényi* és *Nyirkáló Ödön*. Az előbbi az epigrammagyűjteményt záró szerzői aláíráson kívül megtalálható az Óda, Udvardy Jánoshoz című vers lábjegyzeteiben is, ami arra utal, hogy Regényi lehet a vers szerzője (Pályalombok 1834: 161–163). A *Nyirkáló Ödön* név a Kritikai Lapok harmadik kötetének végén található Literatúriai értesítő rovat gúnyos jutalomhirdetéseiben tűnt fel először, ahol Bajza Szemere Pálnak a Muzáronban közreadott, a Kritikai Lapok első kötetét és többnyire őt bíráló, nehezen értelmezhető szövegeire reagált. Bajza Nyirkáló maszkjában kigúnyolta a Muzáron szerkesztésmódját és Szemere csekély, szinte csak hat szonettre korlátozódó költői életművét (Nyirkáló [Bajza] 1833: 123, 129). Nyirkálót a korábbi Szemere-ellenes szövegei alapján a Kritikai Lapok olvasói akár az Ajándékok Szemere Pálnak című epigrammaciklus szerzőjeként is értelmezheték (Pályalombok 1834: 164–166).

A szerzők azonosíthatósága meglehetősen nehézkes lehetett egy laikus, az irodalmi életben kevésbé jártas korabeli olvasó számára. A kiválasztott nevekkel az Aurora-körnek alapvetően a rejtőzködés, illetve az általuk esztétikailag kifogásolt írói művek negatív hangvételű, korbácsoló bírálatra volt a céljuk. Az álneves, áljeles szerzők felvonultatásával azt akarták továbbá bemutatni, hogy az új recenziós folyóirat mögött meglehetősen sok író áll. Az utóbbi gyakorlat egyáltalán nem újdonság: korábban Révai Miklós és Horvát István fiktív szerzők létrehozásával indított támadást Verseghy Ferenc

ellen, mellyel azt a hatást próbálták kelteni, hogy Révai körül egy, az ő nyelvszemléletét elfogadó nagyobb társaság áll (THIMÁR 2007: 67). Vitaszituációkban a több különböző szerzői profil tehát jól használható volt. A Kritikai Lapok első füzetében összesen 13 különböző szerzői azonosítás található, melyek közül három esetben a szerző a saját nevét, tíz esetben pedig valamilyen álnevet vagy áljelet használt. A tíz névből egyedül a Kölcsey Ferenc által használt *F.* az, amely egy, az Aurora-körhöz nem tartozó író sajátja. Összességében tehát elmondható, hogy a Kör egy olyan, alapvetően sok szerzőből álló közösségként tudta megjeleníteni magát az irodalmi nyilvánosságban, amelynek a véleményére érdemes volt odafigyelni.

A Kritikai Lapok epigrammagyűjteményei első ránézésre Kazinczy hatását tükrözik: a martialis epigramma eszközkészletét használták fel irodalmi ellenfeleik kinevetetésére, kifigurázására és gúnyolására. Csakhogy míg Kazinczy pozitív kánont is létrehozott, megnevezve a követésre méltó szerzőket, addig ez a gyakorlat teljesen hiányzik a Kritikai Lapok epigrammagyűjteményeiből. Ezek a hangsúlyt kizárólag a kevésbé sikerült alkotásokra és szerzőkre helyezték, amivel nemcsak a rossznak vélt írók elrettentése és az irodalmi mező megtisztítása volt szerzőik célja, hanem saját irodalmi státuszuk emelése is. Ez a felfogás nem tette lehetővé azt, hogy a Vörösmarty által írt önreflexív, illetve az Aurora-körre vonatkozó gyakran humoros xéniái (Bojszi, Toldy 's Fenyéry, Zalán) vagy éppen Kisfaludy Károly hasonlóan önironikus epigrammái bekerüljenek a Kritikai Lapokba (Vörösmarty 1960: 142, 464). Amíg a szépirodalmi mester az általánosabb írói vétségeket jelölte ki a Tövisekben, és kevés kivételtől eltekintve arra törekedett, hogy a vétséget elkövető személy neve lehetőleg homályban maradjon, addig Bajzáék arra fókuszáltak, hogy a laikus olvasók számára is jól érthetők legyenek az epigrammák utalásai. Ezt a hatást versgyűjteményeikben a szerzőkre és a műcímekre való, könnyedén felfejthető utalásokkal érték el.

Az Aurora-kör öt szerzője eltérő mennyiségű verset írt az epigrammaciklusok számára. Közülük a legtöbb szöveg, az összes epigramma 56%-a Vörösmarty alkotása; öt követi a folyóirat megindulása előtt már elhunyt Kisfaludy (25%), Bajza (7%), Toldy (7%) és végül Stettner (5%) (SZÜCSI 1914: 150). Ez az arány azonban nem jelenti azt, hogy a szóban forgó versek hangvételét kizárólagosan Vörösmarty stílusa határozta meg.

1. táblázat: A Kritikai Lapok epigrammagyűjteményeinek szerzői és az általuk írt epigrammák

Szerző	Kritikai pálya-ágak	Pályalombok	Összesen	Arány (%)
Bajza József	0	4	4	7
Kisfaludy Károly	10	5	15	25
Stettner György	3	0	3	5
Toldy Ferenc	3	1	4	7
Vörösmarty Mihály	9	24	33	56
Összesen	25	34	59	100

A Kritikai Lapok epigrammaciklusainak kialakítása kollektív munkának tekinthető; az Aurora-kör sok esetben megkövetelte Vörösmartytól a költemények címében és tartalmában az adott irodalmi szituációhoz való igazodást (Vörösmarty 1960: 464). Ez az eljárás a szerzői névhasználatra is rányomta a bélyegét. Ennek egyik példája a Pályalombok című kéziratos Vörösmarty-versgyűjtemény Marti te a' szintől... kezdetű epigrammája: „Marti te a' szintől, jobb volna, ha messze maradnál / Ólom eszed nem bír futni az élet után. 2. Történet maga is történik, színre mi szükség / Hurezolnod, tettet vígy oda, vagy takarodj.” (Vörösmarty 1960: 145.) Látható, hogy az epigramma eredeti verziójában a *Marti* név szerepelt, melyet a szerző önironikusan rendszeresen magára használt (Vörösmarty 1960: 492). A Kritikai Lapok kiadásakor azonban a Zódonyi Agnes című szomorújátékot író Pap Ignác ellen hangolta át az epigrammát, és az önironikus *Marti* nevet lecserélte *Balgá*-ra, illetve a címmel (Zódonyi Agnes' írójának) konkrétan is utalt a szerzőre (Pályalombok 1834: 160). Ennek a gyakorlatnak az egyik variánsa, amikor az eredetileg Ponori Thewrewk József ellen írt Bántani jámbort bűn... kezdetű költeményből elhagyta az első szakaszt, illetve a második részből kivette az ellenfelére utaló *Turkai* nevet (Pályalombok 1834: 166, Vörösmarty 1960: 141, 476). Ezzel egy általánosabb, a Kritikai Lapok epigrammagyűjteményeinek fő céljaként is érthető összegző művet hozott létre, mely utal Kazinczy Epigrammai moráljára.

Kik a Kritikai Lapok epigrammagyűjteményeinek célpontjai? Az epigrammagyűjtemények versei közül több megismétli azokat a véleményeket, melyeket Kisfaludy Károly fogalmazott meg Kritikai jegyzeteiben (Kisfaludy 1983). Kisfaludy az 1820-as évek közepének szerzőit és műveit pellengérezte ki epigrammaiban: Náray Antal 1824-es Márévarát (Nárjai Náray 1824), a Maróthy Mátyás és Nátly József által 1824-ben írt Új Szellemet (M. és N. [Maróthy–Nátly] 1824), valamint Budafalvi Bors Sámuel 1825-ös Kenyérmezei diadalát ([Budafalvi Bors] 1825b). Kisfaludy mellett a Kritikai Lapok többi munkatársa is kigúnyolta a szóban forgó műveket és szerzőket (Vörösmarty 1960: 575). A Kisfaludy által kiemelteken kívül azonban már érezhetően az 1830-as évek első felének azok az alkotói kerültek előtérbe, akikkel az Aurora-körnek valamilyen komolyabb vitás ügye volt, vagy vitát akartak velük kezdeményezni. Az érintett írók a következők voltak: Almási Balogh Pál, Almási Balogh Sámuel, Csaplovics János, Döbrentei Gábor, Kovacsóczy Mihály, Papp Ignác, Ponori Thewrewk József, Szemere Pál, Szentmiklóssy Alajos és Udvardy János. Elmondható, hogy a Kritikai Lapok szerzői személyesítő epigrammáikkal szándékosan keresték a konfliktust a felsorolt alkotókkal. Ez nem jelenti azt, hogy minden műben tetten érhető, konkrétan kiket vettek célba. Néhány kivétellel is találkozunk, mint az első kötetben, amelyben a Kisfaludy-epigrammák egy részében (Kazinczyhoz hasonlóan) a költő sokkal inkább egy általános írói viselkedést, jelen esetben irodalmi divattá vált költői tónust vagy műfajt figurázott ki (Ossianisták, Regék, Alkalmi versek) (Kritikai pálya-ágak 1831: 155, 158). Más esetekben pedig nehéz felderíteni, hogy kik is lehettek az egyes költemények célpontjai (pl. Az országgyűlési Pindarushoz; Kritikai pálya-ágak 1831: 156).

Többségében azonban az epigrammák nyíltan céloztak a kánonból kirekeszteni kívánt szerzők kilétére, amit meglehetősen változatos szerzői névhasználati módszerekkel tettek meg. Ezeknek a névhasználati gyakorlatoknak az egyik fajtája az, amikor betűtörlessel utal a költő a bírált mű alkotójára. Ez már a kora újkori hitvitákban is előfordult annak érdekében, hogy megváltoztassák egy-egy szó jelentését (GARADNAI 2018: 224–226). A Kritikai Lapok szerzői azonban úgy nyúltak ehhez az eszközhöz, mint amely egyszerre elrejtí és fel is fedi a bírált írókat. Ezt láthatjuk Toldy Ferenc Draper Eliza című epigrammájában is, amelyben a költő Laurence Sterne-féle Yorick és

Elíza leveleinek Döbrentei Gábor által készített fordítását figurázza ki. A sírból feltámasztott Eliza arra keresi a választ, hogy ki volt az, aki újra életre keltette: „Ki tépi koszorúm’ szép füzetéből / Rózsáimat olly irgalmatlanúl? / Mi édes indulatban ömle-ki, / Azt D...i rüt hangokban zörgeti; / Keblem reája »megrázkódtatódik« / ’S Eliza új halálával vivódik.” (Kritikai pálya-ágak 1831: 159) A csonkított *D...i* névalakból a korabeli irodalomban valamelyest járatos olvasó könnyedén kikövetkeztethette, hogy a fordító Döbrentei volt. Ráadásul a Kritikai pálya-ágakban Vörösmartytól található egy hasonló című epigramma, a *D.....G.....ra*, mely erősítheti az epigrammák közötti kapcsolatot, így könnyebben felfejthetővé válik a név (Kritikai pálya-ágak 1831: 161). A törlést jelölő pontok száma akár arra is utalhatna, hogy hány karaktert húztak ki a vers címéből, viszont a *D...i* és a *D.....G.....ra* alakban található pontok száma félrevezető, mivel vagy túl kevés, vagy túl sok írásjel található bennük. A kevésbé járatos olvasó így könnyen kudarcot vallhatott a névalakok megfejtésével. Ezzel szemben Vörösmarty Cs.pl.v.csnak című epigrammája esetében következetesen csak a magánhangzókat törölték, így könnyen felfedezhető, hogy a célszemély Csaplovics János, akinek a Virág Benedeket érintő megnyilatkozásait az Aurora-kör több alkalommal is bíráló tárgyává tette (Pályalombok 1834: 164, Vörösmarty 1960: 555–557).

A névalkotás egy másik formája a kriptonima volt, amellyel az M és N Szegeden című epigrammában találkozhatunk. A versben az *M* Maróthy Jánost, míg az *N* Nátly Józsefet jelöli. A kettejük által Szegeden kiadott Uj szellem című vígjáték miatt kapták Kisfaludytól az epigrammát, mivel abban a neológusokat, köztük az Aurora-kör tagjait is kigúnyolták. Kisfaludy versének kézírata még az M. Szegeden címet viselte, mivel a vers keletkezésekor (Toldyhoz és Bajzához hasonlóan) csak Maróthyt tudta szerzőként azonosítani (Bajza–Toldy 1969: 165–166, 169, 577). Az epigramma először a Kritikai Lapokban jelent meg, amikor Bajzáék már ismerték a széles körben terjesztett mű mindkét szerzőjét. A xénia utal a mű címlapjára, ahol az *M. és N.*, valamint a *Szegeden* szavak egymás alatt vannak feltüntetve. Mindez ötletet adhatott a sokat sejtető kriptonimát tartalmazó cím létrehozáshoz, mellyel egyértelműen utalnak a műre, s a vers szövege ezt már csak pontosítja: „Vígjátékot írál ’s szomorú a’ Musa felette; / Mást ütél ’s botorúl, kába, velödet ütöd” (Kritikai pálya-ágak 1831: 160). Az Uj szellem a neológia más híveinél is kedvezőtlen fogadtatásban részesült: Kazinczy szerint a szegedi vígjáték „Tréfának hosszú” (KazLev. 19: 180).

Vörösmarty a Kenyérmezei diadal’ írójának című epigrammában Bors Sámuel alkotását gúnyolja ki: „Dörs, ha Kenyér’ mezejére botolsz, ’s még kedves az élet / Meg ne maradj színén bátorok hamva fölött; / Ellened ott minden sírjával feldobog a’ föld, / ’S rád villámlik az ég, gyáva, szivtelen iró!” (Pályalombok 1834: 164.) Látható, hogy itt egyszerre kétfajta szerzői névhasználati gyakorlattal élt az epigrammaköltő: egyrészt a címbe emelte a bírált, alacsony színvonalúnak tartott művet; másrészt a *Dörs* gúnynévvel illette a szerzőt. A *Dörs* név egyrészt hasonló hosszúságával és hangulatával utal a szerző vezetéknevére, a *Bors-ra*; másrészt a *dörs* valószínűleg a *dörzsöl* ige szótövének, a *dörzs*-nek az alakváltozata (hasonlóan a CzF. példáihoz: *mor-os*, *mor-s*, *mor-zs*, *pör-ös*, *pör-s*, *pör-zs*). A *Dörs* névvel itt feltételezhetően arra célozhattak, hogy a szerző indulatosan reagált a Tudományos Gyűjteményben a művéről írt bírálatra (X. [Lassu] 1825; Budafalvi Bors 1825a; Vörösmarty 1965: 93, 380–381).

A mű említésén vagy a gúnynevek használatán kívül előfordult olyan eset is, amikor a szerző közismert álnévre tettek utalást az epigrammák címében, mint a szintén Vörösmarty

által írt Bústelki esetében (Kritikai pálya-ágak 1831: 159). A *Bústeleky* álnév Kovacsóczy Mihálynak a Felső Magyar Országai Minervában használt szerzői maszkja volt. Az Aurora-kör és Kovacsóczy szembenállása leginkább oda vezethető vissza, hogy Bajza megbízhatatlannak tartotta, mivel 1824-ben még Toldyval együttműködve, az engedélye nélkül és névtelenül kiadta a Kritikai Lapok későbbi szerkesztőjének zsengeit az *Aspasia* című almanachjában (FEKETE 2020: 282–288). A megbízhatatlanságot tetőzte, hogy Kovacsóczy, Bors és Ponor Thewrewk az 1825–1827-es országgyűlésen előfizetőket gyűjtöttek, majd anélkül, hogy kiadták volna a tervezett kötetet, eltűntek a pénzzel (Vörösmarty 1960: 469). A Bústelki című vers szövege utal a Felső Magyar Országai Minerva 1828-as évfolyamára, amelyben Kovacsóczy Bústeleky néven adta közre *Canzone*, *Hívemhez!* és *A' Gyermekek vágya* című költeményeit, valamint *A' Mammut* című természetrajzi munkáját (Bústeleky [Kovacsóczy] 1828a, 1828b, 1828c). Feltűnő, hogy a *Bústeleky* alak helyett a *Bústelki* név szerepel, mely éppen úgy lehet szerzői tévedés, mint akár az Aurora-kör szándékos gúnyolódása a szerző által választott álnéven.

Az Ajándékok Szemere Pálnak című epigrammaciklusban már konkrétan megnevezték a versek célpontját. A ciklus a Kritikai Lapok negyedik kötetének 49–58. sorszámú verseit öleli fel, melyek közül kettőt Kisfaludy, hármat Bajza és ötöt Vörösmarty írt. Szemerét először Kazinczy Ferenc Epigrammái morál című xéniájával emlékeztetik arra, hogy a kritika korbácsa le fog rá sújtani: „Ütni, csigázni, 's agyon verni nevetve szabad” (Pályalombok 1834: 164). Az első két szöveg Kisfaludy munkája, akinek a verseit az alkalomhoz hangolták: az eredetileg *Egy hiú tehetetlenhez* című költeményének a *A' Sonettírónak* címet adták, míg a másodiknak a címét, a *Terméketlen Músa-t Péczeli musá-ra* változtatták (Pályalombok 1834: 164–165, Kisfaludy 1893: 146, 150–151). Az előbbi címmel Szemere vonzódását emelték ki a szonett műfajához, míg utóbbival a lakhelyére utaltak. Nemcsak a címeken változtattak, hanem ki is egészítették Kisfaludy verseit: a *Terméketlen Músa* egyetlen hexameterét disztichonná bővítették, illetve az átalakításokkal hangsúlyozták Szemere karcsú lírai életművét. Bajza *Élet 's literatúra* II. 136–140. című epigrammájában azt nyomatékosította, hogy a terméketlen költő rendszeresen közreadja verseit a nyilvánosságban (Pályalombok 1834: 165). Az ezt követő versek a Muzarionnal, Szemere bonyolult szerkesztésű és nehezen érthető esztétikai és kritikai folyóiratával foglalkoznak. A *Palika'* mentegőzésében a lírai én vagy a múzsa magát Szemerét szólaltatja meg: „Valld-ki Palim, könyved' mért osztád annyi szakaszra? / »Ugy sem egész, legalább része, szakassza legyen.«” (Pályalombok 1834: 165.) A verbális megalázás egyik formája lesz a becéző *Palika* név címbe illesztése, mellyel Szemere kisdedségét hangsúlyozzák. A versben megszólaló lírai én viszont szerelmes megszólítást alkalmaz (*Palim*), mire Szemere megvallja a lapjára jellemző, nehezen követhető szerkesztési eljárásokat. A *Muzáron* című versben a folyóirat létrejöttét Szemere erőtlenségével magyarázzák: „Elfogy az életerő, kiapadt a' literatúra, / 'S te te születél aggdada Muzáron” (Pályalombok 1834: 165). Vörösmarty továbbviszi a Bajza által megkezdett gondolatot, és a *Muzáron*. Új folyam. I. füz. I. 411–461. című versében kifigurázza Szemerének a Kritikai Lapokat érintő, nehezen értelmezhető észrevételeit. Vörösmarty Szemerét anyai pozícióba helyezi, aki a benne lévő gondolatokat „kín közt végre” kinyögte, és a „[b]éna, vak, és koldús” gyermekének örül, mert ő hozta világra (Pályalombok 1834: 165). „Zúr vala gondolatod, de leírtad 's melly csoda!” – ismétli meg az állítást a *Muzáron loco citato* című epigrammájában Vörösmarty, hangsúlyozva, hogy Szemere hasonlóan sikertelen az

esztétikai és kritikai művek megírása terén, mint a lírában (Pályalombok 1834: 165). A ciklus utolsó, Az ostor beszél című versében a kritika megszemélyesített fenyítőeszköze még egy végső figyelmeztetést ad Szemerének: „Most ez elég, vedd jó néven, ha megostorozálak; / Elkoptam, de nyelem megmarad, óva örülj” (Pályalombok 1834: 165). A ciklus gyakorlatilag Szemeréről szóló szatíra, melyben műveit, az általa szerkesztett lapokat és lírai életművét egyaránt kemény bírálattal illetik.

Egészen különleges alkotás Kisfaludy Károly Náray Himfyhez című műve, amelyben a szerző egy másik író álneves maszkja mögé bújva mondja el kritikai véleményét. Náray a Méréváról szeretné Himfy, vagyis Kisfaludy Sándor kedvező véleményét hallani. Himfy megsajnálja Nárayt, és kétes dicséretben részesíti a művét: „Munkád olly bő kellemekben / 'S gazdag a' szép erkölcsben, / Mint a' zordon tél füvekben / 'S a száraz fa gyümölcsben” (Kritikai pálya-ágak 1831: 156–158). Kisfaludy Károly itt bátyja lírai maszkját felhasználva fogalmazta meg a Náray románjáról szóló negatív ítéletét, ezzel gyakorlatilag Kazinczy Himfy-epigrammájának profán inverzét hozva létre. A népszerű dunántúli költőt Náray egyszerűen leszólította, és mint kritikustól pozitív véleményt várt a művével kapcsolatban. Himfy azonban kemény bírálatban részesíti, és dicséret helyett hosszasan sorolja a mű hibáit (rossz jellemábrázolás, szélsőséges érzelmek, döcögös, unalmas szöveg), melyeket tetéző, hogy a szerző a regény előszavában gögösen hirdeti alkotása kiválóságát. A Himfy maszkjába bújt Kisfaludy Károly ezek alapján kirekeszti az olvasásra való művek sorából Náray alkotását.

5. Összegzés. Elmondható, hogy Kazinczy célja a Tövisék és virágokkal esztétikai és kritikai elképzeléseinek közzététele, illetve az azokat reprezentáló irodalmi kánon felmutatása volt. A kötetben feltüntetett *Széphalom* névvel az irodalom egyik központjaként igyekezett pozicionálni önmagát és az általa képviselt irodalmi kánont. Ez a névhasználati gyakorlat a státuszemelő szerzői névhasználat kategóriájába sorolható.

Bajzaék ugyanezt a szerzői névhasználati gyakorlatot érvényesítették a Kritikai Lapokban közzétett epigrammagyűjteményeikben. Az ezeket jelölő álnevek és áljelek segítségével igyekeztek markánsan megjeleníteni és felduzzasztani folyóiratuk rejtőzködő areopagusi tribunálját. A köteteken belüli névhasználati stratégiákban azonban már felfedezhetők árnyalatnyi különbségek Kazinczy és az Aurora-kör között. A széphalmi mester fontos szerepet szánt a szerzői névhasználat eszközének a kanonizáció folyamatában. Egyrészt a kánonba befogadott szerzőket saját nevükön jelenítette meg, amivel a nyilvánosság előtt akarta láthatóvá tenni őket, vagyis a státuszemelő szerzői névhasználat eszközrendszerét érvényesítette. Másrészt az elítélt írói magatartásokat a legtöbb esetben csupán általános, személytelenítő, a nemesi neveket imitáló fantázianevekkel jelölte, mivel nem kívánta a rossz szerzők nevének megőrzését a nemzeti emlékezetben. Ez utóbbi esetekben a maszkos szerzői névhasználat gyakorlatáról beszélhetünk. Ugyanakkor előfordult, hogy az általa alacsony esztétikai kategóriát képviselőként értékelt leoninusköltőket (Láczait, Gyöngyössit) gúnynevekkel illette; ezzel igyekezett az említett szerzőknek az irodalomban elfoglalt státuszát megingatni, ennek révén pedig a nevükkel jegyzett szerzőkét megemelni. Ez a gyakorlat a státuszemelő szerzői névhasználat körébe sorolható.

Bajza és társai Kazinczy gyakorlatával szemben nem gondolkodtak egy pozitív irodalmi kánon létrehozásában. Egyrészt arra törekedtek, hogy az alacsonyabb írói

minőséget képviselő szerzőket és műveket (például Náray Márévarát) kirekesszék az olvasásra méltó alkotások közül, a rossz alkotókat pedig elriasszák a további írástól, ezzel megítélve az irodalmi mezőnyt. Másrészt epigrammáikkal azokat az írókat és költőket is megcélozták, akikkel valamilyen vitás ügyük volt (például Szemere Pált, Döbrentei Gábort, Kovacsóczy Mihályt). Ezekben az esetekben a szerzők kevésbé sikerült művei jó alkalmat szolgáltattak arra, hogy hiányosságaikat számon kérhessék rajtuk. Ehhez segítségül hívták a státuszemelő szerzői névhasználat eszközrendszerét, mellyel ellenfeleik tekintélyét igyekeztek minél inkább csökkenteni. Változatos retorikai eszköztárral jelezték (betűtörlés, kriptonima, a mű címének megnevezése vagy arra való utalás, a szerző álnevének vagy saját nevének megjelenítése), hogy kik és mely művükkel követtek el esztétikai vétségeket. A korabeli tájékozott olvasó így könnyűszerrel fel tudta fejteni, hogy kik az Aurora-kör által a kritika korbácsával sújtott szerzők és művek, a szerzők tudatos megsértésével pedig bele tudták őket hajszolni egy-egy gondosan előkészített, nagyobb lélegzetvételű irodalmi vitába.

Felhasznált források

- Arany János 1998. *Tanulmányok és kritikák*. Csokonai Könyvtár. Források 4. Szerk. S. Varga Pál – Debreczeni Attila – Imre Mihály. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Bajza József 1828. Az Epigramma' theoriája. *Tudományos Gyűjtemény* 12/7: 24–61.
- Bajza József 1831. Vezérszó. *Kritikai Lapok* 1: III–X.
- Bajza József 1833. A' személyesértésről. *Kritikai Lapok* 2: 73–76.
- Bajza József 1834. Esméltetés a' *Kritikai Lapok'* antikritikusaihoz. *Kritikai Lapok* 5: 85–87.
- Bajza József – Toldy Ferenc 1969. *Bajza József és Toldy Ferenc levelezése*. A Magyar Irodalomtörténetírás Forrásai 9. S. a. r. Oltványi Ambrus. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- [Budafalvi Bors Sámuel] 1825a. Javítások. *Tudományos Gyűjtemény* 9/8: 117–125.
- Budafalvi Bors Sámuel 1825b. *Kenyermezei Viadal vagy A' hasonlíthatatlan Vitézség. Énekes vitézi Játék 4 Felvonásba*. Trattner, Pest.
- Bústeleky [Kovacsóczy Mihály] 1828a. Canzone, Hívemhez! *Felső Magyar Országi Minerva* 4: 1600.
- Bústeleky [Kovacsóczy Mihály] 1828b. A' Gyermekek' vágya. *Felső Magyar Országi Minerva* 4: 1877.
- Bústeleky [Kovacsóczy Mihály] 1828c. A' Mammut. *Felső Magyar Országi Minerva* 4: 1591–1595.
- Füredi Vida 1818. A' Recenziókról. *Tudományos Gyűjtemény* 2/6: 3–32.
- Greguss Mihály 2000. *Az esztétika kézikönyve*. Kalligram Kiadó, Pozsony.
- Hubay Miklós 1810. *H. Hubay Miklós' költeményes munkái*. Trattner, Pest.
- [Kazinczy Ferenc] 1809–1810. Kisfaludy Sándor: Himfy' Szerelmei. A' kesergő szerelem, Pest, 1807. 306. p. *Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes* 1809/2: 127–136, 1810/1: 233–236, 1810/3: 413–415.
- [Kazinczy Ferenc] 1811. *Tövisek és virágok*. Nádaskay András, Széphalom–Sárospatak.
- Kazinczy Ferenc 1814. Kisfaludy Sándor, Himfy szerelmei. Buda. 1807. I. köt. XXIC, 36 p. 2. köt. 299. *Erdélyi Muzéum* 1: 72–89.
- Kazinczy Ferenc 2004. Szigvart Klastromi története. Fordítódott Németből Magyarra Bartzafalvi Szabó Dávid által. Nyomatódott Posonyban Fűskúti Landerer Mihály költségével és betűivel 1787. In: Debreczeni Attila s. a. r., *Első folyóirataink: Magyar Museum* 1. Csokonai Könyvtár. Források 11. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 110–113.
- Kazinczy Ferenc 2018. *Költemények* 1–2. Kazinczy Ferenc művei. S. a. r. Debreczeni Attila. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

- KazLev. = *Kazinczy Ferenc Levelezése* 1–25. Szerk. Váczy János – Harsányi István – Berlász Jenő – Soós István. Magyar Tudományos Akadémia – Debreceni Egyetemi Kiadó, Budapest–Debrecen, 1890–2013.
- [Kis János] 1811. Széphalom: Tövisék és Virágok. (Dornen und Blumen.) 1811. 52. S. 8. (Mit dem Motto aut Göthe: Werke des Geists und der Kunst sind für den Pöbel nicht da.). *Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes* 8/6: 317–328.
- Kisfaludy Károly 1893. *Kisfaludy Károly minden munkái* 1. S. a. r. Bánóczi József. Franklin-Társulat, Budapest.
- Kisfaludy Károly 1983. Kritikai jegyzetek. In: Kerényi Ferenc szerk., *Kisfaludy Károly válogatott művei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 788–798.
- Kölcsey Ferenc 1833. A' kritikáról. *Kritikai Lapok* 2: 1–40.
- Kritikai pálya-ágak 1831 = F-V. – T-K. [Fenyéri Gyula – Vörösmarty Mihály – Toldy Ferenc – Kisfaludy Károly] 1831. Kritikai pálya-ágak. *Kritikai Lapok* 1: 155–161.
- M. és N. [Maróthy Mátys – Nátly József] 1824. *Új szellem, vagyis Újmagyarok útja Helikonra*. Grün, Szeged.
- Náraj Náray Antal 1824. *Máré-vára*. Trattner, Pest.
- [N. n.] 1811. [C. n.]. *Hazai 's Külföldi Tudósítások* 5/1: 157.
- Nyirkáló Ödön [Bajza József] 1833. Literatúrai értesítő. *Kritikai Lapok* 3: 121–129.
- Pályalombok 1834 = T-K. – R-V. – Regényi – Nyirkáló Ödön [Toldy Ferenc – Kisfaludy Károly – Bajza József – Vörösmarty Mihály] 1834. Pályalombok. *Kritikai Lapok* 4: 158–166.
- Purgstaller József 1852. *Szépészet, azaz Aesthetica. Elemző módszer szerint. Föl-gymnasiumi tankönyvül*. Hartleben, Pest.
- Schedius Lajos János 2005. *Schedius Lajos János széptani írásai*. Csokonai Könyvtár. Források 12. Szerk. Balogh Piroska. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Soarius, Cyprianus 2004. Három könyv a retorika művészetéről. In: Bitskey István szerk., *Retorikák a barokk korból*. Csokonai Könyvtár. Források 10. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 13–104.
- Vörösmarty Mihály 1960. *Kisebb költemények* 2. Vörösmarty Mihály összes művei 2. Szerk. Horváth Károly. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Vörösmarty Mihály 1965. *Vörösmarty Mihály levelezése* 1. Vörösmarty Mihály összes művei 17. Szerk. Brisits Frigyes. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- X. [Lassu István] 1825. A' Kenyér-mezei viadal, vagy a' hasonlíthatatlan vitézség. Énekes vitézi Játék 4 felvonásban. *Tudományos Gyűjtemény* 9/7: 83–106.

Hivatkozott irodalom

- CHARTIER, ROGER 2000. A szerző alakjai. *Vulgo* 2: 300–319.
- CZF. = CZUCZOR GERGELY – FOGARASI JÁNOS, *A magyar nyelv szótára* 1–6. Mich Guszta / Athenaeum, Pest/Budapest, 1862–1874.
- CZIFRA MARIANN 2013. *Kazinczy Ferenc és az ortológusok. Árnnyak és alakok az 1810-es évek nyelvújítási mozgalmában*. Ráció Kiadó, Budapest.
- DEBRECZENI ATTILA 2009. *Tudós hazafiak és érzékeny emberek. Integráció és elkülönülés a XVIII. század végének magyar irodalmában*. Universitas Kiadó, Budapest.
- FEKETE NORBERT 2017a. „a' névtelenség kárhóztatik főkép”. A szerzői névhasználat és a kritika státusza a 19. század első évtizedeinek magyar irodalmában. *Irodalomtörténeti Közlemények* 121: 315–354.

- FEKETE NORBERT 2017b. Kölcsey Ferenc névhasználatának ismeretelméleti háttere. *Irodalmi Szemle* 60/2: 63–72.
- FEKETE NORBERT 2017c. Orczy Lőrinc szerzői névhasználatára és az irodalom státuszának problémájára. In: DÉRI ESZTER – DÓBÉK ÁGNES – GÖRÖG DÁNIEL – MARKÓ ANITA – MARÓTHY SZILVIA szerk., *Az ember – kultúrtörténeti és poétikai megközelítésben. Fiatalok Konferenciája 2016*. Reciti Kiadó, Budapest. 205–219.
- FEKETE NORBERT 2018. Az Aurora-kör szerzői névhasználati stratégiái az írói karrierépítés szolgálatában. *Széphalom* 28: 103–113.
- FEKETE NORBERT 2020. A szerzői névhasználat mint a kritikai vélemények megismerésének eszköze a klasszikus századforduló magyar irodalmában. In: PAPP INGRID szerk., *Irodalomtörténet, tudománytörténet, eszmétörténet. Tanulmányok Tarnai Andor halálának 25. évfordulójára*. Reciti Konferenciakötetek 7. Reciti Kiadó, Budapest. 273–289.
- FOUCAULT, MICHEL 2000. Mi a szerző? In: FOUCAULT, MICHEL, *Nyelv a végtelenhez. Tanulmányok, előadások, beszélgetések*. Latin Betűk, Budapest. 119–146.
- GARADNAI ERIKA CSILLA 2018. *A felső-magyarországi hitvita (1663–1672). Sámbar Mátyás, Pósa-házi János, Matkó István és Czeglédi István polémiája*. Országos Széchényi Könyvtár – Universitas Kiadó, Budapest.
- GENETTE, GÉRARD 1992. A szerzői név. *Helikon* 38: 523–535.
- GRIFFIN, ROBERT J. 2003. Preface. In: GRIFFIN, ROBERT J. ed., *Faces of Anonymity. Anonymous and Pseudonymous Publication from the Sixteenth to the Twentieth Century*. Palgrave Macmillan, New York. 1–17. <https://doi.org/10.1007/978-1-137-11109-8>
- GULYÁS PÁL 1978. *Magyar írói álnév lexikon. A magyarországi írók álnevei és egyéb jegyei*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HÁSZ-FEHÉR KATALIN 2000. *Elkülönülő és közösségi irodalmi programok a 19. század első felében. Fáy András irodalomtörténeti helye*. Csokonai Könyvtár 21. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- KOCSOR ERIKA 1992. Nomen est omen. *Helikon* 38: 369–378.
- NÉMETH ZOLTÁN 2013. *Álnév és maszk*. Liceum Kiadó, Eger.
- PABST, STEPHAN 2011. Anonymität und Autorschaft. Ein Problemaufriss. In: PABST, STEPHAN Hrg., *Anonymität und Autorschaft. Zur Literatur- und Rechtsgeschichte der Namenlosigkeit. Studien und Texte zur Sozialgeschichte der Literatur* 126. De Gruyter, Berlin–Boston. 1–34. <https://doi.org/10.1515/9783110237726.1>
- PÁL JÓZSEF – ÚJVÁRI EDIT szerk. 1997. *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*. Balassi Kiadó, Budapest.
- SZINNYEI JÓZSEF 1891–1914. *Magyar írók élete és munkái* 1–14. Hornyánszky, Budapest.
- SZÜCSI JÓZSEF 1914. *Bajza József*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- THIMÁR ATTILA 2007. *Hős és áldozat. Révai Miklós és a klasszikus századforduló irodalomtörténete*. Historia Litteraria 22. Universitas Kiadó, Budapest.
- VADERNA GÁBOR 2013. *Élet és irodalom. Az irodalom társadalmi használata gróf Dessewffy József életművében*. Ráció Kiadó, Budapest.

FEKETE NORBERT

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5731-6530>Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet – Digitális Örökség Nemzeti Laboratóriuma
Miskolci Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

NORBERT FEKETE, Strategies of name use in epigram collections at the turn of the eighteenth and nineteenth centuries

At the turn of the eighteenth and nineteenth centuries, the acceptance of criticism as a genre was controversial in Hungarian classical literature. On the one hand, contemporary interpreters debated who had the authority to write criticisms; on the other hand, the critical and pedagogical principles of the reviewer's opinion were often questioned; and thirdly, the genres in which literary works could be criticised were also under discussion. In many instances, these questions were addressed through the conscious use of author's names, as critics expressed their opinions anonymously, under pseudonyms, or in reviews under their own names. At that time, epigrams were considered a more acceptable form of critical expression than printed reviews. This paper is based on the collections of epigrams in Ferenc Kazinczy's *Tövisék és virágok* ['Thorns and Flowers'] and those published by the members of the Aurora Circle (József Bajza, Károly Kisfaludy, György Stettner, Ferenc Toldy, and Mihály Vörösmarty) in the journal *Kritikai Lapok* ['Critical Papers'] under the titles *Kritikai pálya-ágak* ['Critical Career Branches'] and *Pályalombok* ['Career Leaves']. It analyses the aesthetic, critical and rhetorical roles played by the author's names and other proper names in the poems. By examining the author's names in the collections of epigrams and the proper names created in the poems through various rhetorical devices, a new perspective can be taken on the aesthetic, critical, canonising and career-building aspirations behind the volumes. Furthermore, the texts examined reveal the specificities of the naming practices of the two generations of writers.

Keywords: literary criticism, name use of authors, pseudonyms, anonymity, epigram, Ferenc Kazinczy, Aurora Circle, literary names

Az epitheton ornansok Petőfi Sándor *A helység kalapácsa* című művében és fordításaiban

1. A helység kalapácsa mint eposzparódia. Petőfi Sándor műve eposzparódia, amelyben a komikum elsődleges forrása az emelkedett kifejezésmód és a téma kiszerúsége közötti ellentét (vö. KEMÉNY 2014: 87). Az összes eposzi kellék megtalálható Petőfi művében, így a dolgozatban vizsgálendő epitheton ornansok is. A klasszikus eposzoktól eltérően azonban ebben a szövegben az állandó jelzők nem a hősök nagy-szerű emberi vagy vitézi erényeit emelik ki, hanem a komikus hatás elérésére használja őket Petőfi. A szövegben szereplők nevéhez kapcsolódó állandó jelzőknek a tulajdonnévi elem elhagyásával is fontos funkciójuk van: körülírással névhelyettesítő elemek. A helység kalapácsa ugyanakkor stílusparódia is, ugyanis Petőfi egyik célja a korabeli dagályos stílusselemek (szavak, szó szerkezetek, hasonlatok és alakzatok) karikírozása.

2. A beszélő nevek. Elemzésemben a beszélő neveket emelem ki. A *beszélő név* terminust TOLNAI VILMOS (1931: 176) vezette be a magyar szakirodalomba. A beszélő nevek legismertebb típusa a név közszói jelentésével jellemzi a szereplőket. Emellett elmondható: „A nevek jellemfestő, esztétikai és hangulati hatása igen értékes tényező. Egy szerencsés név nagyban hozzájárul a mű sikeréhez. Zeneiségével meghatározza, jellemzi, leírja vagy kiegészíti az ábrázolt egyéniséget, sokszor valóságos fogalommá válik” (KOVALOVSKY 1934: 8.)

ALFÖLDY JENŐ (2002: 124) a hangulati hatást, az érzelmi jelentést szintén a beszélő név fontos jegyének tartja: a beszélő név „jelentésével vagy szóhangulatával érzékelteti viselőjének testi vagy jellembeli tulajdonságait”. A név hangulatát a névhez kapcsolódó különféle kollektív és egyéni asszociációk adják. Az asszociációk lehetnek a szereplő külső és belső tulajdonságai, jellemző foglalkozása, cselekvései stb.

3. Tulajdonneveket kísérő állandó jelzők és jelzős szerkezetek. A klasszikus eposzokban szereplő nevek állandó jelzői, epitheton ornansai többnyire melléknévi szó-fajúak: *tehénszemű Héra*, *gyorslábú Akhilleusz* stb. A Petőfi-szöveg főbb szereplőinek tulajdonneve mellett álló állandó jelzők közt azonban nemcsak egyelemű melléknévi jelzők, hanem főnevekből és melléknévekből álló jelzős szerkezetek is vannak: *a helység kalapácsa*, *fondor lelkületű egyházi* stb.

Ugyanakkor *A helység kalapácsa* szövegében váltakozva szerepel hol a teljes névszerkezet, azaz a tulajdonnév az állandó jelzőjével vagy jelzőivel együtt, hol csak az állandó jelző vagy jelzős szerkezet névhelyettesítő funkciójában: *a Fejenagy* helyett *a helység kalapácsa*, *a Vitéz Csepű Palkó* helyett *a tiszteletes két pej csikájának jókedvű abrakolója* stb. A tulajdonnévnek köznévvé, illetve a köznévvé tulajdonnévvé való helyettesítése antonomázia; ennek példáit az eposzparódiában is megfigyelhetjük.

KEMÉNY GÁBOR (2016: 57) a Petőfi-szövegben szereplő névszerkezeteket *körülírással szerkezetek*-nek nevezi: „a kovács, a csizmadia és a többiek tulajdonnevek helyett vagy mellett olyan körülírásokkal vannak megnevezve, amelyen jellegüket az

eposzok isteni vagy félisteni hősei szoktak kapni [...]: »*Alva találta a kevés szavú bírót, a bölcs aggastyánt.*« (IV. ének); »*Érté e néma beszédet A helybeli lágyszívű kántornak Dühletes dögönyözője,* [...]« (III. ének). A tulajdonnevet helyettesítő körülírás mellett (előtte vagy utána) többnyire ki van téve a tulajdonnév is, s az antonomázia és a tulajdonnév azonosító értelmezős szószerkezetet alkot.”

4. A beszélő nevek fordítási kérdései. A tulajdonnevek fordítása többféle fordítási művelettel mehet végbe. SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ (2022) a következő típusokat emeli ki, amelyeket az eposzparódia fordítási megoldásaiban is tapasztalhatunk: „az eredeti tulajdonnév változatlan átvétele, (részleges vagy teljes) ekvivalens keresése, tükörfordítás, általánosító vagy magyarázó fordítás, a tulajdonnév kihagyása” (SZILÁGYI-KÓSA 2022: 152; vö. még FARKAS 2009: 23; SLÍZ 2019: 21; BAUKO 2021: 84). A fordítók egyazon művön belül is alkalmazhatnak többféle műveletet.

A különböző kultúrákban keletkezett szövegek neveinek fordításakor figyelembe kell venni a szövegben hozzájuk tapadt konnotációkat is. Ez a beszélő nevek esetén különösen fontos. A konnotáció kialakulhat személyes utalásokból, irodalmi allúziókból, a forrásnyelvi kultúra különböző rétegeiből. Nézzünk egy példát a szövegből az irodalmi allúzióra. Arany Jánosnak A nagyidai cigányok című komikus eposzára van utalás A helység kalapácsa seregszemléjében, amelyben a narrátor eufemisztikusan, körülírással érzékelteti a zenészek cigány származását: „Mind ivadéki / A hősi seregnek, / Mely hajdan Nagy-Idánál / A harci dicsőség / Vértfestette babérját / Oly nagyszerűen kanyarítá / Nem-szőke fejére / S nem-szőke fejének / Göndör hajára” (II. ének).

5. A tulajdonnevek és állandó jelzőik orosz és angol célnyelvi variánsai. A dolgozat következő részében A helység kalapácsa főbb szereplőinek neveit, állandó jelzőit vizsgálom, összehasonlítva orosz és angol célnyelvi változataikkal.

Az orosz fordítást Leonyid Martinov (1905–1980) készítette, a szöveg egy Petőfi elbeszélő költeményeit tartalmazó kötetből való (Or.). Leonyid Martinov orosz költő, újságíró, műfordító a magyar költészet, többek között Ady, Petőfi és Illyés Gyula kiváló fordítója. A szibériai Omszkban született, s jól ismerte a népeletet, ez az elemzett Petőfi-műben is érzékelhető. Ismert volt számára az eposz és az orosz hősi ének műfaja, így adekvát fordítást készíthetett.

Az elsőként elemzett angol fordítások a magyar származású Frank Szomy munkájában szerepelnek, amely 1972-ben jelent meg Washingtonban (Angl.). Szomy Amerikában született magyar származású fordító; személyiségét sokirányú érdeklődés jellemzi. Eredeti foglalkozása szerint gépészmérnök, de a művészetek nagy kedvelője, irodalom- és zenekedvelő, zenész is. A fordítások minősége alapján lehetett anyanyelvi lektora is. A másodikként elemzett névfordítások a Nemzeti Színház honlapjáról (Ang2.) valók. A tanulmányban vizsgált példákat táblázatban szemléltetem.

1. táblázat: A helység kalapácsa tulajdonneveinek és állandó jelzőinek magyar, orosz és angol változatai

Név(szerkezet)	Orosz	Az orosz nyersfordítása	Angol
<i>A helység kalapácsa</i>	<i>Сельский молот</i>	’községi kalapács’	1. <i>The Village Hammer</i> (Ang1.) 2. <i>The Hammer of the Village</i> (Ang2.)

<i>Szélestenyerű Fejenagy, a helységi kovács, a helység kalapácsa</i>	<i>Фейенадь Большеголовой, широколадонный, сельский молот, кузнец венгерский деревенский</i>	'Fejenagy, a Nagyfejű, széles tenyerű falusi kalapács, magyar falusi kovács'	1. <i>wide palmed Bighead / The village blacksmith (Angl.)</i> 2. <i>Bighead, a local blacksmith, a.k.a. the Hammer of the village (Ang2.)</i>
<i>Szemérmes Erzsók 55 éves bájaival</i>	<i>Невинно-чистая Эржок, / На чьих панитах отразились лишь 55 лет</i>	'ártatlanul tiszta Erzsók, / akinek orcáján csak 55 év tükröződött'	1. <i>bashful Liz's Fifty five year old (Angl.)</i> 2. <i>Mrs. Erzsók, a 'bashful' pub owner (Ang2.)</i>
<i>a helybeli lágyszivű kántor</i>	<i>Мягкосердечный сельский певчий</i>	'lágyszivű falusi egyházi énekes' (rég)	1. <i>the village's soft hearted cantor (Angl.)</i> 2. <i>local 'tender-hearted' cantor (Ang2.)</i>
<i>amazontermészetű Márta (a kántor felesége)</i>	<i>Марта, обладая / овладевшая свирепым нравом амазонки</i>	'Márta, a vad erkölcsű amazon'	1. <i>amazon natured Marta, the cantor's wife (Angl.)</i> 2. <i>Márta, the cantor's 'Amazon' wife (Ang2.)</i>
<i>a béke barátja Bagarja uram, / A csizmacsinálás érdemkoszorúza művésze</i>	<i>друг мира, господин Шевровый, венчаный лаврами художник / По части ловкой изготовки / Мужских сапог и женских туфель</i>	'a béke barátja, Sevro úr, / babérokkal koszorúzott művész, / férficsizmáknak és női cipőknek / ügyes készítő művésze'	1. <i>Peace's friend, Sir Roughleather, Bootmaking's Dervedly wreathed artist (Angl.)</i> 2. <i>Mr. Bagaria, a bootmaker, a 'friend of peace' (Ang2.)</i>
<i>Harangláb, a fondor lelkületű egyházfi</i>	<i>Сладчайший Благовест, сын церкви, духом изворотлив</i>	'mézes-mázos (negédes) Harangozó, ügyes (találékony) lelkű egyházfi'	1. <i>Bellfoot, / The wily spirited churchman (Angl.)</i> 2. <i>Bellfry, a 'cunning clergyman' (Ang2.)</i>
<i>Vitéz Csepű Palkó, a tiszteletes két pej csikájának jókedvű abrakolója</i>	1. <i>Отважный Палко Чепю, / водитель двух гнедых поповских / Веселый конюх</i> 2. <i>Веселый конюх Палко Чепю, / Водитель двух гнедых поповских</i>	1. 'Vitéz Palkó Csepű, / a két papi pej hajtója / Vidám lovász' 2. 'Vidám lovász Csepű Palkó, / a két papi pej hajtója'	1. <i>Hero Palko Hurds, The good natured oat feeder / Of the reverend's two bay colored colts (Angl.)</i> 2. <i>Palkó Rubstraw, a brave and jolly groom in charge of 'the reverend's two bay colts' (Ang2.)</i>

A forrás- és célnyelvi címek között vannak eltérések, amelyek elsősorban a poétikai jelentést érintik. Az orosz cím *Сельский молот* 'Falusi kalapács', amely csak részben adja vissza az eredeti jelentést, a metaforikus jelentést nem tükrözi. Szomy szövegvariánsának címe: *The Village Hammer* 'Falusi kalapács', amely szintén nem teljesen adekvát az eredeti címmel, szintén nem idézi fel a metaforikus jelentést. A Nemzeti Színház honlapján szereplő cím, *The Hammer of the Village* 'A falu kalapácsa' adekvát szó szerinti fordítás.

A következőkben az eposzparódia főbb szereplőinek nevét és a hozzájuk kapcsolódó epitheton orkansokat vizsgálom a forrás- és célnyelvi szövegekben. HETÉNYI PIROSKA (1983) részletesen elemzi Petőfi névadását, köztük A helység kalapácsának neveit is, így a forrásnyelvi anyag leírásában az ő elemzésére is támaszkodom. A táblázatban az orosz nevek nyersfordítását megadom, az angol nyersfordításokat a táblázat terjedelme miatt csak az elemzett anyagban közlöm.

5.1. Szélestenyerű Fejenagy, a helységi kovács, a helység kalapácsa. A *Fejenagy* testi tulajdonságra utaló ragadványnév, amelyről ezt írja HETÉNYI (1983: 8): „ez a név egyben utalás viselője foglalkozására is, hiszen a patkolókovács legfontosabb munkaeszköze a kalapács, amelynek a feje nagy. Ugyanakkor gúnyos is ez a név, mert van egy ilyen közmondásunk: Nagy a feje, kicsi az esze. Fejenagy a műben is úgy szerepel, mint akinek túljártak az eszén.”

Az orosz változat: *Фейенадь Большеголовый, широколадонный, сельский молот, кузнец венгерский деревенский* 'Fejenagy, a nagyfejű, széles tenyerű falusi kalapács, magyar falusi kovács'. Az orosz fordító, Leonyid Martinov már a szöveg elején, az eposzparódia témamegjelölésében megnevezi a főhőst, amire a magyar szövegben csak néhány sorral később kerül sor. A fordító az eredeti *Fejenagy* nevet megtartja, cirill betűkkel átírva, az állandó jelző, a 'széles tenyerű' szó szerinti fordítás. A *Fejenagy* névhez a fordító betoldja a *Большеголовый* 'nagyfejű' jelzőt, így tautologikus lesz a szerkezet. A *венгерский* 'magyar' jelző betoldásával egyértelművé válik az orosz olvasó számára a szereplőnek és egyúttal az egész szövegnek a magyar kultúrához való tartozása; ennek célja valószínűleg a befogadó mentális erőfeszítésének csökkentése.

Angol változatok:

1. *wide palmed Bighead, / The village blacksmith* 'széles tenyerű Nagyfej, a falusi kovács' (Angl.);

2. *Bighead, a local blacksmith, a.k.a. the Hammer of the village* 'Nagyfej, egy helyi kovács, 'akit a falu kalapácsa néven ismernek' (Ang2.).

Az 1. variánsban Szomy *Fejenagy* nevét 'Nagyfej'-nek fordította. Az állandó jelzők közül a *wide palmed* 'széles tenyerű' adekvát a magyar változattal, a másik, a magyar változatban szereplő *helység kalapácsa* értelmező jelzőt pedig nem fordította le. Így módosul a névszerkezet jelentése, hiszen az eposzparódiában az egyik lényeges szempont a terjengősség, a látszólag fölösleges jelzőhalmozás, amelynek azonban fontos funkciója van: a klasszikus eposzokban megjelenő epikus részletezés nevetségessé tétele.

A 2. változatban az ismeretlen fordító szűkíti a névszerkezetet: a jelentés megőrzésével az összetételi tagokat felcserélve fordítja le a *Fejenagy* nevet *Bighead* 'Nagyfej' formában, az előtte álló állandó jelzőt azonban elhagyja. A tulajdonnévi elem

után álló magyarázó jelzöt leszűkíti: a *helység* szót a szűkebb jelentésű *local* 'helyi' szóval váltja fel, valamint felcseréli a forrásnyelvi szerkezeteket is: *a helység kalapácsa*, *a falusi kovács* helyett a 'helyi kovács, a falu kalapácsa' szerkezetek szerepelnek, a humoros konnotáció azonban így is létrejön a fordításban.

5.2. Szemérmes Erzsók 55 éves bájaival. A *szemérmes* a nyelvújítás korában keletkezett, több hasonlóan körülményes, továbbképzett szóval együtt. „[A] nyelvújítás némely alkotását már Petőfi komikus hatás keltésére használja, például mikor a *szemérmes Erzsók* szemének bájdús kifejezéséről beszél (A helység kalapácsa. III.)” (ZLINSZKY 2008: 205).

Orosz változat: *Невинно-чистая Эржок / На чьих ланитах отразились / Лишь 55 лет* 'ártatlanul tiszta Erzsók / Akinek orcáján mindössze 55 év tükröződött'. Az *Erzsók* nevet változatlan formában megőrzi a fordító is. A *bájaival* szót kihagyja, de a *на чьих ланитах* 'akinek orcáján' választékos kifejezés ugyanolyan humoros hatású, mivel az orosz szövegben is megtalálható a borissza kocsmárosné arcának leírása.

Angol változatok:

1. *bashful Liz's Fifty five year old* 'szemérmes Liz, 55 éves' (Ang1.);

2. *Mrs. Erzsók, a 'bashful' pub owner* 'Erzsók asszony, egy „szemérmes” kocsmatulajdonos' (Ang2.).

Az 1. változatban az eredeti népnyelvi, idősebb személy megnevezésére használatos becéző nevet (PetőfiSz.) az angolban szokásos népnyelvi becéző formára, *Liz*-re változtatta Szomy (Ang1.), ő is kihagyta azonban a *bájaival* szót a mennyiségjelző értelmező szerkezetből, így a humoros hatást csökkentette.

A 2. változatban is kimaradt a *bájaival* elem. Az ismeretlen fordító az *55 éves* állandó jelzöt lefordította, de a *szemérmes* helyett a *bashful* 'szemérmes' köznyelvi szót használta. Mindkét angol változatban a köznyelvi *bashful* 'szemérmes' semleges stílusértékű szó szerepel állandó jelzőként, amely nem adja vissza azt az eredeti hangulatot, amelyet a magyar nyelvújítás korabeli jelző sugall a magyar befogadónak.

5.3. A helybeli lágyszívű kántor. E megjelölés névhelyettesítő, a szereplőnek nincs tulajdonneve.

Orosz változat: *Мягкосердечный сельский певчий* 'lágyszívű falusi egyházi énekes' (régies). Az orosz *певчий* 'énekes' főnév nem teljes megfelelője a magyar szövegben szereplő *kántor*-nak, ugyanis a pravoszláv egyházi terminológia erősen különbözik a magyar, katolikus és protestáns terminustól. A magyarhoz hasonlóan az orosz szövegrészekben is sokszor elmarad a teljes névszerkezet, a tulajdonnévhez kapcsolódó állandó jelző, vagy éppen a jelző veszi át az egész névszerkezet funkcióját.

Angol változatok:

1. *the village's soft hearted cantor* 'a falu lágyszívű kántora' (Ang1.);

2. *local 'tender-hearted' cantor* 'helyi lágyszívű kántor' (Ang2.).

Az 1. változatban minimális az eltérés: a *helybeli* jelző helyett a *village's* 'falu [birtokosban]' szerepel, a többi névelem tükörfordítás.

A 2. változatban a *local 'tender-hearted' cantor* 'helyi lágyszívű kántor' (Ang2.) szó szerinti megfelelője az eredeti jelzős szerkezetnek, amely a magyar változathoz hasonlóan nem tartalmaz tulajdonnevet.

5.4. Amazontermészetű Márta (a kántor felesége). HETÉNYI PIROSKA értelmezésében (1983: 10): „Ő hordja a kalapot otthon, időnként még el is náspángolja a férjét. A Márta szó héber eredetű: úrnő. Az Újszövetségben – Lázár és Mária testvéreként – a szorgosan tevékenykedő háziasszony szerepét játssza. Itt azonban [...] nem házias és szorgos, hanem kardos, harcias és iszákos teremtes.”

Petőfi névválasztásában a *Palkó*, a *Márta* és a *Peti* (a cigány muzsikusként) esetében is a nevek népnyelvi gyakorisága volt a meghatározó. Egyrészt a nép vallási ismeretei (*Márta*), másrészt az alsóbb néposztály körében használatos becéző vagy éppen leki-csinyló névváltozatok használata lehetett a döntő: *Erzsók*, *Palkó*, *Panni* (vö. HETÉNYI 1983: 9, 10, 11).

Orosz változat: *Марта, обладая / овладевшая с свирепым нравом амазонки* 'Márta, a vad erkölcsű amazon'. A *Márta* személynév cirill betűs átírás. A Petőfi-szótár szerint az *amazon* 'harcias, verekedős' személy. Az *amazon* nőnemű főnévi végződéssel ellátott grammatikai változatban szerepel: *амазонка*. Mind a főnév, mind pedig állandó jelzője tartalmazza a harcias konnotációt.

Angol változatok:

1. *amazon natured Marta, the cantor's wife* 'amazon természetű Márta, a kántor felesége' (Angl.);

2. *Márta, the cantor's 'Amazon' wife* 'Márta, a kántor „amazon” felesége' (Ang2.).

Mindkét angol változatban szerepel a tulajdonnév, az 1. változatban a *Marta* ékezet nélküli, az állandó jelző fordítása is adekvát, szó szerinti fordítás. A 2. változatban közvetlen átvétel a név, a *természetű* szó angol megfelelője itt szerepel, a 'kántor felesége' szintén értelmezőként szerepel a névszerkezetben.

5.5. A béke barátja Bagarja uram, a csizmacsinálás érdekfeszítő művésze. Petőfi a foglalkozásáról nevezte el a csizmadiát. De „a Bagarja lehet csúfolódó jellegű ragadványnév is, hiszen olyan bőrt jelent, amelynek kellemetlen szaga van (HETÉNYI 1983: 8). A Petőfi-szótár értelmezése szerint a *bagaria / bagarja* 'paraszti csizmának való marhabőr'. Bagariabőrből a paraszti csizmák készültek, míg a városi cipők finomabb bőrből, például sevróból voltak; erre láthatunk utalást az orosz variánsban.

Orosz változat: *Друг мира, господин Шевровый, / Венчанный лаврами художник / По части ловкой изготовки / Мужских сапог и женских туфель.* 'A béke barátja, Sevro úr / Babérokkal koszorúzott művész, / Férficsizmáknak és női cipőknek ügyes készítő művésze'.

A *Bagarja uram* orosz célnyelvi változata a *господин Шевровый* 'Sevro úr'. Ezzel a szemantikai ellentmondással a fordító fokozza az eredeti humoros hatást: a finom sevróbőrből készült cipőket nem a falu közösségének nő- és férfitagjai viselik. Az epitheton ornansok fordítása adekvát; a különbség annyi, hogy a csizmacsinálásra való utalás helyett a fordító körülírást alkalmaz, amelyben az eredetiben nem szereplő, női cipőkre való utalás is megjelenik. A humor azonban érződik a célnyelvi névszerkezetben is.

Angol változatok:

1. *Peace's friend, / Sir Roughleather, / Bootmaking's / Deservedly wreathed artist* 'a béke barátja / Sir Durvabőr / a csizmakészítés elismerésre méltó művésze' (Angl.);

2. *Mr. Bagaria, a bootmaker, a 'friend of peace'* 'Mr. Bagaria, csizmakészítő, „a béke barátja”' (Ang2.).

Az 1. névváltozatában a tulajdonnév, a *Sir Roughleather* ugyancsak beszélő név, de emeltebb stílusértékű, mint a *Bagarja*, amely szó szerint le lett fordítva (durva bőr), megtoldva a *Sir* címmel. Ez szemantikai oppozícióban áll a névvel, így fokozódik a humoros hatás.

A 2. változatban a *Bagaria* a mai magyarhoz igazított, standardizált alakváltozat, de a kiejtett változata azonos a magyarral. Az epitheton ornans a névszerkezet végére kerül. Elmarad azonban a forrásnyelvi körülményeskedő magyarázó állandó jelző.

5.6. Harangláb, a fondor lelkületű egyházfi. A harangozó régies hangulatú beszélő neve, a *Harangláb* a szereplő foglalkozására utal, de HETÉNYI PIROSKA (1983: 8) szerint a ragadványnév testi tulajdonságra is utalhat, amelyet egy szólásunk tükröz: *Hosszú, mint a harangláb*. Ezzel a harangozó magasságára is utalhatott Petőfi. A tulajdonnévi elem állandó jelzője, a *fondor lelkületű egyházfi* pedig a szereplő személyiségvonalát nevezi meg, ugyanis fondorlatos módon rászedi a többi szereplőt.

Orosz változatok:

1. *Сладчайший Благовест, сын церкви, духом изворотлив* 'mézes-mázos (négedes) Harangozó, ügyes (találékony) lelkű egyházfi';

2. *Благовест, лукавый сын церкви, духом изворотлив* 'Harangozó, ügyes egyházfi, találékony lelkű'.

A *Благовест* 'harangozó' régies stílusminősítésű beszélő név az 'istentiszteletre való beharangozás' jelentésű köznévi tulajdonnevesítése, a *сладчайший* 'mézes-mázos' jelző pedig pejoratív stílusminősítésű, amely a humoros hatás forrása. A 2. névváltozat második értelmezője: *духом изворотлив* 'ügyes, találékony lelkű' nem adja vissza a magyar *fondorlatos* jelző pejoratív jelentését.

Angol változatok:

1. *Bellfoot, the wily spirited churchman* 'Harangláb, a fortélyos lelkű egyházfi' (Angl.);

2. *Bellfry, a 'cunning clergyman'* 'Harangláb, „ravasz lelkész”' (Ang2.).

Az 1. névvariánsban a *Harangláb* tulajdonnév célnyelvi variánsa, a *Bellfoot* tükörfordítás. A *fondor lelkületű* epitheton ornansnak szemantikailag és stílusértékében is megfelelője a *wily spirited* 'fortélyos lelkű' jelzős szerkezet. A 2. variánsban a *Bellfry* ugyancsak adekvát célnyelvi megfelelő, az *egyházfi*-val azonban nem teljesen adekvát a *clergyman* 'lelkész'; a *sexton* vagy a *sacristan* adekvátabb lenne. A fordító a magyar *fondor lelkületű* állandó jelzőt a *cunning* 'ravasz' szinonimával helyettesítette, így a komikus hatás csökkent.

5.7. Vitéz Csepü Palkó, a tiszteletes két pej csikájának jókedvű abraolója.

A *Vitéz Csepü Palkó* többemű ragadványnév, amelyben a *csepü* köznévi jelentése 1. 'értéktelen anyag, a kender, len vagy juta gerebenezésekor keletkező kóc'; 2. 'kócos' (ÉKsz.¹). A *csepü* állandó jelző a ló gondozásával kapcsolatban a csutakolásra is utal. A szereplő nemcsak etette, hanem a lovászmesterséghez illően gondozta is a lovat, azaz csutakolta, tisztogatta is.; „ez a folyamat némiképp emlékeztet a gerebenezés folyamatára, amelyben a csepü létrejön” (HETÉNYI 1983: 9). Innen eredhet a nem képzett színész *csepürágó* megnevezése is, ugyanis az olcsó parókák kócból készültek. HETÉNYI (1983: 9) utal arra is, hogy a név kétértékű: 1. értéktelen, maradék anyag', 2. 'kócos', ami a

lovász gondozatlan fejére is érhető. Ezzel, valamint a *Vitéz* állandó jelzővel, amely ellentétben áll a csekély értékkel, fokozódik a komikus hatás.

Orosz változatok:

1. *Отважный Палко Ченю, водитель двух гнедых поповских / Веселый конюх* 'Bátor Csepű Palkó, a két papi pej hajtója';

2. *Веселый конюх Палко Ченю, водитель двух гнедых поповских* 'Vidám lovász Csepű Palkó, a két papi pej hajtója'.

Az 1. orosz változatban a fordító transliterációval és a névsorrendnek az oroszhoz igazításával megtartja az eredeti tulajdonnevet: *Палко Ченю*, a *Vitéz* jelzőt az *Отважный* 'merész, bátor' jelentésű szinonim jelzővel váltja át. Ez adekvát megoldás, ugyanis a magyar *vitéz* szóhoz is társul a 'bátor' konnotáció. Martinov az 1. változatban a szinonim *веселый* 'vidám' jelzővel fordította a magyar *jókedvű* jelzőt. A humoros *abrakoló* szó helyett a semleges stílusértékű *конюх* 'lovász' szerepel.

A 2. változatban a *Csepű Palkó* tulajdonnévi elem szintén megmaradt, azonban Martinov átrendezte az eredeti komplex névszerkezetet: a *Веселый* 'vidám' jelző került a tulajdonnévi elem elé, a *Vitéz* elemet pedig kihagyta. Az eredeti névhez kapcsolódó állandó jelzőt úgy fordította le, hogy a humoros hatás elvész: *водитель двух гнедых поповских* 'a két papi pej hajtója'.

Angol változatok:

1. *Hero Palko Hurds, the good natured oat feeder of the reverend's two bay colored colts* 'Hős (dalia) Palkó Csepű, jó természetű zabetetője a tiszteletes két pej színű csikójának' (Ang1.);

2. '*Palkó Rubstraw, a brave and jolly groom in charge of 'the reverend's two bay colts'* 'Szalmaszál Palkó, bátor és tréfás istállófiú, „a tiszteletes két pej csikójának” szolgálatában' (Ang2.).

Az 1. változatban a *Hero* szinonimája a *Vitéz* névnek, a *Hurds* név és az állandó jelzők szó szerinti fordítások. A magyar *abrakoló* helyett a szűkebb jelentésű *oat feeder* 'zabetető' szót használja a fordító, ami jelentésszűkítés és -sűrítés is egyben. A 2. változatban a családnév (*Rubstraw* 'szalmaszál') köznévi jelentésű névelem, amely bár nem teljesen azonos a magyar *Csepű* névvel, de kontextuális jelentése illik az istállófiú foglalkozáshoz. A *Palkó* népies becéző keresztnév mindkét változatban közvetlen átvétel a magyarból azzal a különbséggel, hogy az 1.-ben ékezet nélküli angolos írásmódban, a 2.-ben magyaros formában, ékezettel. Az állandó jelzői névelem visszaadja az eredeti jelzős szerkezet hangulatát.

A 2. változatban a névszerkezet átrendeződik: a magyarban az első névrész, a *Vitéz* a családnév egyik eleme, a *jókedvű* jelző pedig a hátravetett állandó jelző részét képezi. Az *abrakoló* nem teljes szinonimáját, a *groom* 'istállófiú' kifejezést egyenes szórendű jelzőként építi be a fordító az állandó jelzős szerkezetbe. A *Vitéz* név elhagyásával pedig a humoros stílus hatás és kulturális konnotáció is halványodik a fordításban.

6. Összegzés. A tanulmány elméleti részében Petőfi Sándor A helység kalapácsa című eposzparódiájában a személynevek és állandó jelzők mint névelemek és névhelyettesítők funkcióját vizsgáltam. A szövegben az epitheton ornansok nagy számban szerepelnek: vagy a tulajdonnévvel együtt állandó névszerkezetben, vagy több szöveg-helyen mint névhelyettesítők funkcionálnak.

A szereplők nevei beszélő nevek – kivéve a „helybeli lágyszívű kántor”-t, akinek nincs tulajdonneve. Ezek a szereplők testi, mentális és erkölcsi tulajdonságaira utalnak, illetve különböző konnotációk kapcsolódnak hozzájuk a kontextusokban. A beszélő

nevek és állandó jelzőik orosz és angol célnyelvi változatait összehasonlítottam az eredeti névszerkezetekkel.

A két idegen nyelvű eposzparódia, bennük a névszerkezetek fordítása összességében adekvát, bár helyenként tartalmaznak különböző módosulásokat, kihagyásokat, betoldásokat, cseréket, amelyek azonban megengedettek az irodalmi szövegek célnyelvi variálásának létrehozásakor. A különböző kultúrákban keletkezett szövegek neveinek esetében figyelembe kell venni a szövegben hozzájuk tapadt különböző konnotatív jelentéseket is. Mivel a Petőfi-szöveg tulajdonnévi elemei beszélő nevek, fontos, hogy a célnyelvi szöveg olvasója is beszélő nevekkal találkozzon. Ez az idegen kultúrát nem ismerő célnyelvi olvasó mentális erőfeszítésének csökkentése érdekében is fontos.

Felhasznált források

- Ang1. = Petőfi, Sándor 1972. *His entire poetic works*. Transl. Szomy, Frank. 2nd edition. Szerzői kiadás, Boca Raton.
- Ang2. = A Nemzeti Színház honlapja. <https://nemzetiszinhas.hu/en/play/the-hammer-of-the-village-1> (2023. 11. 09.)
- Or. = Петефи, Шандор 1952. *Сельский молот*. In: Петефи, Шандор, *Собрание сочинений в четырех томах* [1–4]. Пер. Мартынов, Леонид. Государственное издательство художественной литературы, Москва. 3: 7–40.
- Petőfi Sándor 1956. *Petőfi Sándor összes költeményei* 1–2. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

Hivatkozott irodalom

- ALFÖLDY JENŐ 2002. (M)irigység. Adalékok egy Vörösmarty-drámahős névetimológiájához. *Forrás* 34: 124–128.
- BAUKO JÁNOS 2021. Fordítás és kétnyelvű névszemiotikai tájkép. *Névtani Értesítő* 43: 81–100. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2021.5>
- ÉKsz.¹ = *Magyar értelmező kéziszótár*. Szerk. JUHÁSZ JÓZSEF – SZÓKE ISTVÁN – O. NAGY GÁBOR – KOVALOVSKY MIKLÓS. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.
- FARKAS TAMÁS 2009. A tulajdonnevek fordításának alapkérdéseiről. *Diadal vagy Viktória, Eugén vagy Jenő? Fordítástudomány* 11/ 2: 22–35.
- HETÉNYI PIROSKA 1983. *Személynévhasználat Petőfi költészetében*. Magyar Névtani Dolgozatok 29. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest.
- KEMÉNY GÁBOR 2014. Antonomáziák a szépirodalmi stílusban. In: DOBI EDIT – DOMONKOSI ÁGNES – PETHŐ JÓZSEF szerk., *Stílusról, nyelvről – sokszínűen. Szikszainé Nagy Irma 70. születésnapjára*. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 91. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézet, Debrecen. 157–165.
- KEMÉNY GÁBOR 2016. *Krúdy körül. Stilisztikai tanulmányok és elemzések a 20. századi magyar irodalomról*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 187. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- KOVALOVSKY MIKLÓS 1934. *Az irodalmi névadás*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 34. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest
- PetőfiSz. = *Petőfi-szótár. Petőfi Sándor életművének szókészlete* 1–4. Szerk. J. SOLTÉSZ KATALIN – SZABÓ DÉNES – WACHA IMRE. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973–1987.
- SLÍZ MARIANN 2019. A tulajdonnevek fordítása – funkcionális, névelméleti megközelítésben I. A név jellemzői mint a fordítást befolyásoló tényezők. *Névtani Értesítő* 41: 13–39. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2019.1>

- SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ 2022. Tulajdonnevek fordítása a gyakorlatban – nyelvi és kulturális megfontolások. *Fordítástudomány* 24/2: 150–166. <https://doi.org/10.35924/fordtud.24.2.6>
- TOLNAI VILMOS 1931. Beszélő nevek. *Magyar Nyelv* 27: 176–179.
- ZLINSZKY ALADÁR 2008. Petőfi nyelvéről. In: SZATHMÁRI ISTVÁN szerk., *A magyar stilisztika útja*. 2., javított és bővített kiadás. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest. 204–214.

LŐRINCZ JULIANNA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1748-7033>

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi és Művészeti Kar

Selye János Egyetem
Tanárképző Kar

JULIANNA LŐRINCZ, The epithets ornans in Sándor Petőfi's mock epic poem A helység kalapácsa ['The Hammer of the Village'] and in its translations

Observing literary names and fictional name translations is essential in applied onomastics, contrastive stylistics and literary comparatistics. This paper examines the significance and characteristic function of the proper names and epitheta ornantia in the mock epic poem entitled *A helység kalapácsa* ['The Hammer of the Village'], both in the source language text and in the Russian and English translations of the poem. The Petőfi text contains a multitude of epitheta ornantia, either in conjunction with proper names in fixed noun constructions or dispersed throughout the text. The latter adjectives serve as substitutes for proper names. The Russian and English versions of the proper names with epitheta ornantia are mainly equivalent to the source language versions. The proper names are primarily unaltered. In Russian, they are either transliterated or translated in meaning. The epitheta ornantia are usually word-by-word translations, sometimes with additions or omissions.

Keywords: literary names, humour, literary translation, translation of proper names, Hungarian source language, English target language, Russian target language, Sándor Petőfi, The Hammer of the Village

Személynevek és földrajzi nevek A Pál utcai fiúk fordításaiban

1. Bevezetés. A Pál utcai fiúk eredetileg folytatásokban, tárcaregényként jelent meg 1905–1906-ban, a Tanulók Lapja című folyóiratban (VOIT 1982: 220). Könyvformátumban a Franklin Társulat adta ki először 1907-ben (VOIT 1982: 220). Egy korabeli recenzió szerint „talán nem lehet idegen nyelvre fordítani, mert kissé túlságosan erős benne a couleur locale” (F. P. 1907). Ugyan abban igaza volt a recenzió szerzőjének, FARKAS PÁL-nak, az Új Idők publicistájának, hogy A Pál utcai fiúk fordítása nehéz a számtalan lokális földrajzi, lexikai és kulturális elem miatt, eddig mégis harmincnégy nyelven jelent meg a regény; olaszul, portugálul (Brazíliában) és lengyelül több kiadásban is (DIA.). Magyarul 95-ször adták ki, a legtöbbször (64 alkalommal) a Móra Könyvkiadó (OSZK Katalógus).

Az alábbi tanulmányban azt vizsgálom, hogy egy, a világirodalmi szcéna szempontjából kevésbé központi helyzetben lévő kultúrából (mint a magyar) milyen fordítói döntések meghozatalával kerülnek át központi (de legalábbis a magyarhoz képest inkább központi) kultúrák nyelveibe (vö. SZILI 2005: 164–165) a műben szereplő tulajdonnevek (személynevek és földrajzi nevek). SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY állítása szerint a kánon szubjektív; nagyban befolyásolja a kor és a földrajzi-kulturális közeg, amelyben megalkotják, az akkori normák, illetve az örökség, amelyet az adott kor értékesnek ítél (SZEGEDY-MASZÁK 1998: 188–194). Jelen dolgozat szempontjából hangsúlyos, hogy A Pál utcai fiúk nem része a világirodalmi kánonnak, illetve hogy egy olyan nyelven íródott, amely nem valamely központi kultúra nyelve. A vizsgálat tárgya, hogy a célnyelvi szövegek ennek ellenére (vagy éppen ezért) mennyiben őrzik meg a magyar elemeket; mennyire domesztikáló (honosító) vagy forenizáló (idegenítő) fordítói stratégiáival fordítják őket (vö. VENUTI 2002), illetve mik ezen döntések implikációi. A domesztikáló stratégia alkalmazása során a fordító a magyar elemeket célnyelvi elemekre cseréli annak érdekében, hogy a célnyelvi olvasók nagyobb erőfeszítés nélkül értsék, és könnyebben befogadják a szöveget. A forenizáló stratégia használata során ennek az ellenkezője történik: a fordító a célnyelvi olvasók által egyáltalán nem – vagy csak kevésbé – ismert forrásnyelvi (ez esetben magyar) elemeket emeli be a fordításába, ezzel kockáztatva a könnyebb megértést, ugyanakkor biztosítva azt, hogy a célnyelvi olvasó megismerje a couleur localt, a helyi (magyar) jellegzetességeket.

Angol fordításban először 1927-ben jelent meg a regény. Louis Rittenberg munkájának azóta sem akadt konkurenciája, de az 1994-es kiadáshoz a Corvina már a George Szirtes által átdolgozott fordítást használta (Molnár 1994). Franciául Les garçons de la rue Paul és Les gars de la rue Paul címmel, André Adorjan és Ladislas Gara fordításában jelent meg, először 1937-ben, azóta pedig még négy kiadásban (Molnár 1937, 1958, 1977, 1979, 2007). Az első olasz fordításhoz nem jutottam hozzá, csak feltételezem az olasz nyelvű Wikipedia-oldalon (Wiki) olvasható információk nyomán, hogy egy online, a Skylab Studios által közzétett PDF változat (Skylab) ennek

az 1929-es, Alessandro De Stefani és Stefano Röck Richter által készített fordításnak a digitalizált verziója. Ezen a fordításon kívül (melyből a szövegelemeket az alábbi táblázatokban olasz1 címszó alá gyűjtöttem) Mario Brelich először 1980-ban megjelent (olasz2) és Raffaele Borrelli 1992-es (olasz3) fordításait dolgoztam fel. Az első német fordítás – az OSZK katalógusa szerint – 1910-ben készült (raktári jelzet: 78.782), ám ezt azóta sem adták ki. Az eredetileg 1928-ban Lipcsében kiadott, majd 1934-ben az új ortográfiai szabályok szerint átdolgozott szöveg, mely Edmund Alzalay munkája, eddig hét kiadásban jelent meg Lipcsében, Berlinben, Grazban, Bécsben és Budapesten.

A vizsgálat során az angol, a német, a francia és három olasz fordításon végeztem komparatív elemzéseket. (Mindegyik fordításnak egy-egy újabb kiadásából dolgoztam; adataikat l. a bibliográfiában.)

2. Személynevek. A legismertebb, főbb szereplők és néhány mellékszereplő vezetéknevét – *Boka, Nemecek, Csele, Weisz, Geréb, Csegey, Kolnay, Richter, Szebenics* – minden egyes általam vizsgált fordító változtatás nélkül átvette. A vezeték- és keresztnév egyidejű használatakor automatikusan domesztikál minden fordító, azaz áttérnek az indoeurópai névsorrendre (a keresztnév van elől, utána a vezetéknev). A keresztneveket és a beceneveket a francia, a német és az első olasz fordítás domesztikálta, egy kivétellel (az *Áts Feri* francia megfelelőjében). (Az 1. táblázatban azokat a cellákat, amelyekben a fordító domesztikálta a neveket, szürkével jelöltem; ahol csak tipográfiai eltérés mutatkozik, ott félkövérítést használtam. Az olasz2 fordításban látható ékezetekkel kapcsolatos eltéréseket lentebb tárgyalom.) Az angol fordító csak *Mari* nevével érezte szükségét a domesztikálásnak, bár a *Mary* név angolul nem adja vissza ugyanazt a társadalmi státuszt, amelyet a *Mari* névből magyarul kihallunk. (Mari volt az a cseléd, aki Geréb levelét Bokának kézbesítette.) A francia fordító *Áts Feri* néven kívül minden keresztnévet franciásított. Meglehet, hogy ezzel a forenizáló stratégiával jelezte, hogy *Áts Feri* ellenség. Az első olasz és a német fordító minden esetben a keresztnév, illetve becenevüket olasz, illetve német keresztnévi megfelelőjét használta. A német fordító ráadásul – egyedülként – *Franz*-ot ír, ami nem becéző forma.

1. táblázat: Személynevek 1.

Magyar	Angol	Francia	Olasz1	Olasz2	Olasz3	Német
Nemecek Ernő	Ernő Nemecek	Ernest Nemecek	Ernesto Nemecek	Ernő Nemecek	Ernő Nemecek	Ernst Nemecek
Boka János	János Boka	Jean Boka	Giovanni Boka	János Boka	János Boka	Johann Boka
Áts Feri	Feri Áts	Feri Ats	Cecco Ats	Feri Ats	Feri Áts	Franz Áts
Kolnay Pál	Pál Kolnay	Paul Kolnay	Paolo Kolnay	Pál Kolnay	Pál Kolnay	Paul Kolnay
Mari	Mary	Marie	Marietta	Marika	Mária	Marie

A német kiadás sajátja, hogy a fordító az impresszumban részletesen leírja a németesített keresztnévek magyar eredetijét, illetve, hogy a vezetékneveket hogyan kell ki-ejteni (1. ábra).

1. ábra: A német kiadás paratextusa

Die Vornamen der Jungen sind in Alzalays Übersetzung eingedeutscht, Ernst Nemeček heißt im Original Ernő, Johann Boka János, Desidor Geréb Dezső, Franz Áts Feri, Paul Kolnay Pál sowie auch die Paulstraße eigentlich die Pálstraße ist. Meistens rufen die Jungen einander beim Nachnamen; die Aussprache der Namen wie folgt (Betonung immer auf der ersten Silbe, die Striche zeigen Längen an, keine Betonungen):

Nemeček = Nämätschäk, Boka (stimmloses a), Geréb = Gäreeb, Csele = Tschälä, Csónakos = Tschoonakosch (stimmloses a), Kolnay (das ay bildet eine Art stimmloses ai), Barabás = Barabaasch (ersten beiden a stimmlos), Weisz = Weiß, Leszik = Läßik, Áts = Aats, Pásztor = Paastor, Szebenics = Szabänitsch, Professor Rác = Raatsch, Csengey = Tschängäi.

A 2. táblázatban látható, hogy egyes fordításokban *Barabás*, *Csónakos* és *Janó* nevé-nél csak tipográfiai eltérés mutatkozik. A francia fordító minden név esetében elhagyta az ékezeteket. A második olasz fordításban szembetűnő, hogy majdnem minden ékezet (az 1. és a 2. táblázatban is) tompa (balra dől), holott az olasz nyelvben is létezik az általunk használt éles (jobbra dőlő) ékezet. Különösen érdekes, hogy az olasz2 fordítás tompa ékezetet használt a *Barabás*, *Csónakos*, *Janó* és *János* nevek esetében, azonban a *Pál* névben az általunk is használt éles ékezetet nyomtatták. Ez valószínűleg nem Kolnay fontosságát mutatja, hanem inkább azt, hogy a *Pál utca* központi szerepet játszik a műben, és ha már azt *Pál*-nak írták, akkor Kolnay nevét is úgy nyomtatták.

2. táblázat: Személynevek 2.

Magyar	Angol	Francia	Olasz1	Olasz2	Olasz3	Német
Barabás	Barabás	Barabas	Barabás	Barabàs	Barabás	Barabás
Csónakos	Csónakos	Csonakos	Csónakos	Csònakos	Csónakos	Csónakos
Janó	Janó	Jano	Jano	Janò	Janó	Jano

A *Janó* esetében jogos az ékezet elhagyása, hiszen a tót szereplő nevére csakis a magyar fonetika miatt került az ékezet. Csónakos nevének különlegessége – az, hogy beszélő név – az eredeti szövegben szerephez is jut, hiszen Boka a Fűvészkertben így szól hozzá: „Te maradj a csónaknál, úgyis Csónakos a neved” (Molnár 1987: 53). Az általam vizsgált fordítások szinte mindegyike kihagyta ezt a második, a név jelentésével játszó tagmondatot. A Skylab digitális szövegében (amely feltehetően az első olasz fordítás) ez a megoldás olvasható: „Tu rimani a sorvegliare la barca tanto ti chiami Csónakos (*barcaiuolo*).” (Szó szerinti fordításban: Te maradj itt vigyázni a csónakra,

mert Csónakosnak [csónakosnak] hívnak.) Raffaele Borrelli (olasz3) volt a másik, aki fontosnak tartotta lefordítani a második tagmondatot is: „Tu Csónakos resta vicino alla barca, non per niente ti chaimi così.” (Szó szerinti fordításban: Te, Csónakos, maradj a csónak közelében, nem hiába ez a neved.) Mivel az olasz olvasók a *Csónakos* nevet nem tudják összekapcsolni a *barca* szó jelentésével, a fordító joggal érezte szükségét, hogy lábjegyzetben megmagyarázza, mit is jelent a fiú neve. „»Csónakos« in ungherese vuol dire barcaio» (Molnár 2022: 52). (Szó szerinti fordításban: A „Csónakos” magyarul azt jelenti, hogy csónakos.) Borrelli fordítására egyébként is jellemző, hogy minden, ami valószínűleg nem érthető az olasz olvasó számára, lábjegyzetben magyaráz. Habár szépirodalmi művek fordításakor nem jellemző a lábjegyzet használata, ebben az esetben Borrelli megoldása egyértelműbb, mint a korábbi fordításé, ahol zárójelben van a szó jelentése.

3. Földrajzi nevek. Brazíliában töretlen A Pál utcai fiúk népszerűsége (VINCZE 2021); Magyarországhoz hasonlóan Lengyelországban (HÁMORI 2022) és Törökországban (CYBERMACS 2013) is kötelező olvasmány, és kultuszához tartozik, hogy még Izraelből (BÓDI 2020) is elzarándokolnak a rajongók, hogy végigjárják a könyvben szereplő, ma is létező helyszíneket. Ezért is különösen fontos kérdés az, hogy az egyes fordítók hogyan kezelték a földrajzi nevek, kiváltképpen az utcanevek fordítását. Hiszen ha egy fordításban domesztikált név szerepel (a magyar eredeti „lefordított” változata), hogyan fogja a külföldi rajongó megtalálni a megfelelő helyszíneket? Vagy ha meg is találja, vajon ugyanolyan élmény lesz-e számára úgy, hogy a könyvben nem azt az utcanevet látta, mint amelyet a táblán olvas? Az alábbi táblázatban az általam vizsgált fordítások releváns elemeit rendszereztem. Ugyanúgy, mint fentebb, szürkével a domesztikáló fordítói megoldásokat jelöltem, félkövérrel pedig a tipográfiai eltéréseket.

3. táblázat: Utcanevek

Magyar	Angol	Francia	Olasz1	Olasz2	Olasz3	Német
Pál utca	Paul Street	la rue Paul	Via Paal	di via Pál	via Pál	Paulstraße
Mária utca	Maria Street	la rue Maria	Via Maria	via Maria	via Mária	Marienstraße
Soroksári utca	Soroksár Street	la rue Soroksari	Via Soroksari	la vie Soroksári	via Soroksár	Soroksaergasse
Köztelek utca	Köztelek Street	la rue Köztelek	Via Köztelek	la via Koztelek	via Köztelek	Köztelekgasse
Esterházy utca	Esterházy Street	la rue Esterhazy	Via Eszterhazy	via Esterházy	via Eszterházy	Eszterhazygasse
Rákos utca	Rákos Street	la rue Rakos	Via Rákos	la via <i>Rakos</i>	via Rákos	Rakosgasse
Üllői út	Üllői Avenue	l'avenue Ullöi	Via d'Ullö	il viale Üllöi	via Üllö	Üllöier Straße

Meglepő módon a legtöbb fordító – ha mást nem is – éppen a címben is szereplő utca nevét domesztikálta, holott a józsefvárosi séta során a turista a *Pál utca* feliratot látja a táblán (2. ábra). A mű szempontjából nincs jelentősége a névnek, mert ténylegesen e miatt a Pál utca miatt szerepel a regényben, ahogy azt maga Molnár Ferenc is mesélte: „a Lónyai utca református gimnáziumába jártam, és valóban megvolt a grund a Pál utcában” (VÉCSEI 1966: 35). Nincs tehát okunk feltételezni, hogy bármilyen szimbolikus – esetleg biblikus – jelentése lenne a névnek, ami indokolná annak fontosságát, hogy a *Pál* nevet a fordítók a saját nyelvi ekvivalensükkel helyettesítsék.

2. ábra: Utcanévtábla¹



A magyar utcanévadásra jellemző, hogy egy település felé vezető utat, utcát – *-i* képző hozzáadásával – arról az adott helységről neveznek el (pl. *Miskolci út*, *Kassai út*, *Váci út*). A *Soroksári utca* angol és olasz fordításában az *-i* képzőt elhagyták a fordítók. Ez talán még nem okoz nehézséget a turistáknak a névtábla megtalálásában; angolul és olaszul nincs is szükség a képzőre, így elhagyható. A német fordító magyar nyelvi kompetenciáit kérdőjelezi meg az a döntés, hogy az *Üllői út* fordításakor a magyar *-i* képző után tette az azonos jelentéssel bíró *-er* német képzőt, így a szó jelentése 'Üllőii'. Szintén az *-er* képző okozott gondot a *Soroksári út* fordításakor is, hiszen a helyes alak *Soroksárer* lett volna a fordító által használt *Soroksäer* helyett. Kérdéses a *Gasse* és *Straße* használata is; nem tűnik következetesnek, hogy Alzaly melyik utat, utcát fordította az általában kisebb utcát jelölő *Gasse* szóval, illetve az általában nagyobb utakat, utcákat jelölő *Straße*-val. A *Köztelek utca* esetében mindenki meghagyta az eredeti nevet, bár az olasz fordításban elmaradt a mellékjel. A *Rákos utca* is csak a francia és német fordításban veszítette el az ékezetet. Az *Esterházy utca* esete különleges, hiszen három fordítás is (olasz1, olasz3, német) a másik magyar írásmódot vette át, holott A Pál utcai fiúkban mindig is az *Esterházy* írásmód szerepelt. Az *Eszterházy* célnyelvi használata „túlforenizáló”; mintha a fordítóknak az *s* betűs alak nem lett volna elég magyaros. Ezt KAPPANYOS *túlnormalizálás*-nak hívja, „melynek következtében a feltétlenül szükségesnél jóval nagyobb az információvesztés. [és ezt] egyértelműen diszfunkciónak tekinthetjük a kulturális transzfer rendszerében. Hátterében, úgy tűnik, egyfajta kulturális renyhesség, kényelmesség rejlik, mind a fordítói (továbbá

¹ Forrás: <https://www.szeretlekmagyarorszag.hu/budapest/pal-utcai-fiuk-helyszinei-ma/> (2024. 02. 15.)

szerkesztői, könyvkiadói) gyakorlat, mind a befogadói elvárások oldalán.” (KAPPANYOS 2015: 137–138.)

Az utcaneveken kívül számos fontos helyszín van a regényben. A *múzeum*-ot – ahol Nemecek üveggolyóit elvették a Pásztorok – egyik fordítás sem tudta visszaadni. Mindegyikben a *múzeum* szó célnyelvi megfelelője szerepel, a legtöbb esetben magyarázó betoldással, hogy a múzeum kertjét hívták *múzeum*-nak a fiúk, ami ilyen formában helytelen fordítás: nem utal arra, hogy a műben saját kifejezést használtak ennek a helyszínek a megnevezésére.

4. táblázat: Egyéb földrajzi nevek 1.

Magyar	Angol	Francia	Olasz1	Olasz2	Olasz3	Német
A múziumban. A Múzeum-kertet hívták így.	...in the museum. By “museum” was meant the lawn surrounding that public institution.	au jardin du musée	museo. (Così s’usa chiamare il giardino del museo.)	Museo	Museo (il giardino del Museo)	Museum (den Garden des Museums)
Józsefváros	Joseph District	au loin	quartiere Giuseppino	del quartiere spandeva allegria	Quartiere József	Josefstadt
Ferencváros	Francistown section	IXe arrondissement	quartiere Francesco	il distretto di Ferencváros	Quartiere Ferenc	Franzensstadt

A *Józsefváros* és *Ferencváros* nevet az angol, az olasz1 és a német fordítás domesztikálta. A francia megoldás a praktikusságra törekszik: Ferencvárost csak egyszerűen ’IX. kerület’-nek hívja. A *Józsefváros* négy helyen szerepel a szövegben, és a francia fordítás minden alkalommal kikerüli a használatát. Az alábbi táblázatban a francia megoldások magyar fordítása is szerepel. Félkövérrrel kiemeltem azt a szót, szókapcsolatot, amely a *Józsefváros* nevet helyettesíti a célnyelvi szövegben.

5. táblázat: A *Józsefváros* francia megoldásai

Magyar	Francia	A francia magyar fordítása
Egy vidám harang kongott valamerre a Józsefvárosban (18)	Quelque part au loin une cloche sonner allégrement (23)	Valahol messze vidáman szólt egy harang.
A láрма messze halt el, valami józsefvárosi kis utcácskában (63)	Peu à peu le bruit s’évanouit dans les ruelles des faubourgs. (76)	Lassacsқан elhalkult a zaj a külvárosi síkátorokban.
A vörösesek a józsefvárosi reáliskolába jártak (126)	Les chemises rouges étaient les élèves du lycée rival (151)	A vörösesek a rivális középiskolába jártak.
A józsefvárosi templom fölől lágy harangszó szállott (206)	Un doux son de cloche s’était élevant du côté de l’église proche (252)	A közeli templom mellől halk harangszó hallatszott.

Józsefváros nevét kihagyni nem jelent információvesztést, így ez a fordítói döntés a célnyelvi olvasó hasznára válik, szemben például az olasz1 megoldásával, ahol a *Giuseppino* negyed szerepel mind a négy szöveghelyen. Ez a domesztikáló gesztus ugyan otthonossá teszi a szöveget az olasz olvasó számára, viszont „az ilyen fordítás gyakran pontatlanul reprezentálja az eredeti szöveg értelmét, és félreértéseket, torzításokat okoz. A veszélyek közül a legnyilvánvalóbb a túlzott domesztikálás, a hamis ekvivalenciákra hagyatkozás.” (KAPPANYOS 2015: 135.) A *Giuseppino* a *Giuseppe* név becézett alakja, amely nem fér össze azzal, hogy a VIII. kerület 1777-ben Józsefről kapta a nevét, „a Habsburg trónörököséről, Mária Terézia elsőszülött fiáról, akiből néhány év múlva II. József, a »kalapos király« lett. (Létezik néhány forrás arra vonatkozólag is, hogy Józsefváros a nevét a Horváth Mihály téren ma is álló plébániatemplom védőszentjéről, Szent Józsefről kapta, de ez sokkal kevésbé valószínű verzió.)” (SZABADOS 2021.) Akár a trónörököséről, akár a szentről kapta a nevét a kerület, semmiképpen sem helytálló a becéző alak.

A *grund* – bár köznévi – a bandaregény (KOMÁROMI 1999: 139) legfőbb eleme, ezért elengedhetetlen a tárgyalása. Az alábbi táblázatban látható, hogy két fordításon kívül – amelyek a *terület* szó célnyelvi ekvivalensének használatával franciául *le terrain*-nek, olaszul pedig *il campo*-nak fordították –, mind megőrizte a forrásnyelvi szövegben szereplő alakot; az olasz3 fordításban a nagy kezdőbetű használatával tulajdonnévvé is előlépett. (Mivel a németben a főneveket nagy kezdőbetűvel írjuk, ugyanez a gesztus a német megoldásnál nem feltételezhető.) A *grund* kurziválását három fordításban is alkalmazták; vélhetően azért, mert sem angolul, sem olaszul nincs önálló jelentése (az online szótárak mindkét nyelv esetében a német *Grund* szóra hivatkoznak), és a kiemelés a *grund* szó szövegben elfoglalt központi szerepét hivatott jelezni már az első szöveghelytől kezdve, ahol a magyarban is nagy hangsúlyt kap. A II. fejezetben írja le Molnár a *grund*ot és a fiúk életében betöltött szerepét: „A *grund*...” (a II. fejezet első mondata, Molnár 1987: 20). A francia és az olasz1 fordítás minden vizsgált szöveghelynél következetesen domesztikál. A német is minden bizonnyal ezt tenné, ha a *grund* nem lenne eleve német szó (ÚESzWeb.). Az olasz3 fordításban Borrelli lábjegyzetben meg is magyarázza, hogy a *grund* német szó, és mi a jelentése: „Termine tedesco che significa: terra, suolo, fondo, sedimento, fondamento, ragione, causa, motivo, intimo. Analogamente *gründen* significa: fondare, poggiare, basarsi e *begründen* ha il significato di motivare” (Molnár 2022: 15). (Szó szerint: Német kifejezés, jelentése: föld, talaj, fenék, üledék, alap, ok, indok, indíték, bensőséges. Hasonlóképpen a *gründen* azt jelenti: alapozni, rátámaszkodni, arra alapozni, a *begründen* pedig motiválni, megalapozni, megindokolni.)

6. táblázat: Egyéb földrajzi nevek 2.

Magyar	Angol	Francia	Olasz1	Olasz2	Olasz3	Német
grund	<i>grund</i>	le terrain	il campo	in <i>grund</i>	il <i>Grund</i>	der Grund
Füvészkert	Botanical Gardens	Jardin des Plantes	giardino botanico	Orto Botanico	Orto Botanico	Botanischen Garten

A Fűvészkert weboldala csak magyar nyelvű, ám ha a fenti fordítások bármelyikét beírjuk a Google keresőbe a *Budapest* és a mű azonos nyelvű címének keresőszavaival együtt, akkor a *Fűvészkert* egyértelműen megjelenik a találatok között. Nem is lett volna tanácsos a tulajdonnevet eredeti formájában átvenni, mert akkor az olvasó nem értette volna egészen a harmadik fejezetig, ahol a helyszín megjelenik. Előtte azonban már hat helyen szerepel a *Fűvészkert* szó a szövegben, ahol – ha magyarul vették volna át a fordítások – teljes értetlenséget okozott volna a célnyelvi olvasóban. (Hacsak lábjegyzetben meg nem magyarázták volna, de a lábjegyzetelést – Borrelli kivételével – egyik fordító sem alkalmazta.)

4. Összegzés. A vizsgált szövegekről elmondható, hogy fordítóik általában következetes döntést hoztak a nevek fordításakor: többnyire konzekvensen vagy domesztikáltak, azaz a célnyelvi olvasó kultúrköréhez inkább illeszkedő célnyelvi megfelelőt alkalmazták, vagy forenizáltak, vagyis a magyar eredetit emelték át a célnyelvi szövegbe. A későbbiekben a szövegek komparatív elemzése során a szociopragmatikai elemekre, reáliákra és időzőigekre fókuszálva azt a hipotézist kívánom majd bizonyítani, hogy a fordítói döntések következetesek minden általam vizsgált elem tekintetében, ami globálisan is domesztikált, illetve forenizált célnyelvi szövegeket eredményez. Elmondható, hogy a magyar – félperiférián lévő – kultúra nyelvéből valamely központi kultúra nyelvére fordított célnyelvi szöveg nem egyértelműen és nem minden esetben alkalmaz domesztikáló stratégiát.

Felhasznált források

- Molnár, Ferenc 1929. *I ragazzi della via Pál*. Ford. De Stefani, Alessandro – Röck Richter, Stefano Sapientia, Roma.
- Molnár, Ferenc 1937. *Les gars de la rue Paul*. Ford. Adorjan, André – Gara, Ladislas. Stock, Paris.
- Molnár, Ferenc 1958. *Les garçons de la rue Paul*. Ford. Adorjan, André – Gara, Ladislas. Hachette, Paris.
- Molnár, Ferenc 1977. *Les garçons de la rue Paul*. Ford. Adorjan, André – Gara, Ladislas. Hachette, Paris.
- Molnár, Ferenc 1979. *Les gars de la rue Paul*. Ford. Adorjan, André – Gara, Ladislas. Hachette, Paris.
- Molnár Ferenc 1987. *A Pál utcai fiúk*. Móra Könyvkiadó, Budapest.
- Molnár, Ferenc 1994. *The Paul Street Boys*. Ford. Rittenberg, Louis. Corvina Kiadó, Budapest.
- Molnár, Ferenc 2007. *Les gars de la rue Paul*. Ford. Adorjan, André – Gara, Ladislas. Hachette Livre, Paris.
- Molnár, Ferenc 2011. *I Ragazzi della Via Pál*. Ford. Brelich, Mario. Giunti, Firenze.
- Molnár, Ferenc 2022. *I ragazzi di via Pál*. Ford. Borrelli, Raffaele. Feltrinelli, Milano.
- Molnár, Ferenc 2023. *Die Jungen von der Paulstraße*. Ford. Alzalay, Edmund. Anaconda, München.
- Molnár, Ferenc 2023. *The Paul Street Boys*. Ford. Rittenberg, Louis. Corvina Kiadó, Budapest.
- Skylab = *I ragazzi della Via Pál*. SkyLab Studios. <https://skylabstudios.it/ragazzi-via-paal/i-ragazzi-della-via-paal.pdf> (2024. 02. 01.)

Hivatkozott irodalom

- BÓDI GÉZA 2020. A Pál utcai fiúk Izraelben. *Izraelinfo* 2020. 05. 16. <https://izraelinfo.com/2020/05/16/a-pal-utcai-fiuk-izraelben/> (2024. 02. 02.)
- CYBERMACS 2013. = Kalandok Isztambulban és Törökországban 2013. Pál utcai fiúk, mint kötelező olvasmány. (sic) <http://isztambul.info/blog/2013/07/04/pal-utcai-fiuk-mint-kotelezo-olvasmany/> (2024. 02. 02.)
- DIA. = *Molnár Ferenc bibliográfiája*. <https://dia.hu/dia-szerzok/molnar-ferenc/bibliografia> (2024. 02. 02.)
- F. P. [FARKAS PÁL] 1907. A Pál-utcai fiúk. [Kritika.] *Új Idők* 13: 306.
- HÁMORI BLANKA 2022. Tudtad? A Pál utcai fiúk a lengyeleknél is kötelező olvasmány. *Csodálatos Lengyelország* 2022. 11. 23. https://csodalatoslengyelorszag.blog.hu/2022/11/23/-pal-utcai-fiuk-lengyelul?utm_medium=doboz&utm_campaign=bloghu_cimlap&utm_source=kult (2024. 02. 02.)
- KAPPANYOS ANDRÁS 2015. *Bajuszbögre, lefordítatlan – műfordítás, adaptáció, kulturális transzfer*. Balassi Kiadó, Budapest.
- KOMÁROMI GABRIELLA 1999. Az ifjúsági regény klasszikusai. In: KOMÁROMI GABRIELLA szerk., *Gyermekirodalom*. Helikon Kiadó, Budapest. 137–167.
- OSZK Katalógus = <https://nektar2.oszk.hu> (2024. 01. 30.)
- SZABADOS DÁNIEL 2021. Pesti mesék: Miért épp Józsefváros a nyolcadik kerület neve? *Life* 2021. 01. 23. <https://www.life.hu/just-life/2021/01/pesti-mesek-miert-epp-jozsefvaros-a-nyolcadik-kerulet-neve> (2024. 02. 03.)
- SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY 1998. *Irodalmi kánonok*. Alföldi könyvek 1. Csokonai Kiadó, Debrecen.
- SZILI JÓZSEF 2005. *Irodalomtudat-hasadás. Az irodalom interkulturális elmélete*. Opus 7. Balassi Kiadó, Budapest.
- ÚESzWeb. = *Új magyar etimológiai szótár*. Szerk. GERSTNER KÁROLY. MTA Nyelvtudományi Intézet / Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest, 2011–2024. [Szerkesztés alatt, online kiadás.] <https://uesz.nytud.hu/index.html> (2024. 02. 02.)
- VÉCSEI IRÉN 1966. *Molnár Ferenc*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- VENUTI, LAWRENCE 2002. *The Translator's Invisibility. A history of translation*. 2nd edition. Routledge, Abingdon – New York.
- VINCZE BARBARA 2021. Még mindig kultikus Brazíliában a Pál utcai fiúk és fordítója is. *Telex* 2021. 10. 10. <https://telex.hu/kult/2021/10/10/ronai-pal-paulo-brazilia-a-pal-utcai-fiuk-kultusz> (2024. 02. 02.)
- VOIT KRISZTINA 1982. Molnár Ferenc és a Franklin Társulat. *Magyar Könyvszemle* 98: 220–229. Wiki = *I ragazzi della via Pál*. https://it.wikipedia.org/wiki/I_ragazzi_della_via_Pál (2024. 02. 01.)

SASVÁRI ANNA

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4263-2104>

Miskolci Egyetem

Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar

ANNA SASVÁRI, Personal names and geographical names in the translations of the novel A Pál utcai fiúk [‘The Paul Street Boys’]

This paper presents decisions taken by translators concerning names in the novel *A Pál utcai fiúk* [‘The Paul Street Boys’]. It examines the extent to which the target language texts retain or domesticate the Hungarian names and explores the implications of these strategies. The central question is, what translation decisions are given preference in the rendition of a Hungarian work when translated into the language of a central culture? This analysis forms part of a broader research project in which the translation choices under investigation concern textual elements (e.g., sociopragmatic elements, realia and onomastic elements) that bear the spatial and temporal imprint of a particular period and culture.

Keywords: literary names, literary translation, translation of proper names, translation strategies, Hungarian source language, Ferenc Molnár, *The Paul Street Boys*

„Hál’ Istennek abban a könyvben, amibe belekezdtem, nincs Rezeda Kázmér...”

Krúdy ironikus névadásáról – fordításstilisztikai megközelítésben

1. A tanulmány céljairól és elméleti-módszertani keretéről. MÁRAI SÁNDOR, aki köztudottan Krúdy egyik legnagyobb rajongója és az író művészetének egyik legjobb ismerője volt (vö. pl. SZATHMÁRI 2004), a következőket írta Krúdy műveinek német fordításairól: „Krúdy, németül. Az idegen nyelv perspektívájában kitetszik, hogy éppen azt nem lehet lefordítani, ami Krúdy írásaiban jellegzetes: a paródiát. [...] Amikor Krúdy hősei és hősnői sóhajtoznak, szemüket forgatják, fennkölteket vagy érzelmeseket mondanak, az író feltételezi, hogy az olvasó tudja: mindez csak paródiája a valóságnak. És ez a varázsos Krúdy írásaiban, magyarul. De az idegen olvasó mindezt valóságosnak, igazinak kell olvassa... és akkor visszájára fordul az egész.” (MÁRAI 1992: 295–296.) Ehhez hozzátehetjük, hogy a paródia, a játék, az ironia nemcsak a szereplők cselekedeteiben, érzéseiben, szavaiban, hanem nagyon gyakran neveiben is jelen van. A tanulmány célja ennek a névstilisztikai szövegsajátóságnak az elemző megközelítése jellegzetes példák alapján. Ez az általános szándék a következőképpen részletezhető és konkretizálható: egyrészt olyan kérdéseket kívánok felvetni, amelyek alapul szolgálhatnak további, az ironikus nevek (főképpen személynevek) fordítására irányuló vizsgálatoknak, másrészt célom az is, hogy egy újabb, eddig nem alkalmazott, nevezetesen a név- és a fordításstilisztikait szintetizáló megközelítéssel hozzájáruljak a Krúdy-életmű teljesebb stilisztikai leírásához.

A tanulmány – nyelvelméleti háttérét és módszertani alapjait tekintve – a funkcionális kognitív nyelvészet, ezen belül a kognitív stilsztika tágabb keretébe illeszkedik. Az idetartozó alapelvek és kategóriák részletesebb tárgyalására most nincs mód, s a funkcionális nyelvészetnek és a kognitív stilsztikának az utóbbi években a magyarországi nyelvészetben bekövetkezett dinamikus elterjedése, témyerése következtében (l. pl. TOLCSVAI NAGY – LADÁNYI szerk. 2008, TÁTRAI – TOLCSVAI NAGY szerk. 2012, TOLCSVAI NAGY 2021), meglehet, ez egyébként sem lenne különösebben indokolt, így most csak az idetartozó legfontosabb háttérfeltevésekre utalok röviden (vö. LANGACKER 2008, TOLCSVAI NAGY 2013).

A nyelv a megismerés közege és része, a nyelvi rendszer és a nem nyelvi kognitív rendszerek között kölcsönviszony van. A nyelvi rendszernek a produkció és a megértés is integrált része. A nyelvi rendszerben a jelentés a meghatározó tényező, ugyanakkor a leírásnak egyszerre kell szerkezet- és jelentésközpontúnak lennie. A nyelvi kategorizációban is érvényesül a prototípuselv. A kognitív stilsztika legfontosabb tétele szerint a nyelvi szerkezetek megformáltsága (azaz a stílusa), amelynek jelen esetben az egyik meghatározó részeként értelmeződnek és kapnak elemzést az irodalmi tulajdonnevek (vagyis az írói névadással¹ létrejött nevek), nem pusztán díszként funkcionál, hanem

¹ Az *írói névadás*, illetve *irodalmi névadás* terminusok kérdésében jómagam KOROMPAY KLÁRA (2011: 91) – KOVALOVSKY MIKLÓS (1934) alapművére támaszkodó – véleményét osztom, miszerint az *irodalmi névadás* összefoglaló értelmű is lehet, így a névadás és az irodalom

inherens módon, releváns mértékben hozzájárul a szövegek jelentéséhez (vö. pl. TOLCSVAI NAGY 1996, 2005; PETHŐ 2011: 15–30). TOLCSVAI NAGY GÁBOR (2006: 631) itt is alapul vett definíciója ennek megfelelően így adja meg a stílusfogalom legfőbb összetevőit: „a stílus [...] a szöveg megformáltsága által létrehozott értelem-összetevő, amely a beszélő bizonyos szándékolt vagy nem szándékolt, nem fogalmi és nem denotatív közléselemeit a befogadóban attributív módon valósítja meg.”

Mivel jelen vizsgálat anyagát szépirodalmi szövegek adják, szükségesnek tűnik legalább röviden utalni arra is, hogy a szépirodalmi szövegek stílusa – és ebből következőleg vizsgálata is – a hasonlóságok mellett jelentős eltéréseket mutat a nem szépirodalmi szövegekéhez viszonyítva. E tanulmány kereteit messze meghaladná ezeknek az összefüggéseknek a részletesebb tárgyalása, így csak arra a különösen fontos tényre utalok itt, hogy a befogadói stílusutalajdonítást (ideértve ezen belül most az elemzőit is) meghatározzák azok az általános tendenciák, amelyeket a stílussal kapcsolatban az irodalmi műről a mindennapi megnyilatkozásokkal szemben a befogadói megértésben feltételez a kognitív stilisztika (vö. pl. TOLCSVAI NAGY 1996: 119), vagyis a következők: fokozott stílusbeli összetettség, fokozott mértékű egyediség, fokozott mértékű nyitottság és viszonylagos szövegzárttság.

2. Az irodalmi tulajdonnevek fordításának alapkérdései. Mivel jelen munka egy specifikus névstilisztikai szempontból, nevezetesen fordításstilisztikai megközelítésben vizsgálja a tulajdonneveket, a továbbiak megalapozásaként érdemes arra is kitérni, hogy milyen főbb általános kérdéseket vet fel az irodalmi tulajdonnevek fordítása. (A tulajdonnevek fordításának általános kérdéseiről l. pl. VERMES 2005, SLÍZ 2019; vö. még FARKAS 2007, 2009a.)

Az egyik legáltalánosabb idetartozó kérdés az, hogy egyáltalán szükséges-e, illetve lehetséges-e az irodalmi művek tulajdonneveinek fordítása. Ahogy KUTTOR ESZTER (2009: 138) írja: „a válasz a valós tulajdonnevek esetében egyértelműnek tűnik, ezeket nem fordítjuk le a célnyelvre, viszont más a helyzet a fiktív, irodalmi tulajdonnevek esetében. [...] Ha elfogadjuk, hogy bizonyos tulajdonnevek lefordíthatók, sőt lefordítandóak, akkor felmerül a kérdés, hogy pontosan mit is fordítunk. [...] A nyelv melyik szintjén értelmezzük, illetve adjuk vissza az eredeti közlést?” KUTTOR (2009) gondolatmenetének további részletesebb bemutatásától eltekintve most csak felsorolásszerűen említem azokat a szinteket, amelyek itt lehetőségként szóba jönnek: a hangok, a morfológia, a szószemantika, a szintaxis, a pragmatika és a stilisztika szintje.²

Tanulságos és általánosítható meglátásokkal tárgyalja SLÍZ MARIANN (2006) is a beszélő neveket – amelyek a fent említett fiktív, irodalmi tulajdonnevek közé tartozóként értelmezhetőek – mint a posztmodern eszközeit. SLÍZ írásához kapcsolódva érdemes utalni a *beszélő név* kategóriája körül kialakulni látszódo értelmezési diskurzusra. Ebben

kapcsolatára általában utal, „mintegy fölé boltozódva a [...] két, szűkebb jelentésű terminusnak, az *írói névadás*-nak és az *irodalmi eredetű névadás*nak”. (Az idetartozó terminológiai kérdésekről átfogóan l. még T. SOMOGYI 2015: 208.)

² Megjegyzendő itt, hogy a hivatkozott, termékeny elméleti kérdéseket is felvető-érintő tanulmány nem dolgoz ki vagy használ rendszeres elméletet (nem is ez a célja), és példái is csak a Harry Potter-történetek eredeti neveire, valamint ezek magyar, illetve német fordításaira (változataira) korlátozódnak. (Megjegyzésem célja nem az értékelés, csupán az idézettek kontextualizálása.)

például HORVÁTH PÉTER IVÁN (2020: 85) a *beszélő név* szűkebb meghatározását (vö. KOVALOVSKY 1934: 37–41) vitatja, vagyis azt a kategorizálást, amely szerint nem beszélő az a név, amelynek inkább a hangulata, mint a köznévi jelentése érvényesül a szereplő jellemzésében, pl. *Pacsirta, Rezeda, Kacska Márton, Barna Gyuri*. Szerinte „ez az elhatárolás [...] túl merev, és legfeljebb a kutató felfogását tükrözi, nem a befogadók véleményét, amelyet csak széles körű recepcióvizsgálatokból lehetne megismerni”. HORVÁTH (2020: 85) – ALFÖLDY (2002: 124) értelmezésével egyezően – ezért azt a nevet is beszélő névnek tekinti, amely „szóhangulatával érzékelteti viselőjének testi vagy jellembeli tulajdonságait”. Jömagam produktívnak tartom ezt a *beszélő név* terminus fogalmi körének kiterjesztésére irányuló javaslatot, viszont úgy vélem – ezt az alább tárgyalandó Krúdy-példák is mutatják majd –, hogy lehetséges egy még tágabb értelmezés is. Vagyis azon túl, hogy egy írói névadással keletkezett személynév „jelentésével vagy szóhangulatával érzékelteti viselőjének testi vagy jellembeli tulajdonságait” (HORVÁTH 2020: 85), nemegyszer azt láthatjuk, hogy a név abban az értelemben „beszél”, hogy részben vagy egészben, sok esetben közvetve, metaforikusan reprezentálja az adott szereplő legtágabban, legáltalánosabban értett habitusát, világbeli helyzetét, egész életpályáját (tehát nem csak „testi vagy jellembeli tulajdonságait”). A fogalom, illetve a terminus ilyenféle kiterjesztése talán túl tágnak tűnhet, ugyanakkor további elemzések, azaz a gyakorlat próbájának való alávetéssel igazolhatónak tűnik. Elvi alapját az itt is érvényes prototípuselv adja, miszerint a kategóriák szélei nem élesek, a besorolás fokozat kérdése, a családi hasonlóság fő szerepet játszik, illetve a kategória nem határozható meg szükséges és elégséges feltételekkel (TOLCSVAI NAGY 2013: 125; vö. még ROSCH 1975, EYSENCK–KEANE 1997: 280–287). Összegezve mindezt az a kérdés fogalmazódik meg, hogy miképpen fordíthatók az ilyen értelemben vett, azaz a legtágabban értett „beszélő”, vagyis jelentésükkel, hangulatukkal, asszociációs mezejükkel, metaforikus jelentéskiterjesztéssel stb. a stílushoz és ezáltal szövegértelmezéshez releváns mértékben hozzájáruló nevek.

3. A névadás jelentősége a Krúdy-prózában. Számos idézettel lehetne igazolni azt az állítást, hogy Krúdy kivételesen nagy jelentőséget tulajdonított az írói névadásnak, különösen a személyneveknek (vö. KOVALOVSKY 1956: 528, PETHŐ 2008: 103), most azonban csak egy példát idézek erre Az akasztott ember című novellából, mivel ez önmagában is szemléletesen igazolja az állítást. E rövid részlet szempontunkból két fontos tényre is rávilágít. Egyrészt arra, hogy Krúdy mennyire fontosnak tartotta és ezért mennyire átgondoltan alkalmazta az írói névadás stíluspotenciálját, másrészt arra, hogy az író a jelentésképzés szempontjából tudatosan alkalmazta a képiség stilisztikai lehetőségeit: „**én százféle nevet gondoltam ki Szerecsenfő számára, és végeredményben mégis a Szerafin illett reá a leginkább. Mert nevében benne volt az ősz s a tavasz, a szomorúság és a vidámság**” (Krúdy 1981: 243; saját kiemelés: P. J.).

4. Az irónia mint implicit értékelés. Az utóbbi évtizedekben – elsősorban a vonatkozó pragmatikai kutatásoknak köszönhetően – jelentős előrelépés történt a magyar nyelvű szakirodalomban is az irónia fogalmának funkcionális nyelvészeti újraértelmezésében (l. pl. TÁTRAI 2008: 311–320, 2011: 190–204; NEMESI 2009: 60–61 és passim). A hagyományosnak nevezhető korábbi retorikai felfogás szerint az irónia lényege abban jelölhető meg, hogy „mást mondunk, mint amit gondolunk; leggyakrabban az ellenkezőjét

gondoljuk annak, amit mondunk [...]. Többnyire feddés dicséret formájában vagy ennek ellenkezője.” (SZABÓ G. – SZÖRÉNYI 1988: 169.) Az újabb iróniaértelmezések szerint viszont ez a jellemzés nem ad teljes képet, így pontosítása, kiegészítése szükséges. A felmerülő javaslatok közül (vö. pl. NEMESI 2009: 60–61 és passim, 2019; KOMLÓSI 2012) szempontunkból – általánosérvényűsége, azaz minden típusú, így a szépirodalmi szövegekre is alkalmazható volta és kidolgozottsága miatt – TÁTRAI SZILÁRDÉ (2011: 190–204) tűnik a legproduktívabbnak. Eszerint „az iróniáról általánosságban elmondható, hogy alkalmazása a kontextusfüggő **implicit értékelést** teszi lehetővé” (saját kiemelés: P. J.), azaz a megnyilatkozó reflexíven viszonyul az ironikusan értett reprezentációhoz, és implicit módon egy újabb kiindulópontot ajánl fel. Mindez esetünkben, azaz a Krúdy-művekben előforduló ironikus nevek vonatkozásában azt jelenti, hogy az egyébként átlagos, hétköznapi vagy éppen rendkívüli (romantikus, patetikus túlzásokat felmutató) személyiségként felfogható szereplők különleges stílushatású nevük konnotációja által implicit értékelést kapnak, a szerep és a név disszonanciájából adódóan a hétköznapi tapasztalat és az irodalmi hagyomány sémái szerint haladó, egyszerű, szokványosnak is mondható besorolásuk, értékelésük megkérdőjeleződik, egyúttal egyéniségük/szerepük kritika, finom gúny vagy akár nevetség tárgyává válik.

5. Krúdy ironikus stílushatású nevei: a főbb típusok. A forrásnyelvi szövegekben előforduló, itt vizsgálandó ironikus nevek, illetve a célnyelvi szövegekben megjelenő változatok összevetése előtt először is tekintsük át a vonatkozó szakirodalomra (KOVALOVSKY 1956; J. SOLTÉSZ 1989; PETHŐ 1999, 2000, 2008, 2023) támaszkodva, de azt egy újabb típussal (3) kiegészítve Krúdy ironikus neveinek legjellemzőbb típusait:

1. Az *-i* képző segítségével „fabrikált”³ nevek. Ezen a módon bármely szóból vagy akár önkényes hangsorból lehetséges fiktív családnevet létrehozni (vö. az ezt az eljárást ironikusan bemutató Függvényesi, az ország keresztapja című Krúdy-novellával). Ezek általában a szótó jelentéséből adódó valószerűtlenség, a morfológiai hitelesség és a szemantikai abszurditás kontrasztja miatt is ironikus nevek: *Bánati, Fáradti, Fajdkakasi, Habfehéri* stb.

2. A romantika különlegességkedvelésének ironikus megidézéseként értelmezhetők a következő nevek: *Szarvashegyi-Fácánkúti Edmund, Szerelmevölgyi Áldáska, Hattyufalvi Etele; Zöldvári Agnéta* stb. Az idetartozó nevek esetében többnyire mind a családnév, mind a keresztnév különleges.

3. Különösen szaliens módon stilizált (vö. PETHŐ 2014), azaz „költői”, ugyanakkor éppen ezért, vagyis markánsan valószerűtlen voltuk miatt is ironikus stílushatású nevek: *Kisilonka Jácint, Nagybotos Viola, Nyírjes Evelin, Rezeda Kázmér* stb. (Ez a típus szorosan érintkezik a 2. típussal. Külön kezelésének indoka az, hogy nem vagy nem egyértelműen köthető a 19. századi romantikához, bár ennek kapcsán is szükséges utalni a prototípuselvre.)

³ A „fabrikálás”-ként való minősítéshez, illetve e névtípushoz kiindulási alapként l. a magyar családnév-típusok, illetőleg az *-i* képzős családnevek kérdéskörét (pl. MELICH 1943, BENKŐ 1948–1949, FARKAS 2009b alapján; az „álhelynévi” nevek, illetve a családnevek szemantikájának konnotációs megközelítéséhez l. JUHÁSZ 2007).

4. Szűkebben értett beszélő nevek, amelyek a 20. századi prózában már idejétmúltak, így egyrészt ezért, archaizáló voltak miatt is ironikusan hatnak, másrészt olykor túlzottan is beszédeselek, jellemzőek a névviselőre, és ez a túlzás is az irónia összetevője lesz. Pl. *Csinosi*, a „pesti nőrabló”, a nők számára ellenállhatatlanul hódító férfiú; *Diszkanti* úr, a Balatoni Dalárda tagja; báró *Koczintsi*, aki „a tokaji eredetű borokért élhal szabad óráiban” (Krúdy 1993: 350).

6. Krúdy ironikus nevei a német fordításokban. Krúdy fenti – vagy akár más – típusokba tartozó ironikus neveinek a forrásnyelvi stílushatással és jelentésképzéssel adekvát visszaadása különösen nehéz feladat a fordítók számára. Ezt a tényt jól illusztrálja a következő interjúrészlet is, amely a jeles Krúdy-fordítóval, Viragh Christinával készült interjúból (SZÖNYEI 1997) származik:

„MN: Krúdyt például ön javasolta [fordításra]?

CV: Igen. A vörös postakocsi és néhány rövidebb elbeszélése megjelent németül, de abszolút nem ismerik, fogalmuk sincs, hogy ki Krúdy.

MN: Átültethető az ő nyelvre?

CV: Rémesen nehéz. Nem is tudom, hogy mibe kezdek bele. Félig örütség, de meg kell próbálni, annyira fontos lenne, hogy Krúdyt ismerjék németül. Egyáltalán, nagy hiánya a nyugati kultúrának, hogy nem ismerik Krúdyt. Megpróbálok, talán sikerül, talán nem.

MN: **Mit tud majd kezdeni az olyan nevekkel, mint például Rezeda Kázmér?**

CV: Nem is tudom, **hál’ Istennek abban a könyvben, amibe belekezdtem, nincs Rezeda Kázmér...** de szükségem lesz egy magyar Krúdy-specialistára, aki segít nekem.” (Saját kiemelés: P. J.)

Nézzük meg, hogy mit mutat a gyakorlat, mit látunk a megvalósult fordításokban. A fenti tipológia szerint az 1. típusba sorolt nevek alakítani szempontból leginkább a német *von* prepozíciókkal vagy az *-er* képzővel létrejött Herkunftsamenekkel állíthatók párhuzamba (vö. GEUENICH 2002: 41), mivel az *-i* képzős magyar családnevek nagy része is eredetileg a származási helyet jelölte, pl. *Budai*, *Debreceni*, *Váci*. Krúdy neveinek különösségét és egyben iróniáját viszont az adja, hogy ezek a nevek a magyar fül számára nem „természetes” hangzásúak abban az értelemben, hogy tartalmi-szemantikai szempontból nem mutatnak analógiát a származási helyre utaló nevekkel, hiszen a szótó nem helynév, hanem elvont főnév vagy egyéb köznév, melléknév stb. Az is figyelemre méltó, hogy a szótó közszoói vagy melléknévi jelentésénél fogva ilyen esetekben – különböző mértékben – metaforikus vagy egyéb jelentéskiterjesztéssel (vö. TOLCSVAI NAGY 2021: 100–125) újabb jelentést is felvesz a név, és hozzájárul egyrészt a névviselő személyiségének, sorsának, életútjának stb. ábrázolásához, másrészt ezáltal a(z egész) szövegstílushoz és a szövegértelelemhez. Ilyen típusú név például a vizsgált forrás- és célnyelvi szövegekben a *Császárcabáti*. A név etimója, a *császárcabát* (‘Gehrock’) köznévről erősen korhoz kötött, hiszen ez a kabátfajta a biedermeier idején volt divatos. Ennélfogva már a Krúdy-novella keletkezésekor (1924) is archaikus, koridézó szerepű volt; a biedermeier idejét, szemléletmódját idézve a 20. században nosztalgikus-ironikus jellegű. A fordításban ez nem jelenik meg, hiszen a *Schemmelgeschichte* című válogatás *Im weichen Monat sind die Krebse hart* című elbeszélésében (Krúdy 1980: 31–35) az eredeti magyar *Császárcabáti* név szerepel, amelynek egyik lehetséges fordítása a fentiek értelmében, azaz stílus- és koridézó funkcióval például *von Gehrock* lehetne.

A fent idézett Viragh Christina-interjúban is említett *Rezeda Kázmér*, A vörös postakocsi, az Őszi utazások a vörös postakocsin és a Rezeda Kázmér szép élete című regények egyik főszereplőjének a neve a 3. típusba sorolható, hiszen a magyar olvasó számára kétségtelenül művészien keresettnek, különlegesnek, azaz stilizáltaknak tűnik, ennél fogva ironikusan hat. A vörös postakocsi német fordításakor (Krúdy 1989) a fordító viszont azt a megoldást választotta, hogy a szereplőt az eredeti magyar néven nevezi meg (*Rezeda*), és csupán a magyaros névsorrendet változtatja meg ott, ahol a teljes név szerepel: „*Kázmér Rezeda war ein Mann von nahezu dreißig Jahren...*” (Krúdy 1989: 73), így a német olvasó számára (teljesen vagy részben) elvész a név különleges stílushatása. Különleges a helyzet itt annyiban, hogy a magyar *rezeda* főnév majdnem teljesen egyezik német megfelelőjével (*Reseda*)⁴ így a név közzszoji jelentése mégis érvényesülhet valamilyen mértékben.

A *Rezeda Kázmér*-hoz hasonlóan stilizált, költői és ugyanakkor ironikus stílushatású név a *Nagybotos Viola*. A több Krúdy-szövegben is megjelenő név viselőjéről, pontosabban nevének eredetéről, különleges, szinte természettfölkötti, varázserőjű szerepéről, jelentéséről a *Nagybotos Viola* című novellában a következőket olvassuk:

„Ernö, mert így hívták, mint a beteges kisfiúkat, akiknek tizenöt esztendő korukban is hosszú hajuk és széles gallérjuk van, s barátjukat szájba csókolják – húszesztendő korában vette föl ezt a nevet [ti. a *Nagybotos Violá-t*], amely név alatt körülbelül kétezer nőnek bemutatkozott országunkban, és télen a hóba rajzolta vagy a zúzmarás ablaküvegbe karcolta, szerelmes levelek alá kanyarította, amely leveleket költők műveiből állította össze, és a kis szobaleánynak éppolyan grandezza-val vallotta meg, mint a gazdag öreg asszonyságnak – **mintha már nevével együtt szerelmet is vallott volna**” (Krúdy 1979: 194; saját kiemelés: P. J.).

E szövegrész Zeltner Ernő által készített német fordítása az *Ich liebte eine schöne Frau* című kötetben a következő:

„Ernö, denn so hieß er, wie kränkliche kleine Buben, die noch im Alter von fünfzehn lange Mädchenhaare und breite Krägelchen tragen und ihren Freund auf den Mund küssen – diesen Namen nahm er im Alter von zwanzig an, unter ihm hat er sich in diesem Land circa zweitausend Frauen vorgestellt, im Winter zeichnete er ihn in den jungfräulichen Schnee, kratzte ihn in den Raureif, der das Fensterglas überzog, schnörkelte ihn schwungvoll unter Liebesbriefe, deren inbrünstige Geständnisse er sich aus Dichterzeilen zusammenbastelte und die er kleinen Zimmermädchen mit derselben Grandezza widmete wie begüterten älteren Damen – **als wollte er ihnen mit dem Namenszug allein sein Herz öffnen und seine Liebe gestehen**” (Zeltner Hrsg. 2011: 81; saját kiemelés: P. J.).

⁴ Idetartozó (nem lényegtelen) érdekességként jegyzem meg, hogy míg a regény fordításában a forrásnyelvvél megegyező *Rezeda* alak szerepel (Krúdy 1989: 39 és passim), addig A vörös postakocsi alapján készült német nyelvű hangjáték (Die rote Postkutsche, Hörspiel) szereplőlistájában már a német *Reseda* áll (l. <https://oe1.orf.at/hoerspiel/suche/7948>; 2024. 05. 16.).

A fordítás utolsó tagmondatát vegyük most közelebről szemügyre, amelyben a nevével szónak – azaz *Nagybotos Viola* korreferenciájának – megfelelőjeként a *mit dem Namenszug* áll. A *Namenszug* jelentése viszont nem ’név’, hanem ’aláírás’ (jemandes Unterschrift [in ihrer charakteristischen Form]) vagy ’művészi rajzolatú betűkkel írt monogram’ (kunstvoll gestaltete Initialen).⁵ A fordításban tehát nem a *Nagybotos Viola* név holisztikus és inherens szemantikai potenciálja, „varázsa” (vö. „húszesztendőskorában vette föl ezt a nevet, amely név alatt körülbelül kétezer nőnek bemutatkozott országunkban”), hanem az íráskép, pontosabban az íráskép karakterisztikus volta, a művészi rajzolatú betűk kerülnek a figyelem előterébe. Valójában azonban nem az aláírás különleges formája, hanem a név különlegessége: metaforizáltsága, ha úgy tetszik, költőisége, illetve ezzel is összefüggő extrém, implicit – és az ironikus hatást ezzel is kiváltani képes – szemantikai ellentéte, nevezetesen a maskulin *Nagybotos* és a feminin *Viola* kontrasztja, tehát a név szemantikai-stilisztikai potenciálja, összetettsége a releváns, ez a stílushatás és a jelentésképzés alapja.

Vizsgáljunk meg még közelebről egy érdekes példát. A nagy étvágyú ember, vagy hogyan lakott jól a Pátri Pesten című novella címszereplőjének neve, a *Pátri* Hans Skirecki fordításában *Landsmann* lesz (Der Mann mit dem gesegneten Appetit oder Wie Landsmann in Pest satt wurde; a Schlemmergeschichten című kötetben; Krúdy 1980: 105–125):

„*Pátrinak*, azaz *földinek* azért nevezte a közvélemény, mert olyan barátságos ember volt, hogy bármilyen vidékbeli embernek a megismerkedés után nyomban földije lett, jöhetett az Tiszántúlról vagy a Dunántúlról. Sohasem tudódott ki, hol született *Pátri* igazában” (Krúdy 1983: 499; saját kiemelések: P. J.).

„Als *Landsmann* bezeichnete ihn die Öffentlichkeit, weil er ein so freundlicher Mensch war, dass er für Leute aus allen nur möglichen möglichen Gegenden sogleich nach dem Kennenlernen ein *Landsmann* wurde, ob sie nun von jenseits der Theiss oder von jenseits der Donau kamen. Es ist nie bekannt geworden, wo *Landsmann* wirklich geboren wurde” (Krúdy 1980: 105; saját kiemelések: P. J.).

A *Landsmann* a *Pátri* közszoói jelentésének denotatív magját, azaz a ’földi’-t visszaadja, hiszen a *Landsmann* jelentése: ’valaki, aki ugyanabból az országból, ugyanarról a vidékről, ugyanabból a helységből való, mint a másik’ (jemand, der aus demselben Land stammt, aus derselben Landschaft, Gegend kommt wie ein anderer)⁶. A forrásnyelvi *Pátri* egész jelentésszerkezetét tekintve viszont semmiképpen nem tekinthető egyenértékűnek a *Földi*-vel; ezt a megkülönböztetést a forrásnyelvi szöveg explicálja is: „*Pátrinak*, azaz *földinek* azért nevezte a közvélemény...” A *Pátri* ugyanis játékos-tréfás szóképzés eredménye, szótöve a latin *patria* főnévre vezethető vissza (vö. még latin *compatriota*). A latinos név már a szöveg keletkezésének idején (1932) is sajátos stílushatású, nevezetesen ironikus a kissé régies műveltséget tréfásan, bizalmas stílusértékkel felidéző, játékosan „fitogtató” jellegével, így magát a szereplőt is új értelmezési keretben helyezi el. Az egyik értékelés szerint a szereplő nagy tekintélyű, befolyásos és

⁵ DUDEN online szótár: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Namenszug> (2023. 11. 12.)

⁶ DUDEN online szótár: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Landsmann> (2023. 11. 12.)

népszerű személy lenne. A másik értékelési kiindulópont viszont – szövegszinten természetesen nem csupán a név alapján, hanem azzal szoros összefüggésben, a 19. századi világához tartozó, időből kikopó volta miatt is – inkább a kissé (vagy talán nem is kissé) komikus, az alaptalan bizalmaskodással visszaélő, „simlis” személyiségjegyeit helyezi előtérbe.

7. Összegzés. Rövid összegzésként megállapítható, hogy a névadás, ezen belül különösen a személynévadás kiemelkedő szerepet játszik a sajátos, egyedi Krúdy-stílusban, ezáltal a Krúdy-szövegek jelentésszerkezetében, főként az egyik legfontosabb stílusjellemző, az ironia létrejöttében. Szintén általánosító érvennyel kijelenthető, hogy Krúdy írói névadása változatos formákban, különböző típusokban tölti be a stilisztikai jelentésképzés funkcióit.

A fent tárgyalt példák jól mutatják azt is, hogy Krúdy sajátos írói névadása nagy kihívás elé állítja a fordítókat, így igazán érthető Viragh Christinának a címben idézett, megkönnyebbülést kifejező sóhaja: „Hál’ Istennek abban a könyvben, amibe belekezdtem, nincs Rezeda Kázmér...”

Igaz lenne tehát MÁRAI SÁNDORNAK (1992: 295) a bevezetésben citált, az adekvát fordításra vonatkozó szkeptikus véleménye: „éppen azt nem lehet lefordítani, ami Krúdy írásaiban jellegzetes”? Jómagam azt gondolom, hogy bár MÁRAI véleménye korántsem alaptalan, általánosítása mégis túlzónak tűnik. Krúdy műveinek egyik korábbi fordításstilisztikai vizsgálata azt mutatja, hogy az ironia bizonyos formái, így a hasonlatokban, metaforákban megvalósuló konstrukciók nagyrészt jól közvetíthetők a fordításokban (PETHŐ 2022). A nevek esetében azonban igen gyakran látunk olyan konnotációs jelentéseket, jelentésárnyalatokat a forrásnyelvi szövegekben, amelyeknek a visszaadását a fordítások nem oldják meg. Ugyanakkor van, amikor az eleve meglévő egybeesések (*Rezeda – Reseda*) segítenek, és más esetekben is elképzelhető az eredeti név stílusértékét adekvát⁷ módon, a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg közötti lehetséges ideális viszonyt megvalósítva visszaadó megoldás. Mindez természetesen a fordítói döntéseken múlik: így a műfordítók nyelvi érzékenységében és kreativitásában kell bízunk.

Felhasznált források

- Krúdy Gyula 1979. *Szerenád. Válogatott elbeszélések 1912–1915*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Krúdy, Gyula 1980. *Schlemmergeschichten*. Ford. Skirecki, Hans. Verlag Volk und Welt, Berlin.
- Krúdy Gyula 1981. *Telihold. Elbeszélések 1916–1925*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Krúdy Gyula 1983. *Álmoskönyv. Tenyérfóglások könyve*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Krúdy, Gyula 1989. *Die rote Postkutsche*. Ford. Sebestyén György. Corvina Könyvkiadó, Budapest.
- Krúdy Gyula 1993. *A vörös postakocsi. Őszi utazások a vörös postakocsin 2*. Babits Kiadó, Szekszárd.
- Zeltner, Ernő Hrsg. 2011. *Ich liebte eine schöne Frau. Miniaturen von Gyula Krúdy, Ernő Szép und Antal Szerb*. Ford. Zeltner, Ernő. dtv Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, München.

⁷ Az adekvát fordítás fogalmáról, melynek lényege abban jelölhető meg, hogy az ekvivalencia a funkció szintjén valósul meg, összegzően l. KLAUDY (2003: 145).

Hivatkozott irodalom

- ALFÖLDY JENŐ 2002. (M)irigység. Adalékok egy Vörösmarty-drámahős névetimológiájához. *Forrás* 34: 124–128.
- BENKŐ LORÁND 1948–1949. A családnév-változtatás kérdései. *Magyarosan* 17: 40–45, 65–72; 18: 65–72.
- EYSENCK, MICHAEL W. – KEANE, MARK T. 1997. *Kognitív pszichológia. Hallgatói kézikönyv.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- FARKAS TAMÁS 2007. A tulajdonnevek fordíthatóságáról és napjaink fordítási hibáiról, közszők és tulajdonnevek példáján. *Névtani Értesítő* 29: 167–188. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2007.14>
- FARKAS TAMÁS 2009a. A tulajdonnevek fordításának alapkérdéseiről. *Diadal vagy Viktória, Eugén vagy Jenő? Fordítástudomány* 11/2: 22–35.
- FARKAS TAMÁS 2009b. *Családnév-változtatás Magyarországon. A névváltoztatások tényezői és története a 20. század második felében.* Nyelvtudományi Értekezések 159. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- GEUENICH, DIETER 2002. Zur Entstehung und Entwicklung der Familiennamen im hohen Mittelalter. In: KREMER, DIETER Hrsg., *Onomastik. Akten des 18. Internationalen Kongresses für Namenforschung. Trier, 12.–17. April 1993.* Band 6. Max Niemeyer, Tübingen. 41–48. <https://doi.org/10.1515/9783110918588-006>
- HORVÁTH PÉTER IVÁN 2020. Ha van *Bicska Maxi*, miért nincs *Égjáró Lukács*? A beszélő nevek fordítása. *Névtani Értesítő* 42: 85–107. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2020.5>
- JUHÁSZ DEZSŐ 2007. A magyarosított családnévek morfológiájának és szemantikájának konnotációs megközelítéséhez. In: HOFFMANN ISTVÁN – JUHÁSZ DEZSŐ szerk., *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói. A VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus nyelvészeti előadásai (Debrecen, 2006. augusztus 22–26.). Nyelv, nemzet, identitás* 3. Nemzetközi Magyarástudományi Társaság, Debrecen–Budapest. 165–173.
- KLAUDY KINGA 2003. *Bevezetés a fordítás elméletébe.* Scholastica, Budapest.
- KOMLÓSI BOGLÁRKA 2012. Az irónia mint „kategóriaváltás” és „perspektíva-váltás” a szemantika és pragmatika határán. *Magyar Nyelv* 108: 410–425.
- KOROMPAY KLÁRA 2011. Az irodalmi névadás fogalmáról. *Létünk* 41/3: 86–93.
- KOVALOVSKY MIKLÓS 1934. *Az irodalmi névadás.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 34. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- KOVALOVSKY MIKLÓS 1956. Krúdy Gyula és a nevek. In: BÁRCZI GÉZA – BENKŐ LORÁND szerk., *Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára. Nyelvészeti tanulmányok.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 526–533.
- KUTTOR ESZTER 2009. Elveszett jelentések – az irodalmi tulajdonnevek (nem) fordításáról. In: GECSŐ TAMÁS – SÁRDI CSILLA szerk., *A kommunikáció nyelvészeti aspektusai.* Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 99. Kodolányi János Főiskola – Tinta Könyvkiadó, Székesfehérvár–Budapest. 138–142.
- LANGACKER, RONALD W. 2008. *Cognitive grammar. A Basic Introduction.* Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195331967.001.0001>
- MÁRAI SÁNDOR 1992. *Napló 1958–1967.* Akadémiai Kiadó – Helikon Kiadó, Budapest.
- MELICH JÁNOS 1943. Családnéveinkről. *Magyar Nyelv* 39: 265–280.
- NEMESI ATTILA LÁSZLÓ 2009. *Az alakzatok kérdése a pragmatikában.* Pragmatika 1. Loisir Kiadó, Budapest.

- NEMESI ATTILA LÁSZLÓ 2019. Az irónia lényegi jegyének keresése az elméleti pragmatikában. *Magyar Nyelv* 115: 145–163. <http://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2019.2.145>
- PETHŐ JÓZSEF 1999. Krúdy Gyula személynévadása első Szindbád-kötetében. *Névtani Értesítő* 21: 299–304.
- PETHŐ JÓZSEF 2000. „Aki az igazi nevünkön nevez végre...” Krúdy Gyula írói névadása a *Szindbád megtérése* című kötetben. *Névtani Értesítő* 22: 97–103.
- PETHŐ JÓZSEF 2008. *Szabó Szindbád* és társai. A névadás szerepe a Krúdy-stílus iróniájában. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Balatonszárszó, 2007. június 22–24.)*. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Károli Gáspár Református Egyetem BTK Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Budapest. 597–603.
- PETHŐ JÓZSEF 2011. *Alakzat és jelentés. Az alakzatok stílus- és jelentésképző szerepe a szövegben. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* 129. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- PETHŐ JÓZSEF 2014. Szecesszió és biedermeier. A stilizált biedermeier Krúdy novelláiban. In: FRÁTER ZOLTÁN – GINTLI TIBOR szerk., *Születésnap kalandok. MIT-konferenciák* 1. Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Budapest. 41–49.
- PETHŐ JÓZSEF 2022. „...und dann dreht sich das Ganze um”. Zur Frage der Übersetzung von Ironie am Beispiel von Krúdy's Werken. In: KEGYES SZEREKES, ERIKA – ZIPSER, KATHARINA Hrg., *Kontrastive Studien zum Sprachpaar Deutsch–Ungarisch. Linguistische Betrachtungen ausgewählter systemlinguistischer und sprachkultureller Phänomene*. Verlag Dr. Kovac, Hamburg. 45–62.
- PETHŐ JÓZSEF 2023. A nevek a szöveg stílusszerkezetében. Krúdy Gyula Aranykéz utcai szép napok című kötetének névstilisztikai vizsgálata. *Magyar Nyelvjárások* 61: 663–671. <https://doi.org/10.30790/mnyj/2023/51>
- ROSCHE, ELEANOR 1975. Cognitive Representations of Semantic Categories. *Journal of Experimental Psychology. General* 104: 192–233. <https://doi.org/10.1037/0096-3445.104.3.192>
- SLÍZ MARIANN 2006. A beszélő nevek mint a posztmodern eszközei. *Magyar Nyelvőr* 130: 290–301.
- SLÍZ MARIANN 2019. A tulajdonnevek fordítása – funkcionális, névelméleti megközelítésben I. A név jellemzői mint a fordítást befolyásoló tényezők. *Névtani Értesítő* 41: 13–39. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2019.1>
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1989. Krúdy Gyula névadása. *Magyar Nyelvőr* 113: 452–464.
- T. SOMOGYI MAGDA 2015. Az írói névadás vizsgálata. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 207–226.
- SZABÓ G. ZOLTÁN – SZÖRÉNYI LÁSZLÓ 1988. *Kis magyar retorika*. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest.
- SZATHMÁRI ISTVÁN 2004. Krúdyról – a Márai szemével. In: JENEI TERÉZ – PETHŐ JÓZSEF szerk., *Stílus és jelentés. Tanulmányok Krúdy stílusáról*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 31. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 69–74.
- SZÖNYEI TAMÁS 1997. „A fordításnak vannak határai”. Christina Viragh író, műfordító. *Magyar Narancs* 1997. 05. 08. https://magyarnarancs.hu/konyv/a_forditasnak_vannak_hatarai_christina_viragh_iro_mufordito-57578 (2021. 02. 11.)
- TÁTRAI SZILÁRD 2008. Irónia. In: SZATHMÁRI ISTVÁN főszerk., *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*. A magyar nyelv kézikönyvei 15. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 311–320.

- TÁTRAI SZILÁRD 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés. Segéd-könyvek a nyelvészet tanulmányozásához* 131. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- TÁTRAI SZILÁRD – TOLCSVAI NAGY GÁBOR szerk. 2012. *A stílus szociokulturális tényezői. Kognitív stilisztikai tanulmányok*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 1996. *A magyar nyelv stilisztikája*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2005. *A Cognitive Theory of Style*. *Metalinguistica* 17. Peter Lang, Frankfurt am Main.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2006. Stilisztika. In: KIEFER FERENC főszerk., *Magyar nyelv*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 628–652.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Osiris Kiadó, Budapest.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2021. *Kognitív szemantika*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR – LADÁNYI MÁRIA szerk. 2008. *Tanulmányok a funkcionális nyelvészet köréből*. Általános Nyelvészeti Tanulmányok 22. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- VERMES ALBERT PÉTER 2005. *Proper Names in Translation. A Relevance-theoretic Analysis*. *Doktori Értekezések* 21. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.

PETHŐ JÓZSEF

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5680-6738>

Miskolci Egyetem

Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar

JÓZSEF PETHŐ, “Thank goodness! in the book I started, there is no Kázmér Rezeda...” A stylistic approach to the translation of Krúdy’s ironic naming

Functional cognitive linguistics and cognitive stylistics provide the linguistic background and methodological foundations of this paper. The most significant tenet of cognitive stylistics is the proposition that the formation of linguistic structures does not function merely as stylistic embellishments; instead, style represents an integral aspect of textual meaning. Names created by literary naming can be interpreted and analysed as defining elements of style. Following an introduction to the theory of language and style, the paper examines the fundamental issues of translating literary proper names. The most relevant question is whether it is necessary or possible to translate proper names in literary works. The following section presents an analysis of the significance of naming in Krúdy’s prose, followed by an examination of the main types of Krúdy’s names with ironic stylistic purpose. The third section analyses the German translations of Krúdy’s ironic names. In conclusion, it can be stated that the appropriate reproduction of Krúdy’s ironic names, which reflects the stylistic effect and meaning formation of the source language, is a particularly challenging task for translators. It is not uncommon to observe that connotational meanings and shades of meaning present in source language texts are not fully conveyed in translation. In certain instances, pre-existing linguistic coincidences (e.g., Hungarian *Rezeda* ‘reseda’ – German *Reseda* ‘reseda’) can assist in the translation process. In other cases, however, the translator’s professionalism, linguistic sophistication, and creativity are crucial to ensure such names’ accurate and effective translation.

Keywords: literary names, irony, literary translation, translation of proper names, Hungarian source language, German target language, functional cognitive stylistics, Gyula Krúdy

Abigéltől Emerencig: nevek és sorsok Szabó Magda regényeiben Kísérlet egy hermeneutikai alapú onomasztikai vizsgálatra

1. Az irodalmi név mint imaginárius jelenség. „Nincs ősbibb nyelvi cselekedet, mint a névadás” – írja KARAFIÁTH JUDIT és TVERDOTA GYÖRGY irodalmi névadásról szóló tanulmányuk első mondatában (1992: 329). Az irodalmi névtan – különösen az epikus művekre fókuszálva – egyidősnek tekinthető magának a történetalkotásnak és történetmondásnak az igényével. A reális világ sajátta tévése elképzelhetetlen a névadás nélkül, ugyanakkor – immár a név mint nyelvi produktum felől nézve – a név és az általa jelölt „valóságalem” a külvilág és annak segítségével a saját világunk megértése szempontjából jelent mind allegorikus, mind szimbolikus kapcsolódási lehetőséget. Az általunk ismert, az ókorban lejegyzett szövegek mindegyikében találkozunk nevekkel (elsősorban személynevekkel és helynevekkel), a feltételezhetően több évezredes múltra visszatekintő szóbeli (majd később lejegyzett írásbeli) hagyományozódás műfajai (mesék, mondák) pedig ugyancsak gazdag tárházát kínálják a személy- és helyneveknek, bár deiktikus és allegorikus funkcióik a szóbeliség mnemotechnikai tulajdonságainak köszönhetően eltérnek az írásbeliségétől.

Tanulmányomban az irodalmi névadás egyéni megoldásait mutatom be Szabó Magda néhány regényének (1962, 1965, 1992) névadási stratégiáit elemezve, a személynevekre fókuszálva, miközben a kapcsolódó irodalomelméleti fogalmakat igyekszem párbeszédbe léptetni a névtan fogalmaival. Ezen elemző olvasás során megvitatom az (írói és/vagy irodalmi) névadás lehetőségeit, ugyanakkor a struktúra/forma leírásán túl igyekszem elhelyezni a névadás jelenségét egy tágabb (irodalom)elméleti kontextusban is. Hipotézisem szerint az epikus szövegek névadási módszertana nem elégszik meg a produkcióesztétikai okfejtéssel, mely a névadás/névteremtés aktusát a szerzőhöz rendeli, s a szerző (esetleg valamelyest továbblépve a szöveg kontextusa) felől végzi el a jelentésteremtést. Éppen ezért a befogadói horizont irányából, azaz hermeneutikai szempontból is megvizsgálom az irodalmi művekben felbukkanó személynevek értelmezési lehetőségeit, kiterjesztve figyelmemet az inter- és hipertextuális vagy éppen kultúratudományi kontextusokra is.

Az irodalmi művekben megjelenő tulajdonnevek névtani szempontú vizsgálata közel egy évszázados múltra tekint vissza. KOVALOVSKY MIKLÓS 1934-es, Az irodalmi névadás című munkájára építve alapvetően a szerző irányából, a névadás gesztusára helyeződik a hangsúly a század későbbi kiemelkedő tanulmányaiban is (MIKESY 1959, további példákért l. HAJDÚ 1992). A fogalomtisztázás elsősorban arra vonatkozik, mely korpuszt érinti az irodalmi névadás, azaz nemcsak a személynevek, hanem például az állatnevek, képeletbeli lények, jelképes tárgyak, helynevek csoportját is érdemes vizsgálni (KOVALOVSKY 1934: 197). Kiterjedt kutatás foglalkozik a fogalom hatókörével is. Ennek során elkülönítik egymástól az írói névadást (mely az adott irodalmi művön belüli nevek vizsgálatára fókuszál), illetve az irodalmi névadást, mely tulajdonképpen egy externáló folyamatra figyel: az irodalmi művek fiktív világában megjelenő nevek valós névadási kontextusba kerülését tematizálja. MIKESYNél ez az *irodalomból*

való névadás-ként (1959) értelmezhető. HAJDÚ (1992) egészen mást ért *irodalmi névadás* alatt: nála is elkülönül ugyan a két fogalom, ám az *irodalmi névadás* a névtan azon területét írja le, mely az írói névadással foglalkozik. A terminus tisztázására vállalkozik KOROMPAY KLÁRA is, aki KOVALSZKY és MIKESY tanulmányait elemezve elkülöníti az *irodalomban való névadás* és az *irodalmi eredetű névadás* kifejezést: „irodalomban való névadás az, amikor az író nevet ad szereplőinek” (KOROMPAY 2011: 90), míg „irodalmi eredetű névadásról akkor beszélhetünk, ha egy adott névközösség névadási szokásaiban irodalmi mű hatása mutatható ki” (KOROMPAY 2011: 91). TÓTH LÁSZLÓ (2015: 205) így foglalja össze a két fogalom jelentését: „az írói névadás egy olyan nyelvtudományi kutatási terület (névtan) része, mely kapcsolatban áll az irodalomtudománnyal, és amely az író névadási tevékenységét (írói névadás) vizsgálja.”

A pozitivistá, szerzőközpontú szemlélettől elmozdulást jelent a Helikon folyóirat 1992-es, A Név hatalma című tematikus száma, melyben a szerkesztők, KARAFIÁTH JUDIT és TVERDOTA GYÖRGY (1992: 330) az Irodalom és onomasztika. Bevezetés című nyitótanulmányukban megfogalmazzák és körüljárják az *irodalmi onomasztika* fogalmát. E szerint az irodalmi név nem önmagában, hanem mindig a mű és a szerző nyelv-szemléletének kontextusában értelmezhető.

A kontextuális értelemképzés ellenére az újabb szakirodalmak is alapvetően a szerző irányából közelítik meg az irodalmi művekben megjelenő tulajdonneveket, különválasztva a névteremtést (amikor a szerző egyedi, új nevet hoz létre) és a névalkalmazást (amikor egy meglévő névkészletből választja ki a számára megfelelő nevet) (HEGEDŰS 1997: 8). Ebben az esetben láthatjuk, hogy minden olyan nevet irodalmi névnek tekinthetünk, amely irodalmi alkotásban szerepel, függetlenül attól, hogy egyéni leleményről, szerzői kitalációról van-e szó, vagy más kontextusban, akár valós tulajdonnévként is létező névről. E definíciót (talán az utóbbi kategória képlekenysége miatt) azonban több kutató szűkíteni igyekezett, s *irodalmi név* alatt csupán az író által kitalált, fiktív neveket értették (J. SOLTÉSZ 1979: 159). Árnyalja és egyszersmind kibővíti e kategóriákat TÓTH LÁSZLÓ (2015: 211–212), aki tanulmányában a fikcionális tulajdonnevek osztályozására vállalkozik, s az alábbi nyolc kategóriát különbözteti meg: fiktív néviselő, kvázivalós néviselő, valós (fikcionális irodalmi tulajdon)név, fiktív (fikcionális irodalmi tulajdon)név, valószerű (fikcionális irodalmi tulajdon)név, valószerűtlen (fikcionális irodalmi tulajdon)név, fikcionális (tulajdon)névalkalmazás, fikcionális (tulajdon)névteremtés.

Láthatjuk, hogy TÓTH tanulmánya már kifejezetten a fikcionális tulajdonnevekre fókuszál, s különbséget tesz a valós és a valós eredettel rendelkező fiktív név között. Az *irodalmi név* produkció felőli értelmezése azonban kifejezetten leszűkíti nemcsak magát a kapcsolódó szóképzést (különösen az irodalmi nevet a névteremtéssel azonosító paradigma esetében), hanem az irodalmi névtan kutatási területét is, megfosztva a név értelmezését a kontextusától. Emellett figyelmen kívül hagyja, hogy az irodalmi művekben megjelenő nevek eleve nem azonosíthatók „eredetijükkel”, mivel a műalkotás jelei önmagukon túlmutatnak: céljuk nem a referencialitásnak való megfelelés, hanem a fikcionálás aktusa. A helynevek esetében könnyen felfejthető a fikcionálás aktusának mibenléte: például a Krúdy vagy Kosztolányi regényeiben megjelenő Budapest nem azonos a valós várossal, a József Attila versében megjelenő Duna metaforikus és metonimikus érintkezésekkel kapcsolódik csupán a valós folyóhoz, Mikszáth Kálmán Palócföldje egy belső, imaginárius térként konstituálódik, és a Szabó Magda regényeiben megjelenő Debrecen is a történethez ezer szállal kötődő jellé válik, így teremtve meg önmaga imaginárius mását. A fikcionálás aktusa során tehát nem a valós

jelenik meg a műalkotásban: annak elemei (például a nevek is) jellé válnak, s hozzájuk társul a fikcióvá formált imagináció (ISER 1997). Amennyiben belátjuk, hogy a műalkotásban megjelenő név és a valóságbeli jelöltje nem lehet azonos, érdemes névtani szempontból is új fogalmakat találnunk. CASTORIADIS romantikusnak tekinthető, ám már mindenképp a hermeneutika felől is megragadható megállapítása szerint „az imaginárius esetében a jelölt, melyre a jelölő utal, jelöltként tulajdonképpen megragadhatatlan, és – meghatározása szerint – ’létmódja’ egyfajta nem-lét-mód” (idézi ISER 2001: 257). Ez persze nem jelenti azt, hogy az imaginárius meghatározhatatlan lenne, sokkal inkább arra hívja fel a figyelmünket, hogy a meghatározásához nem elegendő a referenciális jelölt megnevezése.

E ponton válik fontossá, hogy a névtanról ne mint a referenciálisra támaszkodó, pozitívista megalapozású tudományról beszéljünk, hiszen – láthatjuk – az irodalmi névadás tekintetében e fogódzókkal igencsak messze vagyunk a jelentésteremtéstől és így magának a névnek a megértésétől is. A következő elemzésen, példáimon keresztül azt igyekszem bemutatni, milyen irányból s milyen módszerekkel tágíthatjuk ki a (fikcióban feloldódó) referencialitás tartományát.

2. A név mint imagináció. A fenti elméleti megalapozás során láhattuk, hogy egyrészt a névadás mint gesztus, másrészt a név felismerése és értelmezése mint hermeneutikai aktus szükséges ahhoz, hogy közelebb jussunk a név jelentéséhez. Vitathatatlan, hogy a nevek, ezen belül az irodalmi nevek keletkezésének legalapvetőbb módja a szerzői névválasztás. A mű mondanivalójának, hangulatának vagy akár a szerző intenciójának megfelelően képződnek olyan elemek, melyek (tulajdonnév voltuknál fogva) egyedivé teszik az imaginárius világban létezőt. E ponton hasonlíthatjuk a névadást a valós világ azonos aktusához: egyedivé teszem, neve által tulajdonságokkal, kontextussal látom el a megnevezettet. Amit elnevezünk, az örökre létezni fog, neve által helyet kér a teremtésben, míg név nélkül formátlan, nem része a rendnek, nem egyénítődnek a tulajdonságai. „Az ősi, névmágiás gondolkodásmód szerint akinek nincs neve, mintegy nem létezőnek tekinthető; a név elválaszthatatlan a névviselőtől (pl. eltörlése az egyén pusztulását is jelentheti); a név a megnevezett lényegét is meghatározza (nomen est omen, sorsirányító és kívánságnevek); stb. [...] E »transzlogikus« gondolkodásmód szempontjából a név a léttel, a létezéssel, illetve a megnevezett egyeddel alapvető, mély, lényegi és sokoldalú kapcsolatban áll” – írja tanulmányában FARKAS TAMÁS (2014: 126).

Az irodalmi műalkotásokban létrejövő kvázi- vagy imaginárius világok nevei is hasonló módon kérnek részt a teremtett világukból: annak szabálya szerint léteznek, hordozzák belső kontextusuk ismertetőjegyeit, ugyanakkor a befogadói oldal felől nézve szét is feszíthetik világuk kereteit. Elemzésünk során arra keressük a választ, hogy a(z akár referenciális eredettel bíró) személynevek milyen irányú jelentésképzést hívhatnak elő úgy, hogy az értelmezés során nem lépünk túl a nevek kínálta – igaz, igen tág – kontextuson.

Vizsgálódásomhoz Szabó Magda három ifjúsági regényét, a Mondják meg Zsófikának (1958/1965), a Születésnap (1962) és az Abigél (1970/1994) című műveket választottam, majd e nevek elemzésének tapasztalatait felhasználva kitekintettem néhány későbbi, autofiktív (az önéletrajzi elemeket fikciós játékba emelő) névértelmezési lehetőségre is.

3. A név mint jelentésbővítő elem Szabó Magda műveiben. A regényekben előforduló nevek elemzéséhez azt az alapvető hermeneutikai tételt tartjuk szem előtt, mely szerint a befogadó eleve benne áll egy hagyományban, melynek elemeit folyamatosan segítségül tudja hívni az értelemképzés során. Nem tudunk elképzelni olyan szituációt, melyben a befogadó maga is *tabula rasa*, emellett a szöveg is *tabula rasa*, hiszen az előbbi premissza a szöveg esetében is kézenfekvő: nem tud úgy létrejönni irodalmi szöveg, hogy ne már eleve valamihez képest (valami után) keletkezzen, s így hordozza magában azokat a kulturális kódokat, melyekkel világa felruházta.

A műbe belépő befogadó horizontja tehát már eleve egy kulturálisan meghatározott, egy saját(os) horizontot kialakító művel találkozik. E horizontok felhívják a figyelmet hasonlóságaikra, átfedéseikre, különbségeikre, így elindulhat az a befogadási folyamat, mely a (mindig széttartó irányú) megértéshez vezet. Az említett horizontok részei a személynevek is, melyek egyrészt a mű, másrészt a befogadó világban való bennelétük miatt nyerik el jelentésüket, s tágitják ki ezáltal a jelentéshorizontokat a kulturális tapasztalatok segítségével. Hasonló módszert kínál a kognitív szemantikai megközelítés, amennyiben „a poliszém struktúrákban a beszélő és a hallgató nem kész jelentéseket dolgoz föl, a szöveggörnyezetnek és a beszédhelyzetnek ugyanis mindig fontos szerepe van a megértésben. Ebben a felfogásban a tulajdonnévi jelentés szerkezetének a részei azok a megnevezettre vonatkozó ismeretek is, amelyek a név használatokor felidéződnek.” (PÁJI 2014: 162.) Az így létrejövő *poliszémikus háló* fogalma közelít az *allegorikus háló* fogalmához, hiszen az elsődleges jelentésen túlmutató, a jelentést megsokszorozó, ám állandó, felfejthető jelentéstartományokat csatol a névhez, erősebben rögzülve a szerző és a mű kontextusában, a befogadónak a közös tudás előhívásának élményét és felismerését kínálva.

Az irodalmi név (jelen esetben a személynév) értelmezési stratégiája így nemcsak attól függhet, hogy írói névadás vagy névteremtés terméke, esetleg valós vagy fiktív kötődései vannak, hanem attól is (vagy sokkal inkább attól), hogy milyen kulturális tapasztalatokat tud megnyitni, milyen asszociációs és allegorikus hálóban pozicionálja magát, vagy éppen – Jung szóhasználatával élve – milyen kollektív tudattalan játékba hozására képes. Az irodalom- és a nyelvtudomány eltérő fogalmi apparátusa miatt reflektálnunk kell a nyelvtudomány kontextuális, jelentésre irányuló, a hermeneutikai horizonthoz közelítő fogalomalkotására azzal a megjegyzéssel, hogy míg a *horizont* fogalma a befogadó irányából értelmezhető, addig például a névtanban is alkalmazott *szignál* fogalma eredendően allegorikus, a produkció által irányított. SLÍZ MARIANN például az irodalmi (írói) nevek vizsgálata során PRIETO szignálméletére támaszkodik, mely szerint a szignál „olyan index, amelyet a kibocsátó azért produkál, hogy valamilyen szándékot nyilvánítson ki a felfogó számára”, illetve „a szignál mindig meghatározott körülményekkel kapcsolatban jön létre, s ezek járulékos információkkal szolgálhatnak a felfogó számára” (SLÍZ 2014: 217). Ezek alapján SLÍZ megállapítja, hogy „az írók által alkotott nevek [...] szignálok, hiszen általában nem véletlenszerűen adják, alkotják őket, hanem azzal a szándékkal, hogy kifejezzenek valamit az olvasó, azaz a felfogó számára” (SLÍZ 2014: 217). E *szignál* fogalmát közelíthetjük az allegóriáéhoz, mely egyszerre hordoz egy jelképekbe, képes beszédbe, jelentésátvitelbe ágyazott állandó jelentést és e jelentés többféle értelmezésének lehetőségét. Ezen allegorikus hálók segítségével is meghatározhatjuk azokat a leggyakoribb vonatkozási pontokat, melyek az irodalmi nevek horizontját létrehozhatják.

Az európai kultúrkörben mind a valós, mind az irodalmi névadási szokások egyik legjelentősebb kontextusát a Biblia kínálja. Ám míg a valós tartomány névadásában a bibliai névhez tartozó asszociációs mező csak ritkán vagy véletlenül korrelál viselőjének tulajdonságaival, addig az irodalmi hős – mint allegorikus figura – személyiségének alapkövévé teheti azt az asszociációs hálót, melyet a Biblia kínál. Hasonló szerepet játszanak az allegorikus jelentésképzésben az egyéb (főleg a görög és római) mitológiai nevek, különösen a 20. század elejéig. Ugyancsak a kulturálisan kódolt jelentéstartalmak közé sorolhatjuk a történelmi neveket (esetünkben például a történelmi hősök neveit) vagy az irodalmi és kulturális beágyazottságú alkotások névanyagának felidézését. Mindegyikről elmondható, hogy az irodalmi szövegben nem referenciális, hanem allegorikus jelként fognak megjelenni, jelentésük az időn átível, jelentéstartományukban magukkal hozzák az akár több ezer éves értelmezési lehetőségüket éppúgy, mint bármely másik későbbi vagy kortárs (intertextuális) megjelenésük jelentéshálóját. Nevükkel tehát megidézük elsődleges kontextusukat, annak narratív stratégiáját, szövegkörnyezetét (azaz a sensus litteralis jelentésrétegét), de ugyanakkor a sensus moralis és a sensus allegoricus értelmezési stratégiái is mind hozzátapadnak a névhez annak minden inter- és/vagy hipertextuális megjelenésével együtt, így hozva létre azt a horizontot, melybe belépve a befogadó – a hasonlóságok és különbségek megértése során – létrehozhatja saját jelentését, a sensus anagogikust.

A három ifjúsági regény esetében ezért először egy, az archetipikus szerepmintákat is kontextusként kínáló értelmezési háló felállítására teszek kísérletet, majd e „hálóban” értelmezem az egyes nevek tágabb horizontját.

3.1. Szereplehetőségek és archetipikus minták. A Mondják meg Zsófikának (1958/1965), a Születésnap (1962) és az Abigél (1970/1994) hősnői fiatal lányok, akik a gyermekkor kényelméből zuhannak bele a felnőtté válás örvényébe – mindhárman akaratukon kívül, külső körülmények révén bekövetkező traumák hatására. A három lánynak, Zsófikának, Borinak és Ginának talajvesztett világukban kell megtalálniuk a kiutat és önmagukat.

Egyszerű fejlődésregényekről is szó lehetne, hiszen a lányok komoly változáson mennek keresztül, ám mind a műfaj, mind a történet szempontjából jóval több rejlik e regényekben. Ennek egyik oka az összetett, kidolgozott szereprendszer, az archetipikus szerepminták sokszínűsége. (Erről részletesen írtam Nőképek és női szereplehetőségek az ifjúsági lányregényekben a szocializmus alatt című tanulmányomban; KUSPER 2023.) Az ötvenes évek sajátos nőképe, a feminizmus egyedi megjelenése miatt a sablonostól eltérő minták is felbukkannak, ám ezek életszerűsége éppen annak köszönhető, hogy e szerepminták nem újak, csak lappangók. A társadalom által korábban el nem fogadott női archetipusok tűnnek fel újra (amelyekről például mítoszokban vagy mesékben olvashattunk, de legális szerepmintaként nem kínálta fel őket a társadalom). Ennek kontextusában vizsgáljuk meg, hogy a körvonalazódó (elsősorban, de nem kizárólag női) szereplehetőségekhez milyen konkrét nevek, s általuk milyen értelmezési lehetőségek kapcsolhatók.

3.1.1. Változók, fejlődők. Ahogyan a népmesékben és a fejlődésregényekben, a főhősök e három ifjúsági regényben is változáson, fejlődésen mennek keresztül, számos próbát kell kiállniuk, archetipikusan pedig talán a mesék legkisebb királylányának feleltethetők meg. Viselt neveik is ezt a szerepet s ezt az asszociációs hálót

erősítik. Minhárom főszereplő, Zsófia, Bori és Gina is becenevet visel (a művekben ez nem minden gyerekszereplő esetében van így), hangsúlyozva gyermekiségüket, kiskorúságukat. A mű fiktív világán kívülre mutató valós névvel a főszereplők között nem találkozunk, így elsősorban a kulturális emlékezetre épülő névértelmezési lehetőségeket hívhatjuk segítségül. A Mondják meg Zsófikának Zsófikája nem bátorságával tűnik ki társai közül (kifejezetten félénk), sokkal inkább korát meghazudtoló (és sok esetben a felnőttekét is felülmúló) bölcsességével, melyre a *Zsófia* név előzménye, a görög *Sophia* is utal. Családneve *Nagy*, mely ellentétet képez első benyomásunkkal (egy csöpp kislány kifejezetten nagy épületek és felnőttek közt bolyong), ám családnevének jelentése emberi nagyságát tárja fel egy egyszerű metaforikus érintkezés segítségével. Itt is és Szabó Magda több művében is felfigyelhetünk arra, hogy a hősök hétköznapi nevei hasonló funkciót töltenek be, mint a népmesehősök nem egyénített megjelölései (pl. *királynány*, *királyfi*, *öregasszony*, *kisfiú*): arra hívják fel a figyelmünket, hogy – mivel hétköznapiak – bárki azonosulhat velük, egyénítésük minimális, viszont allegorikus és archetipikus utalásokon keresztül számos konkrétbb azonosulási lehetőséget is kínálnak.

Illés Bori a Születésnap című regényből kifejezetten kislányos, boriskás álmokat dédelget, ráadásul a nevét is utálja, mivel egyrészt nem előkelő (mint a szomszéd Szilviáé), másrészt örökségként kapta édesapja rég meghalt kishúga után. A neve tehát mintha nem is az övé volna, lóg rajta, mint a születésnapjára kapott kabát, s időbe telik, míg „belenő”. A személynév szemantikája és viselőjének habitusa közötti feszültség is kedvelt írói névadási szokás; jó példa erre Kosztolányi Dezső Pacsirta című regényének főhőse: „Azóta a név rajta ragadt, és viselte, mint kinőtt gyermekruhát” (Kosztolányi 1924/2007: 8). Bori nevének kulturális kontextusa itt is további értelmezési horizontokat nyithat: utalhat egyrészt barbárságára, konokságára,¹ a valódi érzések, például a szeretet fel nem ismerésére, de benne van Szent Borbálának, a tizennégy segítőszent egyikének alakja is. Regénybeli fejlődése során éppen mások segítségével tapasztalja meg, mi jelenthet számára boldogságot, s hogyan kaphat ő maga is segítséget a többiektől. Családnevével Illés próféta történetét idézhetjük meg, különösen azt az epizódot, melyben a bálványimádók ellen harcolt. Bori életét a regény elején a bálványimádás jellemzi (melyet a kék báli ruha és Szilvia alakja is demonstrálhat), ám csak akkor válik önmagává, amikor felismeri a hamis bálványokat. Neve értelmezése így túllép a regény szorosan vett (belső) kontextusán, s a saját felhívó funkcióján keresztül egy másik mitológiai/irodalmi műalkotás jelentésteremtő lehetőségét hívja segítségül.

Az Abigélben Vitay Georgina neve más asszociációs utat kínál: itt nem egyszerű, hétköznapi nevet kap a főszereplő, mesehősszerű lány, hanem kifejezetten ritkát, előkelőt; még egy *y* is került a családnév végére, keresztneve pedig idegenként cseng a Matula világában. Ő is becenevét, a *Giná*-t használja (korábban annak franciás ejtésű *Zsini* változatát is), *Georginá*-vá csak a kollégium falai között válik. Neve idegen csengésében felfedezhetjük egyrészt a családnév által sugallt vitalitást, életerőt, másrészt a *Georginá*-ban egy erőteljes Szent György-allúziót. A mondabeli György megküzd a sárkánnyal – valamivel, ami túlnő rajta, s lehetetlennek tűnik, hogy egy lovag legyőzze. Gina először nem a megfelelő ellenséggel harcol (ahogyan egyébként Zsófia és Bori sem), s csak traumák és próbák sora után döbben rá, hogy mit is kell valójában legyőznie. Ebben az allegorikus hálóban Georgina sárkánya akár a faszálódó ország, az egyre reménytelenebb háború is lehet, mely ellen ő kislánnyként próbál meg harcolni.

¹ A *Borbála* a görög *Barbara* névből származik; jelentése 'idegen, barbár, külföldi, furcsa'.

3.1.2. Segítők, megmentők. A három regény segítőszerepben megjelenő hősei közül többen is bibliai nevet viselnek. A Mondják meg Zsófikának *Szabó Mártá*-ja, a Születésnap *Jutká*-ja, az Abigélben pedig a *Zsuzsanna* és a *Kis Mari* idézik meg a leg- gazdagabb kulturális és vallási kontextussal bíró művet. A Biblia jelentős asszony- figurái nyitnak utat az allegorikus értelmezésnek: mindannyian másokért áldozzák fel életüket, boldogságukat (éppen ezért nem ők a főszereplők), s nevük is arra predesztinálja őket, hogy a főhősök útját egyengessék. A rendkívül egyszerű nevű Kis Mari nevében is Gina ellenpontjaként, a világot már eleve értő lányként tűnik fel, ezért is lehet – Zsuzsanna mellett – Gina egyik legnagyobb tanítómestere.

A mitológia köréből teremtődik kulturális kapcsolat a Születésnapban *Pelikán* neve és alakja köré, aki segítőként áldozatot is hoz: ahogyan a pelikán, ő is vérével táplálja a gyerekeit, s épp akkor sorvad el, amikor ez a táplálás nem lehetséges. Így azáltal, hogy lehetősége adódik Borit segíteni, újra valódi pelikánná és így létezővé válhat saját mitolo- gikus rendszerében.

Történelmi-kulturális szóasszociációt kínál az Abigélből *König* neve és alakja, aki (bár természet, kinézetre nem) igazi királyi, előkelő alkat, aki lányaként óvja Ginát, mint egy öreg király, még akkor is, ha álruhában kell járnia – mint a történelem legendás királyainak, például Mátyásnak. Nevének jelentése éppen ezért ellenpontozza és felül- írja a lányok által róla festett képet, s igazi kalandregény- vagy népmesehősként csak a mű végén derül ki, hogy valójában mindvégig a nevének megfelelően cselekedett.

Pongrácz István nevében és alakjában a Mondják meg Zsófikának című regényben egy teljes Mikszáth-regény elevenedik meg. Zseniális megoldás a Beszterce ostroma különcéről elnevezni a mindig morgó, ám vajszívú, csak az „időből” már kissé kilógó Pista bácsit. Az irodalmi névazonosság akár intertextusként, akár hipertextusként meg- állja a helyét, ezáltal jelentősen bővítve a hőshöz tartozó asszociációkat és így az értelmezési lehetőségeket. Pista bácsi, akárcsak Mikszáthnál Pongrácz, szinte belesod- ródik egy lány életét jelentősen befolyásoló történetbe: azáltal, hogy megmenti a lányt, egyben önmagát is „megváltja”.

Különös asszociációs hálót hívhat elő az Abigél *Horn Mici*-je is: a játékos nevű, bohókás asszony a mesebeli segítőköt idézi meg furcsa, mézeskalácsház-szerű házával (melynek még a kulcsa is egy nevető emberfejben végződik), ő maga pedig a mesék tündéreihez válik hasonlatossá, aki mindig jóságos, bohókás, mint egy gyerek (*Mici*), ám szigorú, szűrős is tud lenni (*Horn* 'szarv'), sőt akár támadni is képes. A család- és keresztnév közötti feszültség megmutatkozik Gina értelmezésében is, aki először ellen- séget lát az asszonyban és kifejezetten Mici matulabeli kultuszában, s csak miután szövet- ségesévé válik, ismeri fel benne az anyát pótló „tündérkeresztanyát”.

A segítők nemcsak a társadalom különböző rétegeiből, a legváratlanabb helyekről érkehetnek tehát, hanem az irodalmi-kulturális-történelmi hagyományozódás számos területéről is – ahogyan ezt e művek esetében nem a történet, csupán a nevek történeten kívüli kontextusa tárja fel.

3.1.3. Önzők, ellenfelek. A három regényben – ahogyan a mesei poétikát követő epikus művekben általában – nem csupán segítőkkel, hanem hátráltatókkal, ellen- felekkel, álhősökkel is találkozhatunk. Névtani szempontból Szabó Magda regényeiben egy sajátos megoldásra figyelhetünk fel: az e csoportba sorolható hősök többnyire idegen vagy idegen hangzású nevet viselnek, ezzel is felhíva a figyelmet arra, hogy

köztük és a hős között távolság, meg nem értés tapasztalható. (Az elmúlt évtizedekben persze változhatott e nevek szemantikai-metaforikus jelentésrétege, ám nevükön keresztül az idegenség megtapasztalása a művek intenciójában megvalósul.)

A Mondják meg Zsófikának negatív, a főhősöket hátráltató szereplői Gergely Viki, Haller Marianne és Haller Kálmán. Mindhárman a regény teréből kifelé irányuló mozgást végeznek, tetteik hatással vannak a hátrahagyottakra, megbántottakra. Viki a testvérét, Dórát hagyja hátra egy jobb élet reményében: húga nélkül disszidál (holott ő a gyámja), de talán mégsem lehet övé a neve által sugallt győzelem, hiszen *Viktória*-ként nem tud manifesztlódni. Pista bácsi ugyan Dóra nevét is idegennek tartja, ám Pista bácsi számára mégis segítő lesz, nevéből adódóan Isten ajándéka.² A német eredetű *Haller* családnév idegenségével megelőlegezi a tervezett, kifelé irányuló mozgását (a Vikivel való disszidálást), ám végül a *Kálmán* név jelentése ('maradék') teljesíti be sorsát: fejlődésre képtelen állapotát is mutatja.

A Születésnapban *Auerné* és különösen *Auer Szilvia* nevükkel és házon belüli státuszukkal is az idegenséget, kívülállást hangsúlyozzák; szépen csengő (aranyat ígérő) nevük nem illik a szegényes társasház világába. Bori számára a mű első felében Szilvia valóban aranyként imádott bálványként jelenik meg, aki rossz tanácsokkal látja el, hamis útra tereli, s akivel végül szembe kell szállnia. E majdnem kisiklott élet befolyásolja a regény legtöbb cselekményelemét, okozza a traumákat és tragédiákat, míg – a valóban mesei poétikának köszönhetően – az ellenfelek legyőzetnek, kivonulnak a közösségből, s ahogyan nevük, úgy ők maguk is idegenné válnak.

Az Abigél sajátos történelmi miliójében Gina is vélt ellenfelek, a Matula tanárai és diákjai ellen harcol először – e relációban még ő maga tekinthető önzőnek. A rárótt próbák során azonban hamar körvonalazódik, hogy két olyan férfi lesz az ellenfele és hátráltatója, akikért rajong. Az egyik az idealizált (hamis) szerelme, a még Budapestről ismert Kuncz Feri. A férfi esetében a névakusztikai szimbolika is jelentéssel bír, neve baljósan pattogós, különösen a *Kuncz Ferenc* változat kelt kényelmetlen hanghatást. Családneve német eredetű, a történelmi kontextushoz igazodva ez is a német hadsereghez, az árulókhoz fogja kapcsolni. A német kifejezés (*der Hinz und Kunz* 'akárki, boldog-boldogtalan') ráadásul felerősíti azt a tapasztalatot, hogy Kuncz Feri csupán egy Hitler kiszolgálói közül, a gépezet része, így semmiképp sem lehet Gina igaz szerelme. A másik, talán Gina személyére kevésbé, ám az oktatási rendszerre és a tanulókra annál inkább veszélyes alak Kalmár Péter, az osztály körülrajongott, népszerű történelemtanára. Kalmár maga is elhiszi azt a propagandaszöveget, amelyet az óráin közvetít, így (naivitásából, együgyűségéből vagy éppen instabil önképéből fakadóan) árulója lesz azoknak, akiket szeret, és akik rá vannak bízva. Családnevében a *kalmár* foglalkozásnevet fedezzük fel: ő lelkekkel, életekkel kalmárkodik – lelketlenül (ez különösen König kigúnyolásakor válik plasztikussá); keresztneve pedig a bibliai Pétert idézi meg, aki bár elkötelezett híve volt Jézusnak, elfogása után félelmében mégis háromszor megtagadta. Mintha Kalmárt mindvégig ez a félelem, a vesztesekhez való tartozás félelme vezérelné, hiszen minden áron imponálni szeretne szerelmének, Zsuzsannának – az egyetlennek, aki talán különbséget tud tenni Kalmár és König között.

² A Dóra a görög *Theodora* névből származik, melynek jelentése 'Isten ajándéka'.

3.1.4. Sodródók. Mindhárom regényben találkozunk olyan szereplőkkel, akik nem akadályozzák ugyan a főhős útját, de nem tudják neki megadni a kellő segítséget sem. Meglepő módon – bár a népmesék poétikáját hüen követve – ilyenek az anyafigurák. A mesékben sem találkozunk jó anyával, hiszen az anya már a mű elején elengedi, útjára bocsátja a lányát (többnyire ekkor háttérbe húzódik, elindító szerepe van vagy meg is hal), ezért a mesékben már csak rossz anyákkal (mostohákkal) találkozunk. Szabó Magda vizsgált regényei közül az Abigélben éppen ez történik: az anya már meghalt, s az apa is „csak” munícióval tudja ellátni a világvégi Matulába küldött lányát. Bori édesanyja nem elég erős ahhoz, hogy Borit elindítsa, majd magára hagyja a felnőtté válás korántsem egyszerű időszakában, ezért egy véletlen és traumatikus baleset szükséges ahhoz, hogy Bori végre önmagaként léphessen ki a világba. Bori édesanyjának a neve is csak becenévként szerepel (*Stefi*), ráadásul idegen csengésű, így arra következtethetünk, hogy ő sem tudott megszabadulni a gyerekkori, infantilis álma-tól, s részben idegennek érzi magát e világban.

Zsófia anyja, Judit ugyancsak mellékszerepet játszik lánya mellett, hiszen – a segítő, gyakorlatias Szabó Mártával szembeállítva – ő az elméletek embere. A statisztikák és elméletek alapján kiváló ismerője a pedagógiának, csakhogy ebből semmi sem működik a való életben, így végül ő is hagyja bolyongani lányát a problémák és traumák városi „erdejében”. A *Judit* név ugyancsak bibliai allúziókat kínál, bár valószínűleg nem Holofernész fejének levágása révén érdemes allegorikus mintázatot keresnünk: a párhuzamot talán inkább az özvegyasszony vak elhivatottsága, küldetésbe (itt: munkába) temetkezése vezérli, mely mindenképp áldozatot követel. Már-már lányával kerül szembe, s e helyzetből csak az mentheti meg, ha helyet cserél a jóságos Mártával, s vad indulatait (melyeket itt a szélsőséges elméleti sík képvisel) képes lesz gyakorlattá, tanítássá lágyítani.

Sodródónak tekinthető (bár más szerepben) a Születésnap Varjú Miklósa is, aki először Bori, majd Jutka lovagja, ám míg Bori csak játszik vele, Jutka valóban szereti. Családneve egyszerre hordozza személyisége két oldalát: a félelmetes, lomha, fekete varjút, akitől mindenki elhúzódik, ugyanakkor benne van az örök hűség és a valódi pár megtalálásának vágya is, mely ugyancsak igaz a fiúra. *Miklós*-nak Jutka nevezi, aki meglátja benne az ajándékosztó Szent Miklóst, s talán éppen ezért ő érdemli ki a feltve nevelt virágot, a cikláment, amelyet Miklós nekiajándékoz.

3.2. Kitekintés: Szabó Magda autofiktív regényei. A három elemzett Szabó Magda-regény névanyaga mellett a szerző többi műve esetében is rendkívül összetett, kiválóan megszerkesztett névanyaggal találkozhatunk. Akárcsak az ifjúsági regények, e művek is számos kulturális szegmenst, kulturális kódot képesek mozgósítani a nevek minél sokrétűbb jelentésének létrehozása érdekében. Csupán egy rövid kitekintő erejéig mutatok rá arra, hogy milyen hasonlóságok és különbségek figyelhetők meg az ifjúsági regények és az autofiktív eljárással íródott művek között.

Köztudott, hogy Szabó Magda a regényeiben nem önéletrajzot írt, hanem az önéletrajza elemeit emelte be a szövegeibe, melyek ott önmagukon túlmutató jelle váltak. A Régimódi történetben megjelenő Rickl Mária, Jablonczay Lenke, Szabó Elek vagy éppen az elbeszélő, Magda nem azonosíthatók valós viselőjükkel, hiszen a valós világot elhagyva egy regény fiktív világába léptek, ott szereplővé váltak, s neveik is jelentéssel ruházták fel. Remek példa e szerepváltásra a Für Elise két szereplője, Magdus/Dolna/Magdolna, a barna

hajú, akaratos lázadó és testvére, a szőke, szelíd Cili. A családregény azonban szembe-tűnően autofiktív, hiszen az önéletrajzi Szabó Magdának nem volt *Cili* nevű testvére: szerepeik így belépnek abba az imaginárius térbe, ahol a *Magdolna* összeolvasható a lázadó, majd bűnbánó Mária Magdolna alakjával is, a *Cili/Cecilia* ('a római Caecilius nemzetségből való') pedig (a magas-mély magánhangzók hangszimbolikáján túl) eredetét tekintve a római kultúra emelkedettségét, a *Caecilius* név etimológiai jelentése pedig a vakságot is felidézi – ami nála a korai időszak némaságával vonható párhuzamba. Az autofiktív regényekben az állandónak, változtathatatlanak vélt önéletrajzi elemek (például a név) változóvá válhatnak, szimbolikus jelentést hordozhatnak, vagy éppen tágabb kontextust teremthetnek: a regények mintegy emlékműveivé válhatnak a valósból származó nevekkal (pl. a *Jabloneczay Lenke* a Régimódi történetben) vagy a fiktív nevekkal (pl. az *Emerenc* Az ajtó című regényben).

Az ajtó Emerence olyan hihetetlenül szokatlan, a rendből kilógó, egy vidéki lányhoz nem illő nevet kap az imaginárius világban, hogy éppen e különösség segíti elő a bevéssődést és indíthat el asszociációkat a névszimbolika alapján: neve előkelőbb, mint környezete (vagy éppen munkaadója) nevei; jelentése: 'érdemekben gazdag'. E név különlegességét ajándékozta a szöveg az életrajzi házvezetőnek (aki feltehetően *Júlia* vagy *Mária* lehetett); a névhez tapadó *-ia* végződést, mely enyhíthette volna az *e* magánhangzó monotóniáját, ugyanakkor elhagyva. Ezáltal az előkelő, idegen (latin eredetű) néven mégis esik egy kis csorba; így a név – a regény címével párbeszédbe lépve – akár az ajtónyitáskor is keltheti, s akár épp e „mekegő” hangzás segítségével lép be a magyar nyelvbe (melyben igen gyakori e hang), a saját, az otthonos világba.

4. A hermeneutikai névtan pozíciója. A fenti regények személyneveinek példáján keresztül kirajzolódik egy olyan korpusz, mely meghatározhatatlan csupán a szerzői szándék, de akár a megidézett név „eredeti” kontextusa alapján is. Az irodalmi nevek³ éppen azért válnak különlegessé és a névtan sajátos területévé, hogy a nevek jelentése nem csupán kibővül (hozzáadó módon) egy lehetséges új, irodalmon kívüli kontextussal, hanem egyenesen megsokszorozódik a mű imaginárius világának s ezzel az imaginárius világgal érintkező összes többi jelentésrétegnek köszönhetően. A három elemzett regény fikcionalitás szintje ráadásul közelebb áll a valósághoz, mint a végletekig kitalálthoz: a Mondják meg Zsófikának és a Születésnap alapvetően jelen idejű ifjúsági (társadalmi) regény, míg az 1970-es Abigél már tekinthető történelmi regénynek is, hiszen – a megjelenéshez viszonyítva – huszonhat évvel korábbi, ráadásul jelentős politikai-történelmi eseményeket mutat be. Azaz valójában olyan „mintha-világ” (ISER fogalmával „Als-ob”-világ) jön létre, melynek jelként kell értelmeznünk a valós elemeket, de ezt csak úgy tudjuk megvalósítani, ha a jeleknek megengedjük, hogy játékba hozzák saját kulturális-hagyománybeli kódjaikat is. Azaz míg a valóságban egy *Márta* nevet viselő személy esetében (például személyisége értelmezése során) el tudok tekinteni neve eredetétől (hiszen az sokkal többet árul el szüleiről, akik választották, mint róla), addig egy irodalmi mű személyneve (de ugyanígy többi tulajdonneve) esetében sem tehetem ezt meg, hiszen a név is átlépett egy másik, imaginárius tartományba,

³ Szándékosan nem az *írói nevek* terminust használom, hiszen egy nem a szerzői intenciót követő gyakorlatnak nem érdemes számolnia ezzel a fogalommal.

ahol más interpretációs szabályok érvényesek. Természetesen egy hermeneutikai vizsgálódásnak csak kis szeletét teszi ki a nevek vizsgálata, ám mivel az interpretáció egyik legkitűntetettebb alakjához, a hőshöz tapad, talán mégsem sokadlagos a névtant párbeszédbe léptetni a hermeneutikával.

Egy olyan hermeneutikai kört tudunk tehát tételezni, melynek során a befogadó saját tudásával, kulturális ismereteivel közelít a műhöz, így az abban fellelhető poétikai, retorikai elemekhez is, és egyrészt mozgásba hozza saját hozott tudását, kultúrában, hagyományban való bennelétét, majd – a horizontok közötti távolság legyőzése érdekében – képessé válik e tudás kibővítésére is. Azaz közelíthetnek úgy is a szöveghez, hogy már egy elsődleges (naiv) olvasás során alkalmazni tudok névtani ismereteket (hiszen számos intertextust, névszimbolikai eszközt tud mozgósítani minden olvasó). A hermeneutikai kör következő lépéseként a „professzionális”, a történetiséget is beépítő olvasat során is információkat szerezhetek a nevek kontextusáról; e lépés ugyancsak alkalmas arra, hogy részt vegyen a jelentésteremtésben és így a jelentés pluralizálásában. Ebben viszont nem a leíró jellegű, hanem az irodalmi névtan lehet segítségére, mellyel előhívhatja a mitológiai és irodalmi szövegek, filmek és más kultúrahordozók allegorikus névmintázatait. Tudjuk, a dialogicitás elmélete szerint minden szöveg (mű, kulturális termék), amelynek mondani-valója van számunkra, párbeszédbe tud lépni velünk, de a beszéd, amely hozzánk szól, sokszor érthetetlen (GADAMER 1991: 21). Ennek az akadálnak az elhárítása lehet a nevek megértése, hiszen körük az irodalmi művekben egész világok épülhetnek.

Felhasznált források

- Kosztolányi Dezső 1924/2007. *Pacsirta*. Osiris Kiadó, Budapest.
Szabó Magda 1958/1965. *Mondják meg Zsófikának*. Magvető Kiadó, Budapest.
Szabó Magda 1962. *Születésnap*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest.
Szabó Magda 1970/1994. *Abigél*. Móra Könyvkiadó, Budapest.

Hivatkozott irodalom

- FARKAS TAMÁS 2014. A névtelenség és a megnevezés alapkérdéseiről. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 124–138.
GADAMER, HANS-GEORG 1991. Szöveg és interpretáció. In: BACSÓ BÉLA szerk., *Szöveg és interpretáció*. Cserépfalvi Kiadó, Budapest. 17–39.
HAJDÚ MIHÁLY 1992. Az írói névadás magyar bibliográfiája. *Helikon* 38: 536–550.
HEGEDŰS ATTILA 1997. Mi a tulajdonnév? *Névtani Értesítő* 19: 5–8.
ISER, WOLFGANG 1997. A fikcionálás aktusai. In: THOMKA BEÁTA szerk., *Az irodalom elméletei* 4. Jelenkor–JPTE, Pécs. 51–83.
ISER, WOLFGANG 2001. *A fiktív és az imaginárius*. Osiris Kiadó, Budapest.
KARAFIÁTH JUDIT – TVERDOTA GYÖRGY 1992. Irodalom és onomasztika. Bevezetés. *Helikon* 38: 329–332.
KOROMPAY KLÁRA 2011. Az irodalmi névadás fogalmáról. *Létünk* 41/3: 86–93.
KOVALOVSKY MIKLÓS 1934. *Az irodalmi névadás*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 34. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.

- KUSPER JUDIT 2023. Nőképek és női szereplehetőségek az ifjúsági lányregényekben a szocializmus alatt. Szabó Magda: Mondják meg Zsófikának; Születésnap; Abigél. *Mesecentrum. Az IGYIC ifjúsági és gyermekirodalmi folyóirata* 2023. 04. 17. <https://mesecentrum.hu/esszek/tanulmányok/nokepek-es-noi-szereplehetosegek-az-ifjúsagi-lányregényekben-a-szocializmus-alatt.html> (2024. 01. 28.)
- MIKESY SÁNDOR 1959. Írói névadás – irodalmi névadás. *Magyar Nyelv* 60: 110–112.
- PÁJI GRÉTA 2014. Poliszém jelentésszerkezetek Kosztolányi Dezső Édes Anna című regényében. *Névtani Értesítő* 36: 159–167. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2014.12>
- SLÍZ MARIANN 2014. Az irodalmi nevek mint szignálok üzeneteinek kiválasztása. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 217–226.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- TÓTH LÁSZLÓ 2015. Alapfogalmak az irodalmi onomasztikában. Irodalmi névadás, irodalmi onomasztika. *Acta Academiae Agrimensis Sectio Linguistica Hungarica* 42: 203–215.

KUSPER JUDIT

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6178-9941>

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi és Művészeti Kar

JUDIT KUSPER, From Abigail to Emerenc: Names and fates in Magda Szabó's fiction

Among numerous other factors, the allegorical or symbolic interpretations of the names of characters and heroes – constructed with the help of our linguistic, literary and cultural codes – play a crucial role in the process of meaning creation in literary works. Magda Szabó's novels employ similar strategies. This paper examines the name-giving and name-interpreting strategies employed in some of Magda Szabó's novels (Abigél, Birthday, Tell Zsófi) using the tools of literary and cultural studies. The paper explores potential interpretations based on name symbolism, intertextuality, psychoanalytic and feminist readings, and contemporary cultural codes. It also seeks answers to how the names of characters and the literary, linguistic and cultural context in which they are situated influence the construction of possible meanings.

Keywords: literary names, personal names, names of women, roles of female characters, symbolic function, construction of meanings, Magda Szabó

A tulajdonnevek műfajépítő szerepe a Sorsod Borsod című regionális krimiben

1. Bevezetés. A tanulmány célja a Sorsod Borsod című krimi tulajdonneveinek elemzésén keresztül rámutatni, hogy a tulajdonnevek milyen szerepet játszanak a műfaji kategorizációban, e konkrét irodalmi alkotás regionális krimiként való meghatározásában. A cikk illeszkedni kíván az újabb tanulmányokhoz, amelyek középpontjában az írói nevek és a műfaji sajátosságok kapcsolata áll (l. PETRES CSIZMADIA – BÁRCZI 2021). További célja bemutatni, hogy a tulajdonnevek miként horgonyozzák le a mű szövegábrázolását a valóságselemekhez, s milyen szerepe van az olvasói névkompetenciának a fiktív vagy valóságos nevek elhatárolásában. Az elemzés abból a hipotézisből indul ki, hogy a névanyagban a regionális krimi műfaji sajátosságaival összefüggésben felülreprezentáltak a helynevek, és a regionalitás kifejezőeszközeként a valós denotátummal rendelkező tulajdonnevek helyet kapnak a különböző névfajtákban. Ezért a cikk röviden ismerteti a forrásszöveget, a regionális krimi műfaji sajátosságait és a tulajdonnevek elemzéséhez felhasznált névtani modelleket, majd a különböző névfajták szerint haladva mutatja be a tipológiai jellemzők és a műfaji sajátosságok kapcsolatát. A komplex névelemzés kiterjed a krimiben ábrázolt helynevekre, személynevekre és ritkább névfajtákra is.

2. A forrásszöveg. A Sorsod Borsod 2023-ban jelent meg a Prae Kiadó Krimi Ma című kortárs magyar krimi irodalmi sorozatában. A művet beválogatták a 2023-as Margó Irodalmi Díj jelöltjei közé, s az előkelő harmadik helyen végzett. A könyv szerzője, Bánhidi Lilla felsőszolcai¹ származású, iskoláit Miskolcon végezte. E két településről indult el újságírói és televíziós karrierje, amely Budapesten teljesedett ki. Könyvének főszereplője a regénytér szempontjából párhuzamos utat jár be az írónővel: Radványi Alexandra (Alexa) karaktere is egy Miskolcra elszármazott riportert, aki Budapestről azért tér vissza szülővárosába, hogy egy gyilkosságot felderítsen, s ezáltal oknyomozó riporterré léphessen elő. A bűnügy több szállal kötődik Alexához és Borsod egyik regionális napilapjához, az Észak-Magyarországhoz. A történet szorosabban véve Miskolcon és a környező településeken játszódik, de megjelenik benne Borsod-Abaúj-Zemplén megye² 31 települése, köztük az írónő szülővárosa is.

A krimi első fejezete egy mondat értékű tulajdonnévvel indul: „Rexi! Hozzám!”³ (SB. 7.) A tulajdonnév denotátuma egy kutya, mondhatni ő az első szereplő, „aki” megjelenik, míg a mű főszereplőjének személyneve (*Radványi Alexandra*) csak az első fejezet utolsó bekezdésében tűnik fel. E két tulajdonnév közé beékelődő helynevek (*Népkert, Vigadó, Miskolc, Búza tér, Jégcsarnok, Borsod-Abaúj-Zemplén megye*) mintegy előrevetítik a regénytér fókuszába állított régiót és a toponimákra helyezett hangsúlyt.

¹ Felsőszolca Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyei kisváros Miskolctól alig 1 km-re.

² A krimiben megjelenő *Borsod-Abaúj-Zemplén megye* tulajdonnév egyfelől utal arra, hogy a mű a megyék vármegyére való átnevezése előtt íródott, másfelől tükrözi a köznyelvi nyelvhasználatot.

³ Az idézett szövegekbeli kurzívák a saját kiemeléseim (K. J.).

3. Az elemzési keret

3.1. A regionális krimi műfaji sajátosságai. A tanulmány fókuszában a tulajdonnevek állnak, ezért nem tér ki a krimi műfaját érintő irodalomtudományi kategorizációs vitára, amelyben a populáris kultúrától a magaskultúráig eltérő szintekre helyezik e műfajt (KESZTHELYI szerk. 1985, BÉNYEI 2009). Továbbá nem él a krimet az igényes krimittől elhatároló *bűnregény* fogalmával sem (BÁN 2015: 85). Adottnak tekinti a 20. századi krimi irodalom belső tagoltságát. A forrásszöveg műfaja, azaz a regionális krimi a 20. század utóbbi évtizedeiben jelent meg; e műfajt azonban hazánkban még alig néhány alkotás képviseli, így jellegzetességeinek meghatározása főként a német és az európai regionális krimi szakirodalmára támaszkodik.

ERDMANN (2009) a 20. századi krimiről szóló átfogó tanulmányában kiemeli, hogy az elmúlt évtizedek krimi irodalmában a fő hangsúly már nem magán a bűncselekményen van, hanem a körülményeken, a helyszínen, ahol a nyomozó és az áldozatok élnek vagy ahová kötődnek. A krimi elsődleges megkülönböztető jegyévé a locus criminalis vált (ERDMANN 2009: 12), amelyet KREUTER úgy jellemezett, mint topográfiai irányváltást a krimi irodalomban (KREUTER 2021: 223). Ez a váltás egyfelől azt jelentette, hogy a regénytér a világvárosoktól a regionális helyszínek felé fordult, másfelől azt is, hogy szinte topográfiai pontossággal mutatják be a szerzők a helyszíneket. A mobilalkalmazásokon felnövő társadalmakban az applikációs térképek használata a mindennapi élet részévé vált; ezt a hétköznapi életből vett gyakorlatot tükrözik vissza a regionális krimik a szinte térképszerű leírásaikkal s az olykor paratextusként is elhelyezett térképeikkel (ERDMANN 2011: 275–276). E műveknek a jellegzetességévé, kötelező elemévé vált, hogy a földrajzi meghatározottság kitűnjék a címből és a borító vizualizációjából is (ERDMANN 2011: 275, KREUTER 2021: 229).

A regionális krimi mindezen sajátosságai névtani szempontból azért meghatározók, mert előrevetítik az eltérést attól, amit T. SOMOGYI MAGDA hangsúlyoz: „az irodalmi művekben az írók által adott tulajdonnevek döntően a személynevek közé sorolhatók, jóval kisebb számban fordulnak elő hely-, állat- és egyéb nevek” (T. SOMOGYI 2015: 208). A regionális krimi – topográfiára fókuszáltsága miatt – épphogy bővelkedik helynevekben, s e műfaji sajátosság meghatározza a névtani elemzési keretet: az irodalmi nevekre alkalmazott tipológia mellett szükségessé teszi a valós helynevek elemzésére használt tipológia alkalmazását is.

E műfaj egy terület kulturális reprezentációját is adja azáltal, hogy megjeleníti a helyi kultúrát, a helyi identitást. Az írói ábrázolás új perspektívából mutatja be a régióhoz kötődő sztereotípiákat, kliséket alkalmaz, kitér a régió ikonikus épületeire, helyi szokásokra, ételekre, beemeli a szövegbe a helyi dialektust. Mindezeket ERDMANN (2009, 2011) és KREUTER (2021) regionális címkéknek nevezi. FRACKMAN (2014: 23) viszont arra hívja fel a figyelmet, hogy a címkék a helyi értékek hipertext-közvetítésének eszközei, s mivel a hipertext az intertextualitás egyik alesténeke tekinthető, a névtani elemzéshez olyan újabb tipológia szükséges, amely az intertextuális nevekre is kitér.

3.2. A névtani elemzési keret. A regénytér két pólusát Budapest és Borsod-Abaúj-Zemplén megye képezi. Budapest csupán kiinduló- és visszatérési pontja a főszereplőknek, a városhoz kötődő tulajdonnévi hálózat a krimi műfaji sajátosságát adó régiós

fókusz szempontjából nem releváns. Ezért a névtani elemzés csak a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei regényterre terjed ki.

Az irodalmi művekben szereplő tulajdonneveket, az írók tulajdonneveit, továbbá mindkettő hatását a névhasználatra valamely aspektusból elemző névtani terület öndefiniálása az utóbbi évtizedekben ismét előtérbe került. T. SOMOGYI MAGDA (2015: 208, 217) az *irodalmi onomasztika* (KARAFIÁTH–TVERDOTA 1992: 329, TÓTH 2015), *irodalmi névadás* (KOROMPAY 2011: 92), *irodalmi névtan* (VÁCZINÉ TAKÁCS 2018: 19) terminusok mellett a terület belső terminológiai problémáira, legfőképpen a szinonim terminushasználatra hívta fel a figyelmet; ezért is szükséges a cikkben alkalmazott terminusok meghatározása.

Az elemzés VÁCZINÉ TAKÁCS EDIT (2018) terminológiáját követve az *írói nevek*-re terjed ki, amelyek „az író által tudatosan vagy ösztönösen, meghatározott céllal teremtett, választott vagy alkalmazott nevek” (VÁCZINÉ TAKÁCS 2018: 21). Azon írói neveket, amelyeknek a szövegen kívüli valóságban létezik egy adott névközösség számára általánosan ismert denotátumuk, VÁCZINÉ TAKÁCS az írói folyamat szempontjából *névalkalmazás*-sal létrehozott tulajdonneveknek tekinti. Ezek lényegi eleme, hogy az író a név és a névviselő által keltett asszociációkat is felhasználja művészi céljainak elérésére (VÁCZINÉ TAKÁCS 2018: 22). *Névválasztás*-nak azt a folyamatot tekinti, amelyben az író által létrehozott név a valóságban működő névadási formáknak felel meg, de a valóságban a névnek nem létezik egyetlen, szélesebb körben ismert denotátuma. *Névteremtés*-sel létrejött tulajdonnevekként azokat határozza meg, amelyeknél nem elsődleges szempont a valóságban létező nevek utánzása, a mintakövetés, hanem az író névteremtő aktusa a hangsúlyos; e nevek az adott névközösségben nem léteztek korábban. (VÁCZINÉ TAKÁCS 2018: 23.) A névteremtéssel és névválasztással létrehozott neveket összefoglalóan *fiktív írói név*-nek, míg a névalkalmazással létrehozottakat *valóságos írói név*-nek nevezi. Kitér az *intertextuális írói név* jellemzésére is, amely szintén névalkalmazással jön létre, „viselője azonban egy másik irodalmi szöveg valóságában (is) létezik, így a név az alkotás kvázivalóságából kerül egy új fiktív valóságba” (VÁCZINÉ TAKÁCS 2018: 34). Az egyes névfajták elemzése tanulmányomban a valóságos és a fiktív írói nevek elkülönítése szerint halad.

A topográfiai irányváltásból előrevetíthetően névalkalmazással beemelt számos helynév elemzéséhez HOFFMANN ISTVÁN (2007: 46–48) tipológiáját veszem alapul. E modell részletezi az építményneveket is, így alkalmas arra, hogy egységes névtani keretbe foglalja a topográfiai leírás és a régió kulturális reprezentációjaként megjelenő ikonikus épületek névanyagát is.

4. A mű címe és címek a törzsszövegben. G. PAPP KATALIN az irodalmi művek címében szereplő személyneveket vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy cím és műfaj között „hol lazább, hol szorosabb, de akár elvárt elemként is megmutatkozik bizonyos műfaji-névadási összefüggés” (G. PAPP 2012: 70). S bár ő a személynevekre korlátozódoan vizsgálódott, a regionális krimi műfaji sajátosságaiból kiindulva ez az összefüggés mindenképpen elvárt, sőt inkább kötelező. A *Sorsod Borsod* cím megjelenő a fókuszba helyezett régiót. A címben szereplő toponima (*Borsod*) a vármegye teljes hivatalos neve (*Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye*) helyett áll, azaz metonimikus névadással, ezen belül pars pro toto séma szerint létrejött köznyelvi metonímia. Különösen ide illő KOVALOVSKY megfogalmazása a cím funkciójáról: „már magában is inspiráló,

sugalló erejű; téma, történet, milió, alakok mikrovilága gomolyog, alakul benne, mint ahogy egy, az író képzeletében született jellegzetes név nemcsak hangulatot áraszt, és társadalmi környezetet határol körül, hanem jellemet, **sorsot is magába sűrít és kivetít**” (KOVALOVSKY 1974: 329; saját kiemelés). A *Sorsod Borsod* cím névtani tekintetben kiemelkedő tulajdonnév, írói szempontból névválasztás. Egyfelől utal a *Nomen est omen* 'a név kötelez; nevedben a sorsod' latin mondásra, másfelől a mondás valós nyelvhasználatban élő regionális parafrázisa. A szövegvilágban a *Sorsod Borsod* egy online csoport tulajdonneve, amely „zárt csoport igazi borsodiaknak” (SB. 65). Mivel a szólás a valós, regionális nyelvhasználatából került át a mű fiktív valóságába, egy frazeologizmus alakult át tulajdonnévvé.

A műfaji követelményeknek megfelelően nemcsak a címnek, hanem a borító vizualizációjának is tükröznie kell a topográfiai fókuszot. Ezzel összhangban a címben kiemelt helynév (*Borsod*) tipográfiája a cím egészétől eltér: a pályaudvarokra és elhagyott ipari területekre jellemző graffitiket idézi a betűtípusa, s a borítón egy kapucnis kabátos alak hátára vetített fotó alatt helyezkedik el. A fotó, a miskolci ipari környezet, a Vasgyár egykori látképe felidézi azt a sztereotípiát, hogy Miskolc lepusztult, sűrke iparváros, továbbá – KOVALOVSKY szavaival élve – „kivetíti” a regényterben megjelenő egyik településrész, a Vasgyár valóságos képét.

A törzsszövegben előforduló egyéb címek (*Észak-Magyarország*, *MiNap*, *BOON*, *Nap lánya*) valóságos írói nevek, amelyek névalkalmazással kerültek a műbe. Az *Észak-Magyarország* az azonos regionális napilapok (l. *Kelet-Magyarország*) mintájára azonnal kategorizálható bármely olvasó számára, ahogyan a *BOON* 'Borsod-Abatúj-Zemplén vármegyei hírportál' is (l. *BAON*, *HAON*). Ezzel szemben a *MiNap* 'miskolci hírforrás' elsősorban csak a regionális olvasó névkompetenciájában idéz fel denotátumot és további asszociációkat. A *Nap lánya* az Észak-Magyarország egyik rovatának címe, azonban gyakori rovatnév az azonos struktúrában felépülő regionális újságokban.

5. Helynevek. A krimi rendkívül gazdag toponimákban; a 136 helynévből 133 valóságos írói név.

5.1. Valóságos írói nevek. A HOFFMANN-féle névtipológia szinte mindegyik névfajtájára található példa, mondhatni a teljes helynévi struktúrát leképezi a mű, ahogyan azt az alábbi rendszerezés⁴ is mutatja.

1. víznevek

1.1. folyóvizek nevei: *Sajó*, *Szinva patak*

1.2. állóvizek: *Csavargyári tó*, *Csorba-tó*, *Hámori-tó*

2. vízparti helynevek: *Sajó-part*

3. domborzati nevek

3.1. hegyek: *Bükk*, *Jávorhegy*

3.2. völgyek: *Lusta-völgy*

3.3. hegyek és völgyek részeinek nevei: *Hollósető*, *Jávorkút*, *Gyógyító kövek*, *Látókövek*

4. tájnevek: *Kegyetlen térség*

⁴ []-ben közöltem a szöveggörnyezetből kiegészülő tulajdonnevet, ~ jelöli az alakváltozatokat.

5. határnevek: –

6. lakott területek nevei

6.1. közigazgatási nevek: *Borsod-Abauj-Zemplén megye, Borsod*

6.2. helységnevek: *Alsó[zsolca], Arnót, Bükkábrány, Bükkszentkereszt, Encs, Fáj, Felsőzsolca, Forró, Gönc, Harsány, Kazincbarcika, Kistokaj, Köröm, Lillafüred, Litka, Mályi, Miskolc, Méra, Nyékládháza, Onga, Sajóbáony, Sajólád, Sajószentpéter, Szalaszend, Szemere, Szikszó, Szirmabesenyő, Tiszalúc, Tornyosnémeti*

6.3. településrésznevek: *Avas, Báonyibérc, Berekalja, Bodótető, Bulgárföld, Diósgyőr, Egyetemváros, Felső-Majláth, Görömböly, Katowice városrész, Kilián, Kisavas, Lyukó, Majális park, Martintelep, Népkert, Újdiósgyőr, Pingyom, Szirma, Szentpéteri kapu, Szondi-telep, Vadaspark, Vasgyár, Varga-hegy, (Miskolc)Vologda, Zsolcai kapu, Tetemvár, Tapolca, Tündérvár*

6.4. utcanevek: *Almáskert utca, Alsósor, Búza tér, Csermőkei út, Dóczy utca, Erdő utca, Erzsébet sétány, Fő utca, Hajnal utca, Kacska köz, Kavicsbánya utca, Kossuth utca, Középszer, Latabár sor, Lavotta utca, Mikes, Munkás utca, Nádas utca, Perczel Mór, Petőfi tér, Stadion utca, Szabadságharc, Széchenyi utca, Szemere utca, Szinva Terasz, Városház tér, Villanyrendőr; A fal*

7. építménynevek

7.1. lakóháznevek: *Feledy-ház, József Attila úti társasház, Szentgyörgy úti lakótelep*

7.2. középületek: *Augusztus 20., Selyemréti fürdő, Avasi Kilátó ~ Kilátó, Barlangfürdő, Diósgyőri vár, Erzsébet fürdő, Jégcsarnok, Krisztina Óvoda*

7.3. kocsmák, csárdák (vendéglátóhelyek): *Déryné kávézó, Falánk Fanny cukrászda, Café de Bouchet, Végállomás, Vigadó*

7.4. gazdasági célú építmények: *Bató, Centrum, Miskolc Pláza, Rókafarm, Szinva Bútorbolt, Szinvapark, Tulipán, Tejüzem, Virágpiac*

7.5. állomásnevek: *Óböl, Tiszai pályaudvar*

7.6. utak, dűlőutak, vasútvonalak nevei: *Ruzsin dűlő, Oxigén túra*

7.7. hídnevek: *Szerelmesek Hídja*

7.8. kisebb építmények nevei: *Mancs szobor, Miskolci Lányok szobor*

7.9. bányák: *Kavicsbánya*

A helynevek 98%-a valóságos írói név, amelyet névalkalmazással emel be az író a krimibe. Nagy számuk a korábban említett műfaji sajátossággal függ össze.

A műben előforduló víz- és vízpartnevek a térség ismertebb helynevei. A Sajó patak keresztülszeli a borsodi régiót, a Szinva patak Miskolc fő vízforrása, a lillafüredi képeslapok ikonikus látképeleme pedig a Palota Szálló előtti Hámori-tó. A további két víznév egyike a regionálisan ismert *Csorba-tó*, amelynek denotátuma népszerű vízisport-telep, valamint a kevésbé ismert *Csavargyári-tó*, amelyet asszociációs hálója a régió ipari múltját felidéző tulajdonnevekhez kapcsolja még a régiót nem ismerő olvasó számára is.

A domborzati nevek középpontjában az általánosan ismert *Bükk* áll; mellette a régiós ismeretek alapján az olvasói névkompetencia-skála eltérő pontjaira helyezhető a *Hollósető*, *Lusta-völgy*, *Gyógyító kövek* és a *Látókövek*.

Az olvasói névkompetencia szerint és a szövegvilág⁵ alapján is a valóságos és a fiktív írói név kategória határán billeg az egyetlen tájnév: a *Kegyetlen térség*. A tulajdonnév szerkezetileg ugyan követi a kistérségekre jellemző névadási mintát (1. *Edelényi térség*, *Gödöllői térség*), de lexikálisan eltér tőlük, mert nem tulajdonnévi, hanem közszei eredetű sajátosságjelölő névrészt tartalmaz (*kegyetlen*). Így a regionális ismeretekkel nem rendelkező olvasó a tájnevet a névmodellől való eltérése miatt nem tudja valóságos írói névként értelmezni, de annak a regionális olvasónak is, akinek a névkompetenciája része e név, zavaró lehet, hogy a szövegvilágban megrajzolt denotátum szorosabban véve nem fedti a valós denotátumot. A *Kegyetlen térség*, azaz „a cserhádi Századvölgy és a Hernád közötti terület valószínűleg a nehéz megélhetés és a természeti csapások miatt kaphatta nevét” (FARKAS 2002: 61). Kilenc település alkotja (Fáj, Fulókércs, Hernádpetri, Hernádszurdok, Hernádvécse, Pusztaradvány, Szalaszend, Szemere, Novajdrány); a krímiben említett Litka nem tartozik közéjük, bár közel van a térséghez.

A lakott területek nevei alkotják a helynevek 65%-át. A műben összesen 29 településnév jelenik meg, amelyek a régiót szinte teljes egészében lefedik. A településnevek előfordulásának további sajátossága, hogy térképre vetítve a 3-as, M30-as és E26-os utak mentén helyezkednek el, így a szereplők utazásait GPS-szerűen követheti az olvasó.

A lakott területek nevein belül a településrésznevek alkotják a leggazdagabb helynévi kategóriát. Ezek mind Miskolcra vonatkoznak, így ez a régió legaprólékosabban ábrázolt települése. A 30 településrésznév jellemzően csak a regionális, tovább szűkítve a miskolci olvasók számára felidéző erejű. Akad köztük a nem regionális olvasó számára a szövegfeldolgozást zavaró névhomonímia is (*Kilián*, *Vologda*), amelyet a szerző a kontextussal vagy névbővítéssel old fel. A *Vologda* 1. 'oroszországi város, Miskolc testvérvárosa', 2. 'miskolci városrész', amely a valós regionális nyelvhasználatban egyrészes név (*Vologda*), az első említéskor azonban a szerző zárőjelezett, pontosító funkciójú helynévi bővítményrésszel egészíti ki, s (*Miskolc*)*Vologda*-ként old fel. A településrésznevek egy része műfaji szempontból regionális címkeként értelmezhető, például az ipari múltat felidéző *Vasgyár* vagy a jelenkori híradásokban romatelepként ismertté váló *Lyukó*. Névtani szempontból regionális címkeként lehetne meghatározni a *kapu* alaprészt tartalmazó településrészneveket (1. *Szentpéteri kapu*, *Zsolcai kapu*): ezek köznévi alaprésze (*kapu*) utal Miskolc egykori városkapuira, melyek mentén az egyes városrészek kialakultak. A helynevek bővítményrészei (*Szentpéteri*, *Zsolcai*) közeli települések történeti neveiből származnak.

A településrésznevekhez hasonlóan gazdag az utcanevek kategóriája. A 27 utcánévből 22 vonatkozik miskolci denotátumra; emellett az író szülővárosának három utcája is bekerült a regénytérbe (*Almáskert utca*, *Kacska köz*, *Kavicsbánya utca*), valamint Litka két utcája. A tulajdonnevek így elsődlegesen Miskolc történetileg kialakult utcaneveit tükrözik, de a nagyváros funkcionális-szemantikai szempontból gazdag névanyagának ellenpontjaként jelen van a magyar kistelepülésekre jellemző utcanevadás sztereotípiája is, ahogyan az alábbi szövegrészlet szemlélteti:

⁵ „– Litkán élnek ugye? Nem ismerem azt a környéket.

– *Kegyetlen térség*. Az a neve. Tényleg kegyetlen, szerintem a legszegényebb az országban, de nagyon szép – válaszol a férfi” (SB. 106).

„A település elején kettéágazik az utca. Ez a kettő a település összes utcája.

– Melyik utcába megyünk? Várj, kitalálom. Mondjuk legyen a *Fő utca*. Vagy a *Petőfi*, vagy *Kossuth*” (SB. 313).

E sztereotípiát valós magyarországi névtani jellemzőre épül. HAJDÚ MIHÁLY (1983) a kisebb települések utcanéveit vizsgálva kiemelte, hogy névadásukban az emlékállítási szándék a legjellemzőbb motiváció. „Falusi utcáink fele (49,6%-a) tíz ember nevét viseli”, s területtől szinte függetlenül a történelmi személyek, különösképpen az 1848–49-es szabadságharchoz kötődő alakok állnak e tízes lista élén: az első helyen Kossuth, a másodikon Petőfi (HAJDÚ 1983: 41).

Az építménynevek a helynevek 24%-át teszik ki. Az ide tartozó tulajdonneveknek a műfaji követelményeknek megfelelően a hely ikonikus épületeit is fel kell idézniük. Az építménynevek alkategóriái széles skálán mozognak a lakóháznevektől a bányanevekgig, amelyek az olvasói névkompetencia-skála különböző pontjain helyezkednek el. Az általános névkompetencia részét képezik közismert denotátumuk alapján a *Diósgyőri vár*, *Avasi Kilátó*, *Barlangfürdő*. Más építménynevek a névszerkezet prototipikus volta miatt helyezkednek el a névkompetencia-skála magasabb szintjén: ezek jellemzően a *bolt*, *fürdő*, *cukrászda*, *kávészó*, *pláza*, *kilátó*, *lakótelep*, *pályaudvar*, *társasház*, *ház*, *szobor* köznévi utótagú szerkezetek, míg másokat lexikális-morfológiai transzparenciájuk helyez előre (l. *Jégcsarnok*, *Kavicsbánya*, *Tejüzem*, *Vigadó*, *Virágpiac*). A skála alsó fokára kerülnek a metonimikus névadással keletkezett nevek, amelyek akár többféle tulajdonnévi kategóriában is megjelenhetnek (l. *Bató*, *Centrum*, *Végállomás*). Az átlagos olvasó e tulajdonneveket csak a szövegvilág alapján kategorizálhatja, például a *Bató* a szövegvilág szerint gazdasági célú építménynév, „egy épület, amelyben fodrászat működik”, míg a regionális olvasó a valós világból szerzett ismeretei alapján az építménynév mellett családnevként is azonosíthatja, hiszen az épület a Bató család birtokában volt. Névtani szempontból a *Bató* helynév SZEMÉLY A HELY HELYETT sémát követő metonimikus névadással vált helynévvé, míg HELY A HELY HELYETT sémára épül a *Centrum* és a *Végállomás* (RESZEGI 2021: 150, 156). A tulajdonnevek egy részét a nem regionális olvasó számára a denotátum és a névadás motivációjának leírásával teszi egyértelműen kategorizálhatóvá a szerző, például a *Végállomás* esetében: „a lillafüredi kisvasút egykori állomásépületében már akkor is étterem működött, amikor Alexa itt élt. Akkor is *Végállomás* volt a neve” (SB. 297).

A krimi sajátosságainak megfelelően a topográfiai részletezés összekapcsolódik a regionalitás reprezentációjával, amelynek egyik eszköze a helyi nyelv- és névhasználat beemelése a műbe. A névkompetencia szempontjából korlátozott az *Öböl* állomásnév, amely valós nyelvhasználatból származó szlengnév: a valóságban és a regénytérben is egy Miskolchoz közeli buszmegálló informális neve; a hivatalos név a krimiben nem jelenik meg. Egyaránt megjelenik ezzel szemben a *Középszer utca* és *A fal*, vagyis egy hivatalos név és egy szlengnév párosa, amelyek a regionális nyelvhasználat szempontjából egyfajta exonima : endonima viszonyban állnak. Mindezt az olvasó számára fel is tárja az író: „*A fal*. Így hívják a miskolciak a *Középszer utcát* az Avas hegyen, a város központjában” (SB. 140).

Nemcsak szinkrón névpárok, hanem diakrónián alapuló névpárok is megjelennek a regénytérben; például az *Augusztus 20.* [uszoda], amelynek jelenlegi neve *Selyemréti uszoda*. A hivatalos névhasználatban ezek archaizmus és neologizmus viszonylatban álló tulajdonnevek, de a köznyelvi névhasználatban máig szinonimák, s ezt az összefüggést a szövegvilág is rögzíti: „A fotó a *Selyemréti*, vagy ahogy még a mai napig is sokan hívják, az *Augusztus 20.* strandon készült róla” (SB. 210).

A névalakok egy része alaki módosuláson ment keresztül a hétköznapi nyelvhasználatban, s a nem regionális olvasó számára csak a kontextus által értelmezhetők, sorolhatók be az egyes helynévi alkategóriákba. A módosult helynevek jellemzően redukciós szerkezeti változásokkal jöttek létre: az *Alsózsolca* településnévből jött létre az *Alsó*, a *Bató-ház* építménynévből a *Bató* (l. *Oxigén túraútvonal* > *Oxigén túra*, *Perczel Mór utca* > *Perczel Mór*). A redukció tehát egyaránt hatott a különböző helynévfajtákban, amit a krimi szövegvilága is visszatükröz.

5.2. Fiktív írói nevek. Ilyen helynév mindössze 3 található a műben (*Bull méteráru*, *Fedett szoba*, *Police Bar*), s a HOFFMANN-féle tipológia hét kategóriájából csupán az építménynevekre korlátozódnak.

Névválasztásnak tekinthető a *Bull méteráru* és a *Police Bar*, mivel mindkettő követi az építménynevekre jellemző névmintát. A *Bull méteráru* az üzletnevekre jellemző tulajdonnévi előtagból és termékjelölő köznévi utótagból áll. Az olvasó számára a tulajdonnév kvázivalós természetét tovább fokozza annak ismerete a krimi szövegvilága alapján, hogy a tulajdonnévi előtag azonos a tulajdonos családnevével (*Bull*). A *Police Bar* tulajdonnévben a célközönséget megjelölő névrész és a vendéglátóhely típusát megjelölő köznévi elem kapcsolódik össze; a szerkezet szintén jellemző a valós vendéglátóipari egységek névadására.

Névteremtéshez sorolható a *Fedett szoba*, melynek létrehozásában érvényesül a VÁCZINÉ TAKÁCS által kiemelt azon sajátosság, hogy „éppen névszerűtlensége miatt tűnve ki környezetéből” (VÁCZINÉ TAKÁCS 2018: 23), meghatározott írói céllal létrehozott név. A névszerűtlenség ellensúlyozásaként a szerző részletezi a névadás aktusát: „Megegyeztek, hogy közösen bérlik a kis lakást. Névadót is tartottak, titkos szavazással. Így született meg a *Fedett Szoba*.” (SB. 182.)

6. Intézménynevek. 16 tulajdonnév sorolható az intézménynevekhez: *Avasi gimnázium*, *Digép*, *Diósgyőri Kohászat*, *DVTK*, *Földes Irodalmi Fonó*, *Miskolci Balett*, *Miskolci Házgyár*, *Miskolci Egyetem*, *Miskolci Nemzeti Színház*, *Miskolci Rendőrkapitányság*, *Rádió M*, *Revital Táncsoport*, *Rockwell Klub* ~ *Roki*, *Zrínyi Ilona Gimnázium* ~ *Zrínyi*.

Az intézménynek otthont adó épület és az intézménynév azonossága miatt sokszor nehéz megállapítani – még a kontextusból is –, hogy az adott tulajdonnév a helynévi kategória építménynevei közé tartozik, vagy az önálló névfajtaként vizsgált intézménynevekhez. A szerző a különböző nyelvi regiszterekből kétféleképpen is kategorizálható tulajdonneveket is beemelt a szövegbe. A hivatalos nyelvhasználatból került be a *Miskolci Nemzeti Színház* 1. 'intézménynév', 2. 'építménynév, középület neve', míg a köznyelvi szófordulatból származik az *Avasi gimnázium* 1. 'intézménynév', 2. 'építménynév'.

Az intézménynevek mindegyike valóságos írói név, amelyeket a denotátumuk által keltett asszociációkkal együtt alkalmaz a szerző. Köztük megjelennek a Miskolc mint nehézipari város toposzát kialakító ikonikus intézmények nevei: *Diósgyőri Kohászat*, *Digép* 'Diósgyőri Gépgyár', *Miskolci Házgyár*, amelyeket ellensúlyoz a miskolci sport- és kulturális életet emblematikusan jellemző *DVTK* 'Diósgyőr-Vasgyári Testgyakorlók Köre', *Miskolci Balett*, *Miskolci Egyetem*. Vannak azonban olyan tulajdonnevek is (l. *Revital Táncsoport*, *Irodalmi Fonó*), amelyek az írói névadás tekintetében valóságos nevek, azonban a regionális olvasó sem feltétlenül tudja valós denotátumhoz kötni őket, mivel felidézésük függ az olvasó egyedi kulturális ismereteitől. Az olvasói névkompetencia

függvényében e tulajdonnevek névalkalmazások vagy névválasztások lehetnek, s az olvasás folyamatában át is kerülhetnek egyik kategóriából a másikba, amennyiben a szövegvilág hatására rákeres az olvasó a valóságos denotátumukra.

Az intézménynevek a helynevekhez hasonlóan tükrözik az élő nyelvhasználatra jellemző redukciót. Ilyen például a *Rockwell Klub ~ Roki* névpár, azaz a hivatalos név és a redukcióval létrejött kicsinyítő képzős névalak.

7. Személynevek. Míg a hely- és intézménynevekben a valóságos írói nevek dominálnak (97%), addig a személynevekben a fiktív írói nevek (89%): a 128 személynévből csupán 15 a valóságos írói név.

7.1. Valóságos írói nevek. A valós denotátummal rendelkező tulajdonneveket névalkalmazással emelte be a szerző. A 15 személynévből 9 kételemű név, 1 ragadványnév, 3 művésznév/álnév.

A kételemű nevek jellemzően követik az általuk képviselt kultúrára jellemző névsorrendet (*Zac Efron, Jason Momoa, Gordon Ramsay, Stephen Hawking, Tom Cruise, Al Pacino, Danny DeVito, Nicole Kidman; Sándor Zsolt*). Az utóbbi tulajdonnév valóságos írói névként való kategorizálását segíti, hogy a szerző a mű végén, a köszönetnyilvánítással maga helyezi el a valóságos szereplők körében a névviselőt.

Ragadványnév vagy becenév mindössze egy szerepel a valóságos írói nevek közt (*Lulu bácsi*), s bár a Nemzeti Sport (2017. 08. 09.) cikke⁶ hírt adott a DVTK-stadion előtti makukaárusról (*makuka* 'napraforgómag'), a név denotátuma a regionális olvasók számára sem szükségszerűen ismert. Az olvasói névkompetencia kapcsán ismét felmerül a regionalitáson túl egy másik szempont, az adott szubkultúra ismeretének kérdése, mivel a név csak egy szurkolói kör számára felidézhető erejű.

A pszeudonimák között szerepel a *Gala, Jackson, Llkrdnsz, Slam és Antsa*, amelyek egy része névhasználati vagy névadási jellemzőjével kifejtve került be a szövegbe; például Llkrdnsz „nevét Lélekrendésznek kell ejteni” (SB. 55). S ahogyan a helyneveknél, úgy itt is előfordul a névhomonímia, amelyet a szerző szintén a szövegkörnyezettel old fel: „*Jackson*. Nem, nem Michael. Miskolcnak saját Jackója volt.” (SB. 87.)

7.2. Fiktív írói nevek. A fiktív írói nevek a regényben a magyar névhasználatra jellemzően családnév + keresztnév vagy becenév szerkezeti mintát követő kételemű tulajdonnevek (*Bánhorváti Edina, Berentei Borbála, Büttösi Ilona, Bull Zsanett, Edelényi Karsai, Girincsi Eszter, Görömbölyi Mónika, Kovács Johanna, Nyéki Réka, Rakaczai Ivett, Radványi Alexa, Szalai Orsi, Szemerei Nikolett, Szentpéteri Enikő, Szirmai Andrea, Szögedi Klaudia, Vizsolyi Fanni; Bagoly Tamás, Budai Krisztián, Garadnai Tomi, Gyepes Norbert, Kertész Andris, Lúci Attila, Nyurovszki Arnold, Orsós Krisztián, Pigniczki Márk, Tóth Kálmán, Varga Dani*).

A főbb szereplőknek a kételemű nevük mellett becenévvel, ragadványnévvel teljes névstruktúrát rajzol a szerző (pl. *Pigniczki Márk, Pílu, Pígi; Radványi Alexandra, Alexa; Orsós Krisztián, Krisz; Nyurovszki Arnold, Nyunya; Lúci Attila, Minor; Bull Zsanett, Zsani, Babóca*). A mellékszereplők közül a hivatalos személyek (1. nyomozók, orvosok)

⁶ „*Lulu bácsi a legnagyobb, ő Miskolcon maga a makuka*” (https://www.nemzetisport.hu/labdarugo_nb_i/lulu-bacsi-a-legnagyobb-o-miskolcon-maga-a-makuka-2585615) (2024. 02. 26.)

a formális nyelvhasználatra jellemzően csak családnevet (*Bókai, Vámos, Siklósi, Tapai*) vagy családnev + foglalkozásra utaló köznévi névkiegészítő (l. *Putnoki doktor, Szemerei doktor*) névszerkezetet viselnek. A mellékszerelők többségét csak keresztnév (pl. *Bianka, Rita, Ákos, Krisztofer*), becenév (l. *Rencsi, Zsolesz*) vagy ragadványnév (l. *Dzsumi, Furikos*) jelöli.

7.2.1. Családnevek. E névfajtát sajátos módon használja fel a szerző a régió fókuszba állítására, ezáltal a műfaji jellegzetesség támogatására. A családnevek rendszerezése (1. táblázat) rávilágít arra, hogy a magyar névadási mintát követők közt a helynévi eredetűek dominálnak. Az is kitűnik, hogy a helynévből származó családnevek mindegyike a kategória tipikus, helynév + *-i* képzős névformáját követi, s a 21 név közül 18 valamely Borsod-Abaúj-Zemplén megyei településnév származéka. Ide sorolható a *Szalai, Szentpéteri, Szögedi* is, amelyek a régióhoz tartozó történeti településneveket rejtenek. A *Szala, Szentpéter* és *Szögéd* településnevek bővüléssel nyerték el mai névalakjukat: *Szalaszend, Sajószentpéter, Sajószögéd*.

Erdemes megfigyelni, hogy a szláv eredetű családnevek (*Pigniczki, Nyurovszki*) is a helynév + *-czki, -szki* névformáns mintáját követik, ami a valós szláv névadásra jellemző (l. HAJDÚ 2003: 292–298). A *Pigniczki*⁷ a magyarországi névállományban létező, rendkívül ritka családnev, míg a *Nyurovszki* névről nem dönthető el, hogy írói használatát befolyásolta-e valamely valóságos szláv családnev.⁸ Amennyiben mindkét névben a mintakövetés a fő szempont, úgy névválasztások. E tipikus, közismertnek számító névformánsokat tartalmazó nevek a laikus nyelvi-etnikai kategorizációban szláv családnevek minősülnek, ahogyan azt N. FODOR (2018: 39) a személynév és etnikum összefüggésének szempontjai közt megjegyzi. Erre épít a krimi is, hiszen az olvasó nem a valós denotátum megléte vagy hiánya, hanem a valós névminta követése miatt értelmezi kvázivalós névvisezőként a regénybeli névvisezőt.

1. táblázat: A fiktív írói családnevek rendszerezése

Alkotói folyamat	Névadási minta	Motivációs-szemantikai kategória	Családnev
név-választás	magyar	helynévi	<i>Bánhorvátai, Berentei, Budai, Büttösi, Edelényi, Garadnai, Girincsi, Görömbölyi, Radványi, Lúci, Nyéki, Putnoki, Rakaczai, Siklósi, Szalai, Szemerei, Szentpéteri, Szirmai, Szögedi, Tapai, Vizsolyi</i>
		foglalkozásnévi	<i>Gyepes, Kertész, Kovács, Orsós, Varga</i>
		népnévi	<i>Tóth</i>
		tulajdonságra utaló	<i>Bagoly</i>
	idegen nyelvi		(szl.) <i>Pigniczki, Nyurovszki</i>
			(ang.) <i>Bull</i>

⁷ Történetileg adatolja Kistelekről BÁLINT SÁNDOR (1976: 160).

⁸ Lengyel családnévként l. *Nurowski* (<https://www.eurolympic.org/awards/awardees-piotr-nurowski/#/>) (2024. 04. 02.)

A krimi családnevei leképezik a valós névhasználat kategóriáit – reprezentálják a helynévi, foglalkozásnévi, népnévi, tulajdonságra utaló, valamint az idegen nyelvi eredetű kategóriát is –, de arányuk nem a valós névhasználatra jellemző. A magyar családnév-rendszer 100 leggyakoribb családneve esetében ugyanis a tulajdonságra utalók a legmegterheltebbek (FARKAS 2016: 42), a krimiben viszont ezt a pozíciót a helynévi eredetű családnevek foglalják el. A foglalkozásnévi eredetű tulajdonnevek a karakterekkel olyan összefüggést mutatnak, hogy a főbb szereplők a valós névhasználatban ritka foglalkozásnévi eredetű családneveket viselnek, míg a mellékszereplők a kategória legmegterheltebb családneveit. A főszereplőhöz szorosan kötődő nyomozó családneve *Gyepes*, ami rendkívül ritka a magyar névállományban, míg a mellékszereplők nevei (*Kovács*, *Varga*) a 2. és a 3. helyen állnak napjaink tíz leggyakoribb foglalkozásnévi eredetű családneve közt (SLÍZ 2016: 53); a népesség-nyilvántartás 2023-as családnév-statisztikája alapján⁹ a teljes népességben a *Kovács* a 2., a *Varga* a 6. helyen áll. A jelenséggel látszólag ellentétes, hogy gyakori nevet kapott a krimi egyik főbb alakja, egy cigány fiú (*Orsós*). A szereplő és a név kapcsolata itt azonban etnikai sztereotípiával magyarázható. A népnévi eredetű családnév kategóriáját a *Tóth* reprezentálja, amely a 2023-as családnév-statisztika szerint a 3. helyen áll, s ezzel egybecsengő módon a névviselő egy átlagember, szintén mellékszereplő. A metaforikus nevekhez tartozó *Bagoly* ritka családnevet egy nyomozó viseli a regénytérben, és szintén metaforikus az idegen eredetű *Bull* (ang. 'bika') is, a polgármester családneve. Mindkét név esetében felfedezhető az olvasó számára a szövegkörnyezetből a név motiváltsága.

7.2.3. Keresztnevek. A regényben alapalakjukban megjelenő keresztnevek (*Andrea*, *Alexandra*, *Bianka*, *Borbála*, *Cintia*, *Edina*, *Enikő*, *Eszter*, *Éva*, *Réka*, *Fanni*, *Gizella*, *Ilona*, *Irén*, *Ivett*, *Johanna*, *Katica*, *Klaudia*, *Kornélia*, *Mónika*, *Nikolett*, *Rita*, *Vanda*, *Zita*, *Zsanett*, *Ákos*, *Arnold*, *Attila*, *Gyula*, *Kálmán*, *Krisztián*, *Krisztofer*, *Márk*, *Máté*, *Norbert*, *Patrik*, *Péter*, *Sándor*, *Tamás*) belesimulnak a mai magyar névhasználat különböző regisztereibe.

A krimire jellemző stíluseszköz, hogy rendőrségiakta-szerűen megjelöli a szereplők adatait; pl. „*Szalai Orsolya*, az ózdi kapitányság az eljáró, harminckét éves, százhatvannyolc centi, molett testalkat” (SB. 262, 277). Ez az ábrázolási mód kiterjed nemcsak az eltűnt személyekre, hanem más szereplőkre is, így összehasonlítható a szereplők és az azonos korosztályba tartozó valós névviselők keresztnévhasználatára. Az 50–60-as években járó korosztályt megtestesítő figurák a valós névhasználatban is jellemző gyakori keresztneveket¹⁰ viselnek (*Éva*, *Gizella*, *Irén*; *Kálmán*, *Sándor*), ahogyan a 20–30-as korosztályhoz tartozók is (pl. *Alexandra*, *Eszter*, *Fanni*, *Nikolett*, *Réka*; *Attila*, *Márk*, *Norbert*, *Patrik*). A KSH infografikája jól mutatja, hogy utóbbi nevek a névdivat csúcán helyezkedtek el 20–24 évvel ezelőtt.¹¹ E korosztály gyakori nevei közül kilóg az *Arnold*, amely a szereplő karakterábrázolásának fontos eleme. Összhangban van azzal, hogy a figura már a középiskolában is kilógott társai közül jellemében és küllemében is, s fotós pályája, deviáns hobbija felnőttként is a regénytér társadalmi perifériájára helyezi. A korosztályra jellemző nevet kapott a tíz év körüli kisfiú is: a

⁹ <https://nyilvantarto.hu/hu/statisztikak?stat=kozerdeku> (2024. 02. 20.)

¹⁰ <https://nyilvantarto.hu/hu/statisztikak?stat=kozerdeku> (2024. 02. 20.)

¹¹ https://www.ksh.hu/infografika/2021/nevek_2000-2020.pdf (2024. 02. 20.)

Máté a 3–4. helyen állt a KSH névgyakorisági listáján a 2012–2022 között született fiúk körében.¹² A korosztályos névminták mellett visszatükrözi a mű a kistelepülések hagyományosabb keresztnévhasználatát is. A szülő, nagyszülő, keresztszülő nevének átörökítése a kisebb településeken még ma is élő névadási motiváció, amely a fiatalok körében is fenntartja a hagyományos neveket; ezt a mintát jeleníti meg az *Iлона* nevű körömi fiatal lány. A szerző törekedett a valós névminták követésére, s ezt a szándékát kifejtette a mű végén, megköszönve barátainak, hogy a keresztneveiket kölcsönözték a regény szereplőinek (SB. 463).

A névhasználati szokások iránt fogékony szerző nemcsak a valós névegyedeket, hanem a keresztnevekre vonatkozó regionális névhasználati szabályokat is beemelte a műbe. Tulajdonnév előtt az észak-keleti régióban nem használnak határozott névelőt, amelyre emlékezteti az egyik miskolci szereplő a már budapestivé vált főszereplőnőt: „Nem a *Zsanett*, hanem *Zsanett*. Ezt régen te is gyűlölted. Nincs névelő a nevek előtt. A szabály az szabály.” (SB. 229.) A helyneveknél és a személynéveknél is kiténik, hogy az írói stratégia része a metapragmatikai tudatosság, amellyel egy-egy névhasználati jelenséget (l. szinkrón, diakrón névvariánsok névhasználati jellemzői, névelőhasználat a tulajdonnév előtt) tesz reflexió tárgyává a szövegben, rámutat annak szocio-kulturális beágyazottságára.

7.2.4. Becéző nevek és becenevek. HAJDÚ (2003) terminológiáját követve a becéző nevekhez sorolható minden olyan megszólító vagy említő névforma, amelynek célja a kedveskedés, becézgetés, s a becenevekhez az, „amely egyénnév, vagyis keresztnév bármiféle alakváltozata, függetlenül a hangulatától és funkciójától” (HAJDÚ 2003: 638). A krimiben mindössze két becéző név fordul elő (*Mamóca*, *Babóca*), amelyek ráadásul összefüggő névpárt alkotnak; a szöveggörnyezetből kiderül, hogy anya és lánya egymást becéző megszólításai: „A titkos becenevünkön szólított! *Mamóca*, azt írta! Én vagyok *Mamóca*, ő meg *Babóca*. Már amikor nem veszekszünk.” (SB. 204–205.) A névtípus funkciójával azonban ellentétben áll a szereplők egymáshoz való viszonya, mert a krimiben ábrázolt legfelszínesebb anya-lánya kapcsolat résztvevőinek adta az író e becéző neveket.

A becenevekből nagyobb merítésre van lehetőség. A szövegvilágban a képzéssel alakult becenevek dominálnak, amelyek közül az *-i* képzős névformára található a legtöbb példa. Ez a tendencia megegyezik a mai valós névhasználati szokásokkal, „a képző mai túlterheltsége közismert” (HAJDÚ 2003: 655). A képzéssel alakult nevek morfológiai rendszerezése azt tükrözi, hogy az élőnyelvi becézőképzők sokszínűségét követi a szövegvilág:

I. Egyelemű képzők

1. *-a* képző egy szótagú zárt rövidülés után: *Mara*
2. *-i* képző egy szótagú zárt rövidülés után:
 - a) egy mássalhangzóra végződő
 - palatális magánhangzójú tövek után: *Brigi*, *Eni*, *Feri*, *Gréti*, *Misi*
 - veláris magánhangzójú tövek után: *Bogi*, *Jócsi*, *Juli*, *Nóri*, *Tomi*, *Tóni*, *Zoli*
 - b) több mássalhangzóra végződő
 - palatális magánhangzójú tövek után: –

¹² https://www.ksh.hu/infografika/2023/nevek_2012-2022.pdf (2024. 02. 20.)

- veláris magánhangzójú tövek után: *Andi, Hajni, Nándi*
- c) név eleji mássalhangzó-változást mutató nevek után: *Bözsi, Pisti*
- 3. -ó képző egy szótagú zárt tövek után: *Margó*

II. Testesebb képzők

1. Egy mássalhangzós képzők:
 - a) -c típusú: *Ágica, Rituci*
 - b) -cs típusú: *Ancsa, Rencsi*
 - c) -k típusú:
 - -ka/ke: *Jutka*
 - -ika/ike: *Borika, Ilike*
 - d) -sz típusú: *Zsolesz*
2. Két mássalhangzós képzők: *Ritucika*.

A képzéstől eltérő szóalkotási móddal mindössze két becenév keletkezett; az egyiket a főszereplő viseli. Az *Alexa* az *Alexandra* név végi rövidülésével létrejött becenév, de önállósulása miatt a mai névhasználatban alapnévként is funkcionál.

Szintén név végi rövidüléssel jött létre a *Krisz* becenév (< *Krisztján*), amely a krimi mondhatni másik főszereplőjének, egy cigány fiúnak a neve. A krimire jellemző képzéstől eltérő szóalkotási mód kiemeli a két szereplőt a korosztályukban ábrázolt női és férfi alakok közül.

7.2.5. Ragadványnevek. Bűnügyi regényben a nagyszámú ragadványnév előfordulása mondhatni műfaji követelmény, hiszen mind a bűnözők, mind a nyomozók csoportsjátossága a valós nevet elfedő ragadványnév használata. A ragadványnevek elemzéséhez FEHÉR KRISZTINA (2002, 2003) keretrendszerét alkalmaztam. Lexikális-morfológiai szempontból a krimiben csak egyrészes nevek fordulnak elő. Ezen belül is a főnévi elemek alkotják a domináns csoportot, amelynek tulajdonnévi alkategóriájához sorolható a *Bagarol, Bagesz, Blekkendekker, Bleki, Nyunya, Zorba, Pigi, Pilu, Vándám*. További differenciálásra ad lehetőséget a tulajdonnévfajta szerinti csoportosítás, mely alapján a legtöbb ragadványnév családnévből jött létre (*Bagoly* > *Bagesz*; *Nyurovszki* > *Nyunya*; *Pigniczki* > *Pigi, Pilu*; [*Zorbász*] > *Zorba*; [*Van Damme*] > *Vándám*), néhány pedig márkanévből (*Bagarol*, [*Blackanddecker*] > *Blekkendekker*). A tulajdonnévi elemek – ahogyan FEHÉR (2002: 79) rámutat – gyakran névformáns jellegű képzővel váltak ragadványnévvé: a *Bagoly* családnévből létrejövő *Bagesz*-ben a beceneveknél is megtalálható -sz képzőt alkalmazza az író (l. *Zsolesz*), míg a *Bleki, Pigi* ragadványnevekben az -i becenevképzőt. A tulajdonnévből létrehozott ragadványnévben hangalakot érintő módosulások is jelentkeznek, ennek példája a kiejtést követő írásmódú *Vándám*. Az alaki módosulással szófaji és jelentéstani szempontból is újabb aspektust kaphat a név (l. *Bleki, Pigi*). A *Bleki* lexikai szófaji kategorizációját befolyásolja az angol *black* [blæk] 'fekete' melléknév hangalakjával való azonossága, ahogyan a *Pigi*-nél az angol *pig* 'disznó' főnévvel való kapcsolata. A poliszémia újabb jelentéstani asszociációkat indít el.

A köznévi alkategóriához tartozó ragadványnevek változatos szófaji besorolásúak: egy részük főnév (*Gyufa, Kakas*), más részük melléknév (*Furikos, Minor*) vagy határozószó (*Dettó*). Lexikális szempontból problémás a *Dzsumi* meghatározása; mindenesetre a szófaj ismerete nélkül is felfedezhető benne a névformánsként viselkedő -i képző.

A nevek funkcionális-szemantikai elemzését nehezíti, hogy a szereplők egy részre kevésbé ábrázolt, így a névrészek sajátosságra utaló vagy megnevező funkciója nem határozható meg minden esetben. A kontextusból egyértelműen kirajzolódik a *Bagesz*, *Bleki*, *Pigi*, *Pilu*, *Zorba* megnevező funkciója, valamint a *Minor* és a *Vándám* sajátosságra utaló szerepe (az előbbi alacsony termetű, az utóbbi verekedős, balhés).

A krimi bűnözők és nyomozók köre épül, s mindkét „foglalkozási” csoportra jellemző a ragadványnév-használat. Míg azonban a nyomozók nevei egy kivétellel (*Gyufa*) családnévi származékok (*Bagesz*, *Pigi*, *Pilu*, *Zorba*), addig a bűnözők nevei főként szlengnevek. A szlengnevek belső differenciálását KIS TAMÁS (1996: 100, 1997: 212–213) a szleng három fő típusa (köz-, szak- és területi szleng) szerint különítette el. Rendszerezése alapján a szakszlengből vett névnek tekinthető a *Szerszamos*, amely egy adott – jelen esetben bűnözői – szakma szaknyelvéhez kapcsolódik. A *Blekkendekker* és a *Szerszamos* ragadványnevek sajátos kapcsolatban állnak egymással: a névvonatkoztatás köti őket össze. Ezt a szerző részletezően kifejti az olvasók számára: „A fiatal dilert csak a régi barátai és a hozzá közel állók hívhatják így, mindenki mástól megköveteli a nehezen kimondható *Blekkendekkert*, amit még általánosan ragasztottak rá az osztálytársai. Az apja gúnyneve *Szerszamos* volt, lopott gépekkel kereskedett.” (SB. 141.)

A szlengnevek másik típusát a területi szlengből származó nevek alkotják. Általános jellemzőjük, hogy érvényességük területileg korlátozott, s gyakran egy-egy helyi nyelvjárárszókincsének elemei (KIS 1997: 212), ezért e nevek a regionális krimi címkei is egyben. Ide tartozik a *furik* ‘talicska’ valódi tájszóból alkotott *Furikos* név. A tájszó jelentését a szerző „a könyvben előforduló borsodi kifejezések” jegyzékében is megadta.

7.3. Az asszonynévhasználat. Az asszonynév családnév + keresztnév, esetleg a hozzá kapcsolódó becenév kombinációjából létrejövő sajátos névhasználati forma. A nagyszámú szereplőt felvonultató krimi nőalakjai közül csak hatan viselnek asszonynévet. A névszerkezetek közül kettő hivatalos házassági névformát követ, három a köznyelvi névváltozatra jellemző példa (2. táblázat).

2. táblázat: Asszonynévhasználat a regényben

Asszonynév	Névtípus	Nyelvhasználat	Szereplő/jellemző
<i>Szentpéteri Imréné</i>	hivatalos, T/1.	formális	ötven körüli, otthonkás nő
<i>Görömbölyiné Magyar Irén</i>	hivatalos, T/2.	formális	egy eltűnt lány édesanyja
<i>Bull Sándorné Ágika;</i> <i>Magyar Józsefné Marika</i>	köznyelvi	informális	a polgármester felesége; zsúrielnök
<i>Pusztainé Marika</i>	köznyelvi	informális	idősebb nő
<i>Oroszné</i>	köznyelvi	informális	matektanár

A hivatalos nevek egyike (*Szentpéteri Imréné*) a férj teljes nevéből *-né* asszonynévképzővel alkotott névforma, amely 1894–1895-től hatályos, és hagyományörzőnek tekinthető – ahogyan a regényterbeli karakter is az, hiszen otthonkát visel. Az 1974-től hivatalossá vált formát (férj családneve + *-né* asszonynévképző + feleség lánykori neve) képviseli a másik név: *Görömbölyiné Magyar Irén*. FERCSIK mindkét *-né* képzős alakot tipikus

házasági névként (T) határozta meg, „mivel a névből egyértelműen következtethetünk a családi állapotra” (FERCSIK 2012: 314). Kiemeli azonban, hogy a T/1.¹³ típus kommunikációs problémája miatt, azaz hogy elrejtí a névviselő keresztnévét, a nem formális kommunikációban létrejöttek a keresztnévvel bővített formái. Ezért is nevezi SZABÓ T. (2020: 131–132) a bővített változatot kompromisszumos típusnak, és jelöli T/2.-ként¹⁴ a szerkezetet: ez a forma is kifejezi a családi állapotot, de mindkét családnév megmarad, ahogyan a névviselő egyéni identitása is. A T/1 típusú nevekből két irányban alakultak ki a további köznyelvi alakváltozatok, amelyekre a krimiben is található egy-egy példa. Redukcióval jöttek létre az *Oroszné*-féle példák, míg a T/1.-ből bővüléssel alakultak ki a *Magyar Józsefné Marika* típusú névformák. Érdekes megfigyelni, hogy a redukció mind a helynevek, mind a személynevek köznyelvi alakváltozatainak fő formálója.

8. Állatnevek. A regényben mindössze két állatnév szerepel: két kutyanév (*Rexi*, *Jackie*). Ezek fiktív írói nevek, nincs egyetlen, széles körben, egyértelműen ismert denotátumuk a névközösségben, ellenben gyakori hívónevek. A *Rexi* tulajdonnevű kutyák névadási motivációját a valós közösségekben vizsgálva két szerző (I. IVÁN 1985, BALOGH 2004) is megjegyzi, hogy a névadás motivációja valamely irodalmi mű, film, történelmi alak, egyéb konkrét személy kategóriájába sorolható, sőt BALOGH kutatásában a névadási motivációt egyértelműen „a tévében oly sokszor látott rendőrkutya” (BALOGH 2004: 137), azaz Rex neve adta. E regényterében kevéssé megrajzolt állat külső jegyei (foltos, hosszú szőrű kutya) nem adnak elegendő információt ahhoz, hogy e névalkalmazáshoz sorolható tulajdonnevet jelen esetben intertextuális névként értelmezzük. A másik kutya a *Jackie* nevet viseli, ami szintén névalkalmazás.

9. Egyéb névfajták. Az egyéb névfajtákról összességében megállapítható, hogy valóságos írói nevek, amelyek a régió kulturális értékeit jelenítik meg. Ide sorolható a *Kocsonyafesztivál* eseménynév. A helyi étel, a miskolci kocsonya sajátossága, hogy a hagyomány szerint egyszer beleesett egy béka; ez alakította ki a *pislog*, *mint a miskolci kocsonyában a béka* szólást. Ezt olyan szituációban használják, amikor egy személy ijedtében, zavarában csak pislogni tud. A helyi hagyomány köré épített kulináris és kulturális esemény tulajdonneve a *Kocsonyafesztivál*. A transzparens, kétrészes név valóságos írói név. Ugyanez igaz a *Brecus Anonymus*-ra, vagyis a kocsonyafesztivál központi békafigurájának nevére. Ez névtani szempontból fantázianévből keletkezett márkanév. A tulajdonnév lexikális-morfológiai szempontból többemű, hangutánzó szó + tulajdonnév szerkezetű. Ez utóbbinak a tulajdonnévi funkciója és jelentése (‘névtelen’) látszólagos ellentétben áll egymással, hiszen névtelenként identifikál egy figurát. E tulajdonnév is regionális címke, beleilleszkedik a regionális krimi műfaji törekvésebe, hogy a helyi ételeket, kulturális eseményeket reprezentálja. Azonban a név valóságos vagy fiktív írói névként való kategorizálása az olvasói kompetencia függvénye. Annak az olvasónak, aki a fesztiválról nem hallott, és nem kelti fel az érdeklődését az esemény, fiktív írói név marad, de egy gyors internetes kereséssel rá lehet bukkanni a valós denotátumra. A tulajdonnév kategorizálása így az olvasás folyamatában is megváltozhat.

¹³ T/1: férj családneve + *-né* asszonynévképző + férj keresztnéve.

¹⁴ T/2: férj családneve + *-né* asszonynévképző + feleség családneve + feleség keresztnéve.

Az egyéb névfajták között megjelenik a régió ikonikus együttesének neve, az *Edda*, amely szintén a helyi kulturális életből elinduló tulajdonnév, s országosan ismertté vált. Továbbá megjelenik a *Jegesmedvék* fantázianév, amely önállóan és a klubcsapat tulajdonnévével kiegészülve (*DVTK Jegesmedvék*) is előfordul. A rendszerváltást követően a magyar sportba is begyűrűztek az amerikai típusú névadási minták (LACZKÓ 1993), amelyek jellemzője, hogy a szakosztály megjelölésének helyébe valamely jelképi értékkel bíró fantázianév került; így jelképezi a DVTK jégkorongszakosztályát a valós világban és a szövegvilágban is a *Jegesmedvék* fantázianév.

10. Etnosztereotípiá az írói nevekben. A regionális krimi sajátossága a fókuszba állított területhez kötődő társadalmi sztereotípiák megjelenítése. Így egy Borsodban játszódó kriminek szinte kötelező kliséje a cigány szereplő, hiszen a 686 266 fős Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye legnagyobb nemzetiségi csoportját a cigány nemzetiség alkotja: 58 376 fővel¹⁵ a lakosság közel 10%-át jelentik. Ebben a krimiben az újságíró, a nyomozó és a gyilkos hármasa mellett a leginkább kidolgozott figura egy felsőzsolcai cigány fiú, és a mellékszereplők, háttéralakok között is megjelenik több roma. Az író otthonról hozott látószögén keresztül ismeri meg az olvasó a roma figurákat és a helyi szokásokat: „Felsőzsolcán két cigánysor van. Edetileg a település szélein voltak, de közben fejlődött a falu, kis-, aztán közepes nagyságú várossá duzzadt, újabb és újabb területeket parcelláztak, a cigánysorokat egy idő után körbenőtték az új utcák” (SB. 162).

A valós térbe helyezett cigány szereplők fiktív írói neveket viselnek: *Orsós Krisztián* (*Krisz*), *Vándám*, *Dettó*, *Zoli*, *Jócsi*, *Krisztofer*, *Böcsi* és *Rencsi*. A teljes névstruktúrával ábrázolt egyetlen személy az alkalmi taxizásból élő fiatal hacker, Orsós Krisztián, becenevén *Krisz*. VÁRADI LUCA (2012) tanulmányában rámutat, hogy a 2006-os valós névhasználatban a *Horváth*, *Balogh* és *Lakatos* után az *Orsós* a negyedik volt a leggyakoribb roma családnevek sorrendjében, az adatközlők azonban előbbre pozicionálták: „a *Lakatos*, az *Orsós* és a *Kolompár* neveket tekintették a legjellemzőbb roma családneveknek” (VÁRADI 2012: 243). Egy 2018-ban végzett kérdőíves kutatás szintén megerősítette, hogy az *Orsós* családnév megítéléséhez hozzájárul csoportstereotípiaként való értékelhetősége („cigányosnak tartott családnév”), ugyanakkor e vizsgálat eredményei nem utaltak egyértelműen a cigány nevekre és viselőikre szembeni előítéletekre (SLÍZ – P. TÓTH – FARKAS 2018: 59, 66, 70). A név etnikumhoz kötődését és nyelvföldrajzi elterjedtségét vizsgálva VÖRÖS FERENC azt is megállapította, hogy nagyfokú átfedés mutatkozik a magyarországi beás cigányok és a családnév téri tagozódása között, de Borsod-Abaúj-Zemplén megyében az országoshoz képest kevésbé gyakori a név (VÖRÖS 2011: 195–211). A csoportazonosítóként működő családnév mellé a szerző a húszas éveiben járó szereplőnek a megfelelő korosztályra jellemző valós névhasználatban is gyakori nevet választott. A *Krisztián* a 2000-ben született fiúk körében a 15. volt a gyakorisági listán, előtte növekvő, utána pedig csökkenő tendenciát mutat a valós névadásban.¹⁶ A fiút a regény szereplői jellemzően *Krisztián*-nak szólítják, csupán a bátyja élettársa szólítja *Krisz*-nek. A fiú saját közegéből való kitörési szándékát, a valakivé válás célját mutatja, hogy önmagát is teljes keresztneven szólítja a belső monológjaiban:

¹⁵ https://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_05 (2024. 03. 14.)

¹⁶ https://www.ksh.hu/infografika/2021/nevek_2000-2020.pdf (2024. 02. 21.)

„A visszapillantóban megnézi magát. Hátrasimítja az arcába lógó hajtincset. Sukár csávó vagy, *Krisztián*, mondja elégedetten.” (SB. 301.) Az *Orsós Krisztián* névkombinációt tehát úgy összegezzük, hogy prototipikus cigány családnév szerepel benne, így az etnikai sztereotípiára eléréséhez további csoportjelölőre a keresztnévben már nincs szükség.

Együtt érdemes vizsgálni a *Zoli*, *Józsi*, *Krisztofer* neveket, amelyeket szintén roma szereplők viselnek. A szövegvilágban a karakterek funkciója csupán a háttérfestés, de névtani szempontból fontosak, mert a két névadási szokást képviselik: az apa vagy nagyapa nevének átörökítését, amely fenntartja a hagyományos neveket (*Zoli*, *Józsi*) és a filmek, sztárok divatneveinek követését (*Krisztofer*). Az etnosztereotípiát az észlelő előzetes ismeretei és a csoporthoz kapcsolt tudása alakítja ki, ahogyan arra TAKÁCS (2018: 79) is rámutatott a prototipikus és nem prototipikus nevek kombinációinak vizsgálatakor.

Két további cigány szereplőt csak ragadványnéven ismer meg az olvasó (*Vándám*, *Dettó*). *Vándám* balhész fickó, akinek tulajdonneve metaforikus névadással keletkezett: a regénytérben is verekedős, ahogyan a valós térből ismert harcművész (Jean-Claude Van Damme) a filmszerepeiben. Egyik ragadványnév sem hordoz önmagában csoportssajátosságot, amit alátámaszt, hogy a jelenkori selmeci diákragadványnevet viselők közt is van *Vándám* (teljes nevén: *Hebegő Vándám avagy no cigi, no sör, just tic-tac*, l. BOROS 2004: 49), aki nem roma származású. Ahogyan a krimi másik cigány szereplőjének neve sem önmagában teremti meg az etnosztereotípiát, hiszen a szavajárása alapján bárki megkaphatja a *Dettó* ragadványnevet, hanem a szöveggörnyezetből válik beazonosíthatóvá a szereplő etnikai hovatartozása.

11. Az olvasói névkompetencia szerepe az írói nevek kategorizálásában. A valóságos és a fiktív írói nevek elkülönítésének elsődleges szempontja, hogy a szövegen kívüli valóságban létezik-e a névnek olyan denotátuma, amely egy adott névközösség számára általánosan ismert. A regionális krimi törekvése azonban nem az általánosan ismert, hanem egy kisebb vagy kevésbé ismert területi egység fókuszba helyezése, amelynek részletekbe menő topográfiai és kulturális ábrázolása a cél. A műfaji sajátosság szinte ellentmond annak, hogy a valóságos írói nevek mindegyikét ismerje az olvasó, és be tudja azonosítani a nevet megtestesítő valós denotátumot, hiszen a krimi szereplői jellemzően helyi figurák. A könyv azonban nemcsak a regionális olvasóknak szól. Ezen a ponton szétválik az alkotói és az olvasói névkompetencia. Az alkotói folyamatban egy tulajdonnév egyértelműen kategorizálható, valóságos írói név, amelyet névválasztással emelt a műbe a szerző, vagy fiktív név, amelyet valós mintára alkotott vagy teremtett, míg az olvasói névkompetencia nem statikus, állandó ismeretanyagra épül, hanem dinamikus és egyénenként változó (RESZEGI 2010: 144). Az eltérő diskurzusvilágok ellenére a nem regionális olvasó számára például a *Kocsonyafesztivál* tulajdonnév az országos szintű reklám miatt ismert lehet, de a *Brecus Anonymus* már csak azoknak bír a fesztiválhoz kötődő jelentéssel, akik regionális lakosok, vagy ellátogattak az eseményre. A különböző valóságismeretekkel rendelkező olvasók számára a *Sándor Zsolt* tulajdonnév sematikus jelentésben is aktiválódhat, ahogy kidolgozott jelentéshálózattal, eltérő denotátumokhoz kapcsolódva is, amelyek közt megjelenhet az észak-magyarországi borász is. A név jelentéshálózatának sematikus vagy kidolgozott voltával összefügg a valóságos vagy fiktív írói névként való kategorizáció is.

De vajon változhat-e a kategorizáció az olvasás során? Míg azoknál a klasszikus krimiknél, amelyekben a cselekményen van a hangsúly, az olvasó a történet felgöngyölítése érdekében tesz kognitív erőfeszítéseket, a regionális krimiben a hangsúly a körülményeken, a helyszíneken, a helyi figurákon van, így az olvasó érdeklődése azokra irányul. A regionális krimi célja a helyi sajátosságok reprezentációja, így a valós tér és a regénytér közötti szoros kapcsolat felkelt(het)i az olvasó érdeklődését a szövegvilágban megjelenő tulajdonnevek denotátumának beazonosítására. S ahogyan a szövegfeldolgozás folyamatában felfedezi az olvasó a valós topográfiai elemeket, érzékeli a helynevekben a valóságos írói nevek dominanciáját, úgy a személynevek esetében is az olvasáskor kezdetben sematikus jelentésben aktiválódott tulajdonneveket, például a *Lulu bácsi*-t vagy a miskolci *Jackson*-t – a szövegvilágból kilépve, információkereséssel – a valóságban létező személy neveként azonosíthatja be. A tulajdonnév jelentésszerkezete a keresés következtében a kidolgozottság irányába mozdul el, a név kategorizációja pedig fiktív írói névről valóságos írói névre vált, még ha az olvasó e névtani terminusokat nem is alkalmazza, csak a kategorizációváltást érzékeli.

12. Összegzés. A műben található 291 tulajdonnév névfajta szerinti elemzése azt mutatja, hogy a helynévi kategória a legnagyobb elemszámú: a teljes névkészlet 46%-a. Ezt a személynévi kategória követi (43%), a két fő névfajta mellett pedig 5%-nyi az intézménynév, 2%-nyi a cím, 1,3% feletti az egyéb, ritkább névfajta és 0,7% az állatnév (3. táblázat).

3. táblázat: Az írói nevek eloszlása

Névfajta	Valóságos írói név	Fiktív írói név	Intertextuális név	Összesen
Helynév	133	3	–	136
Személynév	15	113	–	128
Intézménynév	16	–	–	16
Állatnév	–	1	1	2
Cím	4	–	1	5
Egyéb névfajta	4	–	–	4
Összesen	172	117	2	291

A helynevek felülreprezentáltságát egyértelműen a regionális krimi műfaji követelményei szülik. S ha a neveket az írói névadás szerint bontjuk csoportokra, figyelemre méltó a valóságos nevek 59%-os és a fiktív írói nevek 40%-os aránya, vagyis az előbbieket előnyre; ezek a helynevekben, intézménynevekben és címekben tovább koncentrálódnak. E tulajdonnevek szerepe az, hogy lehorgonyozzák a krimi szövegvilágát a valós világhoz. A nem regionális olvasó számára közvetítik a regionális névhasználati szokásokat (pl. a névelőhasználat hiányát a tulajdonnév előtt), a formális nevek melletti élőnyelvi névváltozatokat (pl. *Alsózsoltca* ~ *Alsó*), változatos nyelvi regiszterből származó regionális névegyedeket (*Sándor Zsolt*, *Lulu bácsi*, *A fal*). A fiktív írói neveket az egyes névfajtákra jellemző névminták követése jellemzi azért, hogy az olvasó kvázivalós

figuraként észlelje a névviselőt. Ezért ebben a névcsoportban helyet kap az etno-sztereotípiá (l. szlávok, cigányos nevek) és egy, a regionális nyelvváltozathoz származó név is (l. *Furikos*). A családneveket, amelyek jellemzően fiktív írói nevek, a régió fókuszba állításának támogatására választja ki a szerző: a régió településneveit tükrözik vissza. Így joggal mondhatjuk, hogy a személyek is toponimák hordozói. Erre a műre korlátozódnak az a végkövetkeztetés vonható le, hogy míg más irodalmi művekben a tulajdonnevek jellembrázoló vagy korfestő szerepük, aktív részesei a cselekmény-szövének, itt műfajépítő szerepük van: a regionális jegyek legfőbb hordozói.

Felhasznált forrás

SB. = Bánhidi Lilla 2023. *Sorsod Borsod*. Prae Kiadó, Budapest.

Hivatkozott irodalom

- BALOGH ZSOLT 2004. Harangláb kutyanevei. *Névtani Értesítő* 26: 136–139.
- BÁLINT SÁNDOR 1976. *A szegedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. Első rész*. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1974–1975/2. Szerk. TROGMAYER OTTÓ. Móra Ferenc Múzeum, Szeged.
- BÁN ZOLTÁN ANDRÁS 2015. A pislákoló villanykörte. Futamok a magyar krimiről. *Kalligram* 24/3: 85–94.
- BÉNYEI TAMÁS 2009. Kategóriaváltások: a krimi elolvashatatlansága. *Alföld* 60: 575–588.
- BOROS ZSUZSANNA 2004. *A miskolci egyetemisták diáknevei, az úgynevezett alias nevek*. Magyar Névtani Dolgozatok 192. ELTE Magyar Nyelvtudományi Intézet Névkutató Munkaközössége, Budapest.
- ERDMANN, EVA 2009. Nationality International. Detective Fiction in the Late Twentieth Century. In: KRAJENBRINK, MARIEKE – QUINN, KATE M. eds., *Investigating Identities. Questions of Identity in Contemporary International Crime Fiction*. Rodopi, Amsterdam – New York. 11–26. https://doi.org/10.1163/9789042029170_003
- ERDMANN, EVA 2011. Topographical Fiction. A World Map of International Crime Fiction. *The Cartographic Journal* 48: 274–284. <https://doi.org/10.1179/1743277411y.0000000027>
- FARKAS TAMÁS 2016. A magyar családnévanyag kontrasztív szempontú tipológiai-statisztikai vizsgálata. *Névtani Értesítő* 38: 33–52. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2016.3>
- FARKAS TIBOR 2002. *Kistérségek a vidékfejlesztésben*. Doktori (PhD) értekezés. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pécs. <http://real-phd.mtak.hu/88/1/1307435.pdf> (2024. 01. 26.)
- FEHÉR KRISZTINA 2002. A ragadványnevek lexikális szerkezetéről. *Magyar Nyelvjárások* 40: 75–85.
- FEHÉR KRISZTINA 2003. A ragadványnevek funkcionális szerkezetéről. *Magyar Nyelvjárások* 41: 155–166.
- FERCSIK ERZSÉBET 2012. Házassági név és identitás. A házas nők önjelölő névhasználata egy internetes közösségi oldalon. In: BALÁZS GÉZA – VESZELSZKI ÁGNES szerk., *Nyelv és kultúra. Kulturális nyelvészet*. Magyar Szemiotikai Tanulmányok 25–26. Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ Kht. – Magyar Szemiotikai Társaság – PRAE.HU Kft. – Palimpszeszt Kulturális Alapítvány, Budapest. 314–318.
- N. FODOR JÁNOS 2018. Szempontok és módszerek a személynév és etnikum összefüggésének vizsgálatához. *Névtani Értesítő* 40: 29–52. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2018.2>

- FRACKMAN, KYLE 2014. The Functions and Early Roots of German Regional Crime Fiction. In: KUTCH, LYNN M. – HERZOG, TODD eds., *Tatort Germany. The Curious Case of German-Language Crime Fiction*. Camden House, Rochester. 23–40. <https://doi.org/10.1017/9781782043584.002>
- HAJDÚ MIHÁLY 1983. Kisebbs települések utcaneveiről. *Névtani Értesítő* 8: 32–49.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Osiris Kiadó, Budapest.
- HOFFMANN ISTVÁN 2007. *Helynevek nyelvi elemzése*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 67. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- IVÁN LÁSZLÓ 1985. Kecel-Szilos kutyanevei. *Névtani Értesítő* 10: 141–147.
- KARAFIÁTH JUDIT – TVERDOTA GYÖRGY 1992. Irodalom és onomasztika. *Helikon* 38: 329–332.
- KESZTHELYI TIBOR szerk. 1985. *A krimi*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- KIS TAMÁS 1996. Személynevek a szlengben. *Magyar Nyelvjárások* 33: 93–104.
- KIS TAMÁS 1997. A csoportnevek. In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.)* 1–2. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézet, Budapest–Miskolc. 1: 207–214.
- KOROMPAY KLÁRA 2011. Az irodalmi névadás fogalmáról. *Létünk* 41/3: 86–93.
- KOVALOVSZKY MIKLÓS 1974. A cím stilisztikája. In: IMRE SAMU – SZATHMÁRI ISTVÁN – SZÜTS LÁSZLÓ szerk., *Jelentés és stilisztika. A Magyar Nyelvészek II. Nemzetközi Kongresszusának előadásai*. Nyelvtudományi Értekezések 83. Akadémiai Kiadó, Budapest. 326–332.
- KREUTER, ANDREA SIBYLLE 2021. The Regional Crime Novel as Mediator of *Heimat*. In: SYROVY, DANIEL ed., *Discourses on Nations and Identities*. De Gruyter, Boston–Berlin. 223–234. <https://doi.org/10.1515/9783110642018-016>
- LACZKÓ KRISZTINA 1993. Szárnyalnak a Sólymok, avagy az amerikai típusú névadási minta a sportban. *Névtani Értesítő* 15: 207–212.
- G. PAPP KATALIN 2012. Személynevek az irodalmi művek címeiben. *Névtani Értesítő* 34: 67–70. <https://doi.org/10.29178/nevter.2012.6>
- PETRES CSIZMADIA GABRIELLA – BÁRCZI ZSÓFIA 2021. A meseregény írói névadásának jellegzetességei. *Névtani Értesítő* 43: 167–182. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2021.10>
- RESZEGI KATALIN 2010. A köznevesülésről. *Névtani Értesítő* 32: 143–149. <https://doi.org/10.29178/nevter.2010.12>
- RESZEGI KATALIN 2021. Metonimikus helynévadás. *Névtani Értesítő* 43: 145–165. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2021.9>
- SLÍZ MARIANN 2016. A foglalkozásnévi eredetű családnevek típusa a magyar családnevek rendszerében. Egy történeti névtipológiai vizsgálat tanulságai. *Névtani Értesítő* 38: 53–66. <https://doi.org/10.29178/nevter.2016.4>
- SLÍZ MARIANN – P. TÓTH TEODÓRA – FARKAS TAMÁS 2018. Családnév és etnikai kategorizáció. A magyar családnév kategóriája az anyaországban és kisebbségi helyzetben. *Névtani Értesítő* 40: 53–75. <https://doi.org/10.29178/nevter.2018.3>
- T. SOMOGYI MAGDA 2015. Az írói névadás vizsgálata. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudomány Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 207–226.
- SZABÓ T. ANNAMÁRIA ULLA 2020. A házassági névviselés gyakorlata a 21. századi Magyarországon. *Névtani Értesítő* 42: 127–141. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2020.7>
- TAKÁCS JUDIT 2018. Személynév – etnikai sztereotípa – előítélet. Egy vizsgálat háttere és tanulságai. *Névtani Értesítő* 40: 77–89. <https://doi.org/10.29178/nevter.2018.4>

- TÓTH LÁSZLÓ 2015. *Elméleti és módszertani lehetőségek az irodalmi onomasztikában. Tulajdonnevek Szilágyi István műveiben. Különös tekintettel Hollóidő című regényére.* Doktori (PhD) értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar, Piliscsaba. <https://doi.org/10.15774/PPKE.BTK.2015.013>
- VÁCZINÉ TAKÁCS EDIT 2018. *Az írói névadás sajátosságai Karinthy Frigyes művei alapján.* Magyar Névtani Értekezések 6. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest. <https://doi.org/10.26546/4890065>
- VÁRADI LUCA 2012. Előtanulmány a roma családnévek diszkriminációteszteléshez való kiválasztásához. In: SIK ENDRE – SIMONOVITS BORI szerk., *A diszkrimináció mérése.* ELTE TÁTK, Budapest. 236–244. https://www.tarki.hu/hu/about/staff/sb/Diszkriminacio_merese.pdf (2024. 04. 26.)
- VÖRÖS FERENC 2011. Hol tartanak a mai magyar családnévatalasz munkálatai? *Névtani Értesítő* 33: 191–202. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2011.16>

KECSKÉS JUDIT

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7463-4952>

Miskolci Egyetem

Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar

JUDIT KECSKÉS, The role of proper names in the regional crime novel Sorsod Borsod [‘Borsod is Your Fate’]

The paper aims to show the role of proper names in defining the novel Sorsod Borsod [‘Borsod is Your Fate’] as a regional crime novel. A further objective is to demonstrate how proper names are used to connect the text of this literary work to the elements of reality and to examine the role played by the reader’s competence in naming practices when distinguishing between fictional and real-life names. The paper provides a brief overview of the source text, outlining the genre-specific characteristics of regional crime fiction. It presents the framework in which the proper names of the novel are analysed. Then, it examines the relationship between the fictional names and the genre-specific characteristics of the novel (representations of topographical features, stereotypes, local spaces and persons). The comprehensive analysis of names encompasses place names, institutional names, personal names, animal names, and other types of names of the region depicted in this crime fiction. The paper examines the presence of ethno-stereotypes in personal names and suggests that proper names may serve as regional labels. The analysis concludes that the novel is dominated by fictional place names that link the textual world to the real world. Moreover, a significant proportion of the surnames in the novel are fictional names reflecting the settlement names of the real-world region. The author has clearly made an effort to follow real-world name patterns in all types of names. The paper states that proper names in this work play an important role in building up the genre of the regional crime novel, as they contribute to the representation of regional particularities rather than to the plot, period or characterisation in the novel.

Keywords: literary names, fictional names, real-life names, reader’s name competence, regional crime fiction, genre-specific characteristics

Tulajdonnév vagy a tulajdon neve?

A nevek és a névtelenség szerepe Margaret Atwood A Szolgálólány meséje és a Testamentumok című regényeiben

1. Bevezetés. Margaret Atwood ismert disztópiája, az 1985-ben megjelent A Szolgálólány meséje (Atwood 2017, 2021a) és annak 2019-ben megjelent folytatása, a Testamentumok (Atwood 2019a, 2019b) egy olyan elképzelt jövőt ábrázol, amelyben a terméketlenség Amerika legnagyobb problémája. Ezt egy új – bár korábbi történelmi példákhoz némileg hasonló – társadalmi berendezkedéssel kívánja megoldani az ország irányítását egy puccs során átvevő közösség, amely az országot Gileáddá nevezi át. Ebben a keresztény alapokra épülő, ám a Bibliát önnön érdekei szerint értelmező világban minden azt a célt szolgálja, hogy a társadalom felső rétegének így vagy úgy lehessen gyermeke. A nőket és a férfiakat is különböző társadalmi osztályokba sorolják, nagyrészt korábbi életüknek a jelen rendszer szabályaihoz való igazodása, a hatalomátvitelben való részvételük és a nők esetében termékenységük alapján.

Jelen tanulmány azt vizsgálja, hogy a regényekben megjelenő társadalmi osztályok megnevezései, illetve a fontosabb szereplők nevei, nevük megváltozása vagy névtelenségük mit mond el Gileád működéséről: miképp használják a hatalom birtokosai a neveket, megnevezéseket arra, hogy Gileád minden intézményét a valláshoz kapcsolják, és a névváltoztatás miként válik cselekményszervező hatásúvá a Testamentumokban. Néhol kitérek a 2017-ben induló televíziós sorozatadaptáció és a regények különbségeire is, a vizsgálat középpontjában azonban a regények állnak. Mivel a sorozatban Gileád világa tovább épül, sok új szereplővel és cselekményszállal bővül, a nevek száma jóval nagyobb, illetve a sorozat nem él a regényekben használt elbizonytalanító megoldásokkal (például a regényekből nem ismerhetjük bizonyosan sem a főszereplőnek, sem Parancsnokának a nevét). A Nénik névváltoztatásának szokása viszont a sorozatban nem jelenik meg: Lydia néni ott a múltban is a *Lydia* nevet viselte. Emellett a sorozat műfaji sajátosságából adódik, hogy egyetlen olvasat mellett teszi le a voksát, míg az első regény nyílt végű. A névhasználat kérdése így bár a sorozatban is jelentős, némileg mégis kisebb hangsúlyt kap, mint a regényekben.

A következőkben először a gileádi nők, majd a férfiak osztályainak megnevezéseit és a fontosabb szereplők neveit elemzem, majd kitérek a gileádi névadás szokásainak, valamint az ország és az intézmények neveinek vizsgálatára, végül pedig a Testamentumokban megjelenő névváltoztatásoknak, illetve a Gileád utáni korszakból megismert neveknek a jelentőségéről írok.

2. Nők Gileádban. A nők világa áll a regények középpontjában. A Szolgálólány meséje egyes szám első személyű narrátora Fredé, egy Szolgálólány, akit az országból való menekülés alatt fogtak el és szakítottak el férjétől és kislányától. Bár házasság és termékeny, korábbi élete mégsem felel meg Gileád szabályainak, hiszen eleinte a férje szeretője volt, majd a férfi elvált, és összeházasodtak. Most egy Parancsnokhoz, Fredhez

van beosztva, feladata pedig az, hogy a szigorúan szabályozott együttlétek gyümölcsként gyermeket hordjon ki a férfinak. A Testamentumokban a nők más osztályainak életébe is nagyobb betekintést nyer az olvasó. A három egyes szám első személyű elbeszélő egyike egy Alapító Néni, Lydia néni. Bár a másik két narrátor féltestvér, nem ismerik egymást. Az egyikük, Agnes Jemima egy Parancsnok és Felesége gyermekeként nő fel Gileádban, Feleségnek készül, majd Novíciának áll, és később a *Victoria néni* nevet veszi fel. A másikuk Kanadában nő fel egy látszólag átlagos családban *Daisy* néven, ám később kiderül, hogy ő a *Kis Nicole*, az a jelképpé vált csecsemő, akit Szolgálólány anyja kicsempészett Gileádból. Miután nevelőszülei halálát követően Daisy megtudja származásának történetét, tinédzserként *Jade* néven tér vissza Gileádba, hogy információkat csempésszen ki a Földalatti Nőútnak, a mozgalomnak, amely Gileádot szeretné megbuktatni. Mindkét regény tartalmaz emellett egy „részleges átírat[ot]” (Atwood 2021a: 467) a „gileádi tanulmányok” (Atwood 2021a: 467) vagy „[g]ileádisztika” (Atwood 2019a: 595) – természetesen szintén fiktív, a regény szerint már a Gileád utáni világban tartott – szimpóziumáról, A Szolgálólány meséjében a tizenkettedikről, a Testamentumokban a tizenharmadikról. A regények világának ezen újabb idősíkjában az olvasók által megismert narratívák más megvilágításba kerülnek: történészek vizsgálják őket mint egy már rég letűnt korszakból fennmaradt, töredékes szövegeket, igyekezve azonosítani narrátoraikat és egyéb karaktereiket.

A szélsőségesen patriarchális Gileádban a nőknek igen kevés joguk van, és még ezek is szigorúan szabályozottak. A következő osztályokba sorolhatják őket: *Nénik (Aunts)*, *Feleségek (Wives)*, *Szolgálólányok (Handmaids)*, *Márták (Marthas)*, *Gazdasszonyok (Econowives)*, az ún. Jézabelben dolgozó prostituáltak és a *Nemnők (Unwomen)*. A különböző osztályok megnevezései az angol eredetiben és a magyar fordításban is nagybetűvel szerepelnek, mintegy tulajdonnevesülnek, így jelezve, hogy korábbi jelentésük megváltozott Gileád világában.

A Néni a női társadalom vezetői, ők biztosítják a fiatal Feleségnek készülő lányok oktatását, és a Szolgálólányok – nevezzük így – képzését, valamint a vérvonalakat is ők vezetik. Szorosan kapcsolódik szerepük a valláshoz, hiszen a kereszténységen alapuló, annak bizonyos tanításait kiemelő, másokat elhallgató gileádi vallás, melyet Atwood A Szolgálólány meséjéhez írt Bevezetésében a tizenhetedik századi puritanizmushoz vezet vissza (Atwood 2021b: 8), nem csupán a lelki élet szervezője, hanem a társadalom is annak szabályai szerint épül fel. A Néni így egyfajta apácaszerep megtestesítői: nem házasodhatnak, életük nagyrészt egy zárt női közösségben telik, segítik a nők lelki életét, illetve biztosítják a fiatal lányok oktatását és felkészítését a házasságra. A *Néni* megnevezés megbízhatóságot sugall, s az apácákra használt *nővér (sister)* lehet a mintája. Fontos különbség ugyanakkor, hogy az *Aunt* 'nagynéni' az idősebb női rokon megnevezése, így egyértelműen jelzi azt is, hogy minden tekintetben a többi nő felett állnak, azok vezetői, nem csupán nővéreik. Bár a *Néni* fordításban nincs benne ez a rokoni kapcsolat, ez is egyértelműen hierarchikus (gyermek-felnőtt) kapcsolatot jelez. ANNE K. KALER viszont a Szolgálólányokat kapcsolja az apácákhoz (KALER 1989); erre utalás is van a regényben (KALER ezt választotta tanulmánya címéül), amikor Fredé így írja le a ruháját: „Vérrel hintett apáca” (Atwood 2021a: 30). Ám az őket felkészítő, zárt női közösségben élő Néni világa is legalább annyira kapcsolható az apácákhoz, ráadásul míg a Szolgálólányokra rákényszerítik a szerepet, a Néni maguk dönthetnek a csatlakozásról. Ahogy a Testamentumokban láthatjuk, míg a korai Néniknek tulajdonképpen nincs más lehetőségük a túlélésre, mint a Néni szerep elfogadása, Gileád

kialakulása után a fiatal nők már szabadabban dönthetnek a Nénikhez való csatlakozásról, bár az ő lehetőségeik is korlátozottak.

A Néniktől elvárt, hogy nevet változtassanak; a Történeti feljegyzések A Szolgálólány meséjéről című függelékben a Fredé-féle kéziratot elemző fiktív előadásban ezt olvashatjuk: „Ki másnak jutott volna eszébe a Jákob Fiai Kutatósszervező Központ szakértői közül, hogy a Nénik a Gileád előtti korszak ismerősen csengő, ezért megnyugtatóan ható női termékeinek nevét vegyék fel – kozmetikai cikkeket, süteményeket, fagyasztott édességeket, sőt gyógyszereket” (Atwood 2021a: 483). A később Néninek tanuló lányok már egy meghatározott listából választhatnak nevet: „Létezett egy jóváhagyott névlista, amit Lydia néni és a többi rangidős társa állított össze. Becka azt mondta, ezek a nevek olyan termékek nevéből származnak, amelyek egykor közkedveltek voltak a nők körében, és emiatt megnyugtatónak találják őket, de ő maga nem tudta, mik lehettek ezek a termékek. A velünk egyidősek közül senki sem tudja, tette hozzá” (Atwood 2019a: 428).

CHARLOTTE TEMPLIN megállapítja, hogy az első kötetben megjelenő Nénik (Elizabeth, Helena, Lydia és Sara) bibliai nevet viselnek: az *Elizabeth* név (magyar megfelelője: *Erzsébet*) utalhat Keresztelő Szent János édesanyjára; a *Helena* név (magyar megfelelője: *Ilona*) Nagy Konstantin császár édesanyjára, akiről azt tartják, hogy megtalálta Jézus Krisztus kereszttjét; a *Lydia* név (magyar megfelelője: *Lídia*) az első nőre, akit Pál apostol megkeresztelt Európában; a *Sara* (magyar megfelelője: *Sára*) pedig Ábrahám feleségére (TEMPLIN 1993: 150). A *Helena* név valójában nem bibliai, mégis szorosan kapcsolódik a kereszténységhez, hiszen Szent Ilonára utal. Mindez azonban csupán látszólag áll ellentétben a nőket célzó termékek nevének választásával, hiszen ezek a nevek egyszerre eredeztethetők a fentebb említett, kereszténység számára fontos nők neveiből és egy-egy márkanevből. TEMPLIN feltételezi, hogy az *Elizabeth* név az Elizabeth Arden kozmetikumokra és a Betty Crocker ételmárkára, a *Helena* név a Helena Rubinstein kozmetikumokra, a *Lydia* név a női panaszokra kifejlesztett Lydia Pinkham gyógyszerre, a *Sara* pedig a Sara Lee fagyasztott édességekre utalhat (TEMPLIN 1993: 150). Az *Elizabeth*, *Lydia* és *Sara* nevet a Betty Crocker márka kivételével KALER is ugyanezekhez a márkákhoz köti, és hozzáteszi, hogy „ezek a nevek felforgatják a vallási konnotációkat, és kiterjesztik a szatírárt a tisztán vallási eredetükön túlra, mivel a köztudatban a nőgyógyászathoz és a női egészséghez kapcsolódnak” (KALER 1989: 48, saját fordítás). Olyan termékek nevei ezek, amelyek a Szolgálólányok számára tiltottak (édességek, kozmetikumok), illetve egy gyógyszeré, miközben gyógyszereket adnak a Szolgálólányoknak, hogy együttműködőek legyenek (KALER 1989: 48). Ez utóbbiban ugyan nem biztos Fredé, csupán sejtí, hogy ezért voltak sokszor fáradtak, amikor Szolgálólánnyá képezték ki őket. Emellett azonban beszédes, hogy a Lydia Pinkham gyógyszer éppen menstruáció és menopauza során fellépő panaszok enyhítésére fejlesztették ki, hiszen Gileádban elítélik a női szaporodórendszerbe való beavatkozást, a fogamzásgátlókat, az érzéstelenítést a szülés során, sőt az orvosok is csak a legszükségesebb esetben léphetnek közbe a szülésnél. Azzal érvelnek, hogy az érzéstelenítés rosszat tenne a kisbabának, illetve a vallási előírásoknak sem felelné meg (Atwood 2017: 114).¹ TEMPLIN úgy gondolja, hogy a Nénik márkanevek nyomán kapott nevei utalnak arra, hogy manipulálják a többi nőt (TEMPLIN 1993: 150). Az egyik Alapító Néni, Vidala az első kötetben nem jelenik meg. Neve nem bibliai név, hanem a híres brit fodrász, Vidal

¹ Ez a szövegrész némileg hibásan szerepel a magyar fordításban (Atwood 2021a: 188).

Sassoon hajápoló márkájára utalhat,² így tehát egy férfinév feminizált változata lehet. Ez jelzi, hogy státuszában Vidala néni a többi nő és a férfiak között áll Gileád kialakulásakor. Nem mehetünk el azonban amellett sem, hogy a *vida* szó 'élet'-et jelent portugálul és spanyolul, tehát emiatt is beszédes választás lehet az első Néni számára.

A Testamentumokban megemlített listán, melyről a Néninek készülő lányok választják ki neveiket, olyan nevek szerepelnek, mint a *Maybelline*, egy manapság is népszerű sminkmárka neve. A fentebb idézett részletből kiderül, hogy bár a nevek a Gileád kialakulása idején született generáció számára már nem jelentenek semmit, korábban ismerőséget sugározhattak a nőknek, és megnyugtathatták őket. Ez a funkció a Szolgálólányok kiképzése során lehetett a legfontosabb. A névváltoztatás ezen módja emellett utalhat arra, hogy a nők közül a Nénik állnak a legközelebb a korábbi Amerika világához: olvashatnak, írhatnak, sőt még a munkájukat is megfizetik, bár csupán korlátozottan felhasználható zsetonokkal. Emellett azonban az intelligens, tanult és rendszernek behódoló nők szerepének fontosságát kisebbítik is azáltal, hogy szépségápoló szerek, édességek és gyógyszerek neveit viselik.

FARKAS TAMÁS (2014: 126) megállapítása szerint „az új identitáshoz gyakran új név szükségeltetik; például ott találjuk az Ó- és Újszövetségben [...], a különböző vallások szerzetesi névválasztásaiban, de bizonyos értelemben a házassági nevek felvételében is”. HAJDÚ MIHÁLY szerint a rituális névcsere maradt fenn „a római katolikus szerzetesek, apácák rendbe való belépésekor, a pápa megválasztásakor kapott új név fölvetelésében. [...] Az új életforma szimbóluma az új név választása: az embernek nemcsak az állapota, hanem a jelleme is megváltozik az új név által. Az apáca- és szerzetesrendekben a hagyományok, az addigi szokások befolyásolják a fölavatandókat (a névválasztókat) és a neveket jóváhagyókat, amikor döntenek az új név fölveteléről.” (HAJDÚ 2003: 105.) Az új név választása így az apácákhoz kapcsolja a Néniket, illetve jelzi – ahogy a Szolgálólányok esetében is –, hogy korábbi identitásuk már a múlthoz tartozik, a családjuk (a Gileádban felnőttek esetében az anyjuk) által választott név helyett maguk választhatnak újat, családjuk helyett már elsősorban a Nénikhez tartoznak. Tulajdonképpen a fiatal Noviciák számára ez a családjuk, illetve a Gileád által nekik szánt Feleség-szerepből való kibúvás szinte egyetlen lehetséges módja, hiszen a Nénik megvédik a lányokat családjuk haragjától.

A fiatal, Néninek készülő lányok életét a Testamentumokban ismerhetik meg az olvasók. Őket *Noviciá*-nak, majd külföldi missziójuk során *Gyöngyleány*-nak nevezik: elvárják tőlük, hogy egy megtért fiatal lánnyal jöjjenek vissza, akire *Gyöngy*-ként hivatkoznak. A magyar fordításban a *Novicia* megnevezés tovább erősíti a Nénik apácákhoz való hasonlóságát. Az eredetiben *Supplicant*-ként, azaz 'kérelmező'-ként hivatkoznak ezekre a nőkre. A *Gyöngy*, illetve *Gyöngyleány* elnevezés valószínűsíthetően az alábbi bibliai idézetből származik, amely az Igazgyöngy Házassági Előkészítő jelmondata is: „Derék asszonyt kicsoda találhat? Mert ennek ára sokkal felülhaladja az igazgyöngyöket” (Péld. 31,10; idézi Atwood 2019a: 240). De *Gyöngy*-ként hivatkoznak nemcsak a megtért lányokra, akiket külföldről csábítanak Gileádba, hanem a Gileádban született, Feleségnek készülő fiatal lányokra is, sőt a Szolgálólányoknak is azt tanácsolja Lydia néni, hogy gyöngyökként gondoljanak magukra (Atwood 2021a: 187). A Gyöngyleányok, akik-

² Vidala néni nevének a *Vidal Sassoon* márkanevből való származtatását már egy internetes fórumon is felvetette egy kommentelő (https://www.reddit.com/r/TheHandmaidsTale/comments/e5wjfa/spoilers_book_2_aunt_vidalas_name/). (2024. 02. 26.)

nek feladata a fiatal lányok megtérítése, gyöngysort viselnek, mely mintegy szimbolizálja, hogy Gyöngyöket gyűjtenek; az általuk viselt gyöngysor azonban hamis, ami jelzi ígéreteik hamisságát és céljuk tisztátalanságát.

A *Parancsnokfeleségek* vagy igen gyakran *Feleségek* megnevezés nem csupán azt jelöli, hogy ezek a nők a korábbiakban tárgyalt csoportokkal ellentétben házások, hanem azt is, hogy a Gileád létrehozásában és fenntartásában fontos férfiak házastársai. Ezek a nők megtarthatják korábbi nevüket, ám érdekes módon sosem hivatkoznak rájuk teljes névvel a regényekben, csupán keresztnévvel. Feltételezhető, hogy viszonylag kevés ilyen nő létezik Gileádban, így a keresztnév használata is elegendő. Érdekes különbség, hogy a *Commander's Wife* vagy röviden *Wife* magyar megfelelőjeként a Mohácsi Enikő által fordított A Szolgálólány meséjében a *Parancsnokné*, *Parancsnokfeleség*, illetve *Feleség* megnevezés is feltűnik, a folytatásban, melyet Csonka Ágnes fordított, az angol eredetinek megfelelően csupán egyszer jelenik meg a *Parancsnokfeleség*, minden más alkalommal a rövidebb *Feleség* megnevezéssel hivatkoznak rájuk. A *Parancsnokfeleség* azért szerencsésebb választás a *Parancsnokné*-nál, mert a *-né* asszonynévképző csupán egy betűben különbözik a Szolgálólányokra használt *-é* birtokos személyjeltől.

A Szolgálólány meséjének egyik fontos szereplője Serena Joy (röviden *Serena*), annak a Parancsnoknak a Felesége, akihez beosztják a főszereplőt; ezen a néven Gileád előtt egy „gyerekeknek szóló gospelműsor” (Atwood 2021a: 42) vezetőszopránja volt. Neve egyértelműen beszélő név, a *serene* angol szó jelentése ’nyugodt, békés’, míg a *joy* ’nagy öröm’-öt jelent. Neve szöges ellentétben áll a „[m]egkeseredett és féltékeny” asszony személyiségével, ahogy ezt TEMPLIN megjegyzi (1993: 151, saját fordítás). Emellett ironikus, hogy egy korai keresztény szent neve is *Serena* (TEMPLIN 1993: 151). KALER szatirikusnak tartja a nevet: úgy véli, az idős *Sára* (*Sara*) örömeire utal a Bibliában, aki eredetileg a *Szárjai* (*Sarai*) ’aki nevet’ nevet viselte, és aki nevetett, amikor megtudta, hogy várandós (KALER 1989: 48). A *Serena Joy* felvett név; az asszony korábbi neve a narrátor emlékei alapján *Pam* volt: „Serena Joy, micsoda idétlen név. Régen hajfixálót hívtak így. *Serena Joy* – jól mutatna feliratként egy flakonon, amelynek az elején arany csipkés szegélyű rózsaszín ovális háttérben egy női fej látszik profilból. Annyi név közül választhatott volna, miért épp ez tetszett neki? Régen nem ez volt az igazi neve, hanem Pam. Olvastam az életrajzát valami hírmagazinban, jóval azután, hogy először énekelni láttam az egyik vasárnap reggeli műsorban [...] Akkortájt már nem énekelt, hanem beszédedeket mondott. Ahhoz nagyon értett. Az otthon szentségéről szónokolt, arról, hogy a nőknek a családi tűzhelyet kellene őrizniük. Serena Joy maga nem így tett, s mulasztását úgy tüntette föl, mintha a köz javáért cselekedne.” (Atwood 2021a: 84–85, kiemelés az eredetiben.) Érdekes megoldás, hogy a befolyásos Parancsnok felesége éppúgy egy nők által használt és kedvelt termék nevét választotta sajátjaként, mint ahogy azt később a Néniktől várják el. Talán éppen innen jön az eljárás, hiszen szónokként éppúgy a nők bizalmát szerette volna elnyerni, mint később a Nénik. Továbbá lehet, hogy férjétől ered ez a fajta névválasztás. A fiktív Pieixoto professzor ugyanis, akinek a főszöveget vizsgáló előadását a regény végén olvashatjuk, azt sejtí, hogy a *Fred* név Frederick R. Waterfordot takarja, aki korábban piackutatással foglalkozott; Gileád létrehozásakor valószínűsíthetően ő tervezte meg a gileádi nők ruháit, és a Nénik névváltoztatási szokásának kitalálója lehet (Atwood 2021a: 480–483). A *Pamela* név jelentése ’mézzel tele’ (LADÓ 1971: 96), így ez a név is ellentétben áll a szereplő

viselkedésével, ugyanúgy álcaként működik, mint később választott neve. Emellett Samuel Richardson 1740-es *Pamela; or, Virtue Rewarded* (*Pamela, avagy az erény jutalma*) című levélregényére utalhat, amelyben egy szolgálólányt feleségül vesz a munkáltatója, miután a lány bizonyította feddhetetlen erényességét, és ellenállt a férfi csábítási kísérleteinek. Serena számára az erény jutalma a gileádi Feleség-szerep, és minden, ami azzal jár. A fentebb említett fiktív kutató, mikor Fred kilétét vizsgálja, azt feltételezi, hogy csupán a narrátor találta ki a *Serena Joy* nevet: „Mindazonáltal sem Judd, sem Waterford feleségét nem hívták sem »Pam«-nek, sem »Serena Joy«-nak. Az utóbbi, úgy látszik, a szerző némiképp rosszmájú koholmánya lehetett. Judd feleségének Bambi Mae volt a neve, Waterfordénak Thelma. Az utóbbi ugyan egy időben valóban tévés személyiség volt az említett műsorokban.” (Atwood 2021a: 484.) A kutató végül arra jut, hogy *Waterford* lehetett a Parancsnok, így *Thelma* lehetett felesége eredeti neve, mely a görög *thelēma* szóból eredhet, és ’kívánság’-ot, ’akarat’-ot jelent (HANKS–HARDCASTLE–HODGES 2006: 259). Ez sokkal inkább utalhat az erős akaratú nőre, aki saját elképzelését másokra is rá szeretne volna erőltetni.

A Szolgálólányok – a Nénikhez hasonlóan – új szerepükkel új nevet kapnak, ám ők nem maguk választanak: nevüket annak a Parancsnoknak a keresztnévéből képezik, akinek a házába kivezénylik őket; angolul az *of-* prepozícióval, a magyar fordításban az *-é* birtokos személyjellel. Mikor másik Parancsnok házába kerülnek, nevük is megváltozik. FARKAS így ír a nevek használatának jelentőségéről: „A nevek használatának elsődleges oka a kommunikációs – ha tehát nem is szükségszerűség, de – célszerűség. A két alapvető kommunikációs szempont: a nyelvi gazdaságosságra törekvés és az egyértelműsége törekvés egyszerre és magas fokon realizálódik bennük.” (FARKAS 2014: 125.) A Szolgálólányok esetében a többszörös névváltás miatt nem valósul meg az egyértelműsége törekvés, hiszen mindig, mikor egy új Parancsnokhoz kerülnek, új nevük lesz. Ez jelzi, hogy a Nemnőkhöz, illetve a prostituáltakhoz hasonlóan önállóan nincs helyük Gileád világában, csupán akkor, ha legalábbis lehetséges, hogy egy Parancsnok gyermekével várandósak. Nevük önmagában tárgyiasító gesztus: mindenki számára egyértelműen jelzi, hogy nem csupán az adott Parancsnok háztartásához tartozó személyzetnek tekintik őket, hanem tulajdonnak.

A Szolgálólány meséje főszereplőjének neve az angol eredetiben *Offred*, magyarul *Fredé*. BÉNYEI TAMÁS (2007: 82), ANNE K. KALER (1989: 47) és CHARLOTTE TEMPLIN (1993: 148) is felveti, hogy az *Offred* angol név az *offered* ’felajánlott’ szóra hasonlít. BÉNYEI és KALER emellett a név *afraid* ’félteni’ és az *off-red* ’nem teljesen vörös’ szavakhoz való kapcsolódását is megemlíti (BÉNYEI 2007: 82; KALER 1989: 47). Továbbá KALER a névnek az *of-red* ’vörösből való’ szóhoz való hasonlóságát a Szolgálólányok által kötelezően viselt vörös ruha miatt tartja jelentősnek. BÉNYEI szerint a névnek az *off-red* szóhoz való hasonlósága azt mutathatja, hogy Offredet/Fredét „nem határozza meg az általa viselt ruha és azonosság” (BÉNYEI 2007: 82). KALER szerint azonban arra utal, mikor a nő Nickkel szeretkezve leveszi a ruháját (*Off red*), feltételezhetően az *off* angol szó ’el, le’ jelentése miatt (KALER 1989: 47). A regényhez írt Bevezetésében Atwood is megemlíti, hogy az *Offred* névből benne rejlik az *offerred* szó, ám emellett azt is jelzi, hogy a névköltés ilyen módját vezetéknevekről mintázta: „A név egy férfi keresztnévéből és egy birtokos jelből áll, amilyen a francia »de« vagy a német »von« vagy mint a »-son« toldalék az angolban, például olyan neveknél, mint a Williamson” (Atwood 2021b: 9–10).

THEO FINIGAN (2011: 447–448) szerint a Szolgálólányok átnevezésével a nők múltját és egyéni szubjektivitásukat szeretnék eltörölni. A Szolgálólányoknak nincs vezetéknevük és keresztnévük, csupán egyetlen nevük van, mely azt jelzi, hogy melyik Parancsnok háztartásához tartoznak. FARKAS így vélekedik a névadás és a név elvételének jelentőségéről: „A nevek identitásképző és -kifejező szerepét leginkább a személynevek körében azonosíthatjuk. A kapott név az individualizáció eszköze, míg a név elvétele, használatának kiiktatása a deperszonalizáció fegyvertárába tartozik” (FARKAS 2014: 127). KOROMPAY KLÁRA szerint „nyilvánvaló, hogy ami a névvel történik, az mindig az emberrel történik” (KOROMPAY 1999: 291). TEMPLIN úgy fogalmaz, hogy „[a]z úgynevezett Szolgálólányoktól ellopják identitásukat és még a keresztnevüket is” (TEMPLIN 1993: 145, saját fordítás). Korábbi vezetéknevük elvétele szimbolikusan végleg elszakítja őket családjuktól is, hiszen a legtöbb esetben valószínűsíthetően apjuk vezetéknevét viselték születésüktől, vagy férjük vezetéknevét vették fel. Bár a szereplőket néhány kivételtől eltekintve keresztnéven ismerhetjük – erről a későbbiekben lesz még szó –, feltételezhetjük, hogy a Parancsnokoknak és a Feleségeknek a Szolgálólányokkal ellentétben van vezetéknevük. NOVÁK ZSÓFIA (2017: 116) így magyarázza, hogy miért nem a Parancsnokok vezetéknevéből képezik a Szolgálólányok nevét: „Felmerülhet a kérdés, hogy miért nem a Parancsnokok vezetékneve szolgál a megjelölés alapjául – ennek oka egyrészt abban keresendő, hogy az adaptációval ellentétben az alapműben Fredé előtt a Parancsnok vezetéknevét szándékosan titokban tartják (kilétéről a »Történeti feljegyzésekben« találgatnak). Ennél viszont talán valósabb indok lehet az, hogy míg a vezetékneven a Parancsnok osztozik a feleségével, a keresztnéve csak az övé: ilyen értelemben pedig, a Feleséggel való osztozás minden látszatának ellenére, a Szolgálólány kizárólag az ő tulajdona.”

A főszereplő eredeti neve ki sem derül A Szolgálólány meséjében. Atwood így ír erről a döntéséről: „Miért nem tudjuk meg soha a központi figura igazi nevét? Ezt gyakran kérdezik. Azért, válaszolom, mert a történelem során annyi embernek változott vagy tűnt el a neve. Néhányan úgy vélik, Fredé igazi neve June, mivel a nevek közül, amelyeket a Szolgálólányok a hálóteremben elstutognak, egyedül a June nem tűnik fel újra. Ez eredetileg nem jutott eszembe, de passzol, úgyhogy az olvasók nyugodtan gondolhatják így, ha akarják.” (Atwood 2021b: 10.) A sorozatadaptáció is a *June* nevet használja a főszereplőre. TEMPLIN is megemlíti még az Atwood által 2017-ben írt Bevezetés megjelenése előtti tanulmányában, hogy a hónap nevéként „fiatalságot és ártatlanságot sugall[ó]” *June* lehet a főszereplő neve (illetve hogy tudomása szerint először MARY MCCARTHY írta le ezt), ami mutatja, hogy az elgondolás a szakirodalomban is megjelent korábban (TEMPLIN 1993: 149, saját fordítás). Saját neveik elstutogása mutatja, hogy a Szolgálólányok ezek fenntartásával, titkos használatával próbálják megőrizni korábbi identitásukat, hiszen míg valaki tudja az igazi nevüket, addig léteznek az igazi énjük: „Megtanultunk szinte hangtalanul stutogni. Amikor a Nénik nem figyeltek oda, kinyújtott karral megérintettük egymás kezét a félhomályban. Szájról olvastunk, félrefordított fejünket a matraca szorítva lestük egymás ajkainak mozgását, így tudtuk meg egymás nevét, ágyról ágyra: Alma. Janine. Dolores. Moira. June.” (Atwood 2021a: 22–23.) A többi Szolgálólányon kívül Fredé csak Nicknek árulja el a korábbi nevét. Fontos megjegyezni, hogy a Szolgálólányok névtelensége, illetve Atwood azon döntése, hogy nem nevezi meg a főhősét, jelzi, hogy egyéni identitásukat teljesen el szeretné törölni ez a rendszer. Gileádban ezeknek a nőknek csupán a szerepük miatt lehet bármiféle fontosságuk: teljes mértékben azon férfiak tulajdonai, akiknek kiáltják

őket. Bár a Parancsnokok és a Szolgálólányok viszonya szigorúan szabályozott, valójában a Szolgálólányoknak kevés lehetőségük van arra, hogy jelentsék az esetleges kihágásokat. Fredé úgy hivatkozik korábbi nevére, mint az „igazi nev[ére]” (Atwood 2021a: 143), amelyhez ragaszkodik, amelyre visszagondol, hogy legalább ilyen formában megőrizze korábbi identitását: „Az igazi nevemet mélyen magamba rejtem, mint valami elásott kincset, s tudom, egyszer majd visszajövök érte. Ennek a névnek aurája van, akár egy amulettnek, mint egy hihetetlen távoli múltból fennmaradt talizmánnak. Éjszaka van, fekszem az ágyamon lehunyt szemmel, s a szemhéjam mögötti sötétségben felfénylik előttem a régi nevem, szinte karnyújtásnyira.” (Atwood 2021a: 143.) Ő maga úgy gondolja, hogy a Gileádba való teljes integrálása csak neve teljes feladásával, elfelejtésével lenne lehetséges, hiszen amíg emlékszik a nevére, múltbeli énje is létezik: „El kell felejtennem az igazi nevemet és a múltamat mindenestül. Most Fredének hívnak, és itt élek.” (Atwood 2021a: 233.)³ FINIGAN szerint Fredét a régi neve arra emlékezteti, hogy „valaha »megbecsült« személy volt, és nem csupán »becses« biológiai áru” (2011: 448, saját fordítás).

A Parancsnokoknál házvezetőnként tevékenykedő *Márták* (*Marthas*; magyarul néhol *Márta-nővérek*) életéről jóval kevesebbet tudunk meg. Csak a keresztnévükön szólítják őket is. A regényekben nem esik szó arról, hogy meg kellett-e változtatniuk a nevüket, ám ha meg is tarthatták korábbi keresz- és vezetéknevüket, az utóbbit nem használják. Ők is az adott háztartáshoz tartoznak, mégis szabadabbak, mint a Szolgálólányok. Míg a magyar fordításban megjelenő *Márta-nővér* megnevezés egyfajta apácaszerepet jelezhetne, az eredetiben nincs erre utalás. Sőt, e nők a vallási oktatásban, az adott háztartás vallási életében is kevésbé vesznek részt, csupán jelen vannak a kötelező Szertartásokon. TEMPLIN (1993: 147) megemlíti, hogy nevük a Lukács evangéliumában megjelenő Mártához köthető, aki a háztartási teendőkkkel volt elfoglalva Jézus látogatásakor, ahelyett, hogy meghallgatta volna tanításait. A *Márta* név így a magyarban – olykor egy utótaggal kiegészülve – köznevesül Gileád világában. HAJDÚ írja, hogy „[m]itológiai neveknek tekintjük a Biblia neveit is, amelyekből sok köznevesült valamilyen formában” (HAJDÚ 2003: 74). A köznevesülés két okát adja meg: „Az egyik társadalmi, amennyiben egy névviselő (személy, hely vagy más objektum) a többenél ismertebbé válik, nevét egyre többen használják, s lassan, fokozatosan fogalomná válik. [...] A másik ok pszichológiai, lélektani. A tulajdonnevet viselő jelentősége oldaláról megközelítve a szimbólummá válásnak lehetünk tanúi. [...] Talán egyfajta metonímiáról is beszélhetünk ebben az esetben, hiszen a tulajdonnevet átvisszük valamely tárgy vagy fogalom megnevezésére.” (HAJDÚ 2003: 71–72.) Ebben az esetben a köznevesülés tulajdonképpen mesterséges, hiszen a Gileádot alapító Parancsnokok hozzák létre a megnevezéseket is. A *Márta* név gileádi használatában a HAJDÚ által megadott második ok lép életbe: a *Márta* név jelentése 'a háztartással foglalatosskodó nő' lesz. RESZEGI KATALIN (2022: 63) ezt a jelenséget „metaforikus megfeleltetés”-nek nevezi. Jelentéstani szempontból két kategória keveredik e megnevezésben: a HAJDÚ által felállított rendszer szerint a „lelki tulajdonság” és a „foglalkozás” jelentéstani kategóriája (HAJDÚ 2003: 79–80), TAKÁCS rendszere szerint pedig a „lelki tulajdonság” altípus, illetve az „egyéb” altípusba sorolt „foglalkozás, tiszttség megnevezése” kategória „az ember megnevezése és tulajdonsága” jelentéscsoporton belül (TAKÁCS 2007: 80–81). Bár

³ Az angol eredetiben Fredé a 'titkos név' (*secret name*) kifejezést használja (Atwood 2017: 143).

valójában a megnevezés a munkájukat, illetve ahhoz szorosan kapcsolódva a társadalmi helyzetüket jelöli, Gileád létrehozói minden bizonnyal lelki tulajdonságokat is asszociáltak hozzá. A Gileád létrehozásakor Mártának besorolt nők korábbi élete valószínűsíthetően nem teljesen felelt meg a gileádi szabályoknak, de azért nem veti ki őket a társadalom, mint a Jézabelben élő nőket vagy az ún. Nemnőket, és nem is Szolgálólányok, amiből tudhatjuk, hogy nem termékenyek.

A *Gazdaasszonyok (Econowives)* az alacsonyabb társadalmi osztályba tartozó férfiak, a *Gazdák (Econos)* feleségei; a két megnevezés a munkájukra, illetve társadalmi helyzetükre utal. E férfiak semmilyen formában nem vesznek részt Gileád irányításában, illetve a rendfenntartásban, hanem kétékezi munkát végeznek, például vízvezetékszerelők. A nők angol megnevezése feltehetően az *economy* 'gazdaság, gazdaságosság', illetve a *wife* 'feleség' szó összekapcsolásával jött létre. TEMPLIN (1993: 146–147) az *economy car* 'alacsony árú autó' kifejezésből eredezteti a szót, arra gondolván, hogy Gileád vezetői között korábbi reklámszakemberek is vannak. Így akár azt is feltételezhetjük, hogy ennek is Waterford lehet a kitalálója.

Emellett megjelenik még egy női társadalmi osztály, a prostituáltaké. Bár ez hivatalosan nem létezhetne ebben a világban, a magas rangú férfiak és a kereskedelmi delegációk számára fenntartanak egy szórakozóhelyet, mely a korábbi világ mintegy ironikus újraalkotása. Itt a prostituáltak különféle jelmezekben (pl. Playboy-nyuszinak öltözve) szórakoztatják a férfiakat. A szórakozóhely neve *Jézabel (Jezebel)*, mely szintén a Bibliából származik (TEMPLIN 1993: 148). Jézabel a Bibliában Akháb felesége, aki Baálban hitt, és megölette Isten prófétáit. E helyre korábbi prostituáltak, illetve olyan, a gileádi vallás szerint bűnös nők kerülnek, akik nem hajlandóak betagozódni az új társadalmi rendszerbe.

A *Nemnők (Unwomen)* azok a nők, akik már nem jelentenek hasznot a társadalom számára, például mert idősek; ők nem is élhetnek Gileádon belül. Elnevezésük mutatja, hogy megfosztják őket nem csupán a nevüktől, de a nemüktől és tulajdonképpen emberi mivoltuktól is.

3. Férfiak Gileádban. A férfiak világát kevésbé ismeri meg az olvasó, hiszen a két regény minden főszereplője nő. A férfiaknak öt társadalmi osztályát, illetve azok megnevezését ismerjük meg: *Parancsnokok (Commanders)*, *Őrzők (Guardians)*, *Angyalok (Angels)*, *Szemek (Eyes)* és *Gazdák (Econos)*. Emellett még léteznek orvosok és asszisztensek, róluk azonban jóval kevesebb szó esik. Csupán egy orvos és az asszisztense jelenik meg név szerint a regényekben, illetve azt tudjuk meg az orvosokról, hogy bár megbecsült tagjai a társadalomnak, nem a Parancsnokok közé tartoznak.

A Parancsnokok Gileád világának urai és megalkotói; nevük egyértelműen jelzi, hogy az ország berendezkedése – vallásossága mellett – katonai jellegű. TEMPLIN (1993) felhívja a figyelmet arra, hogy mindent ők neveznek el Gileád világában, a bibliai nevek használatával saját vallásosságukat hangsúlyozzák, a történetből azonban fény derül arroganciájukra és képmutatásukra. „A bibliai visszhangok a regényt átható ironia forrásai, amelyek újra és újra felhívják a figyelmet az ellentmondásra a tisztességeséget látszólag előtérbe helyező társadalom és az emberi méltóság kegyetlen meggyalázása között” (TEMPLIN 1993: 145, saját fordítás). A *Parancsnokok*, a testőri, sofóri és rendészeti munkát végző *Őrzők*, valamint a katonaként tevékenykedő *Angyalok* megnevezése a Biblia különböző angol nyelvű kiadásaiból származik (TEMPLIN 1993: 146).

Az Őrzőkről így beszél A Szolgálólány meséje narrátora, Fredé: „A torlasz mögött, a keskeny bejáratnál két férfi vár ránk a Hit Őrzőinek zöld uniformisában, jelvényük – két, keresztbe tett kard fehér háromszög fölött – ott díszlik váll-lapjukon és baretjükön. Az Őrzők voltaképpen nem katonák. Hétköznapi rendészeti és más alantas munkákra használják őket – amilyen a Parancsnokné kertjének felásása például –, és általában vagy bárgyú alakok, vagy öregek, vagy munkaképtelenek, vagy nagyon fiatalok, eltekintve azoktól, akik álcázott Szemek.” (Atwood 2021a: 47–48.) Már teljes megnevezésükből látszik, hogy bár szerepük alapvetően nem vallási, ahhoz kapcsolják őket, hiszen Gileádban az állam és a vallás olyan szorosan összekapcsolódik, hogy a vallás elleni minden vétek egyben büntett is és fordítva.

A gileádi férfiak vezetékneve – a fogorvosé (*dr. Grove*) és az asszisztenséé (*Mr. William*⁴) kivételével – nem jelenik meg a regények főszövegében. A Testamentumokban van egy *Saunders* nevű Parancsnok, de mivel a többi Parancsnokot a keresztnévükön szólítják (*Fred, Glen, Warren, Judd, Kyle*), illetve a Szolgálólányok nevét is a Parancsnokok keresztnévéből képezik, valószínűsíthetően ez is keresztnév a regényben. Korábban már egy NOVÁKtól származó idézetben megjelent, hogy a Parancsnok vezetéknevét nem ismeri Fredé, és ezt azzal magyarázza, hogy így valódi kiléte titokban maradhat a Szolgálólány előtt (NOVÁK 2017: 116). Magam ezt a szempontot kevésbé tartom fontosnak; kétkem, hogy a Parancsnokok már Gileád megalapításakor a bukásukra készültek volna a vezetéknevük eltitkolásával. Inkább az állhat a háttérben, hogy a Parancsnokok kevesen vannak, mind ismerik egymást, hiszen együtt tervezték meg Gileádot, így elégséges a keresztnévvel való megnevezésük. Emellett ironikus módon ez mintegy az apostolokhoz, illetve szentekhez köti őket, akikre szintén elsősorban keresztnéven szokás hivatkozni. Az Őrzőket, mint Nicket is, ha egy-egy háztartáshoz tartoznak, nem szükséges vezetékneven szólítani, az Angyalok, illetve a háztartásokon kívül dolgozó Őrzők nevének kérdése pedig fel sem merül, hiszen csupán akkor találkozhatnak velük a női főszereplők, amikor azok szolgálatban vannak. Gileád világában a kapcsolatok szigorúan szabályozottak, ami a névhasználatot és a nevek megismerhetőségét is meghatározza. Tulajdonképpen ez a momentum is elválasztja a férfiak és a nők világát, illetve nehezebbé teszi a férfiak megismerését és azonosítását; a Parancsnokokon kívül mindenki csupán egy feladat ellátója. Emellett TEMPLIN (1993: 153) szerint a vezetéknev hiánya a regény tanmese jellegét is erősíti.

A titkosrendőrségként működő Szemek esetében éppen a felismerhetetlenségük a fontos: bárki lehet Szem, s Gileád lakói pontosan tudják, hogy bármikor megfigyelhetik őket. A *Szem* megnevezés is jelzi, hogy feladatuk a rendszerellenes tettek meglátása és jelentése. KALER szerint ők az Isten mindent látó szemének paródiái (KALER 1989: 57). Emellett a megnevezés az angol *private eye* ’magándetektív’ kifejezésre is emlékeztet.

Fredé feltételezhetően Szemként is tevékenykedő Őrző szeretőjének, Nicknek a nevét KALER Niccolò Macchiavelli nevével, illetve az *old Nick* ’öreg Nick’ kifejezéssel hozza kapcsolatba, mely utóbbi a keresztényeknél az ördögre utal az angolban (KALER 1989: 58). Nick azonban nem egyértelműen negatív karakter, csak a keresztény vallás gileádi változatának szempontjából tekinthető ördögnek. A név akár Szent Miklósról is utalhat, aki többek között a gyermekek védőszentje, hiszen bár A Szolgálólány meséjének

⁴ Bár lehetséges, hogy ez valójában a vezetéknevként működő keresztnéve.

végén még nem egyértelműek a szándékai, a fiktív Pieixoto professzor is megemlíti előadásában, hogy „[n]agy valószínűséggel »Nick« segített »Fredé«-nek a szökésben” (Atwood 2021a: 485), azaz a szeretőjének, akiről úgy hiszik, hogy a gyermekével várandós.

Ahogy már említettem, a fiktív Pieixoto professzor feltételezése szerint Fredé Parancsnok Frederick R. Waterford volt, aki ezen a néven jelenik meg a sorozatadaptációban is. A *Frederick* ditematikus, azaz összetett szerkezetű germán név. TEMPLIN szerint (1993: 151) ’hatalmas, gazdag és béke’ a jelentése, és gyakran adták német és porosz uralkodóknak. Az A Dictionary of First Names szerint is német eredetű: a *fred/frid* ’béke’ és a *ric* ’erő, uralkodó’ összetétele (HANKS–HARDCASTLE–HODGES 2006: 103–104). TEMPLIN (1993: 151) megemlíti, hogy a karakterhez illik a névnek a ’hatalom’ jelentéshez való kapcsolódása. Az, hogy a férfi említésekor a *Frederick* keresztnév becézését (*Fred*) használják, illetve Szolgálólánya nevét is ebből képezik, még inkább arra mutat, hogy kevés Parancsnok van, és mind ismerik egymást. Vezetékneve, a *Waterford* egy ír várost, illetve megyét takar, azonban mivel Atwood maga azt nyilatkozta, hogy a névadás és a karaktereinek választott nevek jelentése fontos számára (idézi TEMPLIN 1993: 143), feltehetően nem járunk tévúton, ha mélyebb jelentést is tulajdonítunk neki. Egyrészt eszünkbe juttathatja a Watergate-botrányt, másrészt Henry Ford nevét. Ford az 1920-as évek végén hozott létre egy utópikusnak szánt várost, Fordlandiát Brazíliában, mely az ideális várost testesítette volna meg, s feladata a gumitermelés lett volna. A vállalkozás azonban kudarcba fulladt, és Henry Ford unokája eladta Brazíliának (REED 2016).

A Szolgálólány meséjének a végén olvasható fiktív tudományos előadás feltételezi, hogy Fredé álneveket használ bizonyos személyek megnevezésére (*Luke, Nick, Moira* és *Janine*), hogy megvédje őket (Atwood 2021a: 478–479). Mégis jelentőségteljes, hogy Fredé korábbi férjének, akitől elszakították, mikor megpróbáltak kislányukkal elmenekülni Gileádból, bibliai neve van: *Luke*, mely – ahogy KALER (1989: 48) is írja – Szent Lukácsra utalhat. Érdekes módon Gileád egyik létrehozójának, Fredé Parancsnokának a neve viszont nem bibliai, ami a valódi vallástól való távolságát jelezheti.

4. Gyermek névadása. A névadás gesztusa a gyermekek esetében is igen fontos Gileádban. Mikor az egyik Szolgálólánynak, Warrenének, korábbi nevén Janine-nek gyermeke születik, a Feleség *Angela*-nak nevezi el, ám hamar kiderül, hogy gileádi szóval Nembaba (*Unbaby*) vagy selejt (*shredder*), azaz valószínűsíthetően valamilyen rendellenességgel született. Fredé úgy gondolja, balszerencsés volt, hogy túl korán, rögtön a születése után nevezték el a kisbabát: „A kis Angela. Nem volt helyes, hogy túl hamar nevet adtak neki.” (Atwood 2021a: 345.) Az *Angela* név igen közel áll az *angel* ’angyal’ angol szóhoz, feltehetően ezért választották. Emellett a köznyelvben olykor *angel baby*-ként hivatkoznak azokra a gyermekekre, akiket vetélés vagy halvaszületés miatt veszítettek el a szüleik, illetve akik röviddel a születésük után haltak meg.

A névadás a Feleségek feladata Gileádban, ők adhatnak nevet a gyermekeknek, akiket a legnagyobb kincsnek tekintenek, míg minden mást a férfiak neveznek el. A gyermeknevelés főképp a női szférához tartozik, ebbe pedig, úgy tűnik, Gileádban a névadás is beletartozik; ez látszólagos hatalmat ad a Feleségeknek.

5. Az ország és intézményei. Gileád a Bibliában „egy termékeny hely, amely a fűszereiről és gyógyfüveiről ismert”, míg a regényben ábrázolt országban nagy problémát okoz a környezetszennyezés és a betegség, „a fizikai és morális korrupció tere” (TEMPLIN 1993: 145–146, saját fordítás).

A Gileádot kitervelő vezetők a Jákob Fiai Kutatásszervező Központokban tevékenykedtek. Ez a név is utal arra, hogy Gileád számára központi történet Jákob, Rákhel és Bilha története. Emellett azonban a *Jákob Fiai Kutatásszervező Központ (Sons of Jacob Think Tank)* név egyrészt azt jelzi, hogy tudományként tekintenek a hatalomátvételtre, melyet komoly előkészületek előztek meg, másrészt hogy a vallás és a tudomány elválaszthatatlanul összekapcsolódik Gileád társadalmában. Saját érdekeiknek megfelelően alakítják a vallást, s a Biblia azon részeit emelik ki, amelyek saját céljaikat szolgálják. A nőknek ugyanakkor megtiltják az olvasást, a Bibliát és a könyveket elzárva tartják. Emellett e központok a Nagy-Britanniában gyakori férfiklubok (*gentlemen's clubs*) groteszk továbbgondolásainak tűnnek, hiszen ezekben a terekben a férfiak a nők kizárásával tárgyalják meg a társadalmi kérdéseket.

A Szolgálólányokat a Rákhel és Lea Központban (máshol: *Rákhel és Lea Átnevelő Központ*-ban) készítik fel, melyet a Szolgálólányok *Vörös Központ*-ként is emlegetnek (Atwood 2021a: 162–163). Ez nem csupán a Szolgálólányok által viselt ruha színére utalhat, de az átnevelés brutalitására is. A *Rákhel és Lea* név Jákob két feleségére utal. Jákob és Rákhel bibliai történetét Gileádban a Szolgálólány-rendszer helyességének bizonyítására használják. A terméketlen Rákhel helyett szolgálója, Bilha hordja ki Jákob gyermekét, majd Rákhel térdein szüli meg, mintegy helyettesítve őt. Ez szolgál a Szolgálólányok és Parancsnokaik szigorúan szabályozott szexuális aktusának, illetve a Szolgálólányok szülésének példájaként. A Rákhel és Lea Központban minden reggel az alábbi részt olvassák fel a Bibliából a Szolgálólányságra kiválasztott nőknek: „Adj nékem gyermekeket, mert ha nem, meghalok. Avagy Isten vagyok-é én, ki megtagadta tőled a méhnek gyümölcsét. Ímhol az én szolgálóm, Bilha, hogy szüljön az én térdeimen, és én is megépüljek ő általa.” (Atwood 2021a: 151.)⁵ A teljes bibliai idézet (1Móz. 30, 1–3) a regény egyik mottójaként szolgál.

A Nemnöket a Telepekre (*Colonies*) száműzik, ahol halottakat égetnek, mérgező hulladékot takarítanak el, illetve az „egészen elviselhető Telepek”-en (Atwood 2021a: 400) mezőgazdasági munkát végeznek. Moira, Fredé barátnője, aki egy szökési kísérlet után a Jézabelbe került, így beszél a Telepeken élőkről: „A Telepekre száműzték az idős nőket – biztosra veszem, hogy te is töprengtél azon, miért látni egyre kevesebbet belőlük –, a Szolgálólányokat, akik elszúrták a harmadik esélyüket is, és az olyan javíthatatlanokat, mint én. Selejteket lettünk mindannyian. Ott persze mindenki meddő. Vagy eleve úgy került oda, vagy idővel azzá vált. A bizonytalan eseteket apró műtéttel korrigálják, nehogy bármiféle hiba csússzon be. A Telepeken élők nagyjából negyede férfi. A Nemi Eltévedettek nem mindegyike végzi a Falon.” (Atwood 2021a: 400–401.) Ide kerül tehát az elítélt férfiak egy része, illetve azok a nők, akik már nem hajtanak hasznat a társadalom számára. Bár a Telepeken is dolgoznak, sőt igen kemény munkát végeznek, az idős nők nincsenek szem előtt, Gileád társadalmá már csak a koruk miatt is kivetíti őket magából, hacsak nem Feleségek vagy Nénik. A Feleségek is csak akkor élnek meg idős kort, ha a férjük szereti őket; ahogy a Testamentumokban láthatjuk, a Parancsnokok kisebb elővigyázatossággal akár meg is ölhetik őket mindenféle következmény nélkül. A Néniket az általuk birtokolt kényes tudás, illetve a női szférában betöltött irányító szerepük védi meg ettől. A *Telepek* elnevezés jelzi, hogy ezek kívül

⁵ A bibliai idézetet egyszerűsített változatban idézik a regényben. Vagy azért nem a pontos idézet szerepel, mert Fredé emlékezik rá vissza, vagy mert a Szolgálólányoknak egyszerűsített formában olvasták fel.

vannak Gileád világán, továbbá az angol *Colonies*-zal szemben a magyar *Telep* elnevezés 'a munkavégzés helyszíne' jelentést is játékba hozza. Bár sokat nem tudunk meg róluk, bizonyos tekintetben ezek a Telepek némileg Ausztráliára emlékeztetnek, ahová először elítélteket szállítottak a britek.

TEMPLIN szerint (1993: 145–147) a társadalmi osztályokra vonatkozó megnevezések egy része (*Parancsnokok, Angyalok, Örzők, Szolgálólányok, Márták*) a Bibliából származik. Úgy véli, „[a] karakterek keresztnevei a Bibliából származó általános megnevezésekhez hasonlóan különös fontossággal bírnak a regényben: nem csupán segítik a szereplők bemutatását és a téma előrevitelét, hanem archetipikus felhangot is adnak a történetnek”, a regény így tanmeseként funkcionál (TEMPLIN 1993: 145, saját fordítás). Emellett azt is hozzá kell tennünk, hogy a megnevezések bibliai előképekhez kötésével a Parancsnokok legitimálják a tevékenységüket. A különböző osztályok megnevezéseinek esetében így mintegy romanticizálják is ezeket a szerepeket, elfedik a valódi sajátosságait. Például a politikusok Parancsnokok lesznek, a katonák Angyalok, a fizetetlen bérnyaságra kényszerített nők pedig Szolgálólányok. GYÖRGY EVELIN (2021) szerint a szövegkörnyezetükből kiragadt, sok esetben átformált bibliai idézetek használata „egy nagy manipulációs stratégiának a részeként értelmezendő”. Bizonyos szertartások, ünnepek (*Szertartás, Feloldozás, Hálaadási szertartás, Eksztézis, Együttvégezés*) megnevezéseiről így ír: „A vallási jelleg szavakban való érzékeltetése azért is fontos, mivel a hatalom vezetői ezáltal is annak az érzését akarják kelteni, hogy a szervezett ünnepeken végbemenő események (kivégzések, erőszakolások) Isten által elfogadottnak minősülnek” (GYÖRGY 2021: 60–62).

Még a boltok új elnevezései is három célt szolgálnak (pl. *Mezők Lilioma / Lilies of the Field* – nőiruha-bolt; *Tej és Méz / Milk and Honey* – élelmiszerbolt; *Húsból Vagyunk / All Flesh* – húsbolt). Egyrészt azt, hogy a nők, akik számára tiltott az olvasás, fel tudják ismerni őket, hiszen cégereik a nevüket ábrázolják képként. Másrészt – ahogy KALER is megemlíti (KALER 1989: 52) – ezek is a Bibliából származnak, így tovább erősítik azt a képzetet, hogy Gileád minden apró részlete a valláshoz kapcsolódik, tehát megkérdőjelezhetetlenül helyes. Harmadrészt ezáltal is egy egyszerűsített, sok tekintetben a múlt bizonyos elemeit imitáló világot építenek fel, amelyben minden típusú boltból egy van, ezek pedig kedves, egyszerű nevet viselnek, és nőkkel vannak tele. Mi ez, ha nem egy romanticizált, ilyen formában sosem létezett múltat újratereztető kép?

A titokban működő, a nőknek Gileádból kijutni segítő *Földalatti Nőút (Underground Femaleroad)* megnevezése „a XIX. századi rabszolgamentő hálózatra utal – *underground railroad* (földalatti vasút) – mely a résztvevők életének kockázatásával segítette a szökött rabszolgákat Északra, gyakran Kanadába (BENCZIK 2021: 51). A kettő közötti kapcsolatról BÉNYEI (2007: 83) is ír. A regények ezáltal egyértelműen a rabszolgák helyzetéhez hasonlítják a Szolgálólányokét.

6. Névváltoztatások a Testamentumokban. A Testamentumok főszereplői mind névváltozáson esnek át, ami jelzi, hogy a Gileádban élő, sőt még az onnan származó, majd oda csupán ideiglenesen belépő nők identitására is hatással van ez a világ. Lydia néni eredeti nevét nem tudjuk meg, ami arra utalhat, hogy ő már véglegesen Gileádhoz tartozik, azon a világon kívül nincs neve, és nem is létezhet. A *Kis Nicole*-ként Kanadába kicsempészett fiatal lány *Daisy*-ként éli az átlagos tinédzserlányok életét, majd a *Jade* nevet veszi fel, mikor a Gyöngyleányokat megtévesztve szeretne bejutni az országba. A *Nicole* név a *Nicholas* francia női formája. A férfinév a görög *Nikolaos*-ból ered, melynek két eleme a *niké* 'győzelem' és a *laos* 'nép' (HANKS–HARDCASTLE–HODGES

2006: 204–205). Az első kötetben Fredé úgy hiszi, hogy Nicktől, a háznál állomásozó Őrzőtől esett teherbe, nem pedig a Parancsnoktól, így, ha feltételezzük, hogy ő Fredé lánya, akkor a neve már elárulja, hogy Nick gyermeke. A *Daisy* 'margaréta'-t jelent, amely S. THERESA DIETZ alapján többek között a szépség és az ártatlanság virága, valamint az egyik szimbolikus jelentése az, hogy 'soha nem mondom el' (DIETZ 2022: 38, saját fordítás). Ez igen beszédes, hiszen a név a szereplő valódi identitását fedi el. A *Jade* 'jádékó' jelentésű, így az értékesség mellett keménységet is sugall. A lány *Nicole*-ként szimbólummá válik, egy egész nép keresi és várja haza; *Daisy*-ként nem tud a múltjáról, viszonylag szabadon él; *Jade*-ként viszont meg kell keményednie, meg kell tanulnia verekedni, és elfedni a valódi szándékát.

Agnes Jemima a szerelem nélküli, félelmetesnek tűnő, balsorsot sejtető házasság helyett választja a Néninek tanulást, és válik Victoria nénivé. Saját nevééről így beszél narrátorként: „A nevem akkoriban Agnes Jemima volt. Az Agnes jelentése »bárány«, így mondta az anyám, Tabitha. [...] A Jemima név pedig egy bibliai történetből származik. Jémima különleges kislány volt, mivel az apját, Jóbót Isten balsorssal sújtotta, mert próbára akarta tenni, és ebben az volt a legrosszabb, hogy Jób összes gyermeke meghalt. Minden lányát és minden fiát megölték! Valahányszor meghallottam ezt, mindig beleborzongtam. Szörnyű érzés lehetett, amikor Jób meghallotta a hírt. De Jób kiállta a próbát, és Isten újabb gyermekeket adott neki – több fiút és három lányt –, így újra boldog volt. Jémima volt az egyik lány neve. – Ő Isten ajándéka volt Jóbnak, ahogy te is Isten ajándéka vagy nekem – mondta az anyám.” (Atwood 2019a: 30–31.) Az A Dictionary of First Names a 'tisza, szent' jelentést tulajdonítja a görög *hagnos* szónak, melyből az *Agnes* származik. Emellett megemlíti, hogy egy keresztény szent neve, aki fiatal nőként halt mártírhalált, s a név mai alakjának kialakulásában szerepet játszott, hogy a latin *agnus* 'bárány' szóra asszociáltak róla (HANKS–HARDCASTLE–HODGES 2006: 5). Amellett, hogy Jób egyik lányának a neve, a *Jemima* jelentése 'hattyú' vagy 'fényes, mint a nap' (HANKS–HARDCASTLE–HODGES 2006: 140, saját fordítás). A lány főképp az *Agnes* nevet használja, mely jelezheti apjával, illetve annak második feleségével való kapcsolatát, akik egyáltalán nem ajándékként tekintenek a lányra. Novíciaként a *Victoria* nevet választja, mely a latin *victoria* 'győzelem' szóból eredhet (HANKS–HARDCASTLE–HODGES 2006: 271). Valóban győzedelmeskedik is, hiszen kijuttatja Gileádból a titkos dokumentumokat. Emellett ez a név a többi, Nénik számára választható névhez hasonlóan egy márkanévből, a *Victoria's Secret* 'Victoria titka' fehérneműmárka nevéből származhat; Agnesnek valóban több titkot is meg kell őriznie a regényben. *Nicole/Daisy/Jade*-hez hasonlóan ő is egy tisztaságot, ártatlanságot sugalló név helyett vesz fel egy harciasságot sugalló nevet, amikor részletesebben megismeri Gileád működését. A nőknek harcolniuk kell ebben a világban, ha túl akarnak élni, ám ez nevüket, identitásukat és eredettörténetüket is megváltoztatja; *Nicole/Daisy/Jade* és *Agnes Jemima / Victoria néni* így tudják meg, hogy ki az igazi édesanyjuk, és hogy féltestvérek.

A már említett sorozatadaptációban megjelenő kis *Nicole* Fredé lánya, idősebb lányát pedig *Agnes*nek nevezik át örökbefogadó szülei; ezt a lehetőséget a Testamentumok sem zárja ki. Atwood azt nyilatkozta, megkérte a sorozat fő készítőjét, Bruce Millert, hogy bizonyos karakterek ne haljanak meg, illetve azt is megemlítette, hogy nagy teret hagyott a sorozat számára, hiszen tizenöt évvel A Szolgálólány meséje után játszódik a Testamentumok (ALLARDICE 2019). Így egyértelműen számításba vette, hogy a sorozat egy irányba haladhasson a Testamentumokkal. Mivel a szerző maga is részt vett a sorozat megalkotásában, feltételezhetjük, hogy a regényben is Fredé lányairól van szó.

A főszereplők mellett érdemes megemlíteni Agnes Jemima osztálytársát és barátját, Beckyt, aki öngyilkossági kísérlete után csatlakozik a Nénikhez, s Novíciaként az *Immortelle néni* nevet veszi fel. A *Becky* a *Rebecca* névből származik. Jákob anyját hívták így (HANKS–HARDCASTLE–HODGES 2006: 227), Jákob története pedig, mint láttuk, a gileádi vallás számára kiemelten fontos. Az *Immortelle* név valószínűsíthetően a L’Occitane en Provence márka bőrfiatalító kozmetikumokat tartalmazó termékcsaládjának nevéből jöhet. A termékcsalád az *immortelle* (*helichrysum italicum*, olasz szalma-gyopár) nevű növényről kapta a nevét, melynek szimbolikus jelentése ’fordulj meg’ (DIETZ 2022: 105, saját fordítás). A regényben azonban társai szökését fedezi, azok nem fordulhatnak vissza érte. Emellett az *immortelle* szó alakja hasonlít az angol *immortal* ’halhatatlan’ szóhoz. Immortelle néni tragikus módon feláldozza magát Agnes Jemimáért/Victoria néniért és Nicole-ért/Daisy-ért/Jade-ért; emlékkét az általuk, illetve családjuk által állított szobor őrzi.

7. Nevek Gileád után. Ahogy már említettem, mindkét regény egy-egy „gileádi tanulmányok” (Atwood 2021a: 467), illetve „[g]ileádisztikai” (Atwood 2019a: 595) szimpózium részleges átiratával zárul; mindegyik átirat központi része egy, a főszöveget vizsgáló előadás. Az előadók nevei igen beszédesen jelzik a társadalomban végbemenő változásokat. BENCZIK VERA így ír erről: „A *Szolgálólány* utóhangja északon, az inuit területen játszódik, és a konferencia résztvevői egy részének is őslakos neve van. Az ironizáló, lenéző és tárgyiasító hangnem – hiszen Fredé története levéltári objektumként a kutatás tárgyává válik –, és a tudományos konferencia szatirikus megjelenítése ellenpontozza a narrátor történetének szívszorító drámáját, és felcseréli a hagyományos gyarmatosító-gyarmatosított ellentétpárt. Itt az őslakos túlélők tekintenek vissza a keresztény fehér Amerika kudarcára, és írják át saját szájuk íze szerint a történelmet.” (BENCZIK 2021: 51, kiemelés az eredetiben.) BENCZIK feltételezhetően az alábbi nevekre utal: *Lorraine Növekvő Hold* (*Professor Maryann Crescent Moon*), *Johnny Futó Kutya* (*Professor Johnny Running Dog*).

Érdekes különbség, hogy míg a regények Gileádjában a „kaukázusi” (Atwood 2021a: 476) lakosság születésszámának növelését tűzik ki célul, a sorozatadaptációban színes bőrű Parancsnokok, Szolgálólányok és örökbefogadott gyermekek is vannak. Bár ennek többféle magyarázata is lehet, mindenképp jelentős különbség a sorozat és a regények között, hogy a sorozat a regényekkel ellentétben össztársadalmi szintű problémaként ábrázolja a népességcsökkenést, a rassz kérdése kevesebb teret kap.

Az őslakos szereplők mellett más országok egyetemeiről is érkeznek előadók (Cambridge-ből és az indiai Barodai Egyetemről). Pieixoto professzor (Professor James Darcy Pieixoto), aki mindkét regényben a főszövegről beszél, Cambridge-ből érkezik előadást tartani. KALER szerint neve a pikareszkhez kapcsolódhat: a *James* utalhat a nagy spanyol szent nevére, a *Pieixoto* pedig Don Quijote-ra (angolul: *Quixote*) és az amerikai festőre, Ernest Peixottóra (KALER 1989: 60). Második keresztneve, a *Darcy* utalhat Jane Austen híres főhősére (KALER 1989: 60, TEMPLIN 1993: 152), illetve Jeanne d’Arc nevére (KALER 1989: 60). TEMPLIN szerint A *Szolgálólány* meséje utóhangjában megjelenő nevek „kozmpolitizmust és látszólag új egalitárizmust sugallnak”, ám ARNOLD DAVIDSONra (1988) hivatkozva írja, hogy „az értékek és attitűdök, amelyek Gileád létrejöttét lehetővé tették, még mindig uralkodóak” (TEMPLIN 1993: 152, saját fordítás). Erre utalhat az is, hogy korábbi ízléstelen viccei miatt a Testamentumokban megjelenő tizenharmadik szimpóziumon Pieixoto bocsánatot kér, ám azt is a női vezetők nagy számára tett megjegyzéssel kezdi (Atwood 2019a: 597). Míg Darcy rosszul ítélte meg eleinte

Elizabeth Bennet, Pieixoto helytelen előítéletekkel, tudományosnak tartott semleges-séggel közelít a gileádi társadalom, a fennmaradt hangfelvételek és iratok vizsgálatához. TEMPLIN a fiktív kutató hozzáállását az első regény függelékét vizsgálva így írja le: „morális érzéketlenség, mivel az intellektuális távolságtartás nevében Pieixoto arra kéri a hallgatóságot”, hogy megértőek legyenek Gileáddal (TEMPLIN 1993: 152, saját fordítás). A szimpózium Gileádot mintegy romanticizálja, olyan programokat kínálva, mint „gileádi zsoltáreklés” vagy „korabeli kosztyűmös szerepjáték” (Atwood 2019a: 596). Pieixoto kutatótársának neve *Knotly Wade*. „A Knotly gubancost vagy titokzatost jelent, és a Wade halványan emlékeztet Wace-re, Artúr király legendájának angol újrafordítójára, aki úgy »gázol át« a krónikákon, mint Fredé” (KALER 1989: 60, saját fordítás).⁶

8. Konklúzió. Margaret Atwood Gileádban játszó regényeiben a nevek cselekményalakító szereppel bírnak, és jelzik a szereplők identitásának változásait. Olykor egyértelműen beszélő neveket használ a szerző, s a szereplőket gyakran a korábbi nevük elvételével a korábbi identitásuktól is megfosztják. A nők közül a Szolgálólányoknak és a Néniknek kell kötelezően nevet változtatniuk és ezzel együtt új identitást felvenniük. Névváltoztatásuk azonban különböző módon megy végbe: a Szolgálólányok Parancsnokukról kapnak nevet, így mintegy tárgyi tulajdonná redukálják őket, a leendő Nénik pedig – legalábbis Gileád későbbi korszakában – maguk választhatnak új nevet egy meghatározott listáról. A Nénik egy-egy nő által kedvelt termékről kapják új nevüket, mivel a hatalom birtokosai úgy vélik, e nevek megnyugtatóak lehetnek a többi nő számára. Mindazonáltal ez a fajta névváltoztatás egyszerre jelzi, hogy egyrészt a Nénik állnak a legközelebb a Gileádot megelőző Amerika világában élő nőkhöz, hiszen nekik nem kell feladniuk az olvasást, van munkájuk és hatalmuk, másrészt épp a jelentőségüket kisebbitik ezáltal, hiszen neveik nőknek szánt gyógyszerekhez, édességekhez, kozmetikumokhoz és sminktermékekhez hasonlítják őket.

A nők és férfiak nevei más esetekben is egyértelműen utalnak a regényben játszott szerepükre, illetve sok esetben jellemükre is. Jóval kevesebbet tudunk meg a férfiak névhasználatáról, azonban mindenképp figyelemreméltó, hogy csupán a fogorvos és talán asszisztense használja a vezetéknevét. A többi főszereplőt mindössze keresztnévükön nevezik meg, ami a Parancsnokok esetében a fontosságukra utalhat, a Nick és a hozzá hasonló szerepet betöltő Órzők esetében azonban inkább arra, hogy egy háztartáshoz tartoznak, azon belül pedig csupán keresztnévre van szükségük. Emellett valószínűsíthetően azért sem jelenik meg több férfinév, mert a nők és a férfiak közötti kapcsolatok minden formája szigorúan szabályozott. A gyermekek nevééről Gileádban kizárólag az anyák döntenek, ez mutatja, hogy a gyermeknevelést teljes mértékben a nők feladatának tekintik, illetve ez a Feleségek valójában igen korlátozott hatalmának bizonyítéka is.

A különböző társadalmi csoportok megnevezései nem egyszerűen szakmát vagy családi állapotot jelölnek, hanem az adott osztályba tartozók társadalomban elfoglalt helyét is, és több esetben bibliai előképekhez kapcsolódnak. Gileád és intézményei is bibliai neveket viselnek, mely által a Parancsnokok, akik létrehozták Gileádot, saját tevékenységüket legitimálják, illetve romanticizálják.

⁶ A *wade* szó jelentése: 'gázol, átgázol'.

A Testamentumok történetének váza mintegy elmondható lenne a főszereplők névváltoztatásainak felsorolásával is. A nevek cselekményalakító szerepük mellett arra is rámutatnak, hogy Gileád világa meghatározza az akár ideiglenesen, akár hosszabb ideig ott élő nők identitását. A Gileád megszűnése utáni nevek jelzik a társadalom átalakulását. A nevek és megnevezések megváltoztatása Gileád világának egyik alapköve.

Felhasznált források

- Atwood, Margaret 2017. *The Handmaid's Tale*. Vintage, London.
 Atwood, Margaret 2019a. *Testamentumok*. Ford. Csonka Ágnes. Jelenkor Kiadó, Budapest.
 Atwood, Margaret 2019b. *The Testaments*. Chatto & Windus, London.
 Atwood, Margaret 2021a. *A Szolgálólány meséje*. Ford. Mohácsi Enikő. Jelenkor Kiadó, Budapest.
 Atwood, Margaret 2021b. Bevezetés. In: Margaret Atwood, *A Szolgálólány meséje*. Jelenkor Kiadó, Budapest. 7–16.

Hivatkozott irodalom

- ALLARDICE, LISA 2019. Interview. Margaret Atwood: 'For a long time we were moving away from Gilead. Then we started going back towards it'. *The Guardian* 2019. 09. 20. <https://www.theguardian.com/books/2019/sep/20/margaret-atwood-moving-away-from-gilead-testaments> (2024. 02. 20.)
- BENCZIK VERA 2021. Utánam az özönvíz. Az apokalipszis alakváltozatai Margaret Atwood prózájában. *Tiszatáj* 75/2: 45–54.
- BÉNYEI TAMÁS 2007. Női antiutópia (Margaret Atwood: *A szolgálólány meséje*. Ford. Mohácsi Enikő. Lazi Könyvkiadó, 2006). *Műút* 52/2: 81–85.
- DAVIDSON, ARNOLD 1988. Future Tense Making History in *The Handmaid's Tale*. In: VAN SPANCKEREN, KATHRYN – CASTRO, JAN GARDEN eds., *Margaret Atwood. Vision and Forms*. Carbondale, Southern Illinois UP. 113–121.
- DIETZ, S. THERESA 2022. *The Complete Language of Flowers. A Definitive and Illustrated History*. Wellfleet Press, New York.
- FARKAS TAMÁS 2014. A névtelenség és a megnevezés alapkérdéseiről. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 124–138.
- FINIGAN, THEO 2011. "Into the Memory Hole". Totalitarianism and *Mal d'Archive* in *Nineteen Eighty-Four* and *The Handmaid's Tale*. *Science Fiction Studies* 38: 435–459. <https://doi.org/10.5621/sciefictstud.38.3.0435>
- GYÖRGY EVELIN 2021. „Ha megvalljuk bűneinket, Ő, és igaz Ő, megbocsát”. A nyelv szerepe a hatalom megformálásában Margaret Atwood *A szolgálólány meséje* című regényében, az azonos című sorozatadaptációban és a *Testamentumokban*. *Korunk* 32/1: 57–64.
- HANKS, PATRICK – HARDCASTLE, KATE – HODGES, FLAVIA 2006. *A Dictionary of First Names*. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/acref/9780198610601.001.0001>
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Osiris Kiadó, Budapest.
- KALER, ANNE K. 1989. "A sister, dipped in blood". Satiric Inversion of the Formation Techniques of Women Religious in Margaret Atwood's Novel *The Handmaid's Tale*. *Christianity and Literature* 38/2: 43–62. <https://doi.org/10.1177/014833318903800206>

- KOROMPAY KLÁRA 1999. Nevek hiánya, nevek sérülése (Irodalmi példák alapján). *Névtani Értesítő* 21: 290–293.
- LADÓ JÁNOS 1971. *Magyar utónévkönyv*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MCCARTHY, MARY 1986. “Breeders, Wives, and Unwomen.” *The New York Times Book Review* 1986. 02. 09. 1, 35.
- NOVÁK ZSÓFIA 2017. „A jobb sosem jelent mindenkinek jobbat” (Margaret Atwood: *A szolgálólány meséje*, ford. Mohácsi Enikő). *Alföld* 68/11: 111–118.
- REED, DREW 2016. Lost Cities #10: Fordlandia – the failure of Henry Ford’s utopian city in the Amazon. *The Guardian*. 2016. 08. 19. <https://www.theguardian.com/cities/2016/aug/19/lost-cities-10-fordlandia-failure-henry-ford-amazon> (2024. 02. 20.)
- RESZEGI KATALIN 2022. *Kognitív szemléletű névtudományi vizsgálatok*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 54. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- TAKÁCS JUDIT 2007. *Keresztnevek jelentésváltozása. Egy tulajdonnévtípus közszóvá válásának modellje*. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 86. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- TEMPLIN, CHARLOTTE 1993. Names and Naming Tell an Archetypal Story in Margaret Atwood’s *The Handmaid’s Tale*. *Names* 41: 143–157. <https://doi.org/10.1179/nam.1993.41.3.143>

SCHÄFFER ANETT

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-6331-9019>

Miskolci Egyetem

Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar

ANETT SCHÄFFER, Owing a name or being owned? Names and namelessness in Margaret Atwood’s *The Handmaid’s Tale* and *The Testaments*

Margaret Atwood’s well-known dystopian novel, *The Handmaid’s Tale* (1985) and its sequel, *The Testaments* (2019), are both set in the fictional state of Gilead, which replaced the former United States of America in a coup. One of the principal challenges facing the country is a declining birth rate. In response, the leaders of Gilead, known as the Commanders, have attempted to solve the problem by establishing a version of Christianity that aligns with their own values and by creating a society in which women and men are divided into distinct classes based on their earlier adherence to the regime’s principles, their role in the coup, and, in the case of women, their fertility. This paper analyses what the names of the different classes, the names, renamings or, in some cases, the namelessness of the characters tell us about the world of Gilead; what connotations the different names of the characters and classes have; how names are used to connect every institution of Gilead to religion; and how the plot is structured by the names that are used by the main characters in different parts of *The Testaments*.

Keywords: literary names, personal names, names of women, anonymity, dystopia, Margaret Atwood, *The Handmaid’s Tale*, *The Testaments*

Pesty Frigyes Nógrád vármegyei helynévgyűjtésének nyelvjárástörténeti és szociolingvisztikai hasznosításáról

1. Pesty Frigyes munkássága és a helynévgyűjtés kiadása. 2023-ban ünnepeltük PESTY FRIGYES születésének 200. évfordulóját. Egy évben született Petőfi Sándorral és Madách Imrével, így ő is ahhoz a reformnemzedékhez tartozott, amely lelkesen részt vett az 1848–49-es forradalomban és szabadságharcban. Miután megjárta az osztrák kihallgatósobákat és börtönöket, majd anyagilag és egzisztenciálisan megalapozta az életét (Temes vármegye tiszteletbeli főjegyzője, országgyűlési képviselő lett, lapot indított, történeti munkásságáért pedig a Magyar Tudományos Akadémia a levelező tagjává választotta), hozzákezdett ahhoz a – nyelvészeti és névtani szempontból is – jelentős szervezőmunkához, amellyel a történeti névföldrajz és a névetimológia úttörő művelőjeként írta be nevét a névtani kutatásokba.

PESTY FRIGYES az 1863. február 2-án kelt levelében tárta a Magyar Királyi Helytartótanács elé Magyarország földrajzi neveinek gyűjtési szándékát. Magyarország akkori kormányzati szerve a Tudományos Akadémiától kért szakvéleményt. A gyűjtést támogató akadémiai javaslatot báró Eötvös József, az Akadémia akkori alelnöke – korábbi, illetve későbbi vallás- és közoktatásügyi miniszter – 1863. július 20-án írta alá. A támogató vélemény nyomán a Helytartótanács pártfogásába vette az ügyet, és 1864. február 21-én körlevelben szólította fel a vármegyéket a gyűjtőmunka elvégzésére. A PESTY FRIGYES által összeállított és kinyomtatott kérdőíveket, amelyek egységes elv szerint tették lehetővé a gyűjtést, a járási szolgabírák közreműködésével küldették ki a települések előljáróinak. Hogy a földrajzi nevek gyűjtése minden településen a lehető legteljesebb körű legyen, PESTY FRIGYES a nyomtatott kérdőívek mellé kitöltési „utasítás”-t is megfogalmazott. Ennek az útmutatónak a szövegéből kiderül a gyűjtés fő szándéka: „A cél hazánk összes helyneveinek magyarázása, értelmének kinyomozása.” Mind a kérdőívből, mind a kitöltési útmutatóból megtudjuk, hogy a gyűjtés szervezője „minden talpalatnyi földnek, hegynek, völgynek” a nevét fontosnak tartotta feljegyeztetni (l. CSÁKI szerk. 2012: 13).

Amikor az Akadémia PESTY FRIGYEST 1877-ben rendes tagjává választotta, a székfoglaló előadását ennek a jelentős gyűjtőmunkának az eredményét felhasználva fogalmazta meg *A helynevek és a történelem* címmel (PESTY 1880). Ugyan folyóiratokban, újságokban, kisebb terjedelmű publikációkban bemutatta a gyűjtött anyag egy részét, illetve az 1888-ban megjelent Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben című terjedelmes (kb. 450 oldalas) munkájában szótárszerű feldolgozásban sok esetben a névetimológiára kitékintve összegezte a rendelkezésére álló adatokat (PESTY 1888), az összes magyar településre vonatkozó helynévgyűjtés teljes anyaga kiadatlan maradt: nem jelent meg sem PESTY FRIGYES életében, sem később. Az 1888-as kötet bevezetőjében PESTY rámutatott arra, hogy a tudományos gondolkodásban mintegy fél évszázada megjelent ugyan a helynevek iránti érdeklődés, jelen van a magyar tudományban a „nevek magyarázásának tana”, és bizonyos munkák, dolgozatok jelzik az előrelépést, de a téma rendszeres művelésére addig még nem került sor. A bevezetőben

megfogalmazott célkitűzése az volt, hogy mindegyik korabeli magyarországi községről közöljön néhány történeti adatot. Gyűjtőterületébe bevonta az erdélyi, a Dráván túli és a dalmáciai területeket is (PESTY 1888: 4). (Az 1885. évi állapot szerint Magyarország községeinek és lakott pusztáinak száma 17 399.)

Az Országos Széchényi Könyvtár munkatársai az 1960-as években készítettek mikro-filmmásolatot a 1863–1865-ös gyűjtés kéziratok anyagáról. A 20. század második felében egyes intézmények, főként levéltárak kezdték el a kéziratok anyag kiadását, több vármegye és régió helynévanyaga korábban meg is jelent. A Zala megye földrajzi neveit közreadó kötet megjelenését (PAPP–VÉGH szerk. 1964) követően közvetlenül fölmerült a történeti, jelesül a PESTY-féle névanyagnak a készülő névgyűjteményekbe való beillesztése. Elsőként a Heves megye egri járását közreadó kötet (VÉGH–PELLE–PAPP szerk. 1970) vonta be a névtárába ezt az anyagot.

A Magyar Nemzeti Helynévtár Program egyik kutatócsoportja most egybefogja a PESTY-gyűjtés kiadását, és egységes elvek szerint adja közre a teljes gyűjtött anyag filológiai pontosságú átírását. Rendkívüli névtani adatbázis jön így létre, amely papíralapú szövegkiadások formájában és az MNHP honlapján elektronikus változatban is elérhető lesz.¹ A kiadási munkálatok éppen PESTY FRIGYES születésének bicentenáriumán kezdődtek meg. A program keretében elsőként megjelent három kötet: Máramaros vármegye (MIZSER–SEBESTYÉN szerk. 2023a), Közép-Szolnok vármegye (MIZSER–SEBESTYÉN szerk. 2023b), valamint Kővár vidéke és Kraszna vármegye (MIZSER–SEBESTYÉN–KOVÁCS szerk. 2023) anyaga. Jelen tanulmányom írásának idején rendezzük sajtó alá ANGYAL LÁSZLÓ kollégámmal a Nógrád vármegyei anyagot. A készülő szövegkiadás és az ahhoz kapcsolódó mutatók lehetőséget adnak a 19. századi nógrádi névtani anyag kutatására.

2. A Nógrád vármegyei anyag nyelvjárástörténeti hasznosításának lehetőségei.

A Nógrád településein lejegyzett anyag nyelvjárási hasznosításában kiindulópontnak tekinthetjük azt, hogy Nógrád a palóc nyelvjárási régió központi vármegyéje, és lakosai többségében a palóc népcsoporthoz tartozónak vallják magukat. Bizonyos nógrádi települések leírásában meg is jelenik a palóc identitás jelölése. Madách Imre szülő falujában, Alsósztrégován így jellemezte a helyi jegyző 1864-ben a települést: „Ezen helység választja el a Palótszagot a ttságától amiért is minden ember ért magyarul meglehetősen” (11a).² A Szécsényi járáshoz tartozó Mihálygerge község helyneveinek lejegyzésében ezt olvashatjuk: „lakosai csupán magyarok /Palótzos/” (272a). A ma Szlovákiához tartozó észak-nógrádi Nagyzellő település leírásában a palóc népcsoporthoz tartozás kifejezését a nyelvjárási minősítés is erősíti: „Kékeői járás, palócz vidék. – 1000 lélek, magyarok, palócz kiejtéssel.” Sőt arra a kérdésre, amely Nagyzellő betelepülésének történetére vonatkozik, ezt a választ kapjuk: „valószínű, hogy a Magyarok honfoglalásával itt egy csapat a Palócz fajból azonnal letelepedett” (306a). A középpalóc nyelvjáráscsoporthoz tartozó Nemti községről is azt írja a lejegyzést készítő plébános, hogy „a’ palócz csoportozathoz tartozik” (310a). Nógrád vármegye mai székhelye, az akkor még községként jelölt Salgótarján lakosairól ezt írja a lejegyző: „a helységet rég időtől magyarok vagy Palóczok lakták” (379a). Cered község helyneveinek lejegyzője még a nyelvhasználatra

¹ https://mnhp.unideb.hu/kiadvanyok_pesty.php

² Zárójelben a kézirat oldalszáma szerepel.

is utalást tesz: „Népe: magyar, palócz kiejtésű” (67a). Ha egyes települések lakosai vállaltan palócoknak tartják magukat, akkor a nyelvjárástörténet kutatója joggal feltételezheti, hogy az 505 oldalnyi kéziratos anyagban felbukkanhatnak nyelvjárási jelenségek.

A tájnyelvi elemek előfordulásának feltételezését erősítheti az a tény, hogy a nógrádi városok és falvak helyneveit minden esetben a településeken élő személy jegyezte le. A legtöbb esetben lehetőségünk van azonosítani a kérdőpontokra adott válasz lejegyzőjének a kilétét. Leggyakrabban a település jegyzője a szöveg scriptora, helyenként a tanító veti papírra a település helyneveit, más helyen a falu katolikus plébánosa vagy esperese, az evangélikus falvakban pedig előfordul, hogy az evangélikus lelkész. Sokszor szerepel a gyűjtött anyag végén hivatalos igazolásként, ellenjegyzésként a település előjárójának az aláírása. Gyakran csak a település bírójának a kézjegye látható, noha a kézírás sajátos jegyeiből észrevehető, hogy rendszerint csak ellenjegyezte, de nem ő vetette papírra a szöveget.

A 19. századi Magyarországon nem volt még általános az írni-olvasni tudás, sokan analfabéták voltak; ezt tükrözik az egyes kéziratok végén a község előjárójának kézjegyeiként szolgáló keresztek. Ám ha valaki ebben a korban tudott írni-olvasni, az sem jelenti azt, hogy magas műveltségű vagy magasan iskolázott volt. Ebben az időszakban a falu nyelvhasználata jellemzően a nyelvjárási beszéd volt, így az ott élők nem tudták teljesen elfedni írott szövegeikben a nyelvjárásiasságukat. Természetes tehát, hogy az iratokból előtűnnek a nyelvjárásra vagy az élőbeszédre jellemző sajátosságok, regionális nyelvi jegyek. A helynevek egyébként is rögzült nyelvi formák: a régióhoz, a nyelvi környezethez kötődnek, sőt alakjuk akár évszázadokkal korábbi nyelvi-nyelvjárási jegyeket konzerválhat. Ugyanakkor az írott szöveg mindig formálisabb, mint az élőbeszéd, ezért a scriptor (valamiféle) normára törekvése gátolhatja is a nyelvjárási jellemzők megjelenítését. A történeti dialektológia módszertani problémája ennek az anyagnak a vizsgálatában is nehezíti az élőbeszédre és a nyelvjárásra utaló jegyek rekonstruálását. Módszertani szempontból nagyobb nehézséget jelent a hangtani jelenségek írott szövegből való feltárása, mint az alaktani vagy a lexikai elemek adatolása.

Bizonyos esetekben élőbeszédben megnyilvánuló hangtani jelenségek tűnnek elő az írott szövegből. A névgyűjtemény – a gyűjtés sajátosságai folytán – szükségképpen egyenetlen, amit a nyelvjárástörténeti kérdések tárgyalásakor figyelembe kell vennünk. Ugyanígy a helyesírás egyenetlenségéből adódó eltéréseket sem szabad figyelmen kívül hagynunk. A 19. század közepén nem volt még egységes a helyesírás. Az írnokok gyakran nem jelölték a magán- és a mássalhangzók hosszúságát, sokszor a kiejtés elve érvényesült az élőbeszédbeli mássalhangzó-összeolvadás írásbeli jelölésében. A következők helyesírás egyéni megoldásai azonban éppen az egykori élőbeszéd rekonstruálásában segítenek. Néhány esetben ezért az írott szövegből adatolhatók élőbeszédet tükröző formák; pl. „a falu mellett *mingvá* Fenjára dülő” (*mingvá* ’mindjárt’) (272a, Mihálygerge)³. Ugyanígy a mássalhangzó-hasonulásoknak és az összeolvadásnak a kiejtést tükröző jelölése is jellemző a korabeli írnokok papírra vetett szövegeiben; pl. *bizonyityuk* (367a), *barácságos* (339a), *kender asztató* ’kenderáztató’ (40a, 339b), *külömbőség* (251a, 272a), *külömben* (254a, 270a, 360a), *meg külömböztetve* (268b), *külömböző*

³ Az eredeti forrásanyagból származó, betűhív idézetekben a nyelvi elemek kiemelése a szerzőtől való.

(314a), *meg különbözve* (339a). Számos lejegyzésben tükrözi az írásmód a külterületek leírásában gyakran előkerülő *szöllő* (*szöllő, szöllő*), *düllő* (*düllő, döllő, düllő*) szavaknak az intervokális gemináció eredményeként hallható változatát. A pótlónyúlásos alakok kiejtést tükröző lejegyzése is feltűnik olykor; pl. *födi* (*födi*) 'földi'; *vögy* 'völgy' (61a); *Túsó* 'túlsó' *földek / rétek* (300a). A szóvégi mássalhangzókat bizonyos szavakban nem ejtik a palóc beszélők. Erre a kiejtésbeli sajátosságra utalhatnak az *aló* 'alól' (40b), *mellő* 'mellől' (41b) és a *vizé* 'vizért' (43a) írásbeli alakváltozatok.

A következetlen helyesírás vagy egy-egy sajátos betűírás alkalmat ad arra, hogy az írnokok egyéni hangjelölése élőbeszédben ejtett, nyelvjáráshoz köthető hangokat tükröztessen. A palóc nyelvjárási régió beszélői az *a*-t jellemzően illabiálisan ejtik (*ä*). Korábban vizsgált, palóc nyelvterületen kelt szövegemlékekben többször feltűnt, hogy az *a* helyén *ä* grafémát használ az írnok. Nógrád vármegye területén kelt különböző műfajú levéltári iratok (jogi dokumentumok, középnemesi misszilisek, jobbágypanaszok) példaanyaga már korábban megerősítette bennem azt a vélekedést, hogy a palóc területen kelt kézírásos szövegekben az *a* hang lejegyzésére szolgáló *ä* minden bizonnyal az *a* hang illabiális ejtésének a jelölésére szolgálhatott (l. az erre vonatkozó példaanyagot: GRÉCZI-ZSOLDOS 2007: 51–52, 2022: 93–94). A magyar nyelvjárástörténet kutatói korábbi nyelvemlékekben is felfigyeltek erre a jelölési módra. BENKŐ LORÁND (1957: 89) a 17–18. század fordulóján keletkezett Szentsei-daloskönyvből idéz ilyen adatokat, TÖRÖK GÁBOR (1964: 58) Börzsöny-vidéki nyelvemlékekben talált hasonló jelöléseket, FÖLDI GÁBOR (2008: 210) pedig egy 1841-ből származó nógrádi nemesi összeírásból adatul ilyen grafémákat. A PESTY-féle helynévgyűjtés Nógrád vármegyei településeinek kézírásos anyagában is feltűnnek olyan szóalakok, amelyekben a valószínűleg illabiálisan hangzó *ä*-t jelöli ékezettel a scriptor: pl. *határrál* 'határral' (41a), *Ajkuákkal* 'ajkúakkal', *Uráság* 'uraság' (279b); *állja* 'alja', *állji* 'alji', *állján* 'alján', *álljakon* 'aljakon', *álljain* 'aljain' (287a).

Hasonlóképpen különböző grafémákkal jelölik az *e* hangokat egyes írnokok. Hogy milyen megfontolásból különböztetik meg őket, esetleg az *e* fonémakülönbségeinek jelölésére használják a különböző mellékjeles betűket, azt nem tudjuk pontosan kikövetkeztetni, mivel ezek az adatok egyrészt szórványosak, másrészt egyéni jelölések. Ám elképzelhető – különösen a palóc nyelvjárási sajátosságait ismerve –, hogy az eltérő zárttsági fokkal ejtett hangzókat jelölhetik ily módon. A gyűjtési felhívásra beküldött anyagban a scriptorok az *e* hangot helyenként *ë*-vel és *é*-vel jelölik. Mihálygerge helyneveinek lejegyzője például kétféle jelölést használ: a legtöbb esetben *e*, egyes szavakban viszont *ë* grafémát használ; pl. *igën, ëttül*, „hajdan más neve lehetett[-]ë az nem tudatik” (272a, 272b). Nagygéc hites jegyzőjének, Gömör Józsefnek a lejegyzett szövegéből több nyelvjárási hangtani jelenség is adathozható; az élőbeszédet tükröző lejegyzéséből képet kaphatunk a helyi nyelvjárásról. Mihálygerge helyneveinek lejegyzőjéhez hasonlóan ő is használja az *ë* grafémát: *këzdődik* (287b, Nagygéc). Berkenye település lejegyzett anyagában az *e* hangot *é* grafémával jelöli a scriptor: „égy igen vastag [...] vad körte fa” (26b). Egyik esetben sem bizonyítható, hogy a zárttabban ejtett *e* hang lejegyzésére szolgál az *ë*-vel és az *é*-vel való jelölés, azonban az adatok nyelvjárási szempontú értékelésében érdemes figyelembe vennünk, hogy a palóc nyelv-földrajzi térből származó korábbi szövegemlékekben is feltűnnek hasonló adatok (17. századi nógrádi nyelvemlékekben találtam erre példát: GRÉCZI-ZSOLDOS 2022: 91–92,

illetve I. FÖLDI GÁBOR 19. századi korpuszában; FÖLDI 2008: 210). Még ha nyelvjárás-történeti szempontból bizonytalanul is értékeljük ezeket a PESTY-gyűjtésben feltűnő adatokat, helyesírás-történeti szempontból mindenképpen érdemes megemlíteni a jelölési különbségeket.

Az *é*-vel szembeni *i*-zés nem a teljes nyelvjárási régióra, csak bizonyos palóc nyelvjárás-csoportokra jellemző. IMRE SAMU az MNyA. anyagát szintetizáló leírásában az északnyugati palóc nyelvjárásra jellemzően tünteti fel az erős *i*-zést (1971: 353). A palócság északi területén található Borosznok település helyneveinek lejegyzője *i*-zű, illetve *i*-zű változatban írja le például az *emlikezetbe* (e. *emlikezet* vagy *emlikezet?* 'emlékezet') szóalakot (45a). Ugyancsak egy ehhez közeli, szintén északi palóc község, Málnapatak evangélikus lelkészének lejegyzett szövegében tűnik fel egy *i*-zű alak: *kí-szítettek* (262b). A középpalóc terület nyelvjárását enyhébb *i*-zés jellemzi (IMRE 1971: 350), de az írott feljegyzéseiben itt is feltűnnek ilyen alakok. Mucsény település nevét például csak *i*-zű változatban tünteti fel a község „hites jegyzője”, Agócs János: *Mutsiny, Mutsinyben* (279a, 280b). A nagygyéci lejegyzésből szintén adathozhatjuk az *i*-zést az *él* szó birtokos személyjeles alakjában: „a bércz illyén egy termő köszirt vezet” (*illyén* 'élén') (270a).

A palóc nyelvjárás jellemző hangtani sajátossága, hogy a szóvégi *-ú* hangok nyíltabban, *-ő*-ként realizálódnak. Ennek az élőnyelvi gyűjtéseimben is gyakran hallható jelenségnek a nógrádi kézírásos helynévanyagban Becske község egyik külterületnevében találtam nyomát: *Felsőhosszó* (23b).

A palóc nyelvjárási beszédben bizonyos mássalhangzók palatálisan realizálódnak. A nógrádi települések helyneveinek lejegyzésében többször fordul elő palatális ejtésre utaló szóalak; pl. *n ~ ny: Samsonyhazi* (269a, Mátraverebély), *inya való vizít* (272b, Mihálygerge), *Bornyu delelő* (287a, Nagygyéc). Berkenye település anyagának a lejegyzője a község névváltozatairól szólván még utalást is tesz a palatális ejtésre. Megemlíti a *Berkine, Berkéne* névváltozatokat, s hozzáteszi: „a magyar ajkuak n után y-ot csatolva, Berkenye nevet kapott” (25b).

A *d ~ gy* palatalizációra is lehet adatot találni. Cered település névváltozatának lejegyzésekor a névalak kiejtésével kapcsolatos megjegyzést tett a jegyző: „a nép Czeregynek mondja.” A településen élő családok leírása kapcsán egy személynévalakban is feltűnteti a helyi nyelvjárásra jellemző, palatálisan ejtett névalakot: „lakosai között kik számosabban Bódi (: onkiejtésük szerint Bógyi :)” (67a).

Az *l* palatális ejtése (*ly* jelöléssel) a lejegyzésekben is tükröződik; pl. *Várolyjai* (24a, Becske), *Dolyáni* (272b, Mihálygerge), *szanda-váralyjai* (277b, Mohora), *Babos felye* (279b, Mucsény). Nagygyéc gyűjtött anyagának kézírásos szövegében, az alábbi külterületnevekben többször megjelenik *llj* betűkombinációval lejegyezve a vélhetően palatálisan ejtett *l* (*ly*): *Cseres állj* 'Cseresalj', *Követses állja* 'Kövecsesalja'. Szép számmal sorolhatjuk a gyűjtött anyag szövegéből az alábbi, szinte biztosan palatális *l* ejtésére utaló nyelvi adatokat: „Kert állji rétek”, „Kert állji föld”, „az állján egy mély Árok vezet”, „az álljba egy patak vezet”, „az állján kiszarthatatlan motsolyos hely”, „az állján kездődik egy gödör”, „az álljakon szántó föld”, „Szántó föld is taláztatik, az állján”, „az álljakon szántó föld is taláztatik”, „az állja motsáros Kaszáló rét” (287a, 287b).

Az alaktani jelenségek közül tipikusan palóc nyelvjárási sajátosság a *let*- felsőfokjel használata. Balázshuta (*Balás-Huta, Balás Huta*) puszta helyneveinek leírásában a 4. kérdésre – „A község mikor említetik legkorábban?” – azt a választ adja a lejegyző:⁴ „Ezen Pusz tán építkezni *let elsőben* is keztek 1805dik esztendőben.”

A birtokos személyjel E/3. személyű alakváltozata a palócok nyelvjárására jellemzően *-i* alakváltozatú, ami a kézírásos anyagban is adatható; pl. *nevit* (262b).

A palóc nyelvjárás beszélői gyakran használnak különböző alakváltozatú kicsinyítő képzőket. Ilyen a *-csa* képző, melynek megjelenésére a nógrádi gyűjtött anyagból is lehet példát idézni: *patakcsa* 'kis patak' (266b, Mátraszele).

A lexikai elemek közül nyelvjárási adatként említhetjük Alsótold község lejegyzett anyagából (13b) a *Kútyika* és *Mogyorosi kútyika* külterületneveket. A scriptortól, azaz a község jegyzőjétől, Gethart Jánostól nem tudjuk meg, hogy milyen helyet jelöl ez a két földrajzi név, nem áll mellettük magyarázat. Mivel azonban a palóc nyelvjárásnak jellegzetes tájszava a *kútyika*, megfejtethjük a helynév értelmét. A szövegben tulajdonnévként és köznévként egyaránt megjelenik ez a szó. A Palóc tájszótárban TÓTH IMRE szintén feltünteteti tulajdonnévi és köznévi formában is a tájszót, mindkét esetben 'kutacska, forrás' jelentésben (PTsz.). A Magyar földrajzi köznevek tárában is megtaláljuk Csáb (Ipoly vidéki palóc) és Barslédec, Palást (nyugati palóc) településekről adatolva (BÁBA–NEMES 2014).

SZINNYEI JÓZSEF tájszótárának példaanyagával is igazolható, hogy a 'tó' jelentésű *tól* szóalak palóc tájszó. SZINNYEI JÓZSEF a palócság több nyelvjárás csoportját is megjelöli a szóalak elterjedési területeként: Nógrádot, Pest megyét, az alföldi területeket és az Ipoly vidékét is (MTsz.), noha TÓTH IMRE nem szerepelteti ezt a tájszót az Ipoly vidéki nyelvjárási adatokat tartalmazó Palóc tájszótárában (PTsz.). Az 1863–1865-ös nógrádi helynévgyűjtésben több község anyagában is találunk adatot ennek az alakváltozatnak a használatára; pl. *Büdöstól*; „*Büdöstólból* eredt forrás” (23a, 24a, Becske); *Tótok tóla* (70b); „*Békás tól* egy nádas *tóllal*” (264a, Mátranovák); „középen *tóllal*” (266b, Mátraszele).

3. A helynévgyűjtés szociolingvisztikai vonatkozásai. A Nógrád vármegyei kézíratos anyag szociolingvisztikai szempontból is jól hasznosítható: sok nógrádi település két- vagy akár többnemzetiségű, s az egy településen egymás mellett élő magyar és tót/szlovák lakosok bilingvizmusa gyakran tükröződik a lejegyzett szövegekben. Az egykori helynévgyűjtés nyelvitájkép-vizsgálatokra, két- és esetenként többnyelvűségi vizsgálatokra is lehetőséget ad, hiszen PESTY FRIGYES a második kérdőpontban szorgalmazza a többnemzetiségű települések helyneveinek lejegyzését („hol több ajku a lakosság, azért felemlítendő”).

A községek adatainak lejegyzői gyakran feltűntetik a település lakosságának összetételét: Losoncon „sok pusztítások után, magyar nemes fajon kívül, idegenek is nyertek lakást, ipari engedélyt, leginkább tótok, csehek, és kevés németek, utóbbi időtől sok zsidók telepedtek meg” (248a), valamint „miólta a' chemiai gyár létesült, németek, lengyelek is telepedtek meg” (248b). „Málnapataka helységet 1500 Lélek lakja nyelvökre nézve tótok, [...] de a magyar szó is nagy becsben tartatik és Magyar testvéreikkel egy testet képeznek azokkal élni és halni ohajtanak” (263a, Málnapatak). Mucsény településről azt tudjuk meg, hogy „Zolyom Megyébül Toth Ajkuákkal” népesedett be (279b). Nagyfalu

⁴ Pontosan tudjuk a kilétét, mivel a lap aljára odaírta: „jegyzette Szalay Pál.”

településnek nemcsak a magyar, hanem „Tót elnevezés szerént” is közlik a nevét: *Welkej-sa* (285b). Nagydaróc község lakosságáról az alábbi adatokat közli a lejegyző: „Magyar ajkú Nemzetség, rom. kath. vallásúak honnét származásukról semmi bizonyos nem tudatik, van közöttük néhány meg telepedett Czigány család is” (283a). Nagybercel község leírásában pedig arról kapunk információt, hogy az egykori tót lakosság elmagyarosodott: „mint egy század év előtt, lakossai tót ajkuak voltak, jelenleg azonban annyira meg magyarosodtak, hogy őket tót nyelven nem hallani beszélni.” (281b).

Gyakran olvashatunk olyan leírást, amelyben ugyan nem tünteti fel az adatok közlője azt, hogy szlovák anyanyelvű lakosság él a településen, ám a külterületnevek szinte kivétel nélkül szlovák névalakban szerepelnek. Például Maskovát – amelynek hajdan volt magyar neve is: *Maskfalva* – a gyűjtött anyagban csak szlovák névváltozatban említik. Sőt már korábban, 18. századi leírásában VÁLYI ANDRÁS is tót falunak nevezi: „MASKOVA. Tót falu Nógrád Várm. [...], lakosai többfélék.” (VÁLYI 1796–1799.) A falu tanítója, egyben jegyzője, Banšelt János maga kezével (*m. k.*) jegyezte fel, hogy „ezen községben 66 ház szám van 350nig menő ág. hitv. Ev. csupa tótajkú lakossal, 12 R. c. lélek kivételével”. A szöveg lejegyzője nemcsak vezetéknevének írásában, hanem a többségében szlovákul megnevezett külterületek közlésében is használta a szlovák helyesírásra jellemző melléklejeleket: „Szántóföldek: *Nad Bohinkou*, mely hajdan valami *Bohiňa* nevű földészé volt. *Od chrasti*, *chrast* cseple mellettiek, *do Jalsovika* hol hajdan sok égerfák voltak; *do Prjelohou* melyek eddig soha sem szántattak; *cez Bobákovu*; *K Topolū*, hol még nem régen sok nyárfák voltak” (260b).

Bizonyos elnevezések esetében érdemes meglátnunk a népi (természetes, spontán) névadás adatait. Ilyen esetben az elnevező személy a névadás tárgyának valamely jellegzetes vonását foglalja nyelvi formába; mondhatni beszélő nevek ezek: „*pod Lipinkou*, hol hajdan sok harsfák valának” (*lipa* 'harsfa') (260b, Maskova); „*Hruština*, hajdan sók körtefákkal” (*hruška* 'körte') (260b, Maskova); „*Rjeka*, mely mellett víz folyik” „Ezen falun keresztül *Rjeka* nevezetű patak folyik” (*rieka* 'folyó') (260b, Maskova). A 'folyó' jelentésű szlovák *rieka*, *rjeka* szó tulajdonnévi változata más község folyójának megnevezéseként is szerepel, például MLÁGYI településen: *Rieka* (275b).

A szintén szlovákok lakta Lupocs község helyneveinek lejegyzője (Kostyál Mihály jegyző) példásan válaszolt a kérdőív alábbi kérdésére: „6. Mit lehet tudni [...] a név eredetéről, értelméről, mindegyik nyelvű helynévre nézve?” Szinte valamennyi külterületnév szlovák nevének megadja az eredetét: „»*Na Topole*« azért neveztetik mert hajdan nyárfaberkek és bokrokból álló haraszt volt” (*topol'ový strom* 'nyárfa'); „»*Skalička*« csupa sziklas és köves ortvanyföldek” (*skala* 'szikla'); „»*Hruštini*« ezekföldek közt igen sok vadkörte vanak” (*hruška* 'körte'); „»*Pohansky Vrch*« [...] a nép ezt álítja hogy hajdan a Pogányok a ki ném akart Istenekhez térdet hajlani meggyílkolták” (*pohanský* 'pogány'); „»*Kozi chrbat*« onnan vette nevét mivel olyan mind egy *kecske háta*” (*kozi chrbat* 'kecske háta') (260a, 260b).

Málnapatakat VÁLYI ANDRÁS már a 18. század végén is „népes tót falu”-nak írta le (VÁLYI 1796–1799). Az 1864-es gyűjtésben a községi jegyző, Goldperger Kálmán fontosnak tartotta feljegyezni a település magyar és szlovák lakosai által használt névváltozatokat: „E falu részeinek előadása szerint a község *Málinecz* (: magyarul *Malnapataka* :) nevét, hogy a határban egykor sok Málna termett, és a patak is melly a helységet keresztül futja, szinte málnak közt eredvén mai napig *Malinow potok* (: *Malnapatak* nevet visel”) (262a). A jegyző tisztességgel megadja PESTY FRIGYES néveredetre vonatkozó

kérdésére a külterületnevek etimológiáját: „Hideg kút: tótul *Chladná*, hideg víztől kapta nevet”, „*Chmelna* – komlótol kapta nevit”, „*Lubenka* az ottani lakosok Szita kerekeket kiszítettek mely tótul Lub S onnan marad Lubena vagy Lubenka” (262b).

A magyar–szlovák kétnyelvű települések helyneveinek lejegyzésében gyakran bilingvis névalakok tűnnek fel. Ennek egyik esete az, amikor a tulajdonnév szlovák, míg a földrajzi köznévi magyar alakváltozatú; pl. *Peterczova szantó földek*, *Brlohe rét*, *Medokišna legelő*, *Szorcsinya rétség* (256b, Madácska); *chrast' cseple* (260b, Maskova) (a *cseple*, *cseplye* 'sarjadék erdő, bozótos' jelentésű régi magyar szó). Gyakran azonban a földrajzi köznevet is szlovák nyelven jelölik; pl. *Jančíkovska luka* (*lúka* 'rét'). A *vrch* 'hegy' jelentésű földrajzi köznévi előljárószós változatával sok külterületnevet alkottak Madácskán; pl. *Pod vrch*, *Pod vrch sz föld*, *Nad Vrch* (256b); vagy Lupocs községben: *Vinný Vrch* ('boros hegy') (254b).

4. Összegzés. PESTY FRIGYES nagyívű vállalkozásának, valamint az Akadémia és a Magyar Helytartótanács támogatásának köszönhetően az egykori Nógrád vármegye területéről 505 oldalnyi gyűjtött anyag maradt fenn, amely számos adatot szolgáltat a korabeli külterületnevekről. Ritkán belterületnevekkel is találkozunk az egyes települések leírásában. Losonc mezőváros lejegyzése például olyan gazdag, hogy az ismeretlen írrok a belterületnevek mellett még városi épületeket is bemutat, sőt a helybeliek szokásairól és kinézetéről is tudósít. A felhívásra érkezett anyag a 19. századi nógrádi települések helyneveinek rendkívül gazdag adatbázisa. A korpuszból az élőbeszédre utaló nyelvi formák, a nyelvjárási elemek, az etnikai csoportok együttéléséből adódó nyelvi interferenciák és a többnyelvűség adatolására, illetve az egykori nyelvi tájkép megrajzolására is lehetőségünk van. Tanulmányomban a legjellegzetesebb példák segítségével azt kívántam bemutatni, hogy egy eredendően névtani céllal készült gyűjtés a földrajzi nevek adatbázisán kívül akár történeti dialektológiai, helyesírás-történeti és történeti szociolingvisztikai vizsgálatok korpuszául is szolgálhat. Mivel a kéziratos szövegben a nemzetiségek együttélésének nyomait is fellelhetjük, illetve a lejegyző sok esetben a névanyagot nyelvhez és etnikumhoz köti, a gyűjtött anyagból a társadalomtörténet és a helytörténet is profitálhat.

Hivatkozott irodalom

- BENKŐ LORÁND 1957. *Magyar nyelvjárástörténet*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- BÁBA BARBARA – NEMES MAGDOLNA 2014. *Magyar földrajzi köznevek tára*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 32. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- CSÁKI ÁRPÁD szerk. 2012. *Pesty Frigyes helynévgyűjteménye 1864–1865. Székelyföld és térsége* 1. Országos Széchényi Könyvtár – Székely Nemzeti Múzeum, Budapest–Sepsiszentgyörgy.
- FÖLDI GÁBOR 2008. Egy 1841-ből származó Nógrád megyei nemesi összeírás dialektológiai vizsgálata. *Magyar Nyelvjárások* 46: 206–215.
- GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ 2007. *Nógrád vármegye nyelve a XVII. században*. Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 52. Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján.
- GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ 2022. *Fejezetek a palóc nyelvjárás történetéből az ómagyar kortól napjainkig*. Nógrád Megyei Önkormányzata – Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára, Salgótarján.
- IMRE SAMU 1971. *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- MIZSER LAJOS – SEBESTYÉN ZSOLT szerk. 2023a. *Máramaros vármegye*. Pesty Frigyes kéziratos helynévtára 1864. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- MIZSER LAJOS – SEBESTYÉN ZSOLT szerk. 2023b. *Közép-Szolnok vármegye*. Pesty Frigyes kéziratos helynévtára 1864. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- MIZSER LAJOS – SEBESTYÉN ZSOLT – KOVÁCS ANDRÁS szerk. 2023. *Kövár vidéke. Kraszna vármegye*. Pesty Frigyes kéziratos helynévtára 1864. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- MTsz. = SZINNYEI JÓZSEF, *Magyar tájszótár* 1–2. Hornyánszky, Budapest, 1893–1901.
- PAPP LÁSZLÓ – VÉGH JÓZSEF szerk. 1964. *Zala megye földrajzi nevei*. Zala Megye Tanácsának Végrehajtó Bizottsága, Zalaegerszeg.
- PESTY FRIGYES 1880. A helynevek és a történelem. In: PESTY FRIGYES szerk., *Értekezések a Történelmi Tudományok köréből* 8/1. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- PESTY FRIGYES 1888. *Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben*. Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest.
- PTsz. = TÓTH IMRE, *Palóc tájszótár*. Az Ipoly menti palóc tájszótár 2., javított, bővített kiadása. Nap Kiadó, Budapest, 2007.
- TÖRÖK GÁBOR 1964. *A Börzsöny-vidék nyelvjárástörténetének települési háttere*. Nyelvtudományi Értekezések 45. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- VÁLYI ANDRÁS 1796–1799. *Magyar országnak leírása* 1–3. A' Királyi Universitásnak betűivel, Buda.
- VÉGH JÓZSEF – PELLE BÉLÁNÉ – PAPP LÁSZLÓ 1970. *Heves megye földrajzi nevei 1. Az egri járás*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 125. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.

GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4688-8423>

Miskolci Egyetem

Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar

ENIKŐ GRÉCZI-ZSOLDOS, On the use of Frigyes Pesty's place-name collection of Nógrád County from the perspectives of historical dialectology and sociolinguistics

This paper examines the historical dialectological and sociolinguistic use of the Nógrád County place-name compilation collected between 1863 and 1865 at Frigyes Pesty's initiative. Frigyes Pesty, a pioneer in historical name geography, toponomastics and name etymologies, organised a collection of place names covering all settlements of Hungary. This manuscript of names constitutes a particularly rich database of geographical names of mid-19th-century Hungary. Hungarian National Toponym Registry Programme researchers have started publishing the manuscript based on standardised principles. During the philological work on the press publication of the place names of Nógrád County, a microlinguistic analysis was conducted. The results of this analysis are presented in this paper. On the one hand, the author discusses the connection of the scriptors to the Palóc dialect area and the possibility of reconstructing the former colloquial language use with the help of the registered toponyms. On the other hand, the author explores the bilingualism of the multi-ethnic (mostly Hungarian-Slovakian) villages of Nógrád County, as reflected in the place names.

Keywords: place names, dialectal phenomena, Palóc dialect, bilingualism, Hungarian place names, Slovakian place names, Nógrád county, Frigyes Pesty, collection of place names

A készülő Dunántúli történeti családnévtárról

Egy funkcionális-kognitív névtipológiai és névföldrajzi kutatás bemutatása

1. Bevezetés. Jelen tanulmány célja bemutatni a készülő Dunántúli történeti családnévtárat (DTCst.) annak jelenlegi állapotában, valamint a családnévtárhoz kapcsolódó funkcionális-kognitív névtipológiai és névföldrajzi kutatás eddigi eredményeit, a családnévtár felhasználási lehetőségeinek egy példáját. A kutatás az elmúlt évtizedek európai névkutatásának a nyelvi források sokoldalú, interdiszciplináris felhasználhatóságát biztosító és a technikai lehetőségekkel élő, innovatív szemléletet tükröző kutatásainak sorába illeszkedik. Sorra készülnek az olyan atlaszok és adatbázisok, amelyek egy-egy terület átfogó névtani kutatását teszik lehetővé (vö. N. FODOR – F. LÁNCZ 2011), akár szinkrón, akár diakrón tekintetben, legyen szó akár személynevekről, akár helynevekről. Igaz ez a Kárpát-medence területére is, ahol magyar névtani kezdeményezéseknek köszönhetően is kezdődtek ilyen jellegű kutatások és készülnek adatbázisok, névatlaszok.

Szinkrón tekintetben kiemelendő a VÖRÖS FERENC által a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatalának adatbázisa alapján készített, mai Magyarország családnévanyagát magába foglaló atlasza (2014, a kutatásra összefoglalóan I. VÖRÖS 2011), amely a mai országhatárokon belüli anyagot dolgozott fel. Ezzel szemben a diakrón szemléletű munkálatok már a teljes Kárpát-medencére kiterjedhettek. Itt említhető az 1720-as *Conscriptio Regnicolaris* országos adóösszeírás névlistáit feldolgozó, szintén VÖRÖS FERENC által készített Kárpát-medencei történeti családnévatlasz (VÖRÖS 2017), valamint az N. FODOR JÁNOS vezetésével az ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéken elkészült Történeti magyar családnévatlasz (TMCsA.), amely az 1715-ös összeírás mellett tartalmazza annak 1720-ban készített megismétlésének, valamint az Erdélyben 1713-ban és 1721–1722-ben lefolytatott adóösszeírásnak a névadatait is (I. N. FODOR – F. LÁNCZ 2011). Az utóbbi egy részlegesen szabad hozzáférésű, nyelvi és névtani elemzéssel kidolgozott alkorpuszsal, valamint ebből lekérdezéssel generálható térképekkel áll a laikus érdeklődők és kutatók rendelkezésére.

A következőkben először bemutatom a DTCst. létrehozásának célját, adatainak forrását és névtani, tipológiai kódolásának módját. A tanulmány második felében az adatbázis felhasználási lehetőségeinek egy példáját ismertetem: Győr vármegye magyar és német családnéveinek tipológiai elemzését és ennek a TMCsA. adatbázisából származó, hasonló szempont szerint feldolgozott teljes magyar és szász családnévanyaggal való összevetését végzem el.

2. A DTCst. célja. A DTCst. elsődleges célja a Dunántúl 18. század második feléből származó családnévanyagának névföldrajzi és funkcionális-motivációs szempontú tipológiai feldolgozását adni funkcionális kognitív nyelvészeti keretben.¹ Ezzel

¹ A névadásnak mint kognitív aktusnak az elméleti megközelítéséhez I. SLÍZ (2012), TÓTH (2016), RESZEGI (2022), HAUBER (2023: 176–177).

szorosan kapcsolódik a TMCsA. alapvető céljaihoz, annak 18. század első felére koncentráló adatbázisát szervesen kiegészíteni szándékozza. A TMCsA. adatai ugyanis a Kárpát-medencében a század folyamán lezajlott nagy migrációs hullámok előtti szinte utolsó pillanatok nyelvi-etnikai állapotát mutatják, míg a DTCst. adatai már e változások következményéről adnak számot.

A 16. századtól kezdve a háborús pusztítások jelentős népességcsökkenést eredményeztek a térségben, az elnéptelenedett területekre így egyrészt belső, másrészt az országhatáron kívülről befelé irányuló migráció indult el. E folyamatok jelentős változásokat hoztak a Kárpát-medence nyelvi és etnikai viszonyaiban. Egyrészt módosult a magyar nyelvterület belső nyelvjárási elrendeződése (főként az izoglosszavonalak elmosódásával és nyelvjárásilag kevert területek létrejöttével), másrészt az ezek közé ékelődő idegen nyelvszigetek létrejöttével, harmadrészt pedig a magyar nyelvterületnek idegen (német és szláv) nyelvterületekkel való határvonalának némi módosulásával, vagyis tulajdonképpen megalapozva a Kárpát-medence nyelvi, etnikai viszonyainak ma is ismert képét. A TMCsA. és a DTCst. adatbázisai együtt segíthetnek felfedni a migrációs útvonalak irányát, kiterjedését, amelyekre nincs egyéb, elegendő mennyiségű vagy minőségű (történeti) forrás, illetve a mai viszonyok másképp nehezen vagy nem megérthető névtani, dialektológiai jelenségeit.

A DTCst. önmagában elsősorban a magyar és a német családnevekre koncentrálna, azok nyelvi eredet szerinti és funkcionális-motivációs szempontú névtani kódolását adja a kutatás számára. Tekintve, hogy a magyar családnevek nem mutatnak annyi és olyan minőségű nyelvjárási különbséget, amely alapján izoglosszavonalakat és nyelvjárási területeket lehetne megrajzolni, e névanyag kapcsán az adatbázis nem nyelvjárásokról, hanem a névtípusok adott területen mutatkozó gyakorisága által kijelölt névjárásokról tud tájékoztatást adni (ennek kapcsán I. N. FODOR 2023). A német családnevek esetében ugyanakkor mind a nyelvjárási, mind az egyéb névtani elemzésre lehetőséget biztosít az adatbázis, hiszen a 18. századi migrációs hullámmal a meglévő három nagy német tömb mellé (a nyugati határsáv őshonos németsege [I. HUTTERER 1969, 1991], a felvidéki, szepesi szászok és az erdélyi szászok [I. KMTL. 618, ZIMMERMANN 2005: 125, CZIRÁKI 2006: 11, I. még KLEIN 1963]) újabb két tömb alakult ki (a Dunántúli-középhegység és az ún. Sváb Törökország a Dél-Dunántúlon; HUTTERER 1973: 97–98, SZILÁGYI-KÓSA 2011: 41–43, KRAUSS 2016: 10–11, a betelepülés folyamatára I. még KAINDL 1907–1911, SCHILLING 1928, MANHERZ szerk. 1998). Ezek a különböző időkben betelepült német közösségek különböző és sokszor kevert nyelvjárásokat beszéltek, különböző intenzitású kapcsolatot tartottak fent az összefüggő német és magyar nyelvterülettel, családneveik különböző időkben, helyeken, kulturális és nyelvi hatásokra alakultak ki. Ennélfogva a DTCst. a TMCsA.-t kiegészítve képes lesz átfogó képet adni a 18. századi Kárpát-medence német kisebbségének nyelvi, névtani viszonyairól, így nemcsak a magyar, hanem a német névkutatás számára is értékes adatbázisként épül.

3. A DTCst. adatainak forrása. Ahogy a TMCsA. alapkorpuszának összeállítása kapcsán N. FODOR és F. LÁNCZ kifejtette, „a történeti jellegű vizsgálatok elindításához – az összevetetőség érdekét is szem előtt tartva – olyan egységes korpusz összeállítása kívánatos, amely a leginkább reprezentálni tudja a családnevek sajátosságait” (N. FODOR – F. LÁNCZ 2011: 178). A DTCst. fentebb felvázolt céljainak megvalósítása érdekében tehát olyan forrásanyagra volt szükség, amely időben a legközelebb keletkezett a

18. századi migrációs hullámok lezajlásához, annak érdekében, hogy a frissen át- vagy betelepültek első vagy második generációját érje tetten. Így még a lehetséges nyelvi/nyelvjárási vagy kulturális/etnikai asszimiláció elindulása előtti időszakot tudja megjeleníteni. Emellett – éppen az összevethetőség érdekében – a forrásnak feltétlenül hasonlítania kell a TMCsA. forrására, vagyis az ország lehetőleg egész területét le kell fednie, közel egységes formában.

Ugyan a Conscriptio Regnicolarishoz hasonló, a teljes országra kiterjedő adóösszeírás a 18. század második felében nem született, egy, a legnépesebb társadalmi csoportra, a jobbágságra és zsellérségre irányuló, Mária Terézia által elrendelt urbárium elkészült 1767–1774 között a Magyar Királyság 43 vármegyéjében. A rendezés alól Erdély a sajátos közigazgatási és jogi helyzetben lévő lakossága miatt maradt ki.

A Magyar Nemzeti Levéltárban őrzött 352 iratsomó tartalmazza az úrbérendezés szolgáló megelőző összeírások dokumentumait: a jobbágságnak feltett ún. 9 kérdőpontra adott válaszait, az új állapotokat rögzítő urbáriumot és az úrbéri tabellákat (FELHŐ 1957: 200), rajtuk az úrbéri kötelezettségekkel rendelkező jobbágyok névvel, helységenként feljegyezve. A dokumentumok szinte hiánytalanul fennmaradtak napjainkig, és ma már digitálisan is elérhetők.² Mindezeknek köszönhetően ez a hatalmas adatmennyiségű anyag kivételesen értékes és egységessége miatt kutatási célokra jól használható információforrást jelent a történettudomány, a nyelvtudomány, a történeti gazdaságtudomány, a politikatörténet, a szociográfia stb. számára.

Az úrbérendezés kivételes jelentősége többek között (l. még WELLMANN 1967) abban rejlik, hogy azon a nyelven kellett történnie, amelyet az adott helységben a többségi lakosság használt (LICHTNECKERT 2007: 10). Ennélfogva a tabellák névlistáinak elkészítése, a nevek és egyéb adatok kikérdezése a kikérdezett személyek jelenlétében és nyelvén zajlott, feljegyzésük latin vagy gót betűkkel, előnyomtatott, magyar, német vagy szláv nyelvű ívekre történt. Emellett az összeírást végző személyek az adott vármegyéből származtak, így nemcsak az adott nyelvet, de a nyelvjárást is ismerhették. Emiatt a család- és keresztnévek, valamint egyéb névkiegészítők (pl. *ifjabb, öregebb, felső* és *alsó*) – a legtöbb esetben – változatlan nyelvi, nyelvjárási formában szerepelnek. A keresztnévek eredeti nyelven való megtartása, tehát az, hogy nem cserélték le őket a latin megfelelőikre, és az, hogy az urbárium és a tabellák az adott település nyelvén lettek nyomtatva és kitöltve, lehetőséget biztosít arra, hogy a névviseelőket megfelelő biztonsággal nyelvhez és akár etnikumhoz is kössük, amire a korábbi országos összeírások nem voltak alkalmasak (vö. N. FODOR 2011: 100).

Ugyanakkor az urbárium dokumentumai vármegyéenként eltérőek lehetnek a földbirtokos nemességnek Bécshez fűződő viszonyától függően (l. pl. FELHŐ 1970, TÓTH P. 1991), ami miatt hiába az urbárium egységes törvényi szabályozása, minden vármegye külön metódust kíván meg, a névadatok feldolgozása, kiértékelése során mindig figyelembe véve a politikai körülményeket (l. HAUBER megj. e.).

A DTCst. az urbárium teljes anyagából a Dunántúl területére vonatkozó részt fogja magába foglalni; a kutatás jelenlegi, 2025-ig tartó szakaszában az észak-dunántúli vármegyék anyagának feldolgozása fog megtörténni. Ez hozzávetőlegesen 60 ezer személynév-névadatos korpuszt fog kitenni, amelyből jelenleg öt vármegye (Sopron [9555],

² <https://www.hungaricana.hu/hu/adatbazisok/maria-terezia-urberi-tabellai/> (2024. 05. 15.)

Moson [6033], Győr [4917], Veszprém [7545], Komárom [4554] és Vas [9032]) feldolgozása készült el, így az adatbázis jelenleg 51 636 személynévadatot tartalmaz. A tabellák átírt névadataihoz rendelve egyéb adatok is az adatbázisban szerepelnek: a vármegye neve és egyedi kódja, az érintett település szintén egyedi kódjával, az összeírás évszáma, nyelve és a lejegyzés ábcéje, valamint az összeíró neve.

Bár az egyéb jogállású lakosság kimaradt az összeírásból, ez nem jelenti, hogy az adatbázis hiányos lenne, hiszen a DTCst. kitűzött céljainak maradéktalanul megfelel: az újonnan beköltözött lakosság többségében ugyanis az urbáriumban összeírt, földesúri adót is fizető társadalmi csoportba tartozott.³ Az úrbéri rendezésben nem érintett, így a DTCst. adatbázisában nem szereplő, a migráció nyelvi és etnikai következményei által kevésbé befolyásolt egyéb adófizető népesség, például a városi polgárság vagy az erdélyi szászok családnévanyaga kapcsán pedig a TMCsA. adatbázisára lehet támaszkodni a különböző csoportok névanyagának összevetéséhez akkor is, ha a Conscriptio Regnicolaris és az urbárium ideje között eltelt fél évszázad.

4. A DTCst. elemzett adatbázisa. A DTCst. nemcsak az urbáriumból származó nyers adatokat, hanem azok nyelvi, nyelvjárási és névtani kódolását is tartalmazza, vagyis a családnévekre vonatkozóan elemzett adatbázis. Tartalmazza az átírt keresztnéveket is, de ezek nem kapnak se nyelvi, nyelvjárási, se névtani kódot. A családnévek teljes anyagát kódolom nyelvi eredet szerint, a további névtani annotálás azonban már csak a magyar és a német eredetű családnévek esetében történik meg. A szláv családnévek a keresztnévekhez hasonlóan tehát a további vizsgálatokból kimaradnak, de e pontig való feldolgozásuk már lehetővé teszi, hogy a későbbiekben névtani kutatás tárgyává váljanak.

A magyar és a német családnévek lemmatizálásakor – mind a közszoí, mind a tulajdonnévi eredetű családnévek esetén – a köznyelvi alak a lemma, s a valódi tájszavak esetén is az írott köznyelv helyesírási szabályait követem. A családnévek további kódolása funkcionális-kognitív nyelvszemléleti alapon történik, funkcionális-motivációs osztályozással. Az alkalmazott tipológia alapját az N. FODOR JÁNOS (2010: 74) által a természetes magyar családnévanyagra kidolgozott és a TMCsA. adatainak elemzésekor is alkalmazott, valamint a KONRAD KUNZE (2003) által a mai németországi családnévanyagra létrehozott osztályozások adták. Amellett, hogy a TMCsA. adatbázisához való kapcsolódásnak és a két adatbázis összevethetőségének érdekében szükségeszerű az adatok azonos szempontok szerinti elemzése, e két tipológiára való támaszkodás oka, hogy olyan többszintes, a névadás lehetséges motivációit, vagyis a névfunkciókat leírni szándékozó osztályozást jelentenek (l. HAUBER 2023: 176–177), amely kevés, jól körülhatárolható, mégis tág fő kategóriával működik. Ezek rugalmasan árnymalhatók alkategóriákkal, az éppen vizsgált névanyag és kutatási kérdés kívánalmainak megfelelően: így az osztályozások legfelsőbb szintjének különösebb változtatása nélkül volt lehetséges a bizonyos pontokon, példának okáért a népnévi eredetű családnévek osztályozásában hagyományosan

³ Előfordult ugyanakkor, hogy egyes újratelepült falvak visszautasították az új urbáriumot, mivel a földesúrral kötött eredeti megállapodásuk kedvezőbb feltételeket biztosított számukra (LICHTNECKERT 2007: 15), emiatt pedig e településekről jellemzően nem állnak rendelkezésre névlisták.

eltérő magyar és német (és általánosságban véve nyugat-európai) névtani szemlélet összeegyeztetése (l. pl. SZILÁGYI-KÓSA 2010; FARKAS 2013, 2015, 2016a, 2016b, 2018).⁴

A DTCst. családnévadatainak elemzésekor a fent említett két szerző osztályozására alapozva a következő funkcionális-motivációs tipológiát alkalmazom:

1. Az elnevezettnek a névközösségen belüli prototipikus tulajdonsághoz fűződő viszonyára utaló családnevek.⁵ Ide tartoznak a külső és belső tulajdonságjegyek (pl. *Groß* 'nagy', *Fodor*, *Lang* 'hosszú', *Nase* 'orr', *Fületlen*, *Púpos*, *Bart* 'szakáll', *Schwarz* 'fekete', *Edel* 'nemes', *Geier* 'kapzsi, falánk', *Gutmann* 'jóember', *Hase* 'nyúl', *Hunger* 'éhség', *Troll* 'ügyetlen, durva', *Ördög*), a járásmód és a szokásos cselekvések (pl. *Sánta*, *Ballagó*, *Pipás*), a szavajárás (pl. *Mondom*, *Fertig* 'kész'), az életkor (pl. *Alt* 'idős', *Agg*) és valaminek a birtoklása (pl. *Kecskés*, *Diós*).

2. Az elnevezettnek valamely más személyhez, személyek csoportjához fűződő viszonyára utaló családnevek. Ide tartozik a valamely (férfi vagy női) felmenőhöz (pl. *Brandl*, *Sára*, *Hermann*, *Lutsch*, *Beckers*, *Ferenci*, *Apa*, *Vő*, *Bruder* 'testvér'), valamely más személyhez (pl. *Király*, *Kaiser* 'császár', *Herceg*, *Herzog* 'herceg', *Graf* 'gróf', *Vajda*, *Pap*, *Bischof* 'püspök'), illetve valamely embercsoporthoz fűződő (etnikai vagy egyéb) viszony (pl. *Tót*, *Oláh*, *Rác*, *Horvát*, *Székely*, *Hajdú*, *Lengyel*, *Görög*).

3. Az elnevezettnek a névközösség társadalomszervezetéhez fűződő viszonyára utaló családnevek. Ide tartozik a foglalkozás (pl. *Juhász*, *Schmied* 'kovács', *Jäger* 'vadász', *Varró*, *Bauer* 'földműves', *Metzger* 'mészáros'), valamint a foglalkozással kapcsolatos tárgy, eszköz, alapanyag, végtermék, zsákmány (pl. *Vas*, *Kerék*, *Forgács*, *Hammer* 'kalapács', *Beer* 'sör', *Kapp* 'sapka', *Fuchs* 'róka') és a foglalkozással kapcsolatos tevékenység, tulajdonság (pl. *Springindschmitten* [*< (ich) spring(e) in die Schmiede* 'beugrom a kovácsműhelybe']), méltóság, tisztség (pl. *Fónagy*, *Esküdt*, *Kirchner* 'sekrestyés', *Richter* 'bíró'), társadalmi állás (*Frei* 'szabad', *Pór*), vagyoni helyzet (*Hatökrű*, *Pénzes*, *Reich* 'gazdag'), családi állapot (*Özvegy*, *Házas*).

4. Az elnevezettnek valamely helyhez fűződő viszonyára utaló családnevek. Ide tartozik a kisebb vagy nagyobb térbeli elmozdulással járó földrajzi származásra (pl. *Szakony*, *Basler*, *Felber*, *Föti*, *Hall*, *Heim*, *Almási*, *Bécsi*, *Eisinger*; *Böhmen* 'cseh', *Unger* 'magyar', *Bayer* 'bajor', *Sachse* 'szász', *Alföldi*, *Erdélyi*, *Bihari*) és lakóhelyre

⁴ E nevek esetében az eltérő osztályozás oka, hogy az eltérő nyelv- és névközösségek eltérő nézőpontból konstruálták meg az elnevezett személy származására vonatkozó ismereteiket, a motivációs névtipológiai vizsgálatok pedig e kognitív folyamatot igyekeztek mindig is megragadni. A magyarral ellentétben ugyanis a német családnevek az elnevezettnek nem annyira egy népcsoportozáshoz, mint inkább ahhoz a földrajzi területhez való viszonyára utalnak, ahol az adott népcsoport lakott, illetve az adott népcsoport nyelvét vagy nyelvváltozatát beszélték (vö. HIRT 1909: 313, K DFA. 307). Ezért kerülnek hagyományosan a származásra utaló családnevek (*Herkunfts-namen*) kategóriájába az egyéb földrajzi származásra utaló családnevekkel együtt, míg a magyar osztályozások hagyományosan saját kategóriát tartanak fenn a néppel, népcsoporttal való kapcsolatra utaló nevek számára.

⁵ A névközösségen belüli egyén ide tartozó tulajdonságai a névközösségen belül prototipikusnak tekintett tulajdonságjegyekhez való viszonyában észlelődnek és dolgozódnak fel a névadó (közösség) elméjében (l. HOFFMANN 2012: 17, SLÍZ 2012: 286, TOLCSVAI NAGY 2017: 47.)

utalás (pl. *Mező, Faluvégi, Tisza, Bach* 'patak', *Gasser* 'utcai', *Steiner* 'kövi', *Berger* 'hegyi', *Zuderhell* [*< zu der Hell* 'a tisztásra'], *Gruber* 'völgyi', *Imhof* 'udvarban', *Altenhof* [*zum alten Hof* 'fogadó] a régi udvarhoz').

5. Az elnevezettnek valamely körülményhez fűződő viszonyára utaló családnevek.⁶ Ide tartozik a fizikai entitáshoz (pl. *Kocka, Kincs, Oskola, Bokréta, Retich* 'reték', *Sárgarépa*) vagy eseményhez (pl. *Papverő, Szombat, Tűz, Ünnepe, Nacht* 'éj', *Wiewasser* 'szentelt víz') való viszonyra utalás.

Mivel a névadás kognitív folyamatainak feltárásához, a névadó és névhasználó közösség pszichológiai, világlátási sajátosságainak megértéséhez nem az egyedül lehetséges névadási motivációk megtalálása, hanem minden, az adott névközösség esetében szóba jöhető motivációnak a feltárása szükséges, a DTCst. adatbázisában a családnévadatokat, amennyiben indokolt, több névtípusba is besorolom. Az adatok elemzése ugyanakkor lehetséges csak a legvalószínűbb motiváció kiválasztásával is (az egyes és többes besorolású osztályozás eredményének különbségeire l. N. FODOR 2010: 91–103).

5. Mutatvány a DTCst. kutatási anyagából: Győr vármegye magyar és német családneveinek tipológiai elemzése. A továbbiakban a DTCst.-hez kötődő kutatásnak és az adatbázis felhasználási lehetőségeinek egy kis szeletét mutatom be. Áttekintem a különböző nyelvi eredetű családnevek arányát Győr vármegye teljes családnévanyagában, valamint az egyes motivációs névtípusok arányát a magyar és a német eredetű családnévanyagban. A magyar adatokat összevetem a Kárpát-medence 18. század eleji (1720–1722) teljes magyar anyagával, a német adatokat pedig a 12. században betelepült erdélyi szászok 18. század eleji (1721–1722. évi) családnéveivel, amelyek a rajnai frank nyelvjáráshoz tartoznak, de már a magyar nyelvterületen alakultak ki (erre l. HAUBER 2023: 180). A referenciának használt családnévanyagok a TMCsA. adatbázisából származnak.

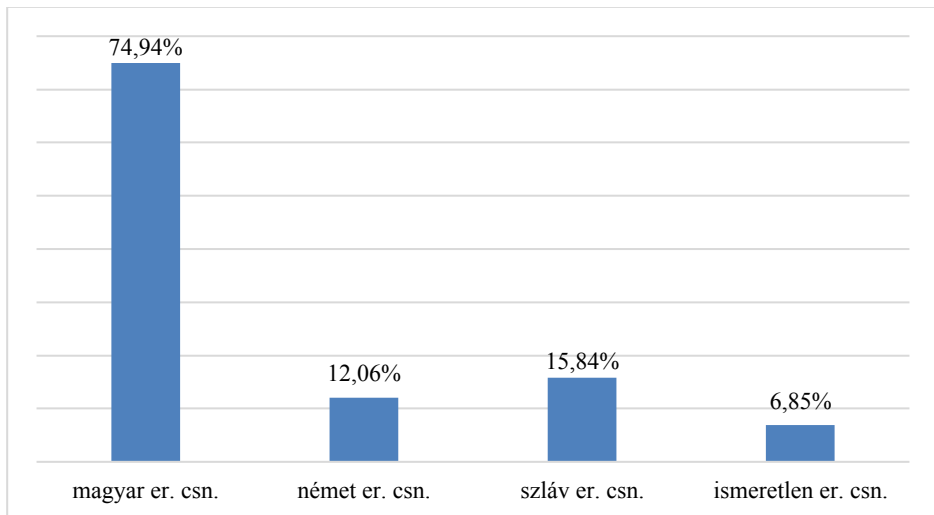
5.1. A vármegye családneveinek nyelvi eredet szerinti megoszlása. A vármegye tabelláinak feldolgozása után 4917 családnévadatot dolgoztam, amelyek nyelvi eredet szerinti megoszlását az 1. ábra mutatja: 3685 (74,94%) magyar eredetű, 780 (15,84%) szláv eredetű és 593 (12,06%) német eredetű, 337 (6,85%) pedig egyelőre ismeretlen eredetű. Bizonyos családnevek esetében a nyelvi eredet megállapítása bizonytalan, ha a közszó, amelyből a családnév létrejött, idegen nyelvből került a magyar nyelvbe. Ekkor ugyanis nem lehet biztosan megállapítani, hogy a családnév az átvett közszóból alakult-e ki már a magyar nyelvben, vagy még az idegen nyelvben jött-e létre. Ebben az esetben támpontot jelenthet az adott település névanyaga, ugyanis ha a településen nagyrészt magyar eredetű családnevek fordulnak elő, akkor sokkal valószínűbb, hogy a magyar nyelvben létrejött családnévről beszélhetünk. Ha azonban vegyes lakosságú településsel van dolgunk, a nyelvi eredet egyértelmű azonosítása kevésbé lehetséges (vö. N. FODOR 2018a: 60, 2018b: 39–40).

⁶ A kategória kapcsán l. N. FODOR (2010: 79).

A magyar nyelv például a *pintér* foglalkozásnevet a felnémetből vette át, még jóval a családnevek kialakulásának ideje előtt (vö. EWUng., ÚESZWeb.). Így a magyar *Pintér* és a nyelvjárási *Pinter* alakban megjelenő német *Binder* ('bognár') családnév esetében át kellett tekinteni az adott település névanyagát a nyelvi eredet megállapításához, amely azonban a legtöbb esetben így sem volt lehetséges. Kispéc falu tabelláján például e családnéven kívül nem szerepel más német nyelvi eredetű, így a családnév inkább tekinthető magyarnak. Ellenben Révfalu tabelláin e családnéven kívül további 112 családnév volt biztosan német nyelvi eredetűként azonosítható, 115 pedig magyar nyelvi eredetűként, tehát a *Pintér/Pinter* nyelvi eredete nem dönthető el egyértelműen e település esetében. A szláv nyelvekből átvett közszavakból keletkezett családnevek, például a *Takács*, *Kovács* esetében a kérdés azonos módszer alapján volt eldönthető vagy maradt eldönthetetlen; az utóbbi esetekben mindkét lehetséges nyelvi eredetet feltüntettem.

Az 1. ábrán látható a magyar eredetű családnevek egyértelmű többsége a vármegyében. Az anyag csaknem 75%-át teszik ki, így az idegen eredetű családnevek ennél jóval kisebb arányt képviselnek. Mindez megfelel a történeti adatok tanúságának: a vármegyében a háborúk következtében megtizedelt lakosságú falvakba főként belső migráció irányult, és elsősorban magyarok érkeztek az ország sűrűbben lakott területeiről; német és szláv telepések csekélyebb számban jöttek (FELHŐ 1970: 116, vö. MANHERZ szerk. 1998).

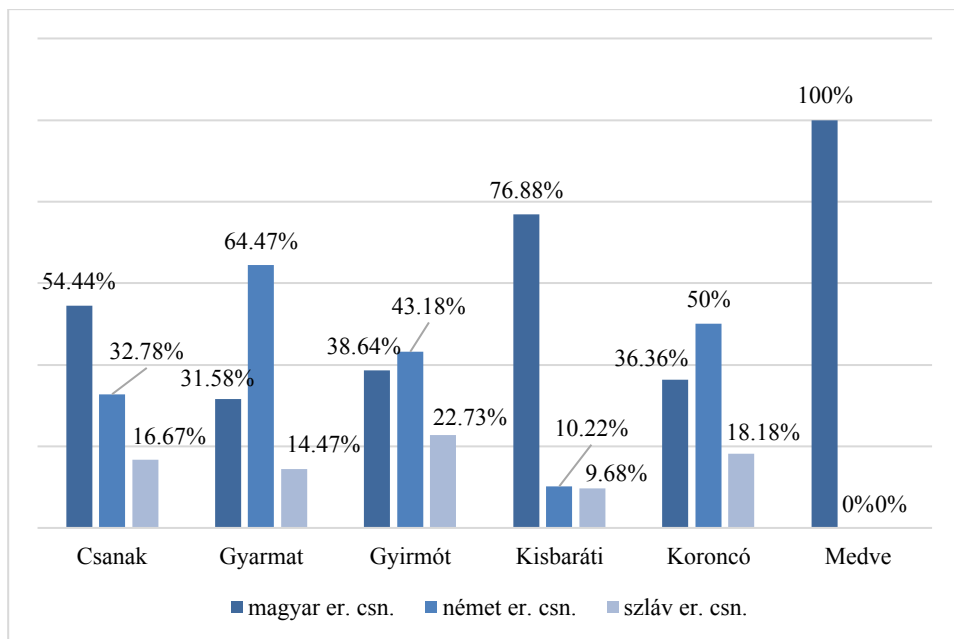
1. ábra: A családnevek nyelvi eredet szerinti megoszlása Győr vármegyében (1768–1770)



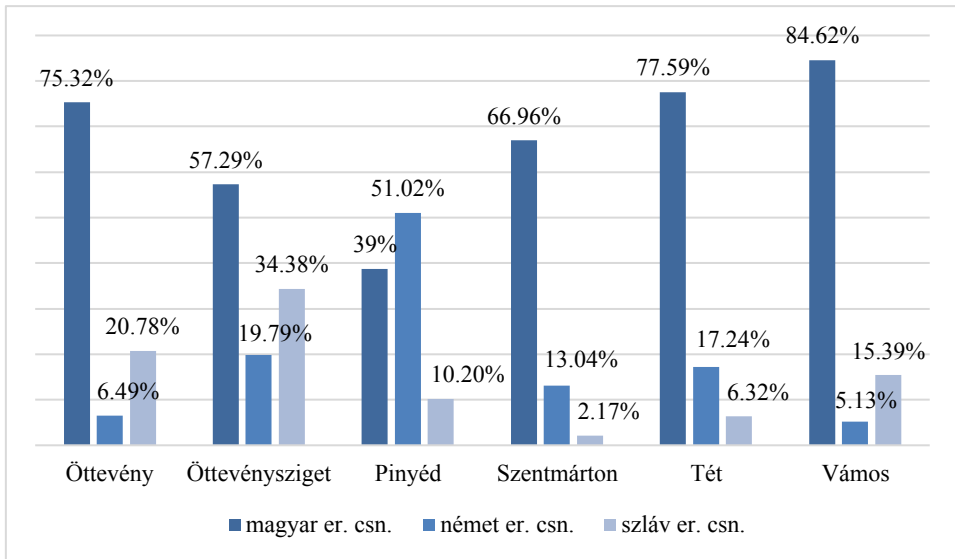
A családnevek nyelvi eredetének kapcsán érdemes közelebbről megnézni, hogyan alakul a nevek nyelvi eredet szerinti megoszlása azokon a településeken, amelyekre a

18. században német telepesek érkeztek (I. FELHŐ 1970: 116, MANHERZ szerk. 1998), illetve amelyek a Lexicon Locorum (LexLoc.) 1773. évi adatai alapján német nyelvűek voltak, vagyis többségében német lakosságúak lehettek a század második felében. A tizenkét érintett település adatait a 2. és 3. ábra mutatja. A tizenkét településből mindössze Medve falu tabelláján nem szerepel német családnév. Csanak, Gyarmat, Gyirmót, Kisbaráti, Koroncó, Öttevény, Öttevénytziget, Pinyéd, Szentmárton, Tét és Vámos falvakban viszont találunk német eredetű családneveket, ami azt mutatja, hogy az úrbérendezés idejéig biztosan települtek ide németek. Német nyelvű tabella azonban nincs egyetlen településről sem, ami nem meglepő, ha megnézzük, hogy mindössze három településen, Gyarmat, Pinyéd és Koroncó falvakban vannak többségben a német eredetű családnevek a tabellák tanúsága szerint; a többi településen e nevek aránya nem éri el az 50%-ot. Mindezek alapján feltételezhető lenne, hogy az ide települt németesség többsége az úrbérendezésig ezen a három településen is asszimilálódott, és beolvadt a magyarságba. Ám a Lexicon Locorum Pinyéd falut is német nyelvűként tünteti fel; ott 51% a német családnevek aránya. Ez azt engedí feltételezni, hogy a többségben lévő németesség a 18. század végén még megőrizte a nyelvét. Ennek ellenére az úrbérendezés magyar nyelven történt, aminek háttérben talán a vármegyének az úrbérendezéssel szembeni ellenállása lehetett (I. FELHŐ 1970: 117).

2. ábra: A családnevek nyelvi eredet szerinti megoszlása a német lakosságú falvakban Győr vármegyében I. (1768–1770)



3. ábra: A családnevek nyelvi eredet szerinti megoszlása a német lakosságú falvakban Győr vármegyében II. (1768–1770)



5.2. A vármegye leggyakoribb családneveinek tipológiai elemzése. Az 1. ábra adatainak megfelelően a vármegye teljes anyagának tíz leggyakoribb családneve között csak magyar nyelvi eredetű nevek szerepelnek. Ha megnézzük a névadás alapját e családnevek esetében, a következőket találjuk: személyek valamely csoportjához fűződő viszony; névközösségen belüli prototipikus tulajdonsághoz fűződő viszony; a névközösség társadalomszervezetéhez fűződő viszony. A családnevek névadási típusát a nevek mögött zárójelben adom meg: 1. *Horvát* (személyek valamely csoportjához fűződő viszony), 2. *Szabó* (a névközösség társadalomszervezetéhez fűződő viszony), 3. *Tót* (személyek valamely csoportjához fűződő viszony), 4. *Német* (személyek valamely csoportjához fűződő viszony), 5. *Varga* (a névközösség társadalomszervezetéhez fűződő viszony), 6. *Kovács* (a névközösség társadalomszervezetéhez fűződő viszony), 7. *Takács* (a névközösség társadalomszervezetéhez fűződő viszony), 8. *Nagy* (névközösségen belüli prototipikus tulajdonsághoz fűződő viszony), 9. *Molnár* (a névközösség társadalomszervezetéhez fűződő viszony), 10. *Kis* (névközösségen belüli prototipikus tulajdonsághoz fűződő viszony).

A tízes lista önmagában fontos információkkal szolgál a névközösségről. A tíz leggyakoribb névből öt a névviselőnek a névközösség társadalomszervezetéhez fűződő viszonyára utal, közelebről a névviselő foglalkozására utaló családnevek típusához tartozik. A családnevekben megörződött foglalkozások a családnevek kialakulási idejének aktuális technikai, gazdasági és társadalmi fejlettségét mutatják (GULYÁS 2008: 437, 2009: 54; l. még SZÉKELY 1967, 1970; SLÍZ 2016). Az ebbe a típusba tartozó leggyakoribb magyar családneveknek alapul szolgáló foglalkozásnevek, így a *szabó*, a *varga*, a *kovács* és a *molnár* mind olyan mesterségeket jelölnek, amelyek létfontosságúak voltak a népesség számára a mindennapi életben, így a legtöbb településen többnyire megtalálhatók voltak.

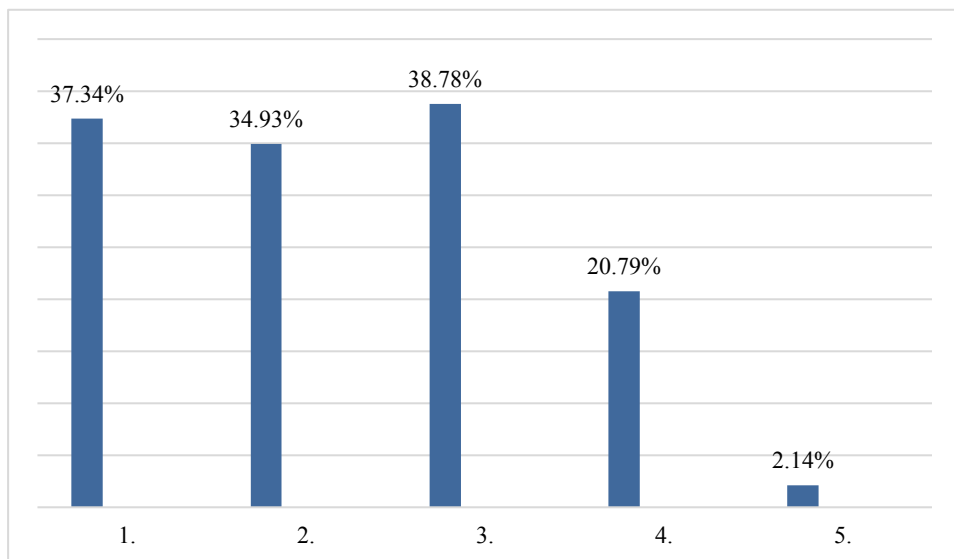
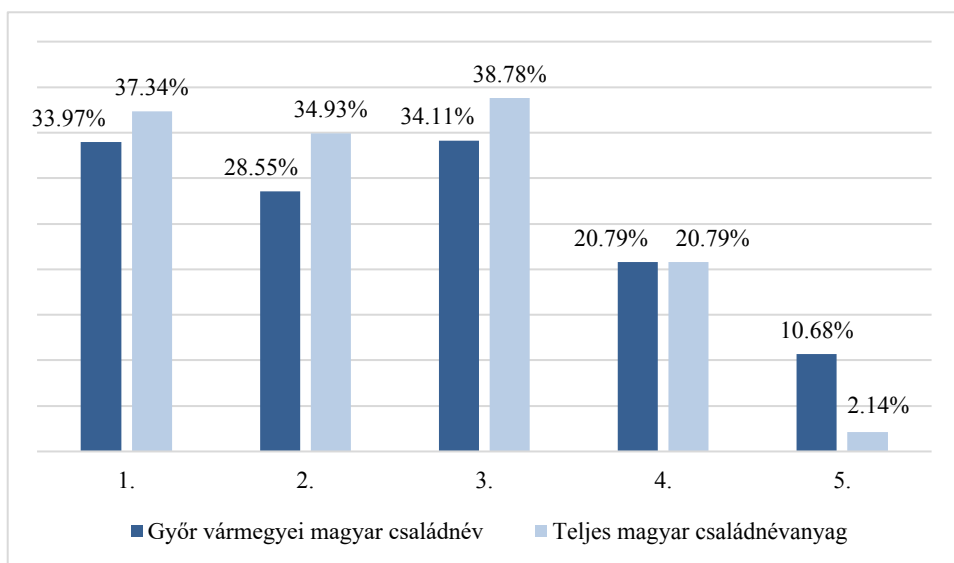
Az első, harmadik és negyedik helyen, tehát az öt leggyakoribb név között három olyan szerepel, amely a névviselőnek valamely népcsoporthoz fűződő viszonyára utal. Ugyan „a nép- és népcsoportnevekből keletkezett családnevek a történeti magyar eredetű családnévanyagban mindössze néhány tucatnyi különböző nevet jelentenek, a névanyagnak legfeljebb fél százalékát képviselve”, megterheltségük annál jóval nagyobb (FARKAS 2013: 125). Az itt szereplő *Horvát*, *Tót* és *Német* családnevek utalnak a vármegyébe a középkortól a 18. század közepéig betelepült szláv és német etnikumokra, illetve e betelepülők nagy számára. Emellett e nevek nyelvi eredetét tekintve azt is biztosra vehetjük, hogy a Győr vármegyébe újonnan érkezettek nem elnéptelenedett területen és nem egy tömbben telepedtek meg, hanem nagyobb számú magyar lakosság közé, hiszen így válhatott etnikai eredetük olyan szaliens tulajdonsággá, amely egyértelműen tudta azonosítani őket, és így a névadás alapjául szolgálhatott a névadó közösség számára. E közösség pedig szükségszerűen magyar volt, hiszen csak így kaphattak az elnevezettek magyar nyelvi eredetű nevet.

A tízes lista nyolcadik és tizedik helyén a *Nagy* és a *Kis* családnév áll, amelyek az elnevezettnek a névközösségen belüli prototipikus tulajdonsághoz fűződő viszonyára utalnak, méghozzá a lehető legkönnyebben hozzáférhető, inherens tulajdonságokra: testalkatra, testméretre vagy néhány esetben életkorra. A két név közel azonos gyakorisága nem mondható véletlennek, hiszen a névadás mindkét esetben a prototipikalitás alapján történt: az elnevezett személy testalkatát a névközösségben prototipikushoz vagy éppen egymáshoz mérve. Az utóbbi különösen elképzelhető, amennyiben a nevek életkorra utalnak, így a két név akár egyszerre is keletkezhetett a névközösségben.

5.3. A vármegye magyar családneveinek tipológiai elemzése. A magyar családnevek fő típusok szerinti megoszlását a vármegye teljes anyagában a 4. ábra mutatja.⁷ Az egyes típusok gyakoriságában az elnevezettnek valamely helyhez (4.) és valamely körülményhez fűződő (5.) viszonyára utaló családnevek esetében látszik markáns eltérés. Az utóbbi típus kifejezetten ritkának mondható, mindössze alig több mint 2%-át jelenti a teljes névanyagnak. A jelenléte ugyanakkor már bizonyítja, hogy a névséma ismert volt a vármegye magyar nyelvhasználói számára; egyéni begyakoroltságát és névközösségbeli konvencionalizálódottságát tekintve azonban jelentősége elhanyagolhatónak mondható. Ennél jóval gyakoribb típust jelent az elnevezettnek valamely helyhez való viszonya (4.), amely esetében a névadás alapja az elnevezett földrajzi származása vagy lakóhelye. Ez a névadási alapmodell is elmarad azonban a többitől, csak a nevek nagyjából 21%-ánál játszott szerepet.

Az első három leggyakoribb típus között viszont már nem találunk kiugró különbségeket: mindhárom 35–40% körül mozog. Ez alapján elmondható, hogy a Győr vármegyei névközösségekben mindhárom névadási séma közel azonos mértékben volt ismert és használt a névadás során. A leggyakoribb a maga 38,78%-ával az elnevezettnek a névközösség társadalomszervezetéhez fűződő valamely viszonyát megnevező típus (3.), ezen belül is az elnevezett foglalkozására utaló családnevek vannak többségben. Ennek hátterében az állhat, hogy a jobbágyság körében tipikus földműveléstől eltérő, a névközösség egészének szempontjából létfontosságú mesterségek ismerete, művelése alkalmas volt az elnevezett azonosítására, a közösség többi tagjától való megkülönböztetésre (a 18–19. század folyamán keletkezett ragadványnevek kapcsán I. HAUBER 2020). A második leggyakoribb típust az elnevezettnek a névközösségen belüli prototipikus tulajdonsághoz fűződő viszonyára utaló családnevek (1.) jelentik, 37,34%-kal, majd következnek az elnevezettnek valamely más személyhez vagy népcsoporthoz való viszonyára utaló (2.) családnevek, csaknem 35%-kal.

⁷ Az ábrán számmal jelölt kategóriák megnevezését és magyarázatát l. a 4. pont alatt.

4. ábra: A magyar családnevek fő típusok szerinti megoszlása Győr vármegyében (1768–1770)**5. ábra:** A Győr vármegyei magyar családnevek (1768–1770) és a teljes magyar családnévanyag (1720–1722; forrás: TMCsA.) fő típusok szerinti megoszlása

Összevetve a Győr vármegyei magyar családnévanyagot a TMCsA. adatbázisa által tartalmazott, a 18. század első feléből származó teljes magyar családnévanyaggal (l. 5. ábra)

látható, hogy a Győr vármegyei anyag szinte tökéletesen reprezentálja a teljes magyar anyag topológiai sajátosságait: az egyes névtípusok gyakorisága szinte azonos bennük. Az elnevezettnek valamely földrajzi helyhez fűződő viszonyára utaló családnevek típusa (4.) pontosan ugyanakkora arányt képvisel mindkét anyagban (20,79%), a három leggyakoribb típus (az elnevezettnek a névközösségen belüli prototipikus tulajdonsághoz (1.), más személyhez vagy személyek csoportjához (2.), illetőleg a névközösség társadalomszervezetéhez fűződő viszonyára (3.) utaló családnevek típusa) esetében pedig mindössze néhány százalékpontnyi eltérés látható az arányszámokban (1. típus: 37,34% vs. 33,97%, 2. típus: 34,93% vs. 28,55%, 3. típus: 38,78% vs. 34,11%). Ez is abból fakadhat, hogy az elnevezettnek valamely, világbeli körülményhez fűződő viszonyára utaló családnevek típusa (5.) a teljes magyar családnévanyagban lényegesen nagyobb arányt képvisel (10,68%), mint a Győr vármegyei anyagban (2,14%), a többi névtípus gyakorisága pedig ezért lehet alacsonyabb.

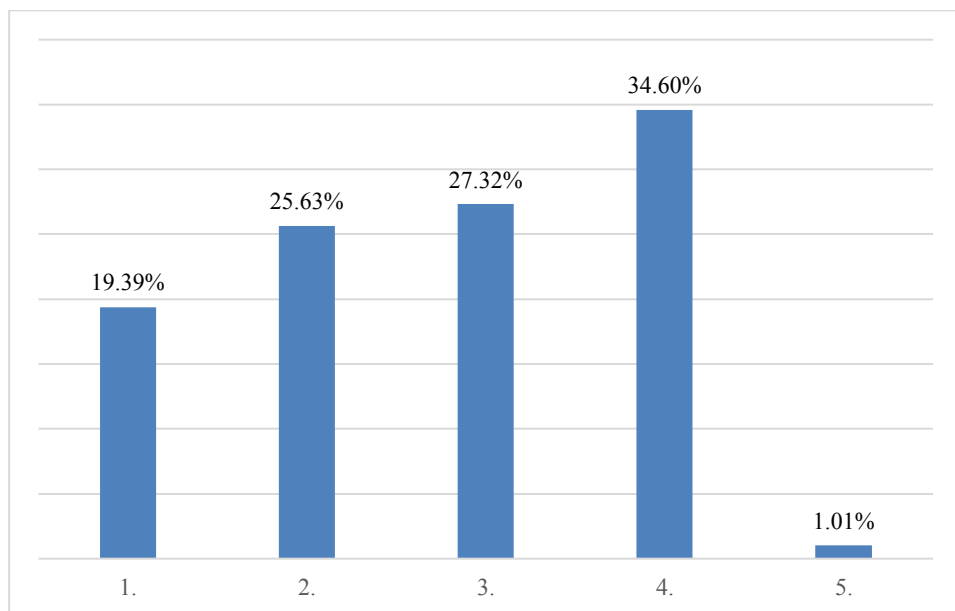
5.4. A vármegye német családneveinek topológiai elemzése. A vármegye német családnevei, ahogy az 1. táblázat mutatja, a teljes vármegyei anyag 12,06%-át jelentik. A családnevek típusok szerinti megoszlását a 6. ábra szemlélteti. A típusok gyakoriságában kiugró eltérést – a magyar névanyaghoz hasonlóan – csak a negyedik és ötödik helyen tapasztalhatunk. A legkevésbé gyakori típust az elnevezettnek valamely körülményhez fűződő viszonyára utaló családnevek (4.) képezik, a teljes anyag mindössze 1,01%-át jelentve. Ám így is figyelemre méltó a jelenlétük, tekintve, hogy a német névtipológiák jellemzően sem a névadás alapját tekintő, sem pedig a lexikális-morfológiai, illetve szemantikai megközelítés esetében nem említik ezt a típust (ellenpéldaként I. HERTEL 1935). A negyedik helyen az elnevezettnek a névközösség prototipikus tulajdonságához fűződő viszonyát megjelölő családnevek típusa (1.) áll (nem egészen 20%-kal), ami szintén meglepő, hiszen például a fizikai tulajdonságok inherensek feltűnőek (TOLCSVAI NAGY 2017: 47), így megjelenésük a névadás motivációjaként sokkal valószínűsíthetőbb lenne.

A leggyakoribb típust az elnevezettnek valamely földrajzi hellyel való viszonyára utaló családnevek (4.) jelentik, a teljes anyag 34,60%-ával. Ezután szinte alig van különbség a második és harmadik helyen álló típusok közt: 25%–38% között mozognak. A második helyen állnak az elnevezettnek a névközösség társadalomszervezetéhez fűződő viszonyára utaló családnevek (3.) 27,32%-kal, majd az elnevezett valamely más személyhez fűződő kapcsolatára utaló családnevek (2.) következnek 25,63%-kal.

A származásra, tehát az elnevezettnek valamely földrajzi hellyel való viszonyára utaló családnevek (4.) információval szolgálhatnak a népességmozgásokról, a vándorlásokról, az urbanizációs folyamatokról (FEHÉRTÓI 1968: 330, GULYÁS 2011: 175; a középkori migrációs folyamatok személynevek alapján való vizsgálatára I. még BENDA 1970; KUBINYI 1972; GULYÁS 2007, 2009). A folyamatos népmozgások miatt az ide tartozó családnevek jellemzően a legfiatalabb és legváltozatosabb rétegét alkotják a családnévanyagban (HAJDÚ 2003: 795), ami igaz lehet a német névanyagra is (vö. VARGA JÓZSEFNÉ HORVÁTH 2009, 2011). Az akkori telepések identitástudata ugyanis nem a német néphez, sem valamely, a német nyelvterület adott részét magába foglaló államhoz kötődött, sokkal inkább lokális jellegű volt (SZILÁGYI-KÓSA 2011: 44–45, I.

még WEBER-KELLERMANN 1978: 141). A magukkal hozott családnevek esetleges zavaró azonossága vagy éppen az egymáshoz való viszonyítás szükségességének érzete még a 18. században is elősegíthette a névváltoztatást, sajátos identitástudatuk, erős nyelvjárási meghatározottságuk pedig elősegíthette a származási helyre utalás névsémájának az alkalmazását a névadás során.

6. ábra: A német családnevek fő típusok szerinti megoszlása Győr vármegyében (1768–1770)



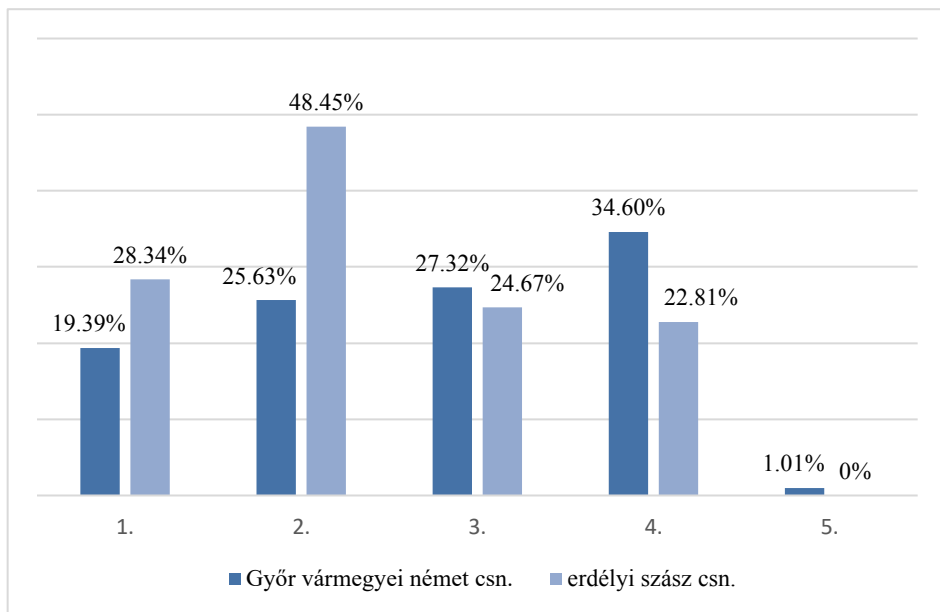
A tíz leggyakoribb német családnév között három típus jelenik meg. A családnevek után zárójelben a típusok mellett az előforduló egyéb névalakokat és a tulajdonnév nyelvi alapjaként használt német közszavak jelentését is megadom: 1. *Binder* (*Pinter* 'bognár'; a névközösség társadalomszervezetéhez fűződő viszony), 2. *Simon* (valamely személyhez fűződő viszony), 3. *Unger* ('magyar területről származó'; valamely helyhez fűződő viszony), 4. *Winkler* (*Vingler*, *Vinckler* < *Winkel* 'zug, szeglet' + *-er*; valamely helyhez fűződő viszony), 5. *Wagner* ('kocsis, kerékgyártó'; a névközösség társadalomszervezetéhez fűződő viszony), 6. *Berger* (< *Berg* 'hegy' + *-er*; valamely helyhez fűződő viszony), 7. *Frank* (*Frang* 'frank'; valamely helyhez fűződő viszony vagy valamely személyhez fűződő viszony⁸), 8. *Hexenberger* (*Hecznberger*, *Hetsnberger*, *Hecsnberger*; valamely helyhez fűződő viszony), 9. *Huber* (*Huiber*, *Hujber* 'gazdálkodó, gazdaság vagy jobbágytelek birtokosa'; a névközösség társadalomszervezetéhez

⁸ A legújabb német családnévszótárak között nincs egyetértés, hogy a két lehetséges típus közül melyik a valószínűbb (l. pl. DFD., DFN.).

fűződő viszony), 10. *Reisinger* (valamely helyhez fűződő viszony). A tíz leggyakoribb családnév esetében tehát leginkább az egyének a névközösség társadalomszervezetéhez fűződő viszonya, ezen belül a foglalkozása, valamint valamely földrajzi helyhez való viszonya, tehát származása és lakóhelye szolgált a legtöbbször az elnevezés alapjául.

5.5. A vármegye német családneveinek és az erdélyi szász családneveknek az összehasonlító elemzése. A Győr vármegyei német családneveknek és az erdélyi szász 18. század eleji családneveinek névtípusok szerinti megoszlását mutató 7. ábráról jelentős különbségeket olvashatunk le, természetesen szem előtt tartva a történeti tényeket. Míg a szász családneveket egy zárt tömbben élő névközösség hozta létre, amely a családnevek kialakulásakor már évszázadok óta nyelvszigethelyzetben élt, erősen meghatározva a környező magyarság által, addig a Győr vármegyei német családnevek az összefüggő német nyelvterületen jöttek létre, ide számítva a teljes felnémet nyelvjárási régiót (l. HUTTERER 1968, 1969, 1973; K DFA. 461–515).

7. ábra: A családnevek típus szerinti megoszlása a Győr vármegyei német (1768–1770) és az erdélyi szász családnévanyagban (1721–1722)



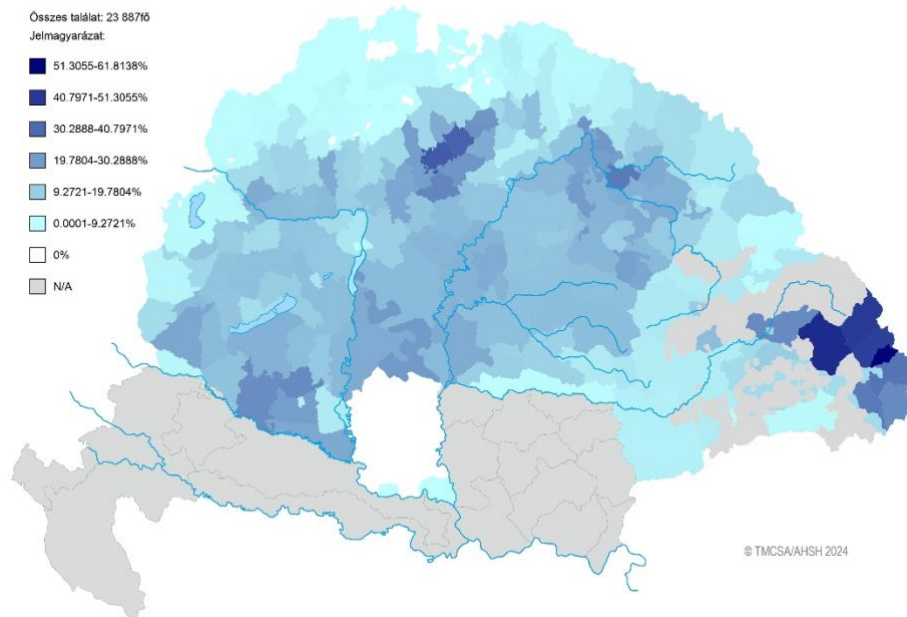
A legnagyobb különbség az elnevezettnek valamely személyhez fűződő viszonyára utaló névtípus (2.) kapcsán látszik: ez a szász anyagban a leginkább meghatározó névadási séma, a nevek csaknem felét, 48,45%-át adva, míg a Győr vármegyei német anyagban csak a harmadik leggyakoribb, mely csupán a nevek negyedénél jelentkezik. Az elnevezettnek valamely helyhez fűződő viszonya (4.) a Győr vármegyei német

nevek esetében a leggyakoribb alap a névadás során, a szászok esetében viszont csak a negyedik leggyakoribb, a nevek mindössze 22,81%-át jelentve. Az elnevezettnek a névközösségen belüli prototipikus tulajdonsághoz fűződő viszonyát alapul vevő modell (1.) a két névanyagban csaknem 10%-nyi különbséggel van jelen: a szász anyagban 28,34%-kal a második, míg a Győr vármegyei német anyagban 19,39%-kal csak a negyedik helyen áll. Hasonlóan alakult viszont az elnevezettnek a névközösség társadalomszervezetéhez fűződő viszonyára utaló típus (3.) gyakorisága: a Győr vármegyei német anyagban valamivel nagyobb arányt képvisel 27,32%-kal, a szász anyagban pedig 24,67%-kal áll a második gyakorisági helyen. Az elnevezettnek valamely körülményhez való viszonyára utalás (5.) a Győr vármegyei német anyagban is rendkívül ritka, a szász anyagban viszont nem is jelenik meg.

A névsémák arányaiban mutatkozó különbség a leggyakoribb tíz családnévben is tükröződik. Bár a szász tízes listán is megtalálható ugyanaz a négy névadási séma, mint a Győr vármegyei német listán, de ellenkező arányban. A szász anyagban az elnevezettnek valamely személyhez, illetőleg a prototipikus tulajdonsághoz fűződő viszonyára utaló nevek típusa dominál: 1. *Klein* ('kicsi'; a névközösségen prototipikus tulajdonsághoz fűződő viszony), 2. *Rot* ('vörös'; a névközösségen prototipikus tulajdonsághoz vagy helyhez való viszony), 3. *Hermann* (valamely személyhez fűződő viszony), 4. *Werner* (valamely személyhez fűződő viszony), 5. *Gellner* ('pénzverő, adós'; a névközösség társadalomszervezetéhez vagy valamely, abban prototipikus tulajdonsághoz fűződő viszony), 6. *Lang* ('hosszú'; a névközösségen prototipikus tulajdonsághoz fűződő viszony), 7. *Groß* ('nagy'; a névközösségen prototipikus tulajdonsághoz fűződő viszony), 8. *Lutsch* (< *Ludwig*; valamely személyhez fűződő viszony), 9. *Daniel* (valamely személyhez fűződő viszony), 10. *Dotz* (< *Dietrich*; valamely személyhez fűződő viszony).

Az egyes neveket közelebbről is megnézve látható, hogy a két német listán egyetlen név sem egyezik, ami egyrészt szintén mutatja a különbséget a névsémák begyakorlottságában, valamint azt a szemléletbeli különbséget, amely meghatározza, hogy a névadás során a névadó az elnevezettnek mely tulajdonságjegyét találja szaliensnek és emeli ki a névben. Másrészt újfent alátámasztja, hogy a személynevek rendkívüli mértékben kötődnek az őket körülvevő szociokulturális, gazdasági valósághoz, és visszatükrözik a névközösségeknek e valóságról szerzett benyomásait: a királyi birtokon élő, így kizárólag állami adót fizető szászság számára a szabad jogállás öröklésének (l. TEUTSCH 2010: 34–37) bizonyítására a családi kapcsolat, a leszármazás hangsúlyozása volt a leglényegesebb, és a foglalkozások közül is az adókkal kapcsolatos tevékenységet tartották szaliensnek. Emellett a szászok esetében meghatározó lehetett, hogy az elnevezettnek valamely személlyel való kapcsolatát kifejező séma alapvető volt a környező székelység névadásában is (l. 10. ábra), illetőleg az, hogy a szászok 12. századi elvándorlásakor Kölnben, mely a dialektológiai kutatások alapján az egyik kiindulópontja lehetett a szászok egy részének, már használatban volt a kételemű névszerkezet, ha nem is öröklődő névelemekkel. Kölnnek a francia nyelvterülethez való közelsége okán, ahol szintén ez a névséma dominál (vö. K DFA. 106), feltételezhető, hogy a szászok már Erdélybe költözésükkor legalábbis ismerhették magát a sémát (l. HAUBER 2023: 192).

8. ábra: Az elnevezettnek valamely személyhez fűződő viszonyára utaló magyar családnevek földrajzi megoszlása a 18. századi Kárpát-medencében (1720–1722; forrás: TMCsA.)

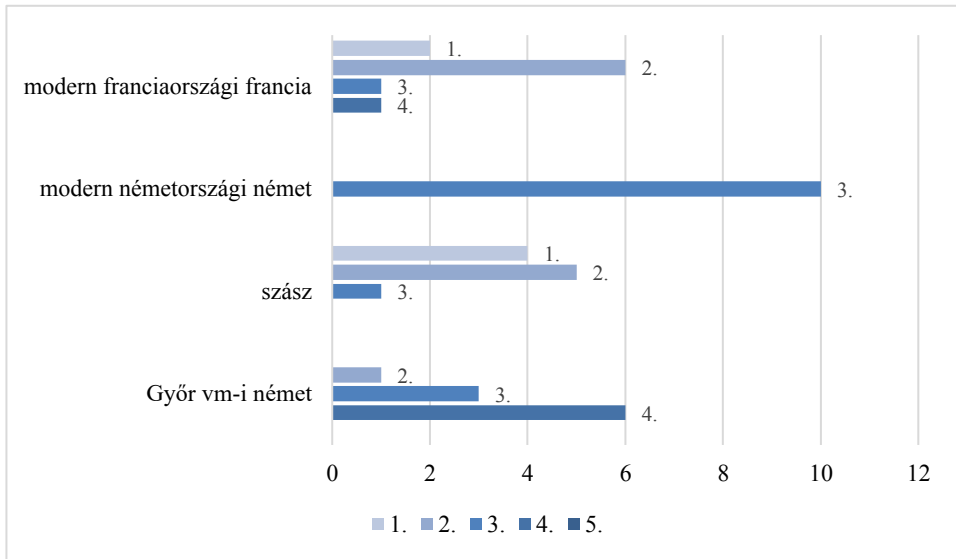


Ha összevetjük a 18. századi Győr vármegyei német és a korabeli erdélyi szász családnévanyag leggyakoribb 10 családnevének típusok szerinti alakulását a modern Németország német⁹ és a modern Franciaország francia eredetű családnévanyagának¹⁰ tízes listájával (l. 9. ábra), egyértelműen látszik a hasonlóság a történeti erdélyi szász és a mai francia anyag között: mindkettőben az elnevezettnek a névközösségen belüli prototipikus tulajdonsághoz (1.) és valamely személyhez fűződő viszonyára (2.) utaló nevek szerepelnek a leggyakoribbak között, ráadásul közel hasonló arányban. A Győr vármegyei történeti német és a mai németországi német névlisták között viszont nem sok hasonlóságot látunk, legalábbis ami a típusok szerinti megoszlást illeti: míg a németországi német tízes listán kizárólag az elnevezettnek a névközösség társadalomszervezetéhez fűződő viszonyára utaló családnevek (3.) szerepelnek, addig a Győr vármegyei lista tipológiailag ennél sokkal színesebb képet mutat, ahogy azt fentebb is (5.5. pont) láthattuk. Emiatt talán még inkább feltételezhető, hogy a Győr vármegyei német betelepülők esetében nagy arányban történt névváltoz(tat)ás az ideérkezésük után.

⁹ Az adatok forrása: KDFa. 34–35.

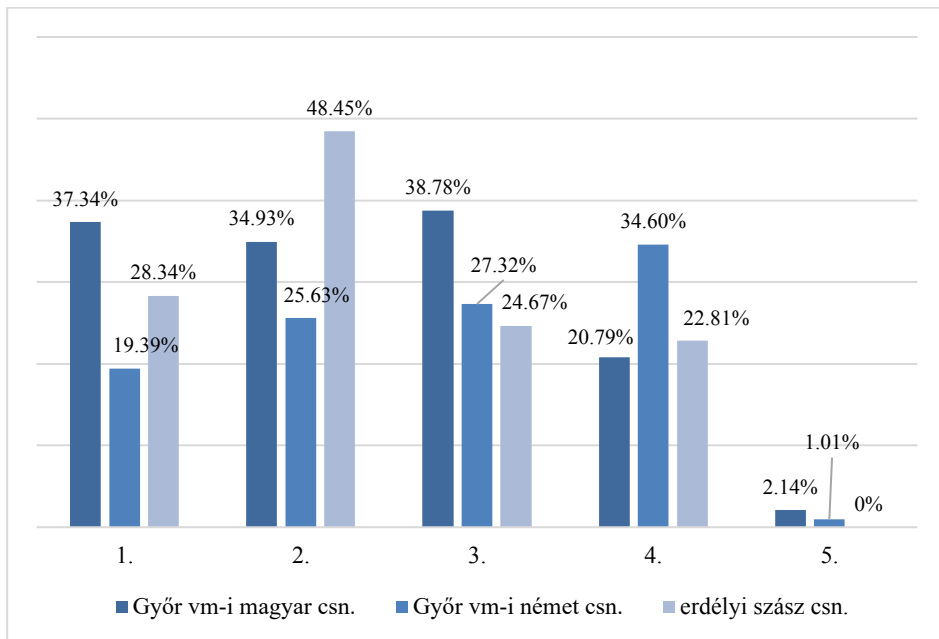
¹⁰ Az adatok forrása: KDFa. 175.

9. ábra: A 10 leggyakoribb családnév típus szerinti megoszlása a Győr vármegyei német (1768–1770), az erdélyi szász (1710–1722), a modern németországi német (2005) és a modern franciaországi francia családnévanyagban (1966–1990)



5.6. A vármegye magyar és német családneveinek és az erdélyi szász családnevek az összehasonlító elemzése. A vármegye magyar és német családneveinek, valamint az erdélyi szász családnévanyagának névtípusok szerinti megoszlását a 10. ábra mutatja. Szinte minden típusban látunk markáns különbséget. A legnagyobb eltérés az elnevezettnek egy másik személyhez fűződő viszonyára utaló családnevek (2.) esetében látható: ez a szász anyagban kiemelkedően gyakori, de a Győr vármegyei magyar és német anyagban csak a harmadik helyen áll. Tekintve, hogy a jelenkori német névanyagban az elnevezettnek a névközösség társadalomszervezetéhez fűződő viszonyára utaló nevek (3.) vannak többségben (vö. K DFA. 30), meglepő, hogy ez a típus egyik német anyagban sem áll az első helyen – miközben a magyar családnevek közt ez a leggyakoribb, a teljes anyag csaknem 40%-át jelentve. Szintén sokkal meghatározóbb az elnevezettnek a névközösségben prototipikus tulajdonsághoz fűződő viszonyára utaló nevek típusa (1.) a magyar anyagban: 10%-kal nagyobb arányban jelenik meg itt, mint a szász anyagban, és majdnem 20%-kal gyakoribb, mint a Győr vármegyei német anyagban. Az elnevezettnek valamely helyhez való viszonyára utaló nevek (4.) viszont a Győr vármegyei német anyagban a leggyakoribbak: 12–15%-kal gyakoribbak, mint a magyar és a szász anyagban. Ebben a magyar és a szász anyag közeli hasonlóságot mutat. A legnagyobb egyezés a három névanyag között az elnevezettnek valamely körülményhez fűződő viszonyára utaló nevek (5.) gyakoriságában mutatkozik, amely mindössze 0–2% közötti, holott a Kárpát-medence teljes magyar családnévanyagában 10% feletti arányban van jelen (l. 4. ábra).

10. ábra: A családnévek típus szerinti megoszlása a Győr vármegyei magyar és német (1768–1770), valamint az erdélyi szász családnévanyagban (1721–1722)



6. Összegzés. A nyelvi források sokoldalú, interdiszciplináris felhasználhatóságát biztosító, innovatív nemzetközi névkutatási tendenciákhoz kapcsolódni kívánó Dunántúli történeti családnévtár (DTCst.) célja a 18. századi Kárpát-medence családnévanyagának névföldrajzi, etimológiai és funkcionális-motivációs szempontú tipológiai feldolgozása, valamint a családnévadatok segítségével a században lezajlott nagy migrációs hullám nyelvi, névtörténeti következményeinek feltárására szolgáló adatbázis létrehozása. Adatai Mária Terézia 1767-es magyar, német és különböző szláv nyelvű úrbéri tabelláiból származnak, mely forráscsoport egy rendkívül komplex politikai helyzetben született. Az úrbéri viszonyban lévő jobbágság és zsellérség névanyaga jól kiegészíti a század elejéről származó Történeti magyar családnévatalas (TMCsA.) teljes adófizető népességet felölelő, de még a nagy migrációs folyamatok előtti állapotot mutató anyagát. A funkcionális-kognitív nyelvemléti szempontú, funkcionális-motivációs tipológia felhasználásával kódolt adatbázis a családnévanyag sokoldalú, de főként a névadási sémákra irányuló és névföldrajzi kutatására ad lehetőséget.

A DTCst. Győr vármegyei, 4917 családnévadatot számláló anyagának csaknem 80%-át a magyar eredetű nevek alkotják; a német eredetű nevek aránya alig haladja meg a 12%-ot, míg a szláv eredetű nevek ennél kicsivel magasabb arányt képviselnek. Ez alátámasztja a történeti információkat, melyek szerint a vármegyébe a 18. század folyamán főként magyarok érkeztek, idegen eredetű népesség csak kis számban. A történeti dokumentumok és a Lexicon Locorumnak (LexLoc.) az egyes településeken beszélt nyelvekre

vonatkozó 1773. évi adatai alapján tizenkét, a családnevek tanúsága szerint tizenegy településre érkeztek német telepesek, ám csak három településen, Gyarmaton, Koroncón és Pinyéden vannak többségben a német eredetű családnevek. Azonban még a LexLoc. által német nyelvűként feltüntetett Pinyéden sem készült német nyelvű urbárium és tabella, pedig ott a német eredetű családnevek aránya meghaladja az 50%-ot. Bécs eredeti utasításainak ellenére a német nyelv hivatalos használatának hiánya mögött feltehetően a vármegyének az úrbérrendezéssel szembeni ellenállása állhat. Ugyancsak a vármegyébe irányuló migrációról nyújt információt az, hogy az öt leggyakoribb magyar családnév között három is (*Horvát, Tót, Német*) az elnevezettnek valamely személyek csoportjához fűződő viszonyára utaló családnevek kategóriájába tartozik.

A Győr vármegyei magyar és német eredetű, valamint a TMCsA. adatbázisából származó, hasonló tipológia szerint kódolt, német eredetű erdélyi szász családnévanyag motivációs típusok szerinti összehasonlítása alapján látszik, hogy az elnevezettnek valamely körülményhez fűződő viszonyára utaló nevek (5.) kategóriáján kívül, amely a két Győr vármegyei anyagban elenyésző arányt képvisel, a szász anyagban pedig meg sem jelenik, a kategóriák arányában markáns különbség mutatkozik. A magyar anyagban az elnevezettnek a névközösség társadalomszervezetéhez fűződő viszonyára utaló nevek (3.) vannak többségben, míg a típus a két német eredetű anyagban csupán a második leggyakoribb, holott az össznémet családnévanyagot tekintve e típus a legmeghatározóbb. Az elnevezettnek a névközösségen belüli prototipikus tulajdonsághoz fűződő viszonya (1.) szintén nagyobb arányban van jelen a magyar anyagban, mint a két német anyagban. A Győr vármegyei német és az erdélyi szász anyag között a legnagyobb eltérés az elnevezettnek valamely földrajzi helyhez (4.) és valamely személyhez fűződő viszonyára (2.) utaló családnevek arányában mutatkozik. Az előbbieket a leggyakoribb típust jelentik a Győr vármegyei német anyagban, aminek oka feltehetően a betelepült németek etnikumhoz, államhoz nem kötődő, lokális identitásában keresendő. E típus a szász családnévanyagban mindössze a negyedik helyen szerepel; ebben a szász és a magyar anyag közelebb áll egymáshoz, mint a két német anyag. A szász anyag leggyakoribb típusa az elnevezettnek valamely személyhez fűződő viszonyára utaló családneveké (2.), mely a német és a magyar anyagban is csak a harmadik helyen szerepel.

A DTCst.-nek jelenleg az Észak-Dunántúl vármegyéit magába foglaló adatbázisa a jövőben a dél-dunántúli vármegyékkel egészül ki. A hosszú távú kutatási célok között szerepel a Dunántúli történeti családnévatlasz (DTCsA.) létrehozása is, amely az adatbázis adatainak kartográfiai módszerekkel történő megjelenítését és ezáltal azok névföldrajzi elemzését teszi majd lehetővé.

Hivatkozott irodalom

- BENDA KÁLMÁN 1970. A hajdúk eredetének meghatározása a családnevek alapján. In: KÁZMÉR MIKLÓS – VÉGH JÓZSEF szerk., *Névtudományi előadások. II. Névtudományi Konferencia. Budapest 1969.* Nyelvtudományi Értekezések 70. Akadémiai Kiadó, Budapest. 193–196.
- CZIRÁKI ZSUZSANNA 2006. Az erdélyi szászok története. In: CZIRÁKI ZSUZSANNA, *Az erdélyi szászok története. Erdélyi szász irodalomtörténet.* Imedias Kiadó, Kozármisleny. 7–204.

- DFD. = *Digitales Familiennamenwörterbuch Deutschlands*. Hrsg. HEUSER, RITA. Akademie der Wissenschaften und der Literatur – Johannes Guttenberg Universität Mainz – Technische Universität Darmstadt, Mainz, 2012–. <https://www.namenforschung.net/dfd/woerterbuch/liste/> (2024. 05. 10.)
- DFN. = *Familiennamen. Herkunft und Bedeutung von 20 000 Nachnamen*. Hrsg. KOHLHEIM, ROSA – KOHLHEIM, VOLKER. Duden Verlag, Berlin, 2005.
- DTCst. = *Dunántúli történeti családnévtár*. Elektronikusan tárolt adatbázis. Kutatásvezető: HAUBER KITTI.
- EWUng. = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* 1–2. Hrsg. BENKÓ, LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993–1995.
- FARKAS TAMÁS 2013. A népnévi eredetű családnevek a magyarban. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvöldrajztól a névföldrajzig IV. A nyelvi kölcsönhatások és a személynevek. A 2013. június 8-i dunaszerdahelyi tanácskozás előadásai*. Savaria University Press, Szombathely. 125–144.
- FARKAS, TAMÁS 2015. The most frequent Hungarian surnames. A study of some aspects of contrastive surname typology. In: FELECAN, OLIVIU ed., *Name and naming. Proceedings of the third International Conference on Onomastics. Conventional/Unconventional in Onomastics*. Editura Mega, Cluj-Napoca. 122–136.
- FARKAS TAMÁS 2016a. A magyar családnévanyag kontrasztív szempontú tipológiai-statisztikai vizsgálata. *Névtani Értesítő* 38: 33–52. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2016.3>
- FARKAS TAMÁS 2016b. A magyar családnévanyag területi és tipológiai tagolódása. Vizsgálatok a leggyakoribb magyarországi családnevek alapján. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvöldrajztól a névföldrajzig VII. Névregeozográfia. A 2016. június 3–4-i soproni névföldrajzi tanácskozás előadásai*. Savaria University Press, Szombathely. 39–66.
- FARKAS, TAMÁS 2018. A Surname Typology Project. The Lessons Learnt from the Distribution of the Most Frequent Hungarian Surnames. *Onomastica Uralica* 13: 27–40.
- FEHÉRTÓI KATALIN 1968. Egy XIV. századi nagybirtok jobbágynak személynévanyaga. *Magyar Nyelv* 64: 317–331.
- FELHŐ IBOLYA 1957. A Mária Terézia úrbérrendezése során készült adatfelvételek. In: KOVACSICS JÓZSEF szerk., *A történeti statisztika forrásai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. 200–241.
- FELHŐ IBOLYA 1970. *Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában. Dunántúl*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- N. FODOR JÁNOS 2010. *Személynevek rendszere a kései ómagyar korban. A Felső-Tisza-vidék személyneveinek nyelvi elemzése (1401–1526)*. Magyar Névtani Értekezések 2. ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest.
- N. FODOR JÁNOS 2011. Név és etnikum összefüggésének nyelvöldrajzi vonatkozásai a Történeti Magyar Családnévtárazs példanyagában. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvöldrajztól a névföldrajzig II. Családnév – helynév – kisebbségek. A 2011. november 5-i győri tanácskozás előadásai*. Savaria University Press, Szombathely. 95–108.
- N. FODOR, JÁNOS 2018a. Personal Names and Ethnicity. The Geolinguistic Research of Historic Personal Names in Hungary. *Onomastica Uralica* 13: 55–64.
- N. FODOR JÁNOS 2018b. Szempontok és módszerek a személynév és etnikum összefüggésének vizsgálatához. *Névtani Értesítő* 40: 29–52. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2018.2>
- N. FODOR, JÁNOS 2023. Hungarian Family Name Typology and the Question of Onomastic Dialects. In: BIJAK, URSZULA – SWOBODA, PAWEŁ – WALKOWIAK, JUSTYNA B. eds., *Proceedings of the 27th International Congress of Onomastic Sciences. Onomastics in Interaction With Other Branches of Science. Volume 2. Anthroponomastics*. Jagiellonian University Press, Kraków. 155–171. <https://doi.org/10.4467/K7446.46/22.23.19013>

- N. FODOR JÁNOS – F. LÁNCZ ÉVA 2011. A Történeti magyar családnévtalasz előmunkálatairól. *Névtani Értesítő* 33: 175–90. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2011.15>
- GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS 2007. Mezővárosi személynévek a középkori Északkelet-Magyarországról. *Magyar Nyelvjárások* 45: 151–187.
- GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS 2008. Középkori mezővárosi foglalkozásneveink forrásértékéről. *Századok* 142: 437–462.
- GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS 2009. Újabb adatok a középkori jobbágyi-mezővárosi személynévadás kérdéséhez. *Névtani Értesítő* 31: 47–61. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2009.4>
- GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS 2011. Jobbágyi migráció és személynévadás a 16. század eleji Bács és Bodrog megyében. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 6: 175–195.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Osiris Kiadó, Budapest.
- HAUBER KITTI 2020. Béb község kétnyelvű ragadványnévrendszere. *Névtani Értesítő* 42: 165–177. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2020.9>
- HAUBER, KITTI 2023. The System of German Surnames in the Carpathian Basin of the 18th century. In: BIJAK, URSZULA – SWOBODA, PAWEŁ – WALKOWIAK, JUSTYNA B. eds., *Proceedings of the 27th International Congress of Onomastic Sciences. Onomastics in Interaction With Other Branches of Science. Volume 2: Anthroponomastics*. Jagiellonian University Press, Kraków. 173–196. <https://doi.org/10.4467/K7446.46/22.23.19013>
- HAUBER, KITTI megj.e. The personal names of the German minority in the light of the Habsburg–Hungarian political battles in the 18th century. In: OLIVIU, FELECAN – ALINA, BUGHEȘIU eds., *Proceedings of the Sixth International Conference on Onomastics „Name and Naming”. (In)correctness in Onomastics*. Editura Mega – Editura Argonaut, Cluj-Napoca. Megjelenés előtt.
- HERTEL, ENGBERT 1935. *Die deutschen Familiennamen. Ihre Herkunft und ihrer Erklärung auf Grund der Namenvergleichung*. Angelsachsen-Verlag, Bremen–Berlin.
- HIRT, HERMANN 1909. *Etymologie der neuhochdeutschen Sprache*. Beck Verlag, München.
- HOFFMANN ISTVÁN 2012. Funkcionális nyelvészet és helynévkutatás. *Magyar Nyelvjárások* 50: 9–26.
- HUTTERER, CLAUS JÜRGEN 1969. *Sprachinseln in Mittel- und Westungarn und in der „Schwäbischen Türkei”*. KE Die deutsche Sprache I.. K.n. Leipzig.
- HUTTERER, CLAUS JÜRGEN 1991. Mischung, Ausgleich und Überdachung in den deutschen Sprachinseln des Mittelalters. In: HUTTERER, CLAUS JÜRGEN, Aufsätze zur deutschen Dialektologie. Ungarndeutsche Studien Bd. 6. Tankönyvkiadó, Budapest. 87–92.
- HUTTERER MIKLÓS 1973. A magyarországi német népcsoport. In: ORTUTAY GYULA főszerk., *Népi kultúra – népi társadalom*. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportjának évkönyve 7. Akadémiai Kiadó, Budapest. 93–117.
- KAINDL, RAIMUND FRIEDRICH 1907–1911. *Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern*. Friedrich Andreas Perthes Atkiengesellschaft, Gotha.
- KDFA. = *Kleiner deutscher Familiennamenatlas. Entstehung, Gebrauch, Verbreitung und Bedeutung der Familiennamen*. Hrsg. NÜBLING, DAMARIS – KUNZE, KONRAD. De Gruyter, Berlin–Boston, 2023. <https://doi.org/10.1515/9783110607284>
- KLEIN, KARL KURT 1963. Das 'Rätsel der siebenbürgischen Sprachgeschichte'. Die Goten-Geten-Daken-Sachsengleichung in der Sprachentwicklung der Deutschen Siebenbürgens. In: KLEIN, KARL KURT Hrsg., *Transsylvania. Gesammelte Abhandlungen und Aufsätze zur Sprach- und Siedlungsforschung der Deutschen in Siebenbürgen*. Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission, Budapest. 90–139.

- KMTL. = *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Főszerk. KRISTÓ GYULA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.
- KRAUSS, KARL-PETER 2016. Migration und Modernisierung. Sozioökonomische Prozesse und Kulturlandschaftswandel in Transdanubien im 18. Jahrhundert. In: RADEK, TÜNDE – SZILÁGYI-KÓSA, ANIKÓ Hrsg., *Wandel durch Migration*. A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 39. Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém. 7–33.
- KUBINYI ANDRÁS 1972. Dél-dunántúli parasztok fővárosba költözése a középkor végén. In: KANYAR JÓZSEF szerk., *Somogy megye múltjából*. Levéltári Évkönyv 3. K. n., Kaposvár. 13–45.
- KUNZE, KONRAD 2003. *dtv-Atlas Namenkunde. Vor- und Familiennamen im deutschen Sprachgebiet*. dtv Verlagsgesellschaft GmbH & Co. KG, München.
- LexLoc. = *Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos összeírása. Lexicon Locorum Regni Hungariae Populosorum anno 1773 officiose confectum*. Hornyánszky, Budapest, 1920.
- LICHTNECKERT ANDRÁS 2007. *Veszprém vármegye községeinek feleletei az úrbéri kilenc kérdőpontra 1768–1782*. A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 19. Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém.
- MANHERZ KÁROLY szerk. 1998. *A magyarországi németek*. Változó Világ 23. Útmutató Kiadó, Budapest.
- RESZEGI KATALIN 2022. *Kognitív szemléletű névtudományi vizsgálatok*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 54. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- SCHILLING, ROGER 1928. Ansiedlung der Deutschen in Rumpfungarn. In: BLEYER, JAKAB Hrsg., *Das Deutschtum in Rumpfungarn*. K. n., Budapest. 41–87.
- SLÍZ MARIANN 2012. Tulajdonnév és kategorizáció. *Magyar Nyelv* 108: 282–291, 400–410.
- SLÍZ MARIANN 2016. A foglalkozásnévi eredetű családnevek típusa a magyar családnevek rendszerében. Egy történeti névtipológiai vizsgálat tanulságai. *Névtani Értesítő* 38: 53–66. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2016.4>
- SZÉKELY GYÖRGY 1967. Középkori kézműves foglalkozások és a családnevek kialakulása. In: IMRE SAMU – SZATHMÁRI ISTVÁN szerk., *A magyar nyelv története és rendszere. A debreceni nemzetközi nyelvészkongresszus előadásai. 1966. aug. 24–28*. Nyelvtudományi Értekezések 58. Akadémiai Kiadó, Budapest. 206–210.
- SZÉKELY GYÖRGY 1970. A személynevek és a történettudomány. In: KÁZMÉR MIKLÓS – VÉGH JÓZSEF szerk., *Névtudományi előadások. II. Névtudományi Konferencia. Budapest 1969*. Nyelvtudományi Értekezések 70. Akadémiai Kiadó, Budapest. 201–208.
- SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ 2010. A magyar és a német családnévrendszer kontrasztív vizsgálata – különös tekintettel a népnevekből kialakult családnevekre. In: ZIMÁNYI ÁRPÁD szerk., *A tudomány nyelve – a nyelv tudománya. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a magyar nyelv évében. XIX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. Eger, 2009. április 16–18*. A MANYE Kongresszusok Előadásai 6. MANYE – Eszterházy Károly Főiskola, Székesfehérvár–Eger. 245–252.
- SZILÁGYI-KÓSA, ANIKÓ 2011. *Ungarndeutsche Personennamen im Plattenseeoberland. Eine antroponomastische Langzeitstudie in Deutschbarnag/Barnag und Werstuhl/Vöröstó*. Ungarndeutsches Archiv 11. ELTE Germanistisches Institut, Budapest.
- TEUTSCH, FRIEDRICH 2010. Az erdélyi szászok letelepedésének módjáról. In: TEUTSCH, FRIEDRICH szerk., *Az erdélyi szászok letelepedéséről*. Orpheusz Kiadó, Budapest. 7–38.
- TMCsA. = *Történeti magyar családnévátlasz*. Elektronikusan tárolt adatbázis. Kutatásvezető: N. FODOR JÁNOS.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2017. Bevezetés. In: TOLCSVAI NAGY GÁBOR főszerk., *Nyelvtan*. Osiris Kiadó, Budapest. 23–75.

- TÓTH PÉTER 1991. *A Mária Terézia-kori úrbérrendezés kilenc kérdőpontos vizsgálatai. Borsod vármegye (1770)*. K. n., Miskolc.
- TÓTH VALÉRIA 2016. *Személynévadás és személynévhasználat az ómagyar korban*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 38. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- ÚESzWeb. = *Új magyar etimológiai szótár*. Szerk. GERSTNER KÁROLY. MTA Nyelvtudományi Intézet / Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest, 2011–2022. <https://uesz.nytud.hu/index.html> (2024. 01. 22.)
- VARGA JÓZSEFNÉ HORVÁTH MÁRIA 2009. Győr és Kapuvár 18. századi családnévei. *Névtani Értesítő* 31: 69–82. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2009.6>
- VARGA JÓZSEFNÉ HORVÁTH MÁRIA 2011. *A Győr vármegyei Újváros XVIII. századi személynevei*. Magyar Névtani Értekezések 5. ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai és Dialektológiai Tanszék, Budapest.
- VÖRÖS FERENC 2011. Hol tartanak a mai magyar családnévtanulmányok munkálatai? *Névtani Értesítő* 33: 191–202. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2011.16>
- VÖRÖS FERENC 2014. *Kis magyar családnévtanulmányok*. Kalligram Kiadó, Pozsony.
- VÖRÖS FERENC 2017. *Kárpát-medencei történeti családnévtanulmányok*. Kalligram Kiadó, Dunaszerdahely.
- WEBER-KELLERMANN, INGEBORG 1978. Zur Frage der interethnischen Beziehungen in der „Sprachinsel-Volkskunde“. In: WEBER-KELLERMANN, INGEBORG Hrsg., *Zur Interethnik. Donauschwaben, Siebenbürger Sachsen und ihre Nachbarn*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main. 125–150.
- WELLMANN IMRE 1967. *A parasztnép sorsa Pest megyében kétszáz évvel ezelőtt tulajdon változásai tükrében*. Mezőgazdaságtörténeti Tanulmányok 3. Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest.
- ZIMMERMANN, HARALD 2005. A német–magyar kapcsolatok a 12. század közepén és az erdélyi századok betelepítése. *Aetas* 20/4: 124–136.

HAUBER KITTI

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3616-7983>

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont

KITTI HAUBER, On the Database of the Historical Surnames of Transdanubia. A work in progress. Introduction to a study on functional-cognitive name typology and name geography

This paper aims to present the Database of the Historical Surnames of Transdanubia in its current state. This database showcases new, innovative trends in onomastics that ensure the versatile, interdisciplinary usability of linguistic resources. The database is designed to facilitate the geographical and typological analysis of the family names of the Carpathian Basin in the second half of the eighteenth century, with a particular emphasis on functional-motivational aspects. It also aims to explore the linguistic and onomastic consequences of the great migration waves of that century. The data originate from the name tables of the 1767-1774 tax unification of Maria Theresa and complement the material of the Atlas of Historical Surnames of Hungary, which shows the situation before the migration processes with data from the beginning of the century. The second half of the paper presents an analysis of the Hungarian and German family

name data from Győr County in the Database of the Historical Surnames of Transdanubia and of the entire Hungarian family name data and the German family name data from the Transylvanian Saxon territories in the Atlas of Historical Surnames of Hungary. This analysis reveals the similarities and differences between the name stocks, emphasising routinised name patterns and their socio-cultural and historical background.

Keywords: family names, geolinguistics, family name geography, typology of family names, Hungarian family names, German family names, Győr county, 18th century, historical anthroponomastics

A névtani tudománykommunikáció szerepe és fórumai napjainkban

1. Bevezetés. Írásunkban először a tudománykommunikáció szerepére, jelentőségére szándékozunk rávilágítani e terület kutatóinak idevágó megállapításain keresztül. Ezt követően a névtani tudománykommunikáció mai felületei, jó példái közül igyekszünk többet bemutatni, részletesebben is kitérve az ELTE Névtani Hallgatói Műhelyének ismeretterjesztő blogjára, a NÉV-állomásra. A laikus és/vagy téves információkat közzétevő oldalak vagy áltudományos tartalmak kritikájára jelen írásunkban nem vállalkozunk.

A tudománykommunikáció mibenlétének különböző megközelítéseivel találkozhatunk a mindennapokban (l. LAZA–PINTÉR 2022). Annyi mindenesetre bizonyos, hogy bármely tudományos ismeretterjesztő munkának legalább a következőket biztosítania kell. Legyen mind formájában (nyelvezetében, szerkesztésében), mind tartalmában közérthető, diszciplináris előképzettség nélkül is értelmezhető. Kövesse a modern tudományosság alapelveit, így szemléletétől mindenekelőtt elvárható az objektivitás, tartalmától pedig a témája szempontjából releváns, korábbi tudományos eredményekkel való számvetés, önmagának pedig azok viszonyában való értelmezhetősége. Ezzel összefüggésben a tudománykommunikáció szerepe túl is mutat a tudományos eredmények kommunikálásán. Jelentősége abban is áll, hogy a megfelelő kommunikációs és információs eszközökkel képes hozzájárulni a tudományba vetett alapvető (s korántsem magától értetődő) bizalom kiépüléséhez. Más szóval a „tudományos közösségek nem vehetik adottnak az irántuk tanúsított bizalmat és tiszteletet. Éppen ezért fontos, hogy az emberek értsék, miért és mikor megbízható a tudomány. Ehhez pedig nélkülözhetetlen a megfelelő tudománykommunikáció.” (KREKÓ–FALYUNA 2022: 356.) Kívánatos emellett, hogy a tudományos ismeretterjesztő munka könnyen hozzáférhető legyen, s tartalma (ideális esetben) viszonylag széles közönség, nagy nyilvánosság érdeklődésére tarthasson számot. Nincs ez másként a névtani tudománykommunikáció esetében sem.

A nyelvvel, nyelvhasználattal kapcsolatos kérdéskörök között kiemelt érdeklődés övezi a nevek (elsősorban a személy- és helynevek) világát. Ennek természetes velejárója, hogy nem pusztán névkutatók, hanem a téma iránt érdeklődők részéről is jelennek meg időről időre olyan tartalmak, amelyek (laikus megközelítéssel) a névtan egy-egy témakörével foglalkoznak, illetve fogalmazódnak meg olyan kijelentések, amelyek valamely névtani kérdésben foglalnak állást. Ám e laikus érdeklődés szülte (legtöbbször értelmetlenül) tartalmaknál nagyobb a súlyuk, s ezzel együtt negatív hatásuk azoknak az áltudományos közléseknek, amelyek valamilyen mögöttes szándékkal, jellemzően ideológiai céllal használják fel a neveket, s okfejtéseikben a névtan eszközeit, tudományos

módszereit imitálva igyekeznek valamely előre megfogalmazott tézist bizonyítani. (E mechanizmus működéséről, a nevek világában zajló, a nevekhez kapcsolódó áltudományos munkák motivációiról és eszközeiről l. IMREH 2014, 2015, 2019; SPOLÁRNÉ IMREH 2022.) Ezek miatt is (ezeket ellensúlyozandó) kiemelt jelentőséggel bír, hogy a modern tudományosság alapelveinek, követelményeinek megfelelő hiteles tartalmak minél szélesebb közönséghez jussanak el.

2. A tudománykommunikáció a 21. században. Ahogy KONTRA MIKLÓS (2010: 14) fogalmaz, „a tudományos kutatások hasznosíthatók és társadalmilag hasznosítandók is”. Az alkalmazott tudományoknak, így az alkalmazott névtannak is fontos területe a tudománykommunikáció (l. RAÁTZ 2015), amely a célközönsége felől nézve lehet befelé és kifelé irányuló. Az előbbi a tudományos kutatások eredményeinek a tudományos közegen belüli kommunikációját jelenti lektorált tanulmányok, konferencia-előadások stb. révén. Az utóbbi ezzel szemben a komplex tudományos ismereteknek az adott tudományterületen kívüli tudományos közeg, illetőleg a tudományosságon kívüli laikus nagyközönség számára érthető formában való kommunikációját jelenti. Célja a tudományos diskurzus színterének kiszélesítése, résztvevőinek diverzifikációja (ILLINGWORTH–ALLEN 2020: 1-1,¹ l. még GUENTHER–JOUBERT 2017), a tudomány elismertségének, a belé vetett bizalomnak a növelése, az emberek figyelmének, viselkedésének a tudományos eredmények által kijelölt irányba való befolyásolása (FALYUNA 2022: 53, l. még SZÉPE 1978: 68, SLÍZ–HAUBER–WENDL 2023: 75–77), egyszersmind a Web 2.0 korszakában kontrollálatlanul terjedő áltudományos munkák (vö. FALYUNA 2018, 2022a) elleni fellépés. A kifelé irányuló tudománykommunikációt a magyar nyelvtudomány korábban a tudományos ismeretterjesztés fogalmával jelölte, és a nyelvészet társadalmi funkciója felől nézve a „hasznos nyelvészet” művelését jelenti.

A tudománykommunikáció szükségességét több tényező is előhívja: ilyen a laikusok számára nehezen vagy egyáltalán nem érthető tudományos terminológia és nyelvezet, a közoktatásban és több esetben a felsőoktatásban elsajátított alapismereteknek a tudományos szövegek megfelelő szintű értelmezéséhez elégtelen mennyisége és minősége, valamint általánosságban a tudomány működésmódjának nem ismerése, illetve az a különbség, amely a mindennapi emberi és a kutatói gondolkodás között mutatkozik. Mindezek hozzájárulnak a tudományos kutatások, eredmények megértésének, illetőleg elfogadásának nehézségéhez (vö. BOUDRY et al. 2015: 1181–1182; BLANCKE et al. 2017: 90; NASEM. 12, 24; VESZELSZKI–FALYUNA 2019: 40–41). Ennek okán egyetértünk FÁBIÁN ISTVÁNNAL, aki rámutatott, hogy „a kutatók munkája nem érhet véget a szakmai eredmények tudományos igényű leírásával, további fontos feladatuk a legfontosabb következtetések közérthető megismertetése a laikus, de érdeklődő emberekkel” (2018); ez – SZÉPE GYÖRGY megfogalmazásával (2016: 37) – „minden tudományos közösségnek kollektív feladata” (l. még ROWLAND 1993, LESHNER 2003, RANGANATHAN 2013, BIK et al. 2015, SAUNDERS et al. 2017, FALYUNA 2022: 55). A Magyar Tudományos Akadémia ezt felismerve már régóta elkötelezett a tudománykommunikáció iránt: 1977-ben például az Anyanyelvi és Alkalmazott Nyelvészeti Bizottságának ülésén a tudománykom-

¹ A kötetben az oldalszámozás fejezetenként újraindul. Az első szám a fejezetet, a második az azon belüli lapszámot jelöli.

munkáció feladatairól, lehetőségeiről és kutatásáról is szó esett olyan, a tudomány népszerűsítését egész pályafutásuk alatt fontos feladatként kezelő felszólalókkal, mint többek között Lőrincze Lajos, Grétsy László, Pusztai Ferenc és Szépe György (l. LŐRINCZE et al. 1978). 2018-ban elindult az MTA saját tudománykommunikációs honlapja (l. lentebb), és ma már az Akadémia számos kutatási pályázatában is elvárás a tudománykommunikáció, a tudományos ismeretterjesztő előadások, publikációk stb. vállalása (hasonló, a tudománykommunikáció iránt elkötelezett magatartásra l. pl. az Amerikai Egyesült Államokban a Nemzeti Tudományos, Mémöki és Orvosi Akadémiák kutatási programját: NASEM. 11, HAM 2015).

A tudománykommunikációnak, mint minden kommunikációs aktusnak, összetevői egy kommunikátor és a hallgatóság, egy kommunikációs csatorna, amely legtöbb esetben nem egy-, hanem kétirányú, valamint az a komplex társadalmi kontextus, amelybe ezek ágyazódnak (NASEM. 11–12). Ennek a társadalmi kontextusnak mára meghatározó tényezőjévé vált az ún. figyelemalapú gazdaság felépítménye és az ebben nevelkedő posztmodern fogyasztói társadalom. Szem előtt kell tartani, hogy e társadalmat korántsem kizárólag a tudományos álláspont befolyásolja, a tudománykommunikáció pedig sok esetben nem is a kutató és a célközönség közötti közvetlen csatornán, hanem valamely közvetítőn (pl. újságírókon, politikusokon, ismert személyiségeken, l. DUNWOODY et al. 2009) keresztül történik. De akár közvetlen, akár közvetett kommunikációról van szó, sikerességében rendkívül fontos tényező a tekintély, illetve annak a célközönség szemében való megléte (l. SLÍZ–HAUBER–WENDL 2023: 69–72). Ebben az új viszonyrendszerben „bele kell állni a figyelemért folytatott háborúba”, amely „a figyelem megszerzése mellett egyre inkább annak megtartásáról, azaz a bizalomról szól” (HANULA 2022: 333). A tudománykommunikáció ma már jóval többet jelent, mint a tudományos ismeretek tulajdonképpeni „lefordítását” a laikus közönség számára (JENSEN–GERBER 2020, l. még ACZÉL 2022, a tudománykommunikáció szemléleti fejlődésére LAZA–PINTÉR 2022). Jelentősége ma sokkal inkább annak dinamikájában rejlik, ahogy a komplex információk eljutnak a különféle közösségekhez, és ahogy e közösségek saját értékrendjüket és meggyőződéseiket felhasználják e komplex információk feldolgozása során (HORNIG PRIEST 2007: 145–146), ami alapvetően meghatározza, hogyan reagálnak rájuk.

A mai tudománykommunikációban ennél fogva az úgynevezett participációs modellek szerint (l. LAZA–PINTÉR 2022: 15–20) a célközönség nemcsak passzív befogadóként, hanem egy diskurzus aktív részvevőjeként is megjelenhet (vö. NASEM. 2017: 18). Ha egyetértünk azzal, hogy a tudománynak kötelessége beszámolnia eredményeiről, felvethetjük annak a kötelességét is, hogy meghallgassa az embereket. Ezáltal nemcsak visszajelzést kap az elvégzett munkáról, hanem képet kaphat arról is, hogy mik azok a problémák, amelyekre a társadalom megoldást vár (l. DIETZ 2013); mi az, ami az embereket érdekli; mit, illetőleg mennyit akarnak tudni a tudományos eredményekről (l. KUTROVÁČZ–LÁNG–ZEMPLÉN 2008, PINTÉR 2016). A diskurzus során az sem jelent problémát, ha a tudományos álláspont és a laikus társadalom meggyőződése egymással ütközik (l. pl. a diskurzust, amely a HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont Lexikológiai Intézetének igen aktív Facebook-oldalán alakult ki A magyar nyelv nagyszótárának *deviszont* szócikke

kapcsán²). Ezen összeütközéseknek a kibontása, megvitatása is hatékonyan szolgálhatja a tudatosságnak, a kritikai, valamint rendszerszintű gondolkodásnak és a látószög tágításának kívánatos ügyét. A cél tehát felépíteni és fenntartani a társadalom tudományba vetett bizalmát nyílt, átlátható, vagyis mindenki számára fair tudománykommunikációval (l. RENN–LEVIN 1991).

2.1. A névtani tudománykommunikáció színterei. A tudománykommunikáció sokféle szintéren megjelenhet, amire szükség is van ahhoz, hogy változatos társadalmi csoportokat, korosztályokat tudjon elérni, megszólítani, a tudományos, illetőleg a tudományról szóló diskurzusba bevonni (l. ILLINGWORTH–ALLEN 2020: 1-1), hiszen „a célok és a célközönség meghatározzák, hogy hol, hogyan és mit lehet és kell kommunikálni” (FALYUNA 2022: 53).

Hagyományosan teret biztosít a tudománykommunikációnak, ezen belül is főként az ismeretátadásnak, a tudományos eredmények, a tudományos módszertan bemutatásának az írott művek publikálása. Említhetők itt önállóan megjelent kötetek (l. pl. KÁLMÁN 1967, HAJDÚ 1994, SLÍZ 2011), tanulmányok ismeretterjesztő kötetekben (l. pl. RÁCZ 2016, RAÁTZ 2021), család- és keresztnevszótárak (pl. MUnk.; KnE.; FERCSIK–RAÁTZ 1997, 2017a, 2017b; CsnE.), folyóirat- és újságcikkek. Ez utóbbiak rövidebb, jellemzően körülbelül 2000–3000 karakternyi terjedelmük révén a monografikus munkáknál hatékonyabban képesek kiszolgálni a mai olvasók igényeit, és egy-egy résztema felvillantásával felkelteni a figyelmet és az érdeklődést. E terjedelmi elvárás nem nevezhető újkeletűnek, hiszen már korábban is voltak törekvések a minél rövidebb, velősebb ismeretterjesztő szövegek előállítására – bár kétségtelenül a 21. század, főként az elmúlt évtizedek hozták el a tartalomfogyasztás e markáns változását. Ugyanakkor a hagyományos, nyomtatott formátum még egyirányú kommunikációs csatornát jelent, vagyis a célközönség pusztán passzív befogadóként tud a kommunikációban részt venni, ezzel együtt pedig a kommunikátorok szinte semmilyen visszacsatolást nem kapnak a kommunikáció hatékonyságáról, sikerességéről.

A hagyományos írásbeli munkákhoz képest nagyobb célközönséget tudnak elérni a médiamegjelenések (vö. RAÁTZ 2015: 239), például a tévés és rádiós szereplések. Bár ez a kommunikációs csatorna jellemzően szintén nem kétirányú a kommunikátor és a közönség között, az újságírók a közönség képviselőjeként működnek, így az általuk feltett kérdések, a beszélgetés tematikus iránya és apropója a laikus közönség érdeklődését, elvárásait követi – szükségszerűen, hiszen a műsor készítői túlnyomórészt maguk is laikusok, s alapvető céljuk a hallgatók, nézők megszólítása, megtartása. Ezáltal a kommunikációs szituációban részt vevő kutató, ha közvetve is, de visszacsatolást kap a nagyközönségtől. Egyes esetekben, például betelefonálási, sms-küldési vagy chatelési lehetőség esetén közvetlenül a közönség is szólhat a kommunikátorhoz, vagyis létrejöhet egy valós diskurzus – mindenképpen az adott műsor adta kereteken belül. Erre pozitív példaként említhető a Glasgow-i Egyetem professzora, CAROL HOUGH által készített és a BBC Radio Scotland csatornáján évek óta nagy népszerűségnek örvendő *Can you name the place?* című rádiós játék, amelyben a hallgatóságnak öt nyom alapján

² <https://www.facebook.com/lexikologiaiintezet/photos/a.104202565351488/167798745658536> (2024. 02. 17.)

kell kitalálniuk egy létező skóciai helynevet.³ Ilyenkor az újságírók tudományos témában való felkészültségére, háttérismereteire, valamint személyiségére nagy szerep hárul: fontos, hogy a közönség mennyire tartja megnyerőnek, szívesen hallgatja-e a műsorukat, mennyire bízik meg bennük, az általuk meghívott kutatóban és a közvetített tudományos tartalomban (I. NASEM. 12, 69). Jellemző, hogy az újságírók kommunikációban való jártassága és az erre kevésbé felkészített kutató tudományos ismeretei együttesen járulnak hozzá a hatékony tudománykommunikációhoz.

Itt érdemes megemlíteni azokat a kommunikációs helyzeteket, amelyekben a tudománykommunikátorok közvetlenül is szólnak a közönséghez, például jelenléti vagy szinkron online előadások formájában. Ezekben egyre jellemzőbb a közönség megszólítása, interaktív bevonása, ami által a tudományos ismeretek nemcsak közvetítődnek, de a kutató azok feldolgozásában is segíteni tudja a közönséget. Ilyen a Magyar Tudományos Akadémia 2020-ban indított Alumni programja,⁴ melynek célja „a tudománybarát társadalom és közgondolkodás kialakítása, a hiteles tudományos eredmények kommunikálása, valamint a kiválóság tisztelete, a szorgalom, a motiváció, az önálló és kreatív gondolkodás megbecsültségének növelése”. A program részeként az iskolák által meghívott kutatók hazai és határon túli középiskolákban tartanak előadásokat saját kutatási területükről, konkrét kutatásaikról. Így a nyelvtudomány más területei mellett különböző névtani témakörök bemutatását jelenleg tíznél több kutató is vállalja. A program fontos célja az is, hogy „az előadások mellett jusson alkalom és idő a közvetlen beszélgetésekre is, és ahol kedvező fogadtatásra talál a program, MTA alumni klubok is alakulhatnak”. A program az MTA Kommunikációs Főosztály segítségével zajlik, a részvétel ösztönzésére pedig 2023 őszétől kezdve az MTA versenyt is hirdetett, díjazva a tudománykommunikációban legaktívabban részt vevő középiskolákat és tanárokat.⁵ Hasonló célú a minden év őszi megrendezett Kutatók Éjszakája is,⁶ melynek során a kihelyezett előadások helyett a tudomány központjai, így az egyetemek, könyvtárak, kutatóközpontok nyílnak meg az érdeklődők előtt. Ez alkalomból többek között az ELTE és a Nyelvtudományi Kutatóközpont is szokott szervezni névtani témájú, ingyenesen látogatható, interaktív, felfedező jellegű programokat, amelyeken keresztül jobban be lehet vonni a látogatókat a tudományos kutatások világába.

Napjaink társadalmának nagy része azonban már egyértelműen az internetet, és ott is sokkal inkább a közösségi hálók különböző felületeit (ZEMPLÉN 2022: 317), így a Facebookot, az Instagramot, a Tiktokot és az X (a korábbi Twitter) felületét tekinti az elsődleges információforrásnak. A közösségi média közvetlenül a felhasználók által előállított tartalmakat közöl, vagyis megkerüli a kapuőröket és tekintélyeket (FALYUNA 2022a: 56), kiiktatva a kommunikációs szituációból a szerkesztők, újságírók, hírközlők közvetítő szerepét. Emellett teret ad a felhasználók közötti interakciónak is (vö. CACCIATORE et al. 2016), lehetővé téve a közvetlen, kétirányú csatorna létrejöttét a kommunikátor és a közönség között (vö. SHOKHENMAYER 2018: 37). Nem kínál fel azonban egyértelmű módszert a téves, félrevezető és sokszor csupán szenzációhajhász információk kiszűrésére, így a laikus felhasználók minden eddiginél nagyobb mértékben

³ <https://www.bbc.co.uk/programmes/b055jkys/episodes/guide> (2024. 02. 18.)

⁴ <https://mta.hu/alumni/a-kozepiskolai-mta-alumni-program-111802> (2024. 02. 18.)

⁵ <https://verseny.mta.hu/> (2024. 02. 18.)

⁶ <https://www.kutatokejszakaja.hu/> (2024. 02. 18.)

magukra maradnak azzal a kérdéssel, hogy kiben bízhatnak meg, és a tudományos kérdésekben kinek és mit higgyenek el (NASEM. 69). Ahogy FÁBIÁN ISTVÁN (2018) az MTA által kifejezetten az áltudományok elleni küzdelem céljával létrehozott weboldal⁷ kapcsán rámutatott, „napjaink információáradatában egyre nehezebb megtalálni a valós eredményeket, és könnyű elcsábulni egy-egy vonzóan talált [sic], a problémákra egyszerű gyógyírt kínáló megoldás felé. Ráadásul ezen a téren a valódi tudomány eszközei végesek, mert a vágyálmokat beteljesítő ígéretek helyett »csak« realitásokon nyugvó megoldásokat tud kínálni.”

Mindezek ellenére vagy éppen mindezek miatt szükséges a tudománykommunikációnak, így a névtani ismeretterjesztésnek is kiaknáznia a Web 2.0 adta lehetőségeket, a közelmúltban megjelent és az újonnan megjelenő kommunikációs csatornákat. A megszámlálhatatlan, kontroll nélkül terjedő tudománytagadó vagy áltudományos tartalmak mellett a tudománynak is hallatnia kell a hangját, és a tudománykommunikációnak is jelen kell lennie a lehető legtöbb formában, kapaszkodót biztosítva a laikus társadalom tagjainak az információkeresés, tájékozódás során. A rövideg mellett a tartalom azonnali elérhetősége, a kérdésekre adott gyors és könnyen feldolgozható válasz is vonzó lehet a közönség számára, így az ezt kínáló különböző portálok versenyképesnek mutatkoznak az online térben. A személynevek témaköréből említhető itt a Nyelvtudományi Kutatóközpont által működtetett Utónévkereső,⁸ mely jelenleg az egyetlen hiteles magyar, laikusok által is könnyen, jól használható keresőmotorral ellátott, online utónévszótár, valamint az ELTE-s vezetéssel elkészített A visegrádi országok családnévszótára,⁹ amely magyar, szlovák, cseh, lengyel és angol nyelven ad információt Magyarország, Szlovákia, Csehország és Lengyelország szinkron családnévanyagának leggyakoribb elemeiről, azok nyelvi eredetéről és szemantikai-motivációs háttéréről. A laikus nagyközönség számára is elérhető és használható információforrást kínál a 18. századi Magyarország családnéveinek földrajzi megoszlását kartográfiai módszerekkel ábrázoló Történet magyar családnévatalasz,¹⁰ melynek oldalán nemcsak a keresett családnév viselőinek korabeli lakóhelyéről tájékozódhatnak az érdeklődők, de saját térképeket is generálhatnak. A helynevek területéről kiemelendő, hogy nemcsak a tudományos közönség, hanem a nagyközönség érdeklődésére is számot tarthat a teljes magyar nyelvterület helynévanyagának felgyűjtését és elemzését célzó nagyszabású, a Debreceni Egyetem által koordinált Magyar Nemzeti Helynévtár Program, melynek munkálatairól, résztvevőiről saját honlapja¹¹ tájékoztatja az érdeklődőket.

A társadalommal való közvetlen, aszinkron, mégis folyamatosan fenntartható, kétoldalú kommunikációra alkalmas csatornát jelenleg mégis csak a közösségi média nyújthat. E platformok alapvető lényege a tartalommegosztás, kombinálva a klasszikus írott formát a multimédia nyújtotta lehetőségekkel, vagyis képek, videók bevonásával, valamint a véleménykifejezés, a megosztott tartalmak alatti hozzászólás lehetőségével. Bár a tudományos közéletben nemegyszer felmerültek kételyek azzal kapcsolatban, hogy az így közvetített információk, ismeretek mennyire tekinthetők szisztematikusnak, mérvadónak

⁷ <https://tudomany.hu/> (2024. 05. 09.)

⁸ <http://utonevkereso.nyttud.hu/> (2024. 05. 09.)

⁹ <https://v4surnames.elte.hu/> (2024. 05. 09.)

¹⁰ <https://csaladnevatalasz.hu/> (2024. 05. 09.)

¹¹ <https://mnhp.unideb.hu/> (2024. 05. 09.)

(l. ezzel kapcsolatban GOLDSTEIN 2009: 553, KOUPER 2010), véleményünk szerint – napjaink fent említett tendenciáit látva – e kételyeket a tudománynak maga mögött kell hagynia, és fenntartásai ellenére alkalmazkodnia kell a laikus társadalom elvárásaihoz, információszerzési szokásaihoz, valamint az intézményekhez, a „hivatalos”-hoz való viszonyulásában beállt változáshoz (vö. FALYUNA 2022: 51, l. még ACZÉL 2015) annak érdekében, hogy a tudománykommunikáció fenntartható legyen, és lépést tudjon tartani a közösségi médiában hatékonyan terjedő különböző áltudományos tartalmakkal (l. DEL VICARIO et al. 2016, FALYUNA 2018). Ahogy arra SHOKHENMAYER (2018: 42) is rámutatott, a kutatók közösségi médiában való részvételének idővel el kell érnie, hogy a laikus felhasználók az ilyen platformokon és ilyen formátumban megosztott tudományos tartalmaknak a nem tudományos tartalmakhoz képest nagyobb mértékben adjanak hitelt.

2.2. A névtan a közösségi médiában. SHOKHENMAYER (2018: 39–40) a névtani tartalmat megosztó közösségi médiának két típusát különbözteti meg célközönsége szerint. A névtani kommunikációs média a laikus közönségnek szóló tartalmat közlő blogokat, honlapokat, a közösségi hálóban létrehozott oldalakat, míg a névtani közösségi média a névtan területén dolgozó kutatótársaknak, szakmabelieknek szóló, a közösségi hálóban létrejött csoportokat jelenti. Bár ő maga is megjegyzi, hogy továbbra is igen kevés kutató foglalkozik a tudománykommunikáció ezen formájával (SHOKHENMAYER 2018: 39), a továbbiakban a teljesség igénye nélkül bemutatott névtani témájú blogok alapján látszik, hogy vannak kezdeményezések. E blogok többségének célközönsége kifejezetten a laikus érdeklődő társadalom, de a névtan területén dolgozó kutatókat célzó által közzétett tartalom is feldolgozható, követhető a névtani kérdések iránt érdeklődő, azokat megvitatni szerető nagyközönség számára. Ezeket tekintjük át röviden a következőkben. Az itt említett blogokra korábban már SHOKHENMAYER is felhívta a névkutatók figyelmét (l. 2018: 40; bár nála nem találjuk meg ezek részletesebb, a mai információfeldolgozás és a partícipációs modellek jellemzőiből kiinduló leírását), így az azóta eltelt évek alatti sikeres működésük okán kiváló példaként szolgálhatnak.

2.2.1. Külföldi névtani kommunikációs média. Az elsőként bemutatott blogok és oldalak SHOKHENMAYER (2018) osztályozása szerint a névtani kommunikációs médiához tartoznak, hiszen célközönségük elsődlegesen a laikus érdeklődők. A számukra közölt tartalmak célja a tájékoztatás, a tudományos, így a névtani tartalmak, információk, eredmények közérthetőbb formában való kommunikálása, a tudománynépszerűsítés, valamint a tudomány társadalomban betöltött helyének, szerepének a hangsúlyozása.

A német nyelvű Vornamen blog¹² 2006 óta folyamatosan oszt meg elsősorban a személynévadással, az egyénnevekkel kapcsolatos statisztikai tartalmakat és kvízeket, kifejezetten Németország viszonylatában. A blog szerkesztője a nyelvész-informatikus KNUD BIELEFELD. A kb. 1000–2000 karakter terjedelmű, könnyed hangvételű írások között találunk példának okáért a teljes Németországra, illetőleg egy-egy tartományra vonatkozó utónév-gyakorisági listákat az egyes évekből, az adott héten született gyermekek nevének válogatott listáját, valamint olyan kérdések körüljárását, mint a kötőjellel írt kettős utónevek aránya a mai német társadalomban. A megosztott tartalmak alatt

¹² <https://blog.beliebte-vornamen.de/> (2024. 05. 09.)

van hozzászólási lehetőség, az egyes hozzászólók egymás kommentjeire is válaszolhatnak. A legfrissebb tartalmak és a legutóbbi hozzászólások kiemelve is elérhetők a blog oldalán. Szintén kiemelve szerepel a 2023-as évre vonatkozó névgyakorisági statisztika, a kvizek, valamint a blog szerkesztője által készített Horstomat applikáció leírása és elérhetősége, amellyel mobiltelefonon érhető el közel 12 000 utónév statisztikai adata.¹³ A bloghoz kapcsolódik egy Instagram-oldal¹⁴ és egy Tiktok-profil¹⁵ is, amelyek a laikus társadalom Y, Z és a közösségi oldalakra való regisztrációhoz szükséges minimum korhatárt lassan már elérő Alfa generációjának tagjait (vagyis az 1980–1995, 1996–2009 és a 2010 után születetteket) kívánja elérni. Rájuk jellemző, hogy a Facebookot kevésbé, sokkal inkább a csaknem kizárólag képeket, mémeket, egy percnél nem hosszabb videókat közvetítő közösségi médiát használják a tartalommegosztásra, véleménynyilvánításra.

Jóval tágabban, a világ kulturális kontextusában, de szintén elsődlegesen személynevekkel, személynévadással, illetve legújabb posztjaiban már helynevekkel is foglalkozik a 2015 óta folyamatosan aktív, angol nyelvű NamepediA blog.¹⁶ Az oldal készítői nyelvészek és informatikusok, akik a Wikipédia mintájára kívánták létrehozni oldalukat. Céljuk, hogy a világ legnagyobb, laikusokat célzó névtani információs közösségévé váljanak, amelyben a tudományban járatos kutatók, szakemberek mint kapuőrök ugyan jelen vannak, de az oldalon megjelenő tartalomról az oldal regisztrált vagy egyszeri felhasználói döntenek. Az algoritmus révén az oldalon való működés és a megnyilatkozások alapján a felhasználók közösségében nőhet vagy csökkenhet egy-egy felhasználó hitelessége, így az egyes tartalmakról való döntés során a szavazata nagyobb vagy kisebb súllyal eshet a latba, mint másoké. A NamepediA ezáltal egy aktív, a névtanról, a névtani témákról dinamikus diskurzust folytató, a véleményét, elvárásait, aggályait kifejező, így az oldal készítői számára is állandó visszacsatolást, információforrást jelentő közösséget tud létrehozni. A blogon közzétett legfrissebb tartalmak között olyan, jellemzően kb. 9000–10 000 karakter terjedelmű, ismeretterjesztő hangvételű cikkeket találunk, mint egyes humorosnak tűnő olasz családnevek etimológiája, a thaiföldi ragadványnevek szociokulturális vonatkozásai, név és gender összefüggésének kérdése, illetve a magyar névadási szokások. Tekintettel a blog készítőinek céljára egyes cikkek alatt lehetőség van a hozzászólásra és a diskurzus kialakítására más hozzászólókkal is. Az oldalon kiemelve szerepel a blogon eddig közzétett három legnépszerűbb cikk, valamint a legfrissebb három cikk. Egy szófelhő segítségével tematikusan is lehet szűrni a tartalmakra, a cikkeket ugyanis kulcsszavakkal ellátva osztják meg. A blogot kiegészíti egy Facebook-oldal¹⁷ is, amely azonban 2021 óta nem mutat akkora aktivitást, mint a blog.

Helynevekkel, ezen belül is kifejezetten a Lisszabonhoz kötődő mikrotoponimákkal, azok eredetével, történetével, nyelvi, kulturális, gazdasági stb. vonatkozásaival, illetőleg a hozzájuk kötődő személyekkel foglalkozik portugál nyelven a Toponímia de Lisboa blog,¹⁸ amelyet 2012 óta üzemeltet a Lisszaboni Városi Tanács Kulturális Örökség Osztályának

¹³ <https://www.beliebte-vornamen.de/horstomat> (2024. 05. 09.)

¹⁴ <https://www.instagram.com/knudbielefeld/> (2024. 05. 09.)

¹⁵ <https://www.tiktok.com/@kbfeld> (2024. 05. 09.)

¹⁶ <https://blog-en.namepedia.org/> (2024. 05. 09.)

¹⁷ <https://www.facebook.com/NamepediA/> (2024. 05. 09.)

¹⁸ <https://toponimialisboa.wordpress.com/> (2024. 05. 09.)

Helynévtani Központja (Departamento de Património Cultural de Câmara Municipal de Lisboa, Núcleo de Toponímia). A közzétett cikkek terjedelme 1500–5000 karakter között ingadozik az adott mikrotoponimától függően. A regisztrált felhasználók számára lehetőség van a hozzászólásra is. A legfrissebb és a legnépszerűbb cikkek kiemelve is szerepelnek az oldalon, valamint az archívumnak köszönhetően havi rendszerezéssel is visszakereshetők a közzétett tartalmak, illetve téma szerint is szűrhetők. A hozzászólási lehetőség mellett a blog olvasói kérhetik egy általuk választott utcanévvel kapcsolatos tartalom közlését is; ehhez részletes segédletet találhatunk az oldalon. A blogról elérhető a szervezet eddigi névtani kiadványainak listája is. A blogot kiegészíti egy Facebook-oldal¹⁹ is, amelyen nemcsak rövidebb, 500–2000 karakter terjedelmű közlésekkel, de a lisszaboni mikrotoponimák tágabb megközelítésével is találkozunk; például a nemzetközi nőnap alkalmából az egykori rádióról, Alice Cruzról és a róla elnevezett parkról tettek közzé egy rövid írást.

A Baszk Névtani Társaság (Sociedad Vasca de Onomástica / Societé Basque d'Onomastique) szintén szerkeszt egy blogot *Onomastika Elkartea*²⁰ címmel. A baszk nyelvű oldalon 2016 óta osztanak meg híreket névtani eseményekről, és számolnak be a nagyközönségnek a társaság tevékenységéről, folyamatban lévő projektjeiről, kiadványairól a tematikának megfelelően változó, 1000–5000 karakter terjedelemben. Az írott szöveg mellett sok népszerűsítő plakát, poszter és az eseményeket rögzítő, utólag is visszaneézhető videó is helyet kap a felületen. A blognak is helyet adó honlapon elérhető az egyesület alapszabálya, elérhetőségei, tagjainak listája, valamint az általuk fenntartott Ricardi Cierbide Névtani Könyvtár online katalógusa is. A blog elsődleges célja tehát a tájékoztatás és a tudomány-népszerűsítés, ugyanakkor az egyesület átláthatóságát, hitelességének és autoritásának fenntartását is szolgálja. A tartalmakhoz van lehetőség hozzászólni, azokat saját blogfelületen azonnal megosztani.

2.2.2. Külföldi névtani kommunikációs és közösségi média. A továbbiakban bemutatott blogok és oldalak SHOKHENMAYER (2018) osztályozásában átmenetet képeznek a névtani kommunikációs média és a szakmabelieknek szóló névtani közösségi média között.

A névtan és a régészet találkozási pontjairól, az ún. archeotoponimiáról olvashatunk galíciai és spanyol nyelven az *Arqueotoponimia* blogon.²¹ Dolores González de la Peña, e speciális névtani részdiszciplína kutatója 2008-ban kifejezetten azzal a céllal indította el a blogot, hogy szélesebb körrel is megismertesse az e területhez kapcsolódó kutatásokat, feltárt ismereteket, legyen szó a névtanban vagy a régészetben nem járatos érdeklődőkről, névkutatókról vagy régészekről. A blogon közölt tartalmak a 3000 karakter terjedelmű bejegyzésektől a 15000–20 000 karakter terjedelmű, bevezetővel és összegzéssel ellátott, alfejezetekre tagolt rövid tanulmányokig terjednek; tartalmuk a római kor előtti helynévanyaggal, a paleoeurópai víznevekkel, valamint a névtan és a néprajz kapcsolatával foglalkozik. Például a legfrissebb bejegyzések olyan témák névtani vonatkozásait járják körül, mint a folyóvölgyekben feltárt bronzkori királysírok, a jaguárbőrbe öltöztetett kolumbiai sámánok spirituális utazása, galíciai helynevek grammatikája, valamint megannyi névtani kérdés kerül elő régészeti leletek helyével, egykori települések,

¹⁹ https://www.facebook.com/toponimiadeLisboa/?ref=embed_page (2024. 05. 09.)

²⁰ <https://onomastika.org/> (2024. 05. 09.)

²¹ <https://arqueotoponimia.blogspot.com/> (2024. 05. 09.)

térszínformák lelőhelyével kapcsolatban is. A megosztott tartalmak visszakereshetők egyrészt a megosztás ideje szerint az évek, ezen belül hónapok szerint rendszerezett archívumban, másrészt a cikkek kulcsszavainak szűrésével is. A cikkek alatt lehetőség van a hozzászólásra is.

Az e-Onomastics blog²² szinte tökéletesen megfelel a szerkesztője, EVGENY SHOKHENMAYER által egy névtani bloggal szemben támasztott elvárásoknak (I. SHOKHENMAYER 2018: 47): egyfajta hírportálként működik, amely a névtannal kapcsolatos hírekről, eseményekről, kutatásokról, publikációkról, érdekességekről tájékoztatja a felhasználót, emellett SHOKHENMAYER saját kutatói tevékenységéről is beszámol. A 2012 óta működő blog a saját, elsősorban angol nyelvű, kb. 1000 karakter terjedelmű, személyes hangvételű bejegyzései mellett, amelyeket az About me (Rólam) fül alatt érhetünk el, és amelyek a szerkesztő névtani tudománykommunikációs munkájáról, valamint a blog statisztikai adatairól, fejlődéséről tájékoztatnak, megosztja a különböző forrásokból származó, különböző nyelvű, elsődlegesen angol, francia, német és orosz nyelvű tartalmakat. A blog tehát nem korlátozódik egyetlen nyelvre és egyetlen névtani témára sem. Az oldalon különböző tematikus fülek segítenek a sokféle tartalom közötti eligazodásban: hírek, tudományos koncepciókról szóló tájékoztatók, névföldrajz, genetika és névtan, pszichonomasztika, állatnévtan, az amerikai Names folyóirat, neves kutatók, események, állás- és vendégkutatói lehetőségek, egyéb névtani blogok és oldalak, publikálási lehetőségek, megjelent publikációk, az ICOS által szervezett online előadások felvételei, valamint a közelgő eseményeket, határidőket heti és havi bontásban, illetve listázva is számon tartó naptár érhető el.

A tájékoztatás, a tudományos kutatásoknak a társadalom egésze felé való elszámolása a célja a 2005 óta működő, német nyelvű Namenforschung honlapnak,²³ amely a mainzi Tudományos és Irodalmi Akadémia névtani projektjeivel, így a Német családnévatlással (Deutscher Familiennamenatlas, DFA.), a Németországi digitális családnévszótárral (Digitales Familiennamenwörterbuch Deutschlands, DFD.), a transzneműek személynévadását kutató TransOnym és a női utónevek semleges grammatikai nemből való használatát vizsgáló Weibliche Rufnamen im Neutrum projektekkkel, az akadémia egyéb kutatási területeivel, együttműködési partnereivel és névtani eseményeivel foglalkozik. Az oldal 3000–5000 karakter terjedelmű beszámolókat oszt meg a kutatások eredményeiről, használhatóságáról is az Aktuelles (Aktualitások) fül alatt. Például a név és politika témájában, illetőleg tematikusan kategorizált családnévek etimológiájáról (pl. az Arthur Conan Doyle regényeiben előforduló nevekről vagy Szent Patrik napja alkalmából az ír kultúrához köthető nevekről), illetve (a DFA. és a DFD. adatbázisának felhasználásával) e nevek földrajzi vonatkozásairól is olvashatunk. A megosztott tartalmakhoz nincs lehetőség közvetlen hozzászólást fűzni, de az oldalon megtalálható a kutatások vezetőinek és az akadémiának az elérhetősége is.

Ugyancsak tájékoztató, tudomány-népszerűsítő céllal mutatja be a Genfi Egyetem UNESCO Közösségi Helynévkutatás Tanszékének A világ elnevezése (the UNESCO chair in inclusive toponymy „Naming the world”) című, a név és a politika összefüggéseivel foglalkozó projektjét a 2013 óta működő, francia nyelvű Neotoponymie / Neotoponymy blog.²⁴ A megosztott, jellemzően 5000–7000 karakter hosszúságú tartalmak között találunk

²² <https://e-onomastics.blogspot.com/> (2024. 05. 09.)

²³ <https://www.namenforschung.net/aktuelles/> (2024. 05. 09.)

²⁴ <https://neotopo.hypotheses.org/> (2024. 05. 09.)

a helynévkutatásról és egyes helynevek etimológiájáról szóló írásokat, esettanulmányokat, kutatási feljegyzéseket, beszámolókat és különböző, a helynévkutatáshoz kapcsolódó híreket is. Az oldalon kiemelve is szerepelnek a legújabb bejegyzések, az egyes cikkek pedig kereshetők az időrendet követő archívum, egy legördülő menüből választható kategóriák, valamint a szöveghőbe rendezett tematikus tagek szerint is. E tagek alapján az egyes cikkek végén a blog további, hasonló témájú cikkeinek ajánlása is megjelenik. A bejegyzésekhez van lehetőség hozzászólni, különböző közösségimédia-felületeken azonnal meg lehet őket osztani, valamint az írásokra való hivatkozáshoz szükséges bibliográfiai adatokat is feltüntetik.

A blog az e-Onomasticshoz hasonlóan működtet egy helynévtani konferenciák, események dátumait követő naptárt, valamint további, elsősorban helynevekkel foglalkozó blogokra, honlapokra, illetőleg a #néotiponimie vagy #toponymie hashtageket használó, X-en közzétett bejegyzésekre vezet tovább.

2.2.3. Hazai névtani kommunikációs média. A bemutatott külföldi példák után néhány hazai felületet is érdemes megemlíteni. A kifejezetten laikus érdeklődőknek szóló, újságírók és nyelvészek által szerkesztett *Nyelv és Tudomány*²⁵ több névtani témájú cikket is közölt korábban (erről l. HAINDRICH 2013). A honlapot *Nyelv és Tudomány* ismeretterjesztő hírportál néven, a közelmúltban egy-két havonta megjelenő tartalommal Facebook-oldal is kiegészíti. Emellett, bár nem blog, így jelen vizsgálat fókuszának periferiáján helyezkedik el, de megemlítendő az *Utónevek, utónévportál* című Facebook-oldal is, amelyet a HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont Névtani Munkacsoportja kezel 2017 óta. Az oldalon a személynévadásról, a személynevekről, elsősorban keresztnevekről, de újabban családnevekről is közölnek kb. 1000–2000 karakter terjedelemben érdekességeket, emellett megosztanak más platformokon e témákban megjelent írásokat. 2024-ben új rovatként indult a munkacsoport névadási tanácsadásának tapasztalatai alapján szerkesztett Gyakori kérdések tartalomsorozat. Az oldal a bejegyzések alatti kommentárokat és a chatfelületen érkező megkereséseket is fogadja. Mivel a kutatóközpont közcélú feladatai közé tartozik, hogy nyelvészeti szakvéleményt készítsen az új utónevek anyakönyvezésére irányuló kérelmekről és a családnév-változtatási kérelmekről, az oldal célja az is, hogy minél teljesebb tájékoztatást nyújtson a társadalmat érdeklő névadási kérdésekben, és folyamatosan fenntarthassa a párbeszédet a kutatók és az állampolgárok között.²⁶

Figyelmet érdemel továbbá a Magyar Nemzeti Helynévtár Program honlapja,²⁷ amelyen ugyancsak a tudományos ismeretterjesztés igényével jelennek meg helynevekkel, a magyar helynévrendszerrel kapcsolatos információk, érdekességek. A honlap rendszeresen hírt ad továbbá a kutatóprogram előrehaladásáról (szöveges, képes formában), eredményeiről térképek (s a tervek szerint a közeljövőben nyilvánosan kereshető online adatbázis és szótárak) segítségével. E funkciók összhangban állnak a kutatóprogram egyik alapvető célkitűzésével, hogy a helyneveket és a hozzájuk kapcsolódó enciklopédikus információkat online és nyomtatott térképek és szótárak formájában adja közre minél szélesebb olvasóközönség számára. A programnak van Facebook-oldala is, amelyen

²⁵ <https://www.nyest.hu/blog> (2024. 05. 09.)

²⁶ <https://nytud.hu/szolgaltatas/nevadas-tanacsadas> (2024. 05. 09.)

²⁷ <https://mnhp.unideb.hu> (2024. 06. 30.)

többek között a honlapon is olvasható hírek, bejegyzések bővebb, képekkel is kiegészített változatai kapnak helyet. (A Magyar Nemzeti Helynévtárról bővebben l. többek közt HOFFMANN 2022.)

2.3. A NÉV-állomás blog. A fent bemutatott jó példák alátámasztják, hogy az elmúlt évtizedekben a névtani tudománykommunikáció terén előremutató változások történtek. Ezek sorába illeszkedik az alábbiakban bemutatandó blog is. A NÉV-állomás gondolata 2020-ban született meg az ELTE Névtani Hallgatói Műhelyében azzal a megfontolással, hogy a műhely is kivegye részét a névtani tudománykommunikációból tudományosan megalapozott, hiteles, ugyanakkor közérthető cikkek, szakirodalmakkal alátámasztott tartalmak elérhetővé tételével. A Névtani Műhely emellett időről időre szerepel különböző tudománypopularizáló eseményeken az egyetem falain belül és kívül, valamint tagjai egy tudománykommunikációs témájú közös kutatást is folytatnak az általános helynév-etimológiák kapcsán (ez utóbbira l. SLÍZ–HAUBER–WENDL 2023).

A blog szerkesztői, szerzői – oktatói irányítás mellett – doktoranduszok és egyetemi hallgatók, amit azért is érdemes talán kiemelni, mert az MTA Anyanyelvi és Alkalmazott Nyelvészeti Bizottságának fent említett, 1977. évi ülésén HAJDÚ PÉTER (1978: 73) a tudománykommunikáció jövőjére vonatkozóan még így nyilatkozott: „ebben mindannyiunk közreműködésére szükség van, és ezzel kapcsolatban külön említem, az idősebb és a középkorú generáció mellett a legfiatalabbakra is számítanunk kell (tapasztalat szerint ugyanis e korosztály néha húzódozik efféle feladatoktól)”.

A blogon a kezdetektől fogva három műfajban jelennek meg tartalmak. A cikkek időről időre a névtan valamely területét, problémakörét mutatják be különféle példákon keresztül. A jellemzően 7000–9000 karakter terjedelmű, minitankönyvként is megálló tartalmak között egyaránt olvashatunk a történeti névföldrajz eredményeiről, a családnevekben tetten érhető népetimológiáról, a japán utónévadási szokásokról, Anonymus névadási technikáiról és a Balaton északi partján fekvő üdülőtelepülések nevének eredetéről. Emellett a blogon megjelennek rövidebb, 2000–3000 karakter terjedelmű, kifejezetten könnyed hangvételű tematikus sorozatok is, amelyek egy-egy névnap kapcsán keresztnévek (eddig *Katalin*, *János* és *Bálint*) eredetét, történeti, kulturális kapcsolatait, valamint humoros helynevek (eddig *Sonkád*, *Szalonna* és *Fenekpuszta*) etimológiáját, valamint mikro- és makrotoponimák változásának nyelvi és nyelven kívüli vonatkozásait tárják fel, kapcsolódva a Magyar Nemzeti Helynévtár Program gyűjtéseivel.

A blogon megjelenő, írásban közölt interjúknak kettős céljuk van. Egyrészt ugyanis csak a névkutatás egyes területeinek eredményeit hivatottak bemutatni a szélesebb olvasóközönségnek, másrészt pedig egyfajta személyesebb hangvételű betekintést kívánnak nyújtani a névkutatók munkájába, életüknek a tudományhoz kapcsolódó, a nyilvánosság számára is érdekes részleteibe. Az interjúkon keresztül az olvasó megismerkedhet a névtan számos további területével is. Az Utónévbizottság munkájának részleteibe avat be Raátz Judit, aki az interjúban válaszol többek között a magyarországi névkérelmezés szabályaival, eseteinek tanulságaival, illetve a névkérelmek elbírálásának alapelveivel kapcsolatos kérdéseinkre is. A viccekben megjelenő személynevek névtani vonatkozásairól beszél Takács Judit, többek közt olyan kérdésekre válaszolva, hogy mi motiválta ma, illetve mi motiválhatta annak idején a *Móricka* név megjelenését a vickekben. A „Liliputi hobbitörténész” és a „Klónozott Playboy” címmel jelent meg interjúnk Kecskés Judittal, aki gazdag példaanyagon keresztül a selmeczi diák hagyományok talán legérdekesebb témakörébe, a diákragadványnevek történetébe, rendszerébe és szerepébe

avat be. A történettudomány és a névkutatás kapcsolatába nyújt betekintést Gulyás László Szabolccsal folytatott interjúnk. Ebből arra kapunk választ, hogy egy történész hogyan, illetve milyen témák kapcsán tudja hasznosítani a neveket a kutatásában, és milyen forrásokból meríti a névadatait. A Magyar Nemzeti Helynévtár Programmal, annak céljaival, eszközeivel és a helynévgyűjtés néhány elméleti és gyakorlati sajátosságával ismerkedhet meg, aki a Hoffmann Istvánnal készült interjút olvassa. Az MNH kutatási programjának vezetője a laikus olvasók számára is érzékletesen mutatja be a program célját és tudományos, valamint társadalmi hasznosíthatóságát, jelentőségét.

A NÉV-állomás harmadik műfaji kategóriáját a kvízek jelentik. A keresztnevекről szólók egy éven át havonta jelentek meg, tematikusan válogatva az adott hónapozhoz valamilyen módon kapcsolódó nevek közül (azok eredetére, nyelvi rokonsági kapcsolataira, kulturális vonatkozásaira fókuszálva). 2024-től helyneves kvízek is megjelennek, amelyek kérdései a kitöltők névtörténeti ismereteit és névmodelljét egyaránt tesztelik és a magyarázatok révén remélhetően bővítik is.

A címszavas kereső segítségével a tartalmak tematikusan is böngészhetők. A névtani továbbvezető rovat a további névtani tájékozódást segíti, hiperhivatkozásokkal irányítva az érdeklődőket online névszótárak, adatbázisok és folyóiratok felületeire. Hozzászólásra a blogon nem, de a tartalmak megosztására létrehozott, azonos (NÉV-állomás) nevű Facebook-oldalon van lehetőség, így az olvasókkal való kétirányú kommunikáció biztosítva van.

A jövőben a műhely tervezi fenntartani a jelenlegi műfajokat és folytatni a tartalomgyártást (cikkek, interjúk, kvízek), valamint célja egyrészt az olvasószám növelése, másrészt a szerzők körének bővítése. Az előbbi cél meglátásunk szerint úgy érhető el, ha minél több platformon, fórumon tud a blog tartalma megjelenni. A NÉV-állomás tartalmait kezdetben pusztán a blog számára létrehozott (azonos címet viselő) Facebook-oldal osztotta meg. 2024 eleje óta azonban a cikkeink, interjúink és kvízaink nagyobb része megjelenik az Index-blog²⁸ címlapján is, amelynek köszönhetően a blog olvasóinak száma a korábbiakhoz képest megközelítőleg két-háromszorosára nőtt. Az, hogy a blog szerzői jelenleg az ELTE Névtani Hallgatói Műhely mindenkori tagjai, inkább ideiglenes körülmény, semmint szándékos exkluzivitás. A szerkesztők szívesen fogadják mindazon névkutatók, illetve névtannal foglalkozó doktoranduszok és hallgatók írásait, akik szívesen részt vesznek a névtani ismeretterjesztésben írásaikkal.

3. Összegzés. A tudománykommunikáció, így a tudományos ismeretterjesztés kitüntetett jelentősége tehát megkíván minden lehetséges erőfeszítést, amellyel a tudomány képviselői ellensúlyozni hivatottak egyrészt a köztudatban sokszor mélyen gyökerező tévhiteket, másrészt a napjainkban egyre könnyebben szárnyra kapó, korábban nem látott dinamikával terjedő áltudományos tartalmakat. Az információáramlás technicizálódásával, virtualizálódásával együtt járó kulturális és társadalmi változások eddig nem tapasztalt kihívást jelentenek. Am ezzel együtt a tudománykommunikáció számára is új utak nyíltak. Az elmúlt másfél évtizedben az ilyen célú blogok, illetve különböző multimédiás, internetes platformok megjelenése korszakváltó fejleménynek tekinthető a névtani és általában a tudományos ismeretterjesztésben.

²⁸ <https://cimlap.blog.hu/> (2024. 05. 09.)

Hivatkozott irodalom

- ACZÉL PETRA 2015. Médiaműveltség. In: ACZÉL PETRA – ANDOK MÓNICA – BOKOR TAMÁS szerk., *Műveljük a médiát!* Wolters Kluwer, Budapest. 133–177.
- ACZÉL PETRA 2022. A tudománykommunikáció apológiája – három nézőpontból. In: FALYUNA NÓRA – KREKÓ PÉTER szerk., *Sarlatánok kora. Miért dőlünk be az áltudományoknak?* Athenaeum, Budapest. 377–383.
- BIK, HOLLY – DOVE, ALISTAIR – GOLDSTEIN, MIRIAM – HELM, REBECCA – MACPHERSON, RICK – MARTINI, KIM – WARNEKE, ALEXANDRIA – MCCLAIN, CRAIG 2015. Ten Simple Rules for Effective Online Outreach. *PLoS Computational Biology* 11/4: 1–8. <https://doi.org/10.1371/journal.pcbi.1003906>
- BOUDRY, MAARTEN – BLANCKE, STEFAAN – PIGLIUCCI, MASSIMO 2015. What makes weird beliefs thrive? The epidemiology of pseudoscience. *Philosophical Psychology* 28: 1177–1198. <http://doi.org/10.1080/09515089.2014.971946>
- CACCIATORE, MICHAEL A. – SCHEUFELE, DIETRAM A. – IYENGAR, SHANTO 2016. The end of framing as we know it... and the future of media effects. *Mass Communication and Society* 19/1: 7–23. <https://doi.org/10.1080/15205436.2015.1068811>
- CsnE. = HAJDÚ MIHÁLY, *Családnevek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családneveink.* A Magyar Nyelv Kézikönyvei 17. Tinta Kiadó, Budapest, 2010.
- DIETZ, THOMAS 2013. Bringing values and deliberation to science communication. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 110: 14081–14087. <https://doi.org/10.1073/pnas.1212740110>
- DUNWOODY, SHARON – BROSSARD, DOMINIQUE – DUDO, ANTHONY 2009. Socialization or rewards? Predicting U.S. scientist-media interactions. *Journalism & Mass Communication Quarterly* 86: 299–314. <https://doi.org/10.1177/107769900908600203>
- FÁBIÁN ISTVÁN 2018. Beköszöntő. *tudomany.hu*. https://tudomany.hu/tudomany_hu/bekoszonto-108657 (2024. 02. 24.)
- FALYUNA NÓRA 2018. Az (ál)tudományos ismeretek és az internet. *JEL–KÉP* 2018/4: 35–55. <http://doi.org/10.20520/jel-kep.2018.4.35>
- FALYUNA NÓRA 2022. „A tudósok fehér galléros bűnözők.” Tudományellenesség és tudománykommunikáció a (dez)információs társadalomban. *Filológia.hu* 12: 50–60. <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/filologia/issue/view/569>
- FERCSIK ERZSÉBET – RAÁTZ JUDIT 1997. *Hogy hívnak?* Korona Kiadó, Budapest.
- FERCSIK ERZSÉBET – RAÁTZ JUDIT 2017a. *Örök névnapár. A mai magyar keresztnévek legteljesebb gyűjteménye.* Műszaki Kiadó, Budapest.
- FERCSIK ERZSÉBET – RAÁTZ JUDIT 2017b. *Keresztnévek. A legfontosabb tudnivalók a leggyakoribb nevekről.* Az ékesszólás kiskönyvtára 46. Tinta Kiadó, Budapest.
- GOLDSTEIN, ADAM 2009. Blogging Evolution. *Evolution: Education and Outreach* 2: 548–559. <https://doi.org/10.1007/s12052-009-0149-9>
- GUENTHER, LARS – GERBER, ALEXANDER 2017. Science communication as a field of research. Identifying trends, challenges and gaps by analyzing research papers. *Journal of Science Communication* 16/2: AO2. <https://doi.org/10.22323/2.16020202>
- HAINDRICH HELGA ANNA 2013. Névtani kérdések a nyest.hu-n. *Névtani Értesítő* 35: 244–237. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2013.18>
- HAJDÚ MIHÁLY 1994. *Magyar tulajdonnevek.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- HAJDÚ PÉTER 1978. A nyelvi és nyelvészeti ismeretterjesztés elvi alapjairól. [Hozzászólás]. *Magyar Nyelvőr* 102: 73.

- HAM, BECKY 2015. Incoming AAAS CEO Rush Holt Encourages Science Policy Advocacy. <https://www.aaas.org/news/incoming-aaas-ceo-rush-holt-encourages-sciencepolicy-advocacy> (2024. 02. 24.)
- HANULA ZSOLT 2022. Ismeretterjesztő tudományos újságírás és az áltudományok kihívása. In: FALYUNA NÓRA – KREKÓ PÉTER szerk., *Sarlatánok kora. Miért dőlünk be az áltudományoknak?* Athenaeum, Budapest. 322–338.
- HOFFMANN ISTVÁN 2022. Elindult a Magyar Nemzeti Helynévtár Program. *Névtani Értesítő* 44: 125–129. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2022.9>
- HORNIG PRIEST, SUSANNA 2007. Science Communication. From your new editor. *Science Communication* 19: 145–146. <https://doi.org/10.1177/1075547007309214>
- ILLINGWORTH, SAM – ALLEN, GRANT 2020. *Effective Science Communication. A practical guide to survive as a scientist.* 2nd edition. IOP Publishing, Bristol. <https://doi.org/10.1088/978-0-7503-2520-2>
- IMREH RÉKA 2014. A helynevek szerepe az alternatív ideologikus gondolkodásban I. A Pilis-kultusz esete. *Névtani Értesítő* 36: 105–120. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2014.8>
- IMREH RÉKA 2015. A helynevek szerepe az alternatív ideologikus gondolkodásban II. Tudálékos helynév-etimológiák és új helynevek a Pilis-kultuszból. *Névtani Értesítő* 37: 119–136. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2015.9>
- IMREH RÉKA 2019. A modern tudomány előtti és azon kívüli név- és szövejtések alkalmazott vonatkozásai. *Névtani Értesítő* 41: 51–74. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2019.3>
- JENSEN, ERIC A. – GERBER, ALEXANDER 2020. Evidence-based science communication. *Frontiers in Communication* 4: 78. <https://doi.org/10.3389/fcomm.2019.00078>
- KÁLMÁN BÉLA 1967. *A nevek világa.* Gondolat Kiadó, Budapest.
- KnE. = FERCSIK ERZSÉBET – RAÁTZ JUDIT, *Keresztnevek enciklopédiája. A leggyakoribb női és férfinevek.* A Magyar Nyelv Kézikönyvei 16. Tinta Kiadó, Budapest, 2009.
- KONTRA MIKLÓS 2010. *Hasznos nyelvészet.* Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja.
- KOUPER, INNA 2010. Science Blogs and public engagement with science. Practices, challenges, and opportunities. *Journal of Science Communication* 9/1: 1–10. <https://doi.org/10.22323/2.09010202> (2024. 02. 24.)
- LAZA BÁLINT – PINTÉR DÁNIEL GERGŐ 2022. Az episztemikus függés vizsgálata a szakértő-laikus kapcsolatban. A tudománykommunikációs modellek szakértőképének összehasonlító elemzése. *Filológia.hu* 13: 6–26.
- LESHNER, ALAN I. 2003. Public engagement with science. *Science* 299: 609–977. <https://doi.org/10.1126/science.299.5609.977>
- LŐRINCZE LAJOS et al. 1978. A nyelvi-nyelvészeti ismeretterjesztés helyzete, feladatai és lehetőségei. (A Magyar Tudományos Akadémia Anyanyelvi és Alkalmazott Nyelvészeti Bizottságának együttes ülése, 1977. május 17-én.) *Magyar Nyelvőr* 102: 51–85.
- MUnk. = LADÓ JÁNOS – BÍRÓ ÁGNES, *Magyar utónévkönyv.* Vince Kiadó, Budapest, 1998.
- NASEM. = National Academies of Sciences and Medicine 2017. *Communicating Science Effectively. A Research Agenda.* The National Academies Press, Washington.
- PINTÉR DÁNIEL GERGŐ 2016. „Bezzeg az én időmben.” Tudománykommunikáció a Z-generációnak. In: SZÉKELY LEVENTE – RAB ÁRPÁD szerk., *Fókuszpontok.* Gondolat Kiadó – INFONIA – Óbudai Egyetem, Budapest.
- RAÁTZ JUDIT 2015. Alkalmazott névtan. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején.* Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 227–247.

- RAÁTZ JUDIT 2021. *Mária és Hanna, László és Bence*. Az Utónévkönyvben négyezer keresztnévből választhatunk. In: DANISS GYÖZÖ szerk. *Körkép a magyar nyelvről. Tizennyolc beszélgetés nyelvészekkel*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 209–219.
- RÁCZ ANITA 2016. A törzsnévi helynevek tanulságai In: SUDÁR BALÁZS – PETKES ZSOLT szerk., *Honfoglalás és megtelepedés*. Helikon Kiadó – MTA BTK Magyar Őstörténeti Kutatócsoport, Budapest. 142–144.
- RENN, ORTWIN – LEVINE, DEBRA 1991. Credibility and trust in risk communication. In: KASPERSON, ROGER E. – STALLEN, PIETER JAN M. eds., *Communicating risks to the public*. Springer, Dordrecht. 175–217. https://doi.org/10.1007/978-94-009-1952-5_10
- RANGANATHAN, JAI 2013. Scientists: do outreach or your science dies. *Scientific American. Guest Blog* 2013. 06. 04. <https://blogs.scientificamerican.com/guest-blog/scientists-do-outreach-or-your-science-dies/> (2024. 02. 24.)
- ROWLAND, F. SHERWOOD 1993. President’s lecture. The need for scientific communication with the public. *Science* 260: 1571–1576. <https://doi.org/10.1126/science.260.5114.1571>
- SAUNDERS, MANU – DUFFY, MEGHAN – HEARD, STEPHEN – KOSMALA, MARGARET – LEATHER, SIMON – MCGLYNN, TERRENCE – OLLERTON, JEFF – PARACHNOWITSCH, AMY 2017. Bringing ecology blogging into the scientific fold. Measuring reach and impact of science community blogs. *Royal Society Open Science* 4/10: 1–11. <https://doi.org/10.1098/rsos.170957>
- SCHÄFER, MIKE S. – KESSLER, SABRINA H. – FÄHNRIK, BIRTE 2019. Analyzing science communication through the lens of communication science. Reviewing the empirical evidence. In: LEBMÖLMANN, ANETTE – DASCAL, MARCELLO – GLONING, THOMAS eds., *Science communication*. De Gruyter Mouton, Berlin–Boston. 77–104. <https://doi.org/10.1515/9783110255522-004>
- SHOKHENMAYER, EVGENY 2018. Resources, media, networks and future of onomastic studies. *Onomastica Uralica* 14: 37–51.
- SLÍZ MARIANN 2011. *Személynevek a középkori Magyarországon*. Attraktor, Máriabesnyő.
- SLÍZ MARIANN – WENDL DÁVID – HAUBER KITTI 2023. Áltudományos szövegek eszközei a meggyőzés szolgálatában. Helynévmagyarázatok laikus megítélésének empirikus vizsgálata. *Névtani Értesítő* 45: 63–80. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2023.5>
- SZÉPE GYÖRGY 1978. A nyelvi és nyelvészeti ismeretterjesztés elvi alapjairól. *Magyar Nyelvőr* 102: 65–73.
- SZÉPE GYÖRGY 2016. Hasznos nyelvészet (Kísérlet munkásságom összefoglalására). *Modern Nyelvoktatás* 22/3–4: 25–74.
- TMCsA. = *Történeti magyar családnévatalasz*. Elektronikusan tárolt adatbázis. Kutatásvezető: N. FODOR JÁNOS.
- VESZELSZKI ÁGNES – FALYUNA NÓRA 2019. Az áltudományosság leleplezése érveléstechnikai-nyelvészeti eszközökkel. *Médiakutató* 20: 39–51.
- DEL VICARIO, MICHELA – BESSIB, ALESSANDRO – ZOLLO, FABIANA – PETRONI, FABIO – SCALA, ANTONIO – CALDARELLI, GUIDO – STANLEY, H. EUGENE – QUATTROCIOCCI, WALTER 2016. The spreading of misinformation online. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 113: 554–559. <https://doi.org/10.1073/pnas.1517441113>
- ZEMPLÉN GÁBOR 2022. Milyen (korszerű) tudománykép hasznos ma az oktatásban? In: FALYUNA NÓRA – KREKÓ PÉTER szerk., *Sarlatánok kora. Miért dőlünk be az áltudományoknak?* Athenaeum, Budapest. 306–321.

HAUBER KITTI

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3616-7983>

HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

WENDL DÁVID

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2333-9448>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

KITTI HAUBER – DÁVID WENDL, The role and platforms of onomastic science communication today

The importance of science communication lies in countering misconceptions that are often deeply rooted in the public consciousness, and the pseudo-scientific content spreading with unprecedented dynamism. The cultural and social changes brought about by the technicisation and virtualisation of information flows mean an unprecedented challenge. But it has also opened up new venues for science communication. Over the last decade and a half, the emergence of blogs and various multimedia and internet platforms has been a major development in the field of onomastic and science communication in general. After a more general introductory section, the paper presents a selection of good examples of contemporary platforms for science communication in onomastics, both in Hungary and abroad, with a more detailed discussion of the onomastic blog of the Onomastic Student Study Circle at ELTE Eötvös Loránd University, the NÉV-állomás.

Keywords: science communication, onomastic blogs, online platforms, NÉV-állomás blog, Onomastic Student Study Circle at ELTE Eötvös Loránd University

A Kiss Lajos-díj 2024. évi nyertese: dr. Köteles-Szöke Melinda

Köteles-Szöke Melinda 1983-ban született Debrecenben. Középiskolai tanulmányait a debreceni Csokonai Vitéz Mihály Gimnáziumban végezte, majd a Debreceni Egyetemen szerzett magyar, valamint latin nyelv és irodalom szakos diplomát. 2007-ben az egyetem Nyelvtudományok Doktori Iskolájában a magyar nyelvészeti alprogram hallgatója lett. 2013-ban védte meg A garamszentbenedeki apátság 1075. évi alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata (Szempontok interpolált okleveleink nyelvészeti vizsgálatához) című doktori értekezését, és szerzett általa PhD-fokozatot.

2010 szeptemberétől 2012 júniusáig egy pályázati program keretében a Magyar Nyelvtudományi Tanszék tudományos segédmunkatársa, majd az ezt követő évben predoktori ösztöndíjasa. 2013 júliusától tudományos segédmunkatárs, 2014 szeptemberétől pedig tudományos munkatárs a HUN-REN-DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoportban.

Fő kutatási területe a magyar nyelvtörténet. Saját kutatómunkája mellett a kezdetektől részt vállalt a Magyar Nyelvtudományi Tanszéken folyó névtani programokban is, így a Korai magyar helynévszótár című sorozat feladataiban, illetve a Magyar Digitális Helynévtár korai helynévtári moduljának a kialakításában. Jelenleg az MTA által támogatott, a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke által koordinált Magyar Nemzeti Helynévtár Program munkálatainak is aktív résztvevője.

Kutatói tevékenysége mellett oktatói munkát is folytat, a különböző egyetemi képzési formákban mintegy féltucatnyi különböző tantárgyat tanított. Eddigi tudományos pályájának sikerességét mutatja két rangos elismerés: 2017-ben elnyerte az Akadémiai Ifjúsági Díjat, illetve sikeresen pályázott az OTKA Posztdoktori Kiválósági Programjára, amelynek 2020-tól 2023-ig ösztöndíjasa volt.

Köteles-Szöke Melinda kutatói pályája a kezdetektől egy irányban halad. Latin szakos végzettsége mintegy predesztinálta is arra, hogy legkorábbi, 2008-tól rendszeresen megjelenő írásaiban a régi helynevek latinizálásának kérdéseivel, illetve a hiteleshelyi oklevelek helynévi szórványainak nyelvtörténeti forrásértékével foglalkozzon. Érdeklődését igen hamar felkeltették a korai, 11. századi oklevelek, elsőként a garamszentbenedeki apátság alapítólevele, amelyet számos szempontból vont vizsgálat alá. Tanulmányaiiban átfogóbb igénnyel foglalkozott az oklevél nyelvtörténeti feltárásának lehetőségeivel, illetve megvizsgálta az oklevél nyelvtörténeti szempontból is releváns kronológiai rétegeit is. Kutatásai során ekkor került előtérbe általában véve is az ún. interpolált oklevelek kérdése. A magyar nyelvtörténet korábbi álláspontjának felülvizsgálatát végezte el akkor, amikor meggyőzően igazolta, hogy ezek a korai interpolált oklevelek – megfelelő módszertant alkalmazva – a magyar nyelvtörténet értékes forrásaiként értékelhetők, elemzésük nyomán pedig nyelvtörténeti tudásunk jelentős újabb ismeretekkel gazdagodhat e korai, egyébként meglehetősen forrásszegény időszakra vonatkozóan. A korai interpolált oklevelek vizsgálatának ezt az általánosan alkalmazható új módszertanát Köteles-Szöke Melinda maga dolgozta ki részleteiben. Az alapítólevélhez kapcsolódó írásaiban olvashatunk a magyar nyelvű szórványok és a latin nyelvű szövegek kapcsolatáról, a szórványok latin szövegkörnyezetbe illesztésének nyelvi megoldásairól,

illetve egyes konkrét nyelvi elemek felfejtéséről is. A garamszentbenedeki alapítólevél általa elvégzett nyelv- és névtörténeti elemzésének eredménye egy jelentős összefoglaló monográfia formájában látott napvilágot. Ez a kötet azoknak a nyelvemlék-monográfiáknak a sorába illeszkedik, amelyek egy-egy korai (az Árpád-korból való) oklevél teljes körű nyelv- és névtörténeti feldolgozását végzik el. Az ezután született tanulmányai is egyértelműen bizonyítják fentebb említett új vizsgálati módszerének eredményes alkalmazhatóságát.

A 2010-es évek végétől az érdeklődése egy újabb forrás, a Bakonybéli apátság alapítólevele felé fordult. Az erről szóló tanulmányok a garamszentbenedeki alapítólevél módszeres vizsgálatának méltó folytatói. Ezen oklevél nyomán egy újabb, a nyelvtörténeti vizsgálatokban korábban – az interpolált oklevelekhez hasonlóan – háttérbe szorított forrástípus, a hamis oklevelek problematikája került előtérbe. Köteles-Szőke Melinda munkáiban megvilágítja az oklevél kronológiai rétegeit, bizonyítja e forrás nyelvtörténeti jelentőségét, bemutatva az alapítólevél birtokneveit is.

Hasonló szempontok alapján kezdett egy újabb forrás, a Pécsváradi oklevél elemzésébe: megvizsgálja az itt fellelhető helynevek nyelvi környezetét, a szövegben megfigyelhető latinizálást és annak hiányát, foglalkozik az oklevélben fellelhető – korai nyelvállapotot jellemző – tövégi magánhangzóval álló helynevek kérdésével, illetve egy-egy konkrét szörvány elemzése is napvilágot látott a tollából. Ebbe a sorba illeszkedik végül a Zalavári oklevelek teljes körű vizsgálata is. Az egyes oklevelek nyelvtörténeti értékelése révén mutatta be sikeresen az oklevelek hálózati kapcsolatait mint olyan módszert, amely a bizonytalan kronológiai státuszú oklevelek feltárásához is nagy segítséget nyújthat. Mindezen munkák mind egy irányba vezettek: most készül a monográfiájában Köteles-Szőke Melinda összegzi mindazt a tudásanyagot, amelyet Szent István király hamis okleveleinek nyelvtörténeti vizsgálata során feltárt. Ez a munka nemcsak a magyar nyelvtörténetnek lesz meghatározó kézikönyve, de bátran támaszkodhatnak rá más történeti tárgyú tudományterületek képviselői is.

Köteles-Szőke Melinda tudományos teljesítményét jól mutatja, hogy publikációs jegyzéke az MTMT adatbázisa szerint 55 tudományos közleményt tartalmaz, írásai rangos fórumokon jelennek meg. Hazai és nemzetközi konferenciákon 42 alkalommal szerepelt előadóként. Tudományos munkásságának hatását jelzi a munkáira történt 311 független hivatkozás.

A fentieket figyelembe véve és mérlegelve a Kiss Lajos-díj kuratóriuma úgy döntött, hogy 2024-ben e tudományos díjat az eddigiekben végzett tudományos munkája elismeréseként dr. Köteles-Szőke Melindának ítéli oda.

Debrecen, 2024. június 4.

Dr. Rácz Anita
a kuratórium elnöke

Dr. Hoffmann István
a kuratórium tagja

Dr. Tóth Valéria
a kuratórium tagja

Dr. Orosz László
a kuratórium tagja

Dr. Solymosi László
a kuratórium tagja

ANITA RÁCZ, Winner of the 2024 Lajos Kiss Prize: Dr Melinda Köteles-Szőke

The Lajos Kiss Prize, awarded every two or three years since 2006, is considered to be a highly prestigious award for young onomasticians. The 2024 winner of the prize is Dr Melinda Köteles-Szőke, research fellow at the Institute of Hungarian Linguistics of the University of Debrecen. She was given this award for his contribution to Hungarian Historical Onomastics, especially for her research on place names.

Keywords: onomasticians, Kiss Lajos Prize, Szőke Melinda, Hungarian place names, historical toponomastics

N. FODOR JÁNOS, Személynevek térben és időben
A Kárpát-medence 18. század eleji személyneveinek komplex elemzése a
Történeti magyar családnévatlasz alapján
Habilitációs értekezés összefoglalója

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2022. 199 lap

Opponensek: BÖLCSKEI ANDREA, HOFFMANN ISTVÁN

A habilitációs előadások időpontja: 2023. március 2.

1. Bevezetés. Habilitációs értekezésem a történeti személynevek névföldrajzi szempontú elemzésének lehetőségeit mutatja be. A dolgozat tágabb elméleti háttérét a dimenziális nyelvészet adja, módszere pedig a geolingvisztikához kapcsolódik. Az értekezés öt elméleti, illetve elemző fejezetből épül fel. A továbbiakban a dolgozat szerkezete szerint haladva ismertetem ezek tartalmát, hosszabban kitérve a Történeti magyar családnévatlasz (TMCsA.) kutatási programra és három, módszertani szempontból is lényeges eredményre.

2. A névföldrajz tudományterületi kapcsolatai, elméleti és módszertani alapjai. A nyelvészeti kutatások egyik régóta alkalmazott általános módszere mind nemzetközi, mind hazai viszonylatban a geolingvisztika, melynek egyik jól elkülöníthető területe a tulajdonnevek térbeliségét vizsgáló névföldrajz. A névföldrajzi módszer elsődlegesen a különböző nyelvek és nyelvváltozatok közötti kontaktushatások térbeli ábrázolására alkalmas: olyan módszer, amelynek segítségével szinkrón adatok alapján diakrón nyelvi folyamatok, összefüggések is feltárhatók.

A geolingvisztikai módszer azonban csak az alapot szolgáltatja, ebből kiindulva számos elméleti keretben végezhető elemzés. Ez abból fakad, hogy a személynevek – összetett tulajdonságaikból eredően – sok szempontú elemzési lehetőséget rejtenek magukban, melyek több tudományághoz is szervesen kapcsolódnak, interdiszciplináris jellegűek. Az elsődlegesen nyelvészeti megközelítésű személynévföldrajz eredményei használhatók például a humángenetika, a genealógia és a migrációkutatás számára, legalapvetőbb módon azonban a történettudomány számos területe (pl. etnikai rekonstrukció, történeti demográfia, gazdaságtörténet) lehet érdekelt a felhasználásában.

A Geolingvisztikai módszerek a személynévkutatásban című fejezet (8–11) szükség-szerűen tisztázni kívánja a névföldrajz és a névföldrajz egymáshoz való viszonyát, illetve ismerteti a nyelvészeti és interdiszciplináris felhasználási lehetőségeket.

3. A Történeti magyar családnévatlasz kutatási programról. A Személynévi adatbázisok és névatlaszok című fejezet (12–50) nemzetközi (főként európai) és hazai névatlaszok jellemzőit mutatja be, valamint a Történeti magyar családnévatlasz (TMCsA.) kutatási program egy évtizedének eredményeiről ad tájékoztatást.

A nagy adatmennyiséget tartalmazó legkorábbi országos összeírások (1715, 1720) anyagára épülő, kódolt adatbázisokat 2011–2014 között hoztuk létre. Az 1715-ös adatbázisban 164 452 személynévi adat található, az 1720-as pedig 178 430 adatot tartalmaz. A két összeírás összességében 343 ezres névállománya már ebben az állapotában

is megfelelő forrása lehetett a történeti személynévöldrajzi elemzéseknek, de mivel nem tartalmazta Erdély adatait, mindenképpen kiegészítésre szorult. Az NKFIH által finanszírozott, 2015–2020 között zajló kutatási programban ezért egyik fontos célként a TMCsA. két különálló, 18. század eleji személynévi adatbázisának a térbeli kiegészítését jelöltük meg, melyhez az Országos Levéltár erdélyi kancelláriai iratai között fennmaradt 1713. és 1721–22. évi censusok anyaga szolgált forrásul (F49 Vegyes conscriptiók). A fenti kutatási program keretében 16 erdélyi megye (szék, kerület) 39 járása és 5 szabad királyi városa (Beszterce, Gyulafehérvár, Kolozsvár, Nagyszeben, Marosvásárhely) személynévadatainak rögzítése és kódolása történt meg. A TMCsA. adatbázisaiba integrált, 18. század eleji erdélyi adatok száma így 70 981 lett.

A kutatási projekthez kapcsolódóan a Kárpát-medence három történeti személynévi adatbázisának létrehozása valósult meg: egy késő középkori (15–16. sz.) és két 18. század eleji (1713/1715, 1720/1722). Az utóbbiak a Magyar Királyságra és Erdélyre kiterjedő, nagy elemszámú, névtani szempontból kódolt, nagyrészt teljes forrásanyagot tartalmaznak.

A középkori személynévi adatbázis az alábbi forrásokra épül: 1. primér okleveles források – névadatok száma: 7255;¹ 2. a Felső-Tisza-vidék késő középkori személynéveinek szótára (FTSznSz.) – adatszám: 7701; 3. egyéb, nyomtatásban megjelent okleveles források – adatszám: 7470. A TMCsA. késő középkori (1401–1526 közötti) személynévi adatbázisában jelenleg 22 426 névadat található, ez – tudomásunk szerint – a legnagyobb olyan középkori magyar személynévi adatbázis, amelyben minden névadat lokalizált, így a nyelvi adatok térképen megjeleníthetők.

A térképes megjelenítés egy olyan számítógépes szoftver fejlesztését kívánta meg, amely a névtani adatbázis sajátosságait figyelembe véve különböző nyelvészeti feladatokat már el tudott végezni (pl. morfológiai térképek generálása). A Történeti magyar családnévátlasz kutatási programhoz kapcsolódó adatbázis-kezelő térinformatikai szoftver (TMCSAv1, TMCSAv2) kétféle (abszolút és relatív) számítás szerint generál kartogramokat, melyek egyrészt megyei, másrészt járási bontásban (a szabad királyi városokat külön ábrázolva) mutatják be az egyes nevek, névfajták, illetve nyelvi elemek (pl. szuffixumok) regionális sajátosságait.² (Ehhez kapcsolódó, korlátozott névkereső funkcióval rendelkező ismeretterjesztő felület: www.csaladnevatasz.hu.) A kutatási program keretében olyan történeti személynévi adatbázisok jöttek létre, amelyek a megbízhatóság elvének és a több szempontú felhasználhatóság igényének egyaránt megfelelnek.

Az adatbázisok az alábbi információkat tartalmazzák egy névadatsorhoz kapcsolódóan: 1. teljes névadat betűhív átírása eredeti sorrendben névkiegészítőkkal; 2. referáló névalak (keresztnévalak) (pl. *Hannes, Jován, Juon, Miska, Mihaila*); 3. egyénnévlemma általában a latin megfelelő kiemelésével (pl. *Johannes, Michael*); 4. családnévalak (pl. *Vayda, Üstgyarto, Kőmives, Szöcs*); 5. családnévlemma (pl. *Vajda, Üstgyártó, Kőműves, Szűcs*); 6. családnévetimon (magyar, német, szláv, román, latin, kun, olasz, bizonytalan); 7. etnikumra való következtetés (magyar, német, szláv, román, bizonytalan stb.); 8. családnév típus (egyéni attribútum; kapcsolat személlyel vagy személyek csoportjával; társadalmi szerep, helyzet; kapcsolat hellyel; birtoklás és esemény); 9. az adózó személy társadalmi státusza; 10. egyéb kiegészítő információk (pl. foglalkozás).

¹ Az adatok 345 településre vonatkoznak 160 oklevél alapján.

² Szoftverfejlesztő: Prukusz Balázs.

4. A fontosabb kutatási eredmények rövid áttekintése. Kutásaim során olyan nyelvészeti, névtani és interdiszciplináris kérdések foglalkoztattak, amelyek megválaszolásához a névföldrajzi módszer nyújtott innovatív lehetőségeket. A vizsgálati szempontok és problémafelvetések közül az alábbiakban három kiemelt kutatási területen elért eredményről kívánok vázlatos ismertetést adni, melyek egyben az értekezés további főbb egységeit is alkotják. Az egyik vizsgálati szempont a személynév és etnikum összefüggésének sok bizonytalanságot rejtő problematikája volt; a másik fontos kérdés a *névjárás* fogalmának meghatározásához kapcsolódott; harmadik szempontként pedig a családnevek névföldrajzi jellemvonásainak szótörténeti célú felhasználhatósága került előtérbe.

4.1. A személynévi alapú etnikai rekonstrukció módszeréről. A disszertáció önálló fejezetben (51–111) tárgyalja a személynév és az etnikum összefüggésének kérdéskörét. Az etnikai rekonstrukciós vizsgálatok elsődlegesen a történettudomány és a társadalomföldrajz határterületén elhelyezkedő történeti földrajz érdeklődési körébe tartoznak. Habár a kutatók sok szempontból bizonytalannak tartják a személynevek etnikai forrásértékét, jobb híján mégis felhasználják a személynevek nyelvi sajátosságait a korai csoportidentitások feltárásához.

Az értekezésben amellét érveltem, hogy a személynévi adatok megbízhatósága kapcsán megfogalmazott negatív vélemények felülvizsgálatra szorulnak. A felhozott legfőbb ellenérv, miszerint a névtorzulások és az írrok általi névfordítások (általában magyartítások) nem teszik alkalmassá a névanyagot etnikai rekonstrukciós elemzésre, nem elégséges, mivel ezen esetek csak elenyésző hányadát képviselik egy adott névanyagnak; az eljárás mögött tudatos gyakorlat semmiképpen sem feltételezhető. Ezt a TMCsA. erdélyi adatai egyértelműen igazolták. A másik ellenérv általános igazságtartalmát, miszerint az egyén esetében a családnév nyelvi eredetéből a névviselő etnikumára való következtetés sok bizonytalanságot hordoz, el kell fogadni. A probléma úgy hidalható át, ha nem az egyes névviselők etnikumát határozzuk meg a név alapján, hanem a tágabb környezet (elsődlegesen az adott település) esetében vonunk le következtetéseket. A TMCsA. példaanyaga azt mutatja, hogy családnévetimonok elemzése alapján – néhány ritka kivételtől eltekintve – következtetni tudunk az adott település etnikai jellegére.

A kutatási programhoz kapcsolódóan a személynévi alapú etnikai rekonstrukció többszintű vizsgálati módját dolgoztam ki, melynek lényege a nyelvészeti-névtani és a történettudományi elemzési szempontok és célok egyértelmű elkülönítése. A komplex névelemzési módszer segítségével az írásbeliségben érvényesülő külső tényezők hatását tükröző adatok nagyrészt kiszűrhetők, egyéb adatok figyelembevételével pedig egy-egy terület etnikai arányai módosíthatók a családnévetimon-arányokhoz képest.

Az eljárás egyértelműen elválasztja a családnéveredetet a névviselő egyén etnikai hovatartozásától. Az első szinten kizárólag az etimológiai és névtani kutatás szabályai szerint történik meg a családnéveredet meghatározása, azaz a név nyelvi hátterének feltárása. A másodikon az etnikai összetételre történő utalás valósul meg, melyhez két, egymásra épülő szempont kapcsolódik. Egyrészt bizonyos esetekben az egyénnevek

(keresztnevek) nyelvi tanulságait (élőnyelvi adatait) hívhatjuk segítségül,³ majd azokat az egyéb információkat (pl. társadalmi állás, többségi lakosság nyelvi hovatartozása, más típusú források tanulságai) vonjuk be a vizsgálatba, amelyek közvetlenül vagy közvetve az etnikai háttérre utalhatnak. Ez ugyan több és hosszabb elemzés elvégzését kívánja meg, viszont a kapott eredmények megbízhatóbbá válnak. A disszertációban elsősorban Erdély és Nyugat-Magyarország 18. század eleji etnikai viszonyainak személynévi alapú feltárására mutattam be részletező példákat.

4.2. A családnevek nyelvjárási sajátosságai és a névtani dialektusok kérdése.

A Névdialektológiai vizsgálatok a történeti személynevek körében című fejezet (112–141) a családnevek térbelisége és a nyelvjárások közötti összefüggésrendszerrel foglalkozik. Azt a kérdést igyekszik körüljárni, hogy a tulajdonnevek területiségében csupán a hagyományos dialektusok sajátosságai tükröződnek-e, vagy ennél többről van szó: a tulajdonnevek külön sikon jelölnek ki ún. névtani dialektusokat (névjárásokat).

A fejezet első része azt kívánja példákkal illusztrálni, hogy a lokalizált személynévi adatok hogyan tudnak a hagyományos dialektológia számára forrásként szolgálni, hogyan egészíthetik ki az eddigi nyelvjárástörténeti ismereteinket. A fejezet további alfejezetei a névtani dialektusok kérdését helyezik új megvilágításba, abból az elvi alapállásból kiindulva, hogy a családnévrendszer feltételezett térbeli mintázatainak feltárását a családnévrendszer tipológiai sajátosságait alapul véve célszerű és szükséges elvégezni.

A családnevek tipológiai felosztása a névadás alapjának vizsgálatára épül, vagyis azokat a kognitív kategóriákat veszi alapul, amelyek a névadásban elsődleges szerepet játszanak. A magyar családnév típusok területi sajátosságai az egyes (pl. apanévi, helynévi, tulajdonságot jelölő) névtípusok térképre vetítésével jól ábrázolhatók, azonban ha további összefüggéseket, azaz a névtípusok egymáshoz és a térhez való viszonyát igyekszünk egyszerre kimutatni, olyan statisztikai módszerre van szükség, amelynek segítségével komplex jelenségeket lehet vizsgálni. Az elemzéseimhez ezért a természettudományi vizsgálatok általánosan elterjedt módszereit alkalmaztam. A Bray–Curtis-féle különbözőségi indexet (Bray–Curtis dissimilarity) a biológiában és az ökológiában két populáció (hely, lokusz) közötti különbségek számszerűsítésére használják. Hasonló funkciójú az euklideszi távolság (Euclidean distance) mérési módszere is, melyet az előbbi ellenőrzéseként alkalmaztam.

A bemeneti adatokat mindkét esetben az egyes helyek családnév típusainak aránya adta. A BC- és az ED-index két hely (lokusz) családnév típusainak egymáshoz viszonyított hasonlósági száma, melyet táblázatos formában és ún. hőtérképen is lehet ábrázolni. Megállapíthattam, hogy a magyar családnévrendszerben található térbeli és tipológiai korrelációk vizsgálatakor ez a módszer pontosabb eredményeket mutatott a kartogramok egyszerű megfigyeléséhez képest. Következő lépésben a klaszterelemzés módszerével el tudtam különíteni az egymáshoz tipológiailag hasonló egységeket. A TMCsA. vizsgált 158 közigazgatási egységének magyar családnevei ebből a szempontból hat (ED), illetve hét (BC) csoportba voltak sorolhatók. A két vizsgálati módszer csoportjai között szignifikáns hasonlóságok voltak kimutathatók, ami a módszer alkalmazhatóságát támasztotta alá.

³ Például egy *Szabó Lupuj* nevű személy a magyar eredetű családnév ellenére, a román egyénnév miatt az utóbbi etnikai csoportba lesz besorolható.

A vizsgálat igazolta azt a feltételezést, hogy egy adott nyelv családnévrendszerére, névtípusaira a térbeliség alapvető hatással van. Az azonban nem nyert igazolást, hogy tipológiai alapon a nyelvjárásokhoz hasonló összefüggő névjárásokat tudnánk elkülöníteni. Az eltérés a nyelven kívüli okokkal magyarázható (migráció, gazdasági fejlettség, kontaktus, történeti és kulturális háttér), melyek alapvetően meghatározzák a névmodell működését. A nyelvjárásokat azonban elsődlegesen belső nyelvrendszerbeli tényezők alapján jellemezzük és különítjük el. Ez lehet a fő oka annak, hogy a névtípusok területi sajátosságai és a hagyományos dialektológiai régiók között nehezen találunk átfedéseket. Viszont az is nyilvánvaló, hogy a névadáskor működő névmodellhatás a nyelven kívüli tényezők hasonlósága esetén egymástól távol eső területeken is hasonló névjárástípust hozhat létre.

4.3. Név földrajzi módszer a szótörténeti vizsgálatokban. A Név földrajz és szótörténet című fejezet (142–174) a családnevek névföldrajzi sajátosságainak szótörténeti (etimológiai) felhasználhatóságát mutatja be konkrét példák segítségével.

A hazai családnév földrajzi kutatásokban a névföldrajzi térképlapok felhasználása elsősorban a szó- és névtörténeti vizsgálatokra volt jellemző. A szótörténet keretén belül az értekezés egyrészt kiter a családnév-magyarázatokban a névföldrajzi szempont érvényesítésének lehetőségeire, másrészt arra, hogy a névföldrajz hogyan járulhat hozzá a közszói előzmények etimológiai magyarázatainak pontosításához.

A fejezet néhány családnév 18. század eleji területi megoszlása alapján a közszói előzmények nyelv földrajzi sajátosságait, valamint ezeknek az etimológiai vizsgálatokban való felhasználását mutatja be. Emellett a területi sajátosságok és a nyelvi környezet segítségével a családnevek nyelvi hátterének feltárására tesz kísérletet, több név esetében (pl. *Mika, Mike, Kaja, Filo ~ Filó, Pintye, Serbán*) a szakirodalomtól eltérő álláspontot képvisel.

A fejezet második része a keleti szlávokra vonatkozó családneveket vizsgálja. Az *Orosz, Rusz, Rusznák ~ Rusznyák* és *Ruszin* családnevek területi megoszlása alapján a Kárpát-medencébe beköltöző keleti szláv népcsoportok történetét ismerteti, valamint az etnonimák jelentésváltozását rekonstruálja.

5. Összegzés. Az értekezés a fenti három kiemelt szempont bemutatására vállalkozott, azonban a TMCsA. mint forrásanyag számos további vizsgálati lehetőséget is hordoz magában, elvégzendő feladatokat adva a jövőbeni személynév földrajzi kutatás számára.

N. FODOR JÁNOS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0401-3701>

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

JÁNOS N. FODOR, Personal names in space and time. A complex analysis of the personal names of the early 18th-century Carpathian Basin based on the Atlas of Historical Surnames in Hungary. A summary of a habilitation dissertation

This habilitation dissertation presents the findings of the research project of the Atlas of Historical Surnames in Hungary (AHSZ). The initial section of the thesis outlines the various stages of the decade-long research project, including the construction of historical Hungarian personal name databases, the creation of the mapping program, and the elaboration of the potential applications of the historical data sets. Since the inception of the research programme, the intricate relationship between name and ethnicity has constituted a pivotal area of inquiry. The historical personal name databases constructed have enabled an investigation into the correlation between personal names and ethnicity by utilising the collected data. Ethnic reconstruction methods based on personal names have been used in the past to draw conclusions regarding the ethnic make-up of parts of Transylvania, Szeklerland, and Moson County. The other principal topic of the dissertation was the application of the results of the geography of family names to dialectology. The discussion focused on two key areas: the dialectal characteristics of the observed family names and the geographical approach to diachronic changes in the family name stock. Meanwhile, particular attention was paid to the definition of the concept of *onomastic dialects*. As a third area of interest, the author demonstrated the interrelationship between name geography and word history, including etymology and the history of meaning, with the help of various examples. The aim was to illustrate how data on the geographical features of personal names can contribute to the clarification of certain historical linguistic issues.

Keywords: family names, geolinguistics, geography of family names, Atlas of Historical Surnames in Hungary, ethnic reconstruction, onomastic dialects, etymology, historical anthroponomastics

A doktori iskolákban megvédett névtani témájú disszertáció 2023-ban

SPOLÁRNÉ IMREH RÉKA, A tulajdonnevek szerepe az alternatív-nemzeti diskurzusban

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar nyelv- és irodalomtudomány. Budapest, 2022. 263 lap

DOI: 10.15476/ELTE.2022.157

Témavezető: SLÍZ MARIANN. Opponensek: GYÖRFFY ERZSÉBET, N. FODOR JÁNOS

Védés: 2023. január 16.

1. A disszertáció témája, céljai, módszertani háttere. Doktori dolgozatomban az alternatív-nemzeti diskurzus általam kiválasztott, tulajdonnevekkel kapcsolatos tartalmakat magába foglaló szövegeinek a vizsgálatát tűztem ki célul egy lehetőleg semleges kutatói attitűdöt és megközelítésmódot alkalmazva. Az alternatív-nemzeti diskurzus alatt azt a 20–21. századi ideológiai komplexumot, beszédmódot értem, amely a magyarság jövőjének felíveléséhez a nemzeti öntudat megerősítését tartja szükségyszerűnek, ennek érdekében pedig a nyelv- és történettudomány által rekonstruált – a diskurzus szerint téves – múltkép újraírását célozza meg, legfőképp a magyar történelem honfoglalás előtti időszakának kapcsán. E diskurzus egyik fő jellemzője így a modern nyelv- és történelemtudományi diskurzussal való tudatos és nyílt szembehelyezkedés. A létrejövő alternatív múltképekben a magyar történelem egyes eseményeinek, a magyar népművészetnek, folklórnak, a magyar nép kereszténység előtti vallásának stb. újraértelmezése figyelhető meg, s hangsúlyosak a magyar nyelvről, annak származásáról, történetéről kialakított alternatív olvasatok is. Az alternatív teóriákban a tulajdonnevek interpretációinak és a tulajdonnév-használatnak sajátos szerep jut, így érdemes névtani szempontból is vizsgálni e szövegeket.

A nyelvészet és a történelemtudomány képviselői számos alkalommal reagáltak már az alternatív-nemzeti ideológia egyes elképzeléseire, a legtöbbször defenzív módon, az érintett nézetek tudománytalan voltát hangsúlyozva és sokszor erősen szubjektíven. E téma elemzőbb jellegű, elmélyültebb kutatásának feltételét e korábbi tudományvédő, kritikai szempontú reakciók kiindulópontja és hangneme helyett más látószögek és beszédmód megtalálásában és alkalmazásában látom, hasonlóan például SÁNDOR KLÁRA és SZEVE-RÉNYI SÁNDOR tágabb perspektívájú vizsgálataihoz. A disszertációban tehát az a törekvés érvényesül, hogy a kutatás elsősorban ne áltudományként és így problémaként, hanem a tulajdonneveket is érintő társadalmi-diskurzív jelenségként tekintsen az alternatív diskurzusra, és a tudomány szempontjából téves nézetek cáfolása helyett azok belső logikáját, működését, célkitűzéseit tárja fel. Ezt a jelenség néprajzi, kulturális antropológiai megközelítésmódjaiból merítve és a nyelv- és irodalomtudomány egyes kutatási irányzatainak bevonásával (kritikai-diskurzív névtan, nyelviideológia-kutatás) kíséreltem meg megvalósítani.

2. A disszertáció felépítése. A disszertáció első fejezetében a kutatásom célját, indítatását vázoltam fel, hangsúlyozva, hogy fontosnak tartom a jelenség különféle kontextusainak figyelembevételét és új megközelítésmódok bevonását.

A disszertációban bemutatott kutatást több különféle irányú kitekintés előzte és alapozta meg – ezekről a dolgozat második fejezete ad áttekintést. Az elmélyültebb elemzéshez elengedhetetlennek tartottam egy terminológiai kitérőt (2.1.), a nyelvészeti kritikákban korábban használt fogalmak helyett (vö. pl. *dilettáns*, *délibábos*) semlegesebb terminusok megtalálására törekedve. Ebben a tekintetben először a *laikusok* – azaz nem nyelvészek – fogalmát és kategóriáját, valamint a nyelvről szóló, laikusoktól származó szövegek nyelvészeti kutatásának lehetőségeit, majd a disszertációban munkafogalomként használt *alternatív múltkutatás* fogalmát tekintetem át, mivel e két fogalmat alkalmazhatónak vélem e téma vizsgálatában. Ugyanitt körüljártam az *etimológia* terminust is, melyet szélesebb értelemben használok, kiterjesztve minden, akár laikusoktól származó törekvésre, amely egy szónak az értelmét, jelentését kívánja megvilágítani.

Mivel a vonatkozó hazai és külföldi szakirodalom áttekintése alapján kutatási témáról a hazai nyelvészeti és névtani kutatásban az általam megcélzott attitűdű elemzés nem készült, szükségesnek láttam, hogy körüljárjam e diskurzus névtudományi vizsgálatának különféle lehetőségeit (2.2.). Ez érintette az alkalmazott névtan, a szocioonomasztika, a kritikai-diszkurzív névkutatás és a nyelviideológia-kutatás területeit. A kutatás elvégzéséhez a két utóbbi megközelítésmódot találtam a leginkább alkalmazhatónak és gyümölcsözőnek – e kutatási irányok a magyar névtanban kevésbé ismertek.

A 3. fejezetben kapott helyet a mindenkori szó- és névfejtések lehetséges funkcióinak és módszereinek etimológiatörténeti jellegű áttekintése. A disszertációban egy terjedelmes fejezetet (4.) szenteltem az alternatív-nemzeti diskurzus és múltkutatási narratívák bemutatásának, előkészítve a vizsgálandó forrásszövegeknek és magának a jelenségnek a jobb megértését.

A szövegelemzésre kiválasztott források körét és a módszertani kitekintés eredményeként megszületett vizsgálati szempontokat, kérdésvetéseket az 5. fejezetben mutattam be. A forrásszövegek kiválasztásakor az alternatív diskurzushoz tartozás kritériuma a szövegekben fellelhető, a mai magyar történeti nyelvtudománnyal és annak eredményeivel való szembehelyezkedés volt, ami főleg a magyar nyelv finnugor nyelvrokonsága ellen való felszólalás formájában mutatkozik meg. A források egy részét történelmi témájú kiadványok adják, melyek a tulajdonneveket történeti érvekként alkalmazzák. A források másik csoportjába a kifejezetten tulajdonneveket egybegyűjtő és etimológizáló névtárak és etimológiai művek tartoznak.

A 6. fejezet az egyes szövegek különálló bemutatását, elemzését tartalmazza szerzőnként. E fejezetben a céloom az volt, hogy a vonatkozó szövegek, névszótárak részletesebb ismertetésével előkészítsem e szövegek összefoglaló, nyelvi ideológiai és kritikai névtani szempontú elemzését. Továbbá szükségesnek láttam, hogy részletesebb bepillantást nyújtsak a szövegekbe, a szerzők munkamódszereibe, céljaiba azon szerzőknél is, akik a korábbi nyelvészeti kritikákban gyakran ugyan név szerint megjelennek, de egy-egy elrejtett etimológiai példán túl többet nem tudunk meg róluk.

A tulajdonnevek történeti érvekként, a magyar nép különlegességének, ősiségének hangsúlyozására való felhasználása a modern tudomány előtti korok egyes történetíróinak, múltkutatóinak gyakorlatában is felfedezhető (pl. Anonymus, Otrokocsi Főris Ferenc, Petőcz Mihál munkásságában). Ezen előzmények bemutatása után a 20. században Magyarországon vagy emigrációban működő szerzők (Erdélyi József, Magyar Adorján, Bobula Ida, Baráth Tibor, Badiny Jós Ferenc, Novotny Elemér és Vámos-Tóth

Bátor) egyes műveinek és a bennük megjelenő névhasználati és névfejtési attitűdöknek a részletesebb ismertetése következik. A Magyarországon tevékenykedő Paál Zoltán regevilágának, az Arvisurának az előzőekhez képest több oldalt szántam az anyag sokrétűsége és különlegessége okán (l. sajátos történeti narratíva és a szerző egyedi FÉРАН névszótára). A fejezet a jelenkori alternatív szerzők – Práczi István, Balla Ede Zsolt és Faragó Imre – munkásságának vizsgálatával, valamint korábbi kutatásomnak, a Pilis-kultusz névinterpretációinak és nevekkal kapcsolatos eljárásainak az összefoglalásával zárul.

A 7. fejezetben az alternatív névfejtések általánosnak, jellemzőnek mondható vonásait és a szövegekben betöltött szerepüket foglaltam össze, részben a névfejtések módszertana kapcsán, részben pedig a kritikai névtan és a nyelviideológia-kutatás világából kölcsönzött és a disszertáció témájára alkalmazott szempontok szerint. E fejezet fő célja az volt, hogy az etimológiák részleteire (pl. preferált módszerekre és névtípusokra, a szerzők által megadott etimológiai jelentésekre, a mindezek háttérben felsejlő ideológiákra) irányítsa a figyelmet, és általuk megvizsgálja az etimológiák működését és a diskurzusban való jelenlétük okát.

A 8. fejezetben az alternatív diskurzus névtani szempontú kutatásának további lehetséges irányait vázoltam föl.

3. Kutatási eredmények. Az alternatív diskurzus társadalmi, történelmi, kulturális gyökereinek áttekintésével az volt a célom, hogy hozzájáruljak a jelenség okainak, működésének megértéséhez, ezáltal a semlegesebb hangvétel megvalósításához. Az etimológiatörténeti kitekintés eredményeként világossá vált, hogy egy régóta létező jelenség – a tulajdonnevek argumentatív, célorientált felhasználása – kortárs megjelenési formájáról van szó (vö. pl. a középkori krónikási gyakorlattal).

A nyelviideológia-kutatás és a kritikai-diskurzív névtan szemléletmódjai lehetővé tették, hogy az alternatív nézetek hibás voltán túl azok névinterpretációs, névhasználati sajátosságait és ezek funkcióit árnyaltabban vizsgálhassam. Bebizonyosodott, hogy a tulajdonnevek sokrétű (történelmi, társadalmi, kulturális, lokális) beágyazottsága miatt és a névadást, névkeletkezést hatalmi aktusként értelmezve az etimológiák alkalmasak arra, hogy e diskurzusban kívánatosnak tartott múltbéli dominanciaviszonyokat bizonyítsanak, valamint vágyott kulturális jellemzőket, értékviszonyokat tükrözzenek. A helynevek interpretációi révén a múltbéli vágyott hatalmi zónák a földrajzi térben is megjelennek, de ugyanez a szimbolikus térfoglalás figyelhető meg a külföldi híres névviselők neveinek alternatív etimológiáiban is. A névfejtések a múltképet minőségileg árnyalják: tanúskodnak a magyar kultúra vélt dicső alapjairól, vagy fokozzák, újírják egyes történeti szemlélyek történelmi jelentőségét. Mindemellett hozzájárulnak ahhoz is, hogy a vázolt alternatív múltkép koherens, mesélhető benyomást keltsen. Az etimológiák e működését a nyelvi ideológiák és sajátos szemantikai működésmódok (pl. ikonizáció, homogenizálás, törlés) teszik lehetővé, melyek révén a vágyott hatalmi oppozíciók, történelmi-társadalmi fennállások, értékpreferenciák a nyelvi szintre is kivetülnek.

Összegezve, az alternatív szövegekben megjelenő tulajdonnév-interpretációk nem pusztán tartalmi elemek e szövegekben, hanem aktívan részt vesznek a különféle vágyott múltképek és értékviszonyok konstruálásában. Tágabb összefüggéseikben nézve az alternatív etimológiák az alternatív történelmi-nyelvi diskurzus, múltkutatás részeként a nemzeti közösség kollektív, valamint az egyén (azaz a szerző) saját traumái – Trianon,

világháborúk, emigráció stb. – sajátos feldolgozásának a terepei. Az etimológiák közreműködésével megteremtett alternatív, a magyarságot a múltban dominánsnak, aktívnak mutató múltkép a diskurzus logikája szerint a nemzeti közösség jelenkori öntudatára, önbecsülésére is pozitív hatással lehet: narratív síkon teret ad az ideális valóság megteremtésének, a különféle sérelmek kompenzálásának az önfelnagyítás, a bajokért felelős ellenség képének létrehozása stb. által. Mindez végső soron tehát nem a múltról, hanem a jelenről szól: a csoportidentitás célzott alakításáról a csoporttörténet sajátos elmesélése által, mely a narratív szociálpszichológia eszközeivel volna részletesebben vizsgálható. E szakirodalmaknak, valamint a nyelviideológia-kutatásnak az alaposabb ismeretében az etimológiák szövegbeli mikroszintjének és az alternatív diskurzust létrehozó és mozgató csoportpszichológiai jelenségek makroszintjének a kapcsolata jobban beláthatóvá válna.

SPOLÁRNÉ IMREH RÉKA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5157-793X>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

PhD thesis on Onomastics defended in 2023

The brief summaries and the most important data of onomastic PhD dissertations defended successfully at doctoral schools in Hungary are published regularly in *Névtani Értesítő*: year of completion, size, consultant, opponents, date of defence. – A copy of the dissertations can be found in the libraries of the respective universities. – The dissertation presented here: RÉKA SPOLÁRNÉ IMREH: The role of proper names in the alternative national ideology.

KÖNYVSZEMLE

Köszöntő könyv Hoffmann István 70. születésnapjára (Magyar Nyelvjárások 61.)

Szerkesztő: KIS TAMÁS – RÁCZ ANITA – RESZEGI KATALIN – TÓTH VALÉRIA.
Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2023. 1017 lap

1. A Magyar Nyelvjárások 61. kötete ünnepi szám, köszöntő könyv Hoffmann István 70. születésnapjára. A kiadvány az ünnepelt tudományos munkásságához illeszkedően rendkívül gazdag, 77 cikket tartalmaz.

A köszöntőben RÁCZ ANITA és TÓTH VALÉRIA felidézi Hoffmann István életútját, amely a debreceni egyetemi hallgatótól az egyetemi tanárságig, tudományos szempontból a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagságáig ívelt (9–18). Összegzik az ünnepelt szerteágazó kutatási tevékenységét, amelyben központi helyet kapott a névtan, ezen belül a helynevek kutatása, névelméleti modellek megalkotása, tágabb kontextusban pedig a névtani források, nyelvemlékek elemzése. Az életműből kiemelik azokat a sorozatokat és projekteket, amelyek a helynévkutatás alapvető kiadványaivá váltak, vagy a Magyar Nemzeti Helynévtár Program előfutáraiként a digitális helynévtár kiépítését célozták meg. Hoffmann István eddigi tudományos és publicisztikai munkásságának bibliográfiáját a köszöntőt követően BÁBA BARBARA teszi közzé (19–36).

Bár a kiadvány a szerzők neve szerinti betűrendben adja közre a cikkeket, jelen ismertetés tudományterületi és tematikus csoportosításban mutatja be őket. A kötetben nyelvtörténeti és egyéb nyelvtudományi témájú, valamint más tudományokat képviselő írások is szerepelnek, az alábbiakban azonban csak a névtani tanulmányokat mutatom be röviden.

2. A cikkek egy része a Hoffmann István által vezetett Magyar Nemzeti Helynévtár Programhoz (MNHP) kötődik. Közülük BÁBA BARBARA tanulmánya a korai ómagyar kori helynevekben megjelenő E/3. személyű birtokos személyjelek nyelvjárási különbségeit mutatja be (37–58). A térképeken szemléltetett hangtani és morfológiai megoszlások pontosítják eddigi ismereteinket a morféma alakváltozatairól és korai ómagyar kori nyelvjárási jelenségeiről. BÁRTH M. JÁNOS tanulmánya a Kalocsai-Sárköz *Arka* helynevének történetét és lehetséges etimológiáját tárja fel (75–82). A Pesty Frigyes-féle gyűjtésből hiányzó helynévről az élőnyelvi adatok, történeti és régészeti leletek alapján arra a következtetésre jut a szerző, hogy a település lokalizációja ellentmond az *árok* földrajzi köznévből való eredeztetésnek, ezért inkább a formáns nélküli személynévből való származtatást támogatja. NÉMETH DÁNIEL a Tihanyi alapítólevél *asauuagi* szórványát fogta vallatóra, s az oklevél helyesírására, különösen a véghangzók írásmódjára,

továbbá az *ág, úgy* földrajzi köznevek korai adataira való tekintettel a szórvány *ág* véghangzós alakja mellett érvelt (607–616). RÁCZ ANITA cikke a helynévkutatásban kezdetektől központi szerepet játszó víznevek tárgyköréhez tartozik, s a Körösnek és ágainak néveredet-vizsgálatát adja közre (731–739). VÉKONY VIVIEN a lő igéből alakult, foglalkozásnévi eredetű (*lövő, lövér*) régi magyar helyneveket vizsgálja, s összeveti a helynévi és a foglalkozásnévből alakult családnévi alakokat (975–984). TÓTH VALÉRIA nagy ívű vállalkozásának, az Anonymus-enciklopédiának egy darabját, a Gesta Hungarorum Veszprém megyei kötődésű szórványait, helyneveit mutatja be az MNHP módszertani alapját képező helynév-rekonstrukciós modellre építve (959–974).

A programhoz kapcsolódó kutatások közös fókuszja a helynevekre irányul, de további vizsgálati szempontjuk miatt sokszínűek. Így KOCÁN BÉLA cikkében a helynévkutatáshoz szocioonomasztikai szempont társul (463–478). A szerző az etnikai vizsgálatok lehetőségeit tárja fel, a névadók és névhasználók etnikumának elkülönítésére törekszik Szászfalu helynevei alapján. E. NAGY KATALIN Hencida mikrotoponimáinak kontinuitásvizsgálatát adja közre (597–605), TAMÁSNÉ SZABÓ CSILLA pedig az MNHP-hoz kapcsolódóan az Aranyos vidéki falvak közterületi helyneveinek rendszerezését készítette el (931–939).

Bár BÖLCSKEI ANDREA tanulmánya nem része a programnak, mégis itt említem meg, mivel a Brit-szigetek helyneveit közreadó webhelyekről szóló cikkében az MNHP-hoz hasonló adatbázist mutat be, amely angliai, skóciai, walesi és írországi helyneveket tartalmaz (109–119).

3. A magyar helynévkutatás irányvonalainak esszenciájaként is jellemezhető a kötet, mivel a tanulmányok újabb adatokkal gazdagítják vagy elméleti szempontokkal építik tovább a jelenlegi helynévelemzési keretet, és rámutatnak az újabb kutatási lehetőségekre. E cikkek sorába illeszkedik JUHÁSZ DEZSŐ tanulmánya: a szerző Nagykörűnek és környékének a helynévmagyarázataival nemcsak az ünnepelttel közös pályakezdést idézi fel, hanem felhívja a figyelmet a *körű*-féle helynevek további vizsgálatára, s újabb adalékokat fűz a *Karád, Csobánka, Babátor Er* helynevekhez (337–344). KOVÁCS ÉVA azokat a kritériumokat gyűjti össze, amelyek fogódzót jelenthetnek az azonos alakú víz- és településnevek kapcsolatának, keletkezéstörténeti irányának meghatározásához (505–515). Az azonosalakúság a központi szervezőelve ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS cikkének is, amely a Vas vármegyei Sár terra Árpád-kori *Sár* helyneveinek adattárát mutatja be (985–997). A cikk címe arra utal, hogy a kor nyelvi jellemzőjeként számos azonos alakú birtok- és településnév jött létre.

Az oklevelek műfaji sajátosságaiknál fogva fontos forrásai a helynévkutatásnak, így átfogó tanulmányokat és egyes szórványokra vonatkozó cikkeket is szép számmal tartalmaz a kötet. SZŐKE MELINDA az oklevelek tágabb és szűkebb kapcsolatrendszerének szintjeit tárja fel cikkében, s a nyelvi elemzésüket segítő jellegzetességeket mutatja be (893–905). RÉVÉSZ LÁSZLÓ a nyelvészeti és történettudományi kutatásoknak egyaránt a középpontjában álló Tihanyi alapítólevél helyneveinek eddigi elemzéseit régészeti szempontú leírással gazdagítja (779–793). CSIBRÁNY LILI a történeti helynév-rekonstrukciós szempontokat követve a Székesfehérvári keresztetek oklevelében (1193) szereplő Bodajk birtoknevet vizsgálja etimológiai, hangtani és morfológiai szempontból, különböző névfajtákra kiterjedő adatsorok elemzésével (135–141). PÓCZOS RITA a Pannonhalmi apátság Szent László-kori összeírásában szereplő, egyszeri előfordulású birtokneveket

(*Pannonia, Kirci, Tuhnez Fer*) elemzi (697–712). PELCZÉDER KATALIN a *Szekszárd* helynévre vonatkozó névfejtéseket, történeti-etimológiai kutatásokat tekinti át, majd az okleveles forrásokban és történeti munkákban előforduló névalakokat rendszerezi, s ezzel a lehetséges magyarázatokból ki is zár néhány korábbi névfejtést (639–654).

KENYHERCZ RÓBERT a középkori Szepes vármegye huszonnyolc, a *szent kereszt, szent lélek, mindszent* elemekből és további tizenhat szentnévből – köztük a magyar helynévi anyagban ritka Szent Jodok-ból és Quirinus-ból – keletkezett patrocíniumi helynévét azonosítja be tanulmányában okleveles források alapján (367–388). KISS GÁBOR tanulmánya szintén egy patrocíniumi helynévvel foglalkozik: a Szombathely melletti *Szentmárton* településnévről ad közre újabb adatokat (409–416). SOLYMOSSI LÁSZLÓ a *püspök* méltóságnevből alakult helyneveket veszi sorra cikkében (861–879).

Tematikailag egy csoportba rendezhetők azok a tanulmányok, amelyek a helynévi forrásokot szocioonomasztikai és dialektológiai szempontból, komplex módon vizsgálják. GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ cikke a nógrádi járás 17. századi határpererein keresztül mutatja be a magyar és szlovák etnikumhoz tartozó beszélők nyelvi interferenciajelenségeit a tulajdonnevekben (255–264). Bilingvis névformákat, keveréknyelvi adatokat sorakoztat fel, amelyekből a névhasználók etnikai hovatartozása és a helynév által jelölt egykori terület is rekonstruálható. NÉMETH MIKLÓS és SINKOVICS BALÁZS cikke szintén a nyelvjárási és nyelvi interferencia jelenségeit tárja fel a 18–19. századi német katonai térképészek által készített térképek helyneveiben (617–625). SCHWING JÓZSEF a német telepések lakta helységek nyelvjárási elnevezéseinek keletkezését és nyelvi alkatát írja le (823–837). Kutatásának fókuszában a helységnév mint az identitás szimbóluma áll, elemzésének korpuszát pedig a dél-dunántúli helységeknek adják. Az előző szerzővel szemben nem történeti, hanem jelenkori forrásokra támaszkodva mutat ki interferenciajelenséget PRESINSZKY KÁROLY, aki a Szlovákiai Magyar Nyelvjárási Hangoskönyv adatai alapján az élőnyelvi helynévhasználat hangtani és egyéb kontaktusjelenségeit írta le (713–723).

Két vagy több nyelv kapcsolatának másik lehetséges vizsgálati szempontja a névfordítás. Ehhez a témakörhöz tartozik BAUKO JÁNOS cikke, amely 190 jelenkori komáromi kétnyelvű utcanévpárt mutat be; fókuszában az áll, hogy a fordítási műveletek típusát miként befolyásolja az utcanév(rész) tulajdonnévi vagy közszoói volta (83–93). Szintén névfordítási kérdéseket tárgyal SLÍZ MARIANN cikke (849–860), amely nem egy konkrét névanyagot vesz alapul, hanem átfogó módon – a multimodális szövegekre is kitekintve –, elméleti oldalról közelíti meg a helynevek fordítását befolyásoló szempontokat, továbbá sorra veszi a kontextuális tényezők hatását is. A multimodális jelek térbeliségére fókuszál a nyelvi tájkép kutatása is; ezt a kutatási területet képviseli HEGEDŰS ATTILA tanulmánya (309–316). A szerző Piliscsaba/Klotildliget történetének rövid áttekintését követően a városkép jelenkori feliratainak, tábláinak és közterület-elnevezéseinek elemzését adja, s végkövetkeztetésként a helynévgyűjtés és a nyelvtájkép-kutatás összefüggésére mutat rá.

A rendszertani és a kontinuitásvizsgálatot középpontba helyező helynévkutatások fő kérdése a változás és az állandóság összefüggése. GERSTNER KÁROLY átfogó cikke az állandóság és a változás jegyeit a kutatások origójaként használt szótárakon (TESz., EWUng., ÚESz.) keresztül mutatja be (247–254). A cikk a három szótár közötti természetes folytonosságot és a funkcionális szempontokból adódó különbségeket tárja fel a szótörténet, az etimológia és az irodalom, illetve az utalórendszer tekintetében. CSOMORTÁNI MAGDOLNA cikke Csíkcekefalva, Csobotfalva, Karcfalva, Csíkszentmihály és Csíkszentsimon helyneveit dolgozza fel a HOFFMANN-féle elemzési keretben, s arra mutat rá, hogy a

mikrotoponímiai rendszerek közvetlen hatást gyakorolnak a csiki helynévadásra (143–154). KOVÁCS ANDRÁS a kárpátaljai magyar Hetyen és Som települések kül- és belterületi helyneveit hasonlítja össze, szintén a két település névrendszerének hasonlóságát kiemelve (493–504). GYÖRFFY ERZSÉBET a Tépén végzett helynévismereti trendvizsgálatait foglalja össze, tanulmányának középpontjában az életkor szerinti csoportok helynévismeretében bekövetkező változások állnak (275–288).

A kognitív szemléletű helynévkutatás körébe illeszkedik PESTY JÁNOS cikke: a szerző a metonimikus névadást a nyelvi ökonómiára törekvés egyik eszközeként értelmezi, s ezzel a szemlélettel tekinti át Pápa metonimikus helynévadással keletkezett tulajdonneveit (655–662). Nem egyetlen helynévhez kötődik, hanem átfogó jellegű RESZEGI KATALIN szintén kognitív megközelítésű cikke. A szerző arra a következtetésre jut, hogy a névállományok feldolgozása nem támasztja alá a népetimológia meghatározóbb voltát a (hely)névanyagban a közszavak készletéhez képest (751–767).

4. A személynevek állnak a középpontjában a tanulmányok egy újabb csoportjának. A hely- és személynevek közötti kapcsolatot hangsúlyozza N. FODOR JÁNOS családnév-földrajzi cikke amely az alaki torzulások vagy nyelvi interferenciák miatt bizonytalan eredetű családnevek feltárásához alkalmazható területi rekonstrukciós módszer mutatja be, továbbá kilenc családnév példáján keresztül szemlélteti a névföldrajz kontrollforrásként való hasznosíthatóságát (223–233).

HOMOKI ERIKA és KISS MAGDALÉNA cikke az 1840–1895 közötti beregszászi református családneveket tárja fel a HOFFMANN-féle funkcionális-szemantikai elemzési keretben (317–328). SZULOVSKY JÁNOS tanulmánya az ünnepelt által viselt *Hoffmann* családnevet vizsgálja az 1892–1930 közötti időszakra vonatkozólag, kitekint a családnév németországi előfordulásaira, magyarországi előfordulásait pedig az ipari és mezőgazdasági címtárak alapján mutatja be (907–920).

Alapnév és származéknév összefüggéseit vizsgálja a Tihanyi összeírás személyneveiben MOZGA EVELIN (583–595). Cikke a névalkotási eljárások bemutatása után a *Johannes* név ómagyar kori kapcsolatrendszerét, a származékok morfológiai sokszínűségét szemléltető ábrákkal tárja fel. A tulajdonnévi komponensekkel alakult frazeológiai egységeket vizsgálja FORGÁCS TAMÁS, aki átkeretezi eddigi ismereteinket néhány szólásról: például az *Anda Pál hadába való* és *Anda Pál katonája* szólások *Anda* eleméről bebizonyítja, hogy az valójában beszélő, jellemvonásra utaló név (235–246).

DOMONKOSI ÁGNES cikke problémafelvető jelleggel tekinti át a közlések címzettjeként előforduló személynevek és megszólító megnyilatkozások viszonyát (203–210). A cikk kitér a névvé válási narratívákra (családban, iskolai közösségekben), s összegzésként rámutat, hogy a sajátosságjelölő és az affektív nevek erősebben kötődnek a megszólításokhoz. A megszólítás áll a fókuszában TOLCSVAI NAGY GÁBOR tanulmányának is, melynek kiindulópontja, hogy a keresztnévi megnevezés megszólító és említő használata az elmúlt években túlterjedt a bizalmas személyközi kapcsolatokon (941–948). A változást a lehorgonyzás szempontjából mutatja be, s arra a következtetésre jut, hogy a tulajdonnév episztemikus lehorgonyzása nemcsak azonosítási eljárás, hanem az utóbbi évtizedekben kialakult, kulturális tartalmat aktiváló művelet is egyben.

5. Az irodalmi névadással, írói nevekkal foglalkozó tanulmányok jellemzően komplexek, több névfajtára kiterjedőek. FARKAS TAMÁS cikke azt vizsgálja, hogy a fantasy és a sci-fi műfajában megjelenő konstruált világokban használt nyelvek és nevek hogyan viszonyulnak a valós világ nyelvi sémáihoz, s hogyan érhetők bennük tetten a valós világ névadási sajátosságai, névhasználati modelljei, különös tekintettel a hely- és személynvekre (211–221). Szintén a hely- és személynveket vizsgálja SKUTTA FRANCISKA, aki Marguerite Duras regényeit elemezve arra a következtetésre jut, hogy a nevek változási iránya is követi az író útját a realizmustól az elvont líraiság felé (839–847). PETHŐ JÓZSEF tanulmánya Krúdy egy kötetére fókuszál: a cikk maga is a névtan és a stilisztika találkozása, hiszen fő kérdése az, hogy miképpen járulnak hozzá a nevek a stíluszervezetekhez (663–671).

6. A magyar márkanév kutatás terminológiai szinonimitását mutatja be TAKÁCS JUDIT tanulmánya, a *márkanév*, *kereskedelmi név*, *ergonima* és *krematonima* kapcsán hívva fel a figyelmet a terminológiai egységesség hiányára (921–929).

7. A hazai névtanon túl betekintést nyerhetünk a finn névkutatás irányvonalába is MARIA SARHEMAA cikke révén, amely a 2000-es években született finn névtani disszertációkat tekinti át (813–821). A rokon népek névadásához kötődik BAKRÓ-NAGY MARIANNE cikke, amely az etnonimafogalom problémáira mutat rá (59–73). Egy etnikai csoport összetételének változását ugyanis nem követi szükségszerűen az elnevezésének a megváltozása, ráadásul a népnevek átvihetők egyik csoportról a másikra; továbbá problémát vet fel a népnév, a közösség és a nyelv közötti viszony is.

8. A rendkívül gazdag kötet elsődlegesen a névtan területén kínál újabb szakirodalmat. A fentebb bemutatott 47 névtani cikk mellett azonban más területekről is olvashatunk benne írásokat. 14 tanulmány a nyelvtörténeti kutatások témakörével foglalkozik, további 8 tanulmány középpontjában pedig a történeti források állnak: azok fordításait adják közre, vagy történeti demográfiai, topográfiai forrásokat elemeznek. A kötetet a kognitív nyelvészet irányvonalához sorolható 4 cikkel, valamint az oktatás, illetve nyelvoktatás egy-egy szegmensét vizsgáló 2 tanulmánnyal válik teljessé. Ily módon a kiadvány az onomasztika, a finnugrisztika, a nyelvtörténet, a dialektológia, a kognitív nyelvészet oktatásában és kutatásában is haszonnal forgatható, hiszen forrásközlő, elemző és szintetizáló tanulmányok egyaránt helyet kaptak benne.

KECSKÉS JUDIT

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7463-4952>

Miskolci Egyetem

Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar

HARRY PARKIN, *The Concise Oxford Dictionary of Family Names in Britain* [A nagy-britanniai családnevek kézisztára]

Oxford University Press, Oxford, 2021. 1009 lap

1. Az alábbiakban ismertetett szótár a 2016-ban megjelentetett, négykötetes FaNBI. (*The Oxford Dictionary of Family Names in Britain and Ireland*) egyikötetesre tömörített változata. Szerkesztője – aki a köteten szerzőként van feltüntetve – maga is részt vett a FaNBI. óriási vállalkozásában, melynek célja feltárni napjaink nagy-britanniai és írországi családneveinek eredetét a korábbi alapokra építve, de újabb alapelvek, források és módszerek alapján. A kötet igen alapos, ennél fogva az átlagosnál jóval terjedelmesebb bevezetése a négykötetes nagyszótár szerkesztői (PATRICK HANKS, RICHARD COATES és PETER MCCLURE) által írt előszónak a PARKIN által átdolgozott változata (ix–xxvii). A bevezetés elején – szokatlan módon – egy külön tartalomjegyzék is segíti az olvasóknak a fejezetben való tájékozódását. Erre szükség is van, mivel a bevezetés felépítése – műfajához képest – igen összetett: húsz pontra, pontonként pedig legalább öt alpontra tagolódik. Ennek oka, hogy az átlagos névszótáraknál több témát tárgyal, viszonylag nagy részletességgel: bemutatja a FaNBI. projektet,¹ majd részletesen tájékoztatja az olvasókat a kézisztárnak a nagyszótárhoz való viszonyáról (ix–xi), a kézisztár és a szócikkek tartalmáról és felépítéséről (xi–xii), a két szótár forrásairól (xii–xiii) és az általuk használt családnév-tipológiáról (xiv–xvi), a családnév mint névfajta mibenlétéről és a családnevek eredetéről (xiii–xiv), Nagy-Britannia mai családnévállományának eredet szerinti rétegeiről és azok jellemzőiről, történeti alakulásáról (xiv–xxvi), valamint az angol nevek földrajzi megoszlásáról.

2. Mindkét szótár alapja több korábbi családnévszótár, melyek Anglia, Skócia, Írország, Wales és a Man-szigetek családnévanyagát dolgozták fel. Ugyanakkor számos olyan név is bekerült az anyagba, amelyeket korábban még nem magyaráltak; ezek főként történeti forrásokból (pl. összeírásokból) származnak. A FaNBI. kutatóinak célja a korábbi szótárak véleményük szerint téves etimológiáinak javítása is volt; ennek során nagyban támaszkodtak a genealógiai információkra. A nagyszótár és a kézisztár közti, a címszóval rendelkező nevek számát illető különbség – legalábbis a szótárak fizikai terjedelméhez viszonyítva – meglepően kicsi, szinte elenyésző: az előbbi 46 000, az utóbbi 43 500 címszót tartalmaz. Ugyanakkor az eltérés nem pusztán mennyiségi: mindkét szótárban van olyan címszó, illetve adattípus, amely a másikban nem szerepel. A két szótár anyaga ugyanis eltérő kritériumok alapján állt össze (ix–xi): míg a nagyszótár készítésekor a tudományos, nyelvészeti és történelmi hasznosíthatóságot helyezték előtérbe, addig a kézisztár célja elsősorban a nagyközönség tájékoztatása. Ezért ez utóbbiból kimaradtak a kifejezetten ritka vagy kihalt nevek (mert ezeket feltehetőleg kevésbé

¹ A projekt és a négykötetes nagyszótár címe megegyezik, így a FaNBI. mindkettő rövidítéseként használatos. Magam azonban – a félreértés elkerülése érdekében – a továbbiakban a rövidítést csak a projektre használom; a négykötetes kiadványra *nagyszótár*-ként, az itt ismertetett egyikötetesre pedig *kézisztár*-ként utalok.

keresnek a nevük iránt érdeklődők), s különösen azok az ír eredetű nevek, amelyeknek kevés a viselőjük Nagy-Britanniában (ezeket ugyanis egy külön ír családnévszótárban közlik). A gyakoriságot azért alkalmazták mindkét szótárban a bekerülés kritériumaként (Nagy-Britannia 2011-es családnév-gyakorisági adataira támaszkodva), mert általánosságban elmondható, hogy minél ritkább egy név, annál nehezebb feltárni az etimológiáját és a történetét az adatok csekély száma miatt. Mivel a FaNBI. kutatói úgy tapasztalták, hogy kb. 30 viselőnél van az a küszöb, amely alatt már nemigen tudnak megfelelő bizonyítékokat gyűjteni az etimológia kidolgozásához, a kéziszótár szerkesztője ezt választotta a bekerülés gyakorisági kritériumának. A 2011-es gyakorisági adatokat összevetette az 1881-es cenzuséival is. Számos olyan név van, amely az 1881-es összeírásban még nem szerepelt, mai gyakorisága azonban jócskán meghaladja a bekerülési küszöböt: ezek jellemzően a 2. világháború után jelentek meg a nagy-britanniai családnévanyagban (pl. távol- és közel-keleti, illetve kelet-európai nevek). Ezeket tanácsadók segítségével magyarázták (akiknek kiletét a kötet nem árulja el), de a fókusz – érthető módon – nem ezekre, hanem a Brit-szigetek középkorra visszavezethető névanyagára helyezték.

A tömörítés emellett nemcsak a névanyagot, hanem a szócikkek tartalmát is érintette: elsősorban ennek köszönhető a két szótár szócikkeinek száma közti minimális eltérés. A kéziszótár ugyanis – szemben a nagyszótárral – nem közli a történeti adatokat, amelyekre egy-egy név etimológiája épül; a „további információk” részt is kihagyja, és a projektben felhasznált források is csak a nagyszótárban található meg teljes részletességgel (xii).

3. A szócikkek négy információtypust tartalmaznak: 1. kiejtés; 2. 1881-es gyakoriság; 3. azok a területek, amelyeken a név a leggyakoribb; 4. szöveges magyarázat. A címszavak nagyjából fele névváltozat, mivel igen sok a több változatban is élő név az anyagban. A *Caldicott*-nak például több mint húsz ejtés- és írásváltozata van, nem beszélve a kihaltakról (xi); ezeket a szokott módon utalások kötik össze. Az ilyen esetekben általában a leggyakoribb változat lett a főváltozat, kivéve, ha a kevésbé gyakoriak közt van olyan, amely etimológiailag áttetszőbb, és/vagy megkönnyíti a változatok összefüggését és alakulásuk megértését. Az utalórendszer szűrőpróbaszerű ellenőrzése azonban némi kétséget ébreszt az eljárás módszerességét illetően. Az *Alwin*-nél például mint (feltehető) főváltozatnál három névre szerepel utalás: *Alden*, *Aylvin*, *Elvin*. Az *Alvin* és az *Alwyn* változat viszont nem szerepel benne, holott az *Alwyn* szócikke az *Alwin*-hez irányítja az olvasót. Az *Alvin* szócikke nem tartalmaz magyarázatot, helyette az *Elvin*-hez irányít, amelyből azonban szintén kimarad a leíró rész, helyette az *Alwin*-hez utalja a felhasználót. Az utalók rendszerének e bonyolultsága (külső szemmel nézve akár kevésbé átgondoltnak tűnő volta) érthető módon nem könnyíti meg a szótár használatát, például egy-egy név esetében a szótárban szereplő összes változat megtalálását és egymáshoz való viszonyuk átlátását.

A nevek földrajzi megoszlásának vizsgálatához az 1881-es cenzus, illetve STEVEN ARCHER arra épülő névatlasza (2015) szolgáltatta az alapot; az újabb gyakorisági adatok alapján ugyanis a belső migráció miatt csak kevésbé pontos képet lehetne rajzolni. A cél itt nem a teljes földrajzi megoszlás bemutatása, csupán annak megadása, hogy hol volt a leggyakoribb a név (ez segíthet meghatározni a családnév eredetét, különösen akkor, amikor egy helynévi eredetű családnév mögött számos azonos vagy hasonló nevű település állhat). A nagyobb földrajzi egységek (megyék, régiók, szigetek) nevét rövidítve adja meg

a szótár: pl. *WR Yorks* = *West Riding of Yorkshire*. Ezeket a rövidítéseket a bevezetés végén található jegyzék oldja fel (xxix–xxx). A jegyzék ellenőrzése még akkor is fontos, ha a földrajzi utalás egyébként egyértelműnek tűnik, mint arra a bevezetés felhívja a figyelmet (xi–xii): ebből derül csak ki ugyanis, hogy például a *London* nemcsak a várost jelöli, hanem Middlesex, Essex, Kent és Surrey azon részeit is, amelyekből később a *Greater London* 'Nagy-London' nevű régió lett.

A magyarázatok először azt a társadalmi csoportot adják meg, amelyből a név származik. Ahhoz, hogy ne értelmezzük félre a szótár információit, folyamatosan szem előtt kell tartanunk, hogy a névszótárakra jellemző eljárástól, illetve megközelítéstől eltérően itt nem a nyelvi eredetről van szó. A *társadalmi csoport*² alatt a FaNBI. kutatói több szempont (nyelv, kultúra, vallás, földrajzi egység) alapján értelmezett közösségeket értenek. Ebből következnek olyan megjelölések, mint a *Starck* név esetében a *német, zsidó (askenázi)*, a *Chopin* esetében a *hugenotta*, az *Aziz*-nál a *muszlim*, az *Azzopardi*-nál a *dél-itáliai, máltai*. A kötőszó nélkül, csak vesszővel kapcsolt megjelölések a két vagy több kategória közti viszonyt többértelműen ábrázolva néha kifejezetten félrevezetők lehetnek. Ilyen például az *Emanuel*-nél olvasható *zsidó, walesi* megjelölés, melyből nem derül ki, hogy zsidónak és walesinek is tekinthető a név, vagy walesi zsidók által viseltek. A magyarázat csak részben derít fényt a rejtélyre: „kapcsolati név a héber *Immanuel* 'Isten velünk van' személynévből. Az Ótestamentumban ez Isten egyik melléneve Ézsaiás könyvében. A középkori keresztény irodalomban Krisztus egyik alternatív neve. A családnév általában 17. és 18. századi nonkonformisták alkotása, különösen Dél-Walesben.”³ A társadalmi csoport *zsidó* megjelölése és a gördülő etimológia alkalmazása miatt ebből akár az is kikövetkeztethető lenne, hogy a családnévet zsidók viselték. Feltehetőleg azonban nem erről van szó, csupán arról, hogy a magyarázat nem a családnév, hanem a keresztnév nyelvi eredetét adja meg, a társadalmi csoport *Jewish* 'zsidó' megjelöléséhez képest itt a nyelvet (*Hebrew* 'héber') megadva, mintha a kettő egyszerűen megfeleltethető volna egymással. Az efféle, pontatlansággal és következetlenséggel terhelt magyarázatok könnyen vezethetnek félreértésekhez, különösen a nem szakmabeli olvasók esetében, akik a szótár elsődleges célcsoportját alkotják.

A társadalmi csoport megjelölése után a magyarázat a névtípust adja meg – kivéve az ír gael nevek esetében, amelyek mind személynévből eredő, ún. kapcsolati nevek, így a szerkesztő szerint nincs értelme a típusjelölésnek. Véleményem szerint azonban ez a megoldás egyrészt a következetesség rovására megy, másrészt egy olyan szótárban, amely az ír gael nevek eredetét feltételezhetőleg nem vagy kevésbé ismerő, a bevezetést nem feltétlenül olvasó nagyközönségnek szól, az informativitást is csökkenti.

A bevezetés alaposan, jól követhetően, szemléletes példákkal alátámasztva mutatja be a szótárban alkalmazott tipológiát (xiv–xvi). Az elsőként ismertett, azaz legnépesebb főtípust a helyre utaló nevek (*locative names*) alkotják. Ennek altípusai a helynévből eredők (*toponymic names*), a népnévből eredők (*ethnic names*), az 'egy bizonyos ország,

² Az angol szövegben használt terminusok helyett az egyszerűség kedvéért a magyar megfelelőjüket használom.

³ „Relationship name from the Hebrew personal name *Immanuel* 'God is with us'. In the Old Testament this is an epithet of God in the Book of Isaiah. In medieval Christian literature it is an alternative name for Christ. The surname is generally a 17th- and 18th-century coinage among Nonconformists, especially in S Wales.” (Saját fordítás; S. M.)

régió vagy város lakója’ jelentésű főnévből vagy melléknévből eredők (*regional names*; pl. *Devenish* ’Devonból való’) és a helyre utaló közszavakból eredők (*topographic names*; pl. *Brook* ’patak’). A magyarázat kitér ezen altípusok gyakoriságára (a helynévből eredők a leggyakoribbak), társadalmi kötődésére (pl. a helyre utaló közszavakból eredők jórészt csak az alacsonyabb társadalmi rétegekben fordultak elő), morfológiai jellegzetességeikre és történeti változásaikra, valamint az egyes altípusok elhatárolásának nehézségeire is. A második leggyakoribb főtípus a kapcsolati nevéké (*relationship names*), amelyek között nemcsak személynévből, hanem valamely családi kapcsolatot jelentő közszóból alakultak is vannak (pl. *Eames* < középangol *eme* ’nagybácsi’). A harmadik legnépesebb főtípus a foglalkozásnevekből eredőké (*occupational names*), a negyedik pedig a társadalmi állapotr, helyzetre utalóké (*status names*), amelyeket – mint a szerkesztő is megjegyzi – egyes tipológiák a foglalkozásnéviek altípusaként kezelnek. Utoljára hagyja a bevezetés a *nicknames* elnevezésű főtípust, amely gyakorlatilag minden egyéb motivációjú nevet magába foglal; középpontjában a fizikai jellemzőkre utalók állnak. Ennek határai elmosódtak, átfednek más főtípusokéval. A bevezetés nemcsak itt, hanem már a tipológia bemutatásának elején is felhívja az olvasók figyelmét arra, hogy egy-egy név akár több típusba is besorolható.

A névtípusról szóló információkat az etimológia követi a szócikkekben. Ha egy családnév esetében több lehetséges eredettel is számolni kell, a szócikkek ezeket számozással különítik el egymástól. A *Fey* családnév esetében például az 1. az angol, a 2. pedig a kínai eredetet jelöli, s az utóbbin belül öt lehetséges eredet is felmerül: három helynévi és két személynévi. Emellett római számokat is alkalmaznak olyan esetek elhatárolására, amikor az etimonok alakilag hasonlóak vagy egybeesnek, ezért nem lehet őket világosan elkülöníteni. Például a *Bright* családnév esetében az (i) jelöli a középangol *bri(g)ht* ’ragyogó, szép’ közszóból, a (ii) pedig az óangol *Briht*, *Beorht* személynévből való eredeztetés lehetőségét (az utóbbi egyébként szintén az említett közszóra vezethető vissza végső soron).

4. A magyar családnevek rétege nem olyan nagy elemszámú, hogy megjelenjen a bevezetésben tárgyaltak közt, de természetesen néhányuk gyakorisága (logikusan a Magyarországon is leggyakoribbak közül) elérte a bekerüléshez szükséges küszöböt. Ezek közül szűrőpróbaszerűen megnézve néhány szócikket megállapítható, hogy a nevek eredetére és etimológiai jelentésére vonatkozó információk helytállóak, ugyanakkor a fent látottakhoz hasonló következtetés és pontatlanság ezek esetében is megfigyelhető időnként. A *Horvat* és a *Horváth* például egyaránt kapott önálló szócikket, melyek utalnak is egymásra. Ugyanakkor míg a *Horváth* társadalmi csoportját *magyar és zsidó*-ként jelöli meg a szótár, a *Horvat*-ét kizárólag *horvát*-ként, amely a (családnévben meglévő bontóhang nélküli) *Hrvat*⁴ népnévből ered. A fenti következtetés mellett más sláv társadalmi csoportok (például a cseh és a szlovák) hiánya is feltűnő itt, tekintve, hogy a *Horváth* mindhárom ország 100 leggyakoribb neve közt szerepel (vö. DFNVC.), így viselői bármelyikből érkezhettek Nagy-Britanniába. Ugyanilyen következtetés figyelhető meg a motiváció leírásában. *Horváth*-nak olyan magyarokat nevezhettek a kézisztár szerint, akik Horvátországban éltek, kereskedtek Horvátországgal

⁴ A szótár itt az angol helyesírásnak megfelelően nagybetűvel adja meg a népvét. A *Toth* szócikkében azonban a magyarnak megfelelően, kis kezdőbetűvel közli a *tót*-ot.

(valóban így, az országra és nem a lakosaira utalva), vagy gyakran utaztak oda; a Magyarországon élő horvátokra való alkalmazása nem merül fel. A *Horvat*-ot ezzel szemben a szócikk szerint azokra a horvátokra használták horvátul, akik a Török Birodalomból Kelet- vagy Észak-Horvátországba menekültek. Míg e két szócikk megadja a népnév személyjelölésre való használatának néhány lehetséges motivációját, a *Toth*-nál ez elmarad: csupán annyit tudunk meg belőle, hogy a magyar *tót* népnévből ered, egy szlovák vagy szlovén személyre utalva.

5. Összegezve elmondható, hogy a kéziszótár – amely több mint ezeroldalas terjedelmével, gazdag anyagával így is hatalmas vállalkozás – célszerű megoldásokkal, sikeresen valósította meg az óriási nagyszótári anyag tömörítését, a lehető legtöbb név szócikkét megőrizve az érdeklődő nagyközönség számára. A FaNBI. kutatóinak nem volt könnyű dolguk, hiszen Nagy-Britannia és Írország mai családnevei – a szigetországok történelmi és mai politikai, társadalmi és gazdasági viszonyainál fogva – rendkívül sok és egymástól igen eltérő típusú nyelvből és kultúrából származnak. Ez számos módszertani nehézséget okozhatott (pl. az összes lehetséges nyelvi eredet feltárásában és egymáshoz való viszonyának meghatározásában, az egymástól akár jelentősebben is eltérő családnévrendszereket képviselő nevek egységes tipológiai leírásában). A névalakok történeti változatossága szintén komoly kihívások elé állította a kutatókat, különösen az utalórendszer kidolgozása és következetes alkalmazása terén. Mindezek ellenére azonban a kéziszótár rendkívül gazdag és hasznos anyaggal szolgál elsősorban a Brit-szigetek nyelveiből eredő családnevekről, s – bár némileg óvatosabban – számos egyéb nyelv, illetve nép családnevei iránt érdeklődve is érdemes kézbe venni. Kiemelkedően informatív bevezetése nemcsak a szótár használatát könnyíti meg, hanem a szigetek családnévállományával, azok történetével, számos más kultúra családneveivel, valamint családnévtipológiai témákkal kapcsolatban, szakirodalomként vagy a névtan, illetve a Brit-szigetek nyelveinek és kultúráinak oktatásában is kiválóan használható.

Hivatkozott irodalom

- ARCHER, STEVEN 2015. *The British 19th Century Surname Atlas*. Archer Software, ver. 1.20. CD-ROM.
- DFNVC. = *Dictionary of Family Names in the Visegrad Countries = Slovník příjmení v zemích Víšegrádké skupiny = A visegrádi országok családnévszótára = Słownik nazwisk państw wyszehradzkich = Slovník priezvisk vyšehradských krajín*. Ed.-in-chief SLÍZ, MARIANN. ÚJČ–ELTE–AMU–UKF, Praha–Budapest–Poznań–Nitra, 2024. <https://v4.surnames.elte.hu>
- FaNBI. = *The Oxford Dictionary of Family Names in Britain and Ireland 1–4*. Eds. HANKS, PATRICK – COATES, RICHARD – MCCLURE, PETER. Oxford University Press, Oxford, 2016.

SLÍZ MARIANN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5959-1018>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

**Kleiner deutscher Familiennamenatlas. Entstehung, Gebrauch,
Verbreitung und Bedeutung der Familiennamen [Kis német
családnévátlasz. A családnévek eredete, használata, elterjedtsége és jelentése]**

Szerkesztők: DAMARIS NÜBLING – KONRAD KUNZE.

De Gruyter, Berlin–Boston, 2023. 729 lap

1. Az alább ismertetett kötet a 2005–2015 között megvalósult nagyszabású névföldrajzi projekthez, a Deutscher Familiennamenatlas (DFA.) projektjéhez kapcsolódik. Egyrészt tekinthető egyfajta kézikönyvnek, amely összefoglalja a mai Németország teljes családnévanyagának tipológiai és névföldrajzi vizsgálatát nyújtó DFA. hét kötetének legfontosabb megállapításait. Másrészt bele is illeszkedik a kötetek sorába, és mind kultúrtörténeti, mind nyelvföldrajzi szempontból az eddiginél mélyebb elemzését adja a családnévanyagának. Ez a DFA. kutatási projektjének eredetileg nem volt célja, ám a projektet kísérő egyetemi munka során szükségessé vált. E szempontból is fontos kiemelni, hogy ahogyan a DFA., úgy a Kleiner Deutscher Familiennamenatlas (KDFA.) is egyaránt szól a névkutatókhoz és a családnévek iránt érdeklődő laikus nagyközönséghez.

A kiadvány hét fejezete közül az ötödik foglalja össze a DFA. első három (a családnévek hangtani és morfológiai vonatkozásait tárgyaló) kötetének anyagát, míg a hatodik fejezet a DFA. negyedik–hatodik (a családnévek tipológiai elemzését tartalmazó) kötetének eredményeit összegzi. Az ismertetett kiadvány második, harmadik, negyedik és hetedik fejezete a DFA. projektjéhez kötődő, azon alapuló, de a kötetekben nem közölt további megállapításokat tartalmazza, bőségesen szemléltetve térképlepakkal.

2. Az első fejezet (1–9) bemutatja a kötetet a DFA.-val összevetve, kijelölve a helyét a német névföldrajzi kutatásokban „kis” családnévátlaszként. Ezután rövid összefoglalót közöl a kötet további hat fejezetének tartalmáról. A fejezet második felében ismerteti az atlasz családnévadatainak forrását és azok feldolgozásának módját. A német családnév-kutatási hagyományoknak megfelelően a DFA. forrásaként telefonkönyvek és az előfizetők ezekben feltüntetett név- és lakhelyadatai szolgálnak. 2005-ben Németország lakosságának hozzávetőlegesen 92%-a rendelkezett vezetékes telefonnal, a piacot pedig a Deutsche Telekom monopolizálta, így egyetlen forrásból összegyűjthető volt a mai Németország csaknem teljes családnévanyaga és az egyes családnévek földrajzi kötődése. A német nyelvjárások napjainkig tartó földrajzi stabilitása okán a családnévek kialakulásától számított 600–800 év múltán is kb. 85%-os kontinuitásról lehet beszélni a nevek földrajzi elterjedtsége kapcsán. Emellett a német nyelv területi változatainak markáns eltérései a nevekben is megmutakoznak – pl. *Schmi(ed)*, *Schmitt*, *Schmitz* –, így a mai családnévek nemcsak felhasználhatók a történeti névföldrajzi vizsgálatokra, hanem kartográfiai módszerekkel való ábrázolásuk, térképen való megjelenítésük a névjárásokat is kijelöli.

A fejezet szintén tartalmazza a térképlepokon használt jelöléseket és a térképek értelmezésének útmutatóját, valamint a kötetben használt rövidítések listáját és feloldását, valamint a leggyakrabban használt terminusokat és értelmezésüket (6–7).

A második fejezet (10–48) a német családnévek kialakulásának folyamatát követi végig térben és időben. E folyamatot térképek teszik vizuálisan is jól láthatóvá. A fejezet kitér a kételemű névszerkezet és ezen belül a családnévek helyesírási kérdéseire, valamint bemutatja a német családnévrendszert jellemző és a DFA. kutatásában a családnévek osztályozására használt típusokat, valamint azokat a családnéveket felépítő grammatikai mintázatokat, amelyek jellemzőek az egyes névtípusokra. Az alkalmazott tipológia a német névtan hagyományaira és legújabb eredményeire is épül, megkülönböztetve olyan, korábban csak marginálisan említett kategóriákat, mint a genitivusraggal ellátott, ún. másodlagos apanévi eredetű családnéveké (pl. *Ungermanns, Schäfers, Winden*) és az elnevezett foglalkozására indirekt módon, az adott foglalkozásra jellemző tulajdonság, tevékenység megnevezésével utaló családnéveké (pl. *Schwinghammer* 'lendítem a kalapácsot', utalva egy kovácsra). A DFA. kutatásához képest a K DFA. a családnéveket csupán egy-egy típusba sorolja be, hogy egyszerűsítse a névanyag elemzését. A fejezet második fele a német családnévanyag 20. századi változásaival foglalkozik, összehasonlítva a DFA. 2005-ös adatait 1890-ből, 1942-ből és 1994-ből származó adatokkal, kimutatva különböző változásokat a családnévek használatában, és előrevetítve olyan jövőbeli elemzési lehetőségeket, mint a hierarchikus klaszteranalízis és az izonimaanalízis. A fejezet végén a legújabb családnév földrajzi eredményekről olvashatunk a német nyelvterület viszonylatában.

A harmadik fejezet (48–89) a családnévek használatának grammatikai, szintaktikai és kismértékben pragmatikai jellemzőit vizsgálja mind a köznyelvi, mind a területi és társadalmi nyelvváltozatokban. Tekintettel a német nyelv grammatikai sajátosságaira, így példának okáért a grammatikai nemek meglétére, különösen érdekes jelenség a határozott névelő nevek előtti használata (pl. *die Angela Merkel* 'az Angela Merkel'), a nevek esetragos (pl. *Der Müller hat gesagt dass er den Wagner...* 'a Müller mondta, hogy ő a Wagnert...'), illetőleg többszámú alakja (*im Verein sind zwei Müllers und drei Schmidts* 'az egyesületben van két Müller és három Schmidt', *Müllers sind gekommen* 'megjöttek Müllerék'), valamint az egyénnév + családnév sorrendjének alakulása (*Peter Müller : Müller Peter*) nyelvtörténeti, dialektológiai és szinkrón szemantikai-pragmatikai tekintetben is. Szintén kitér a fejezet a családnévek változására, kiemelve a német nyelvben létező családnévképzőket (pl. *Siegfried* > *Siebert, Seifert*), ezek morfológiai sajátosságait és földrajzi elterjedtségét. Külön rész tárgyalja a népetimológiás családnév változásokat, a zsidó nevek stigmatizálását és a különböző házassági névformák népszerűségének időbeli és térbeli változását.

A német családnévanyag idegen eredetű rétegét mutatja be közelebből a negyedik fejezet (90–177), amely a történelem során a mai Németország által elfoglalt területre betelepült különböző etnikumok és az általuk beszélt nyelvek családnévanyagának kialakulását, képzési módjait és motivációs típusait, valamint a mai német családnévanyagban megjelenő elemeit tárgyalja. A bemutatott névanyagok között találhatjuk a török, a görög, a francia, az olasz, a spanyol, a holland és a nyugati fríz, a balti (ezen belül a litván és a lett), valamint a szláv (ezen belül a cseh, a lengyel, a szlovák, több keleti szláv, az észak-macedón és a bolgár) nyelvekét. Az utóbbiak kapcsán a fejezet kitér Szlovákia családnévanyagának nyelvi összetételére is, kiemelve, hogy a tíz leggyakoribb szlovákiai családnév közül hét magyar eredetű. A fejezet ennek történeti okait is röviden kifejti, hangsúlyozva, hogy milyen hatással volt a szlovák névanyag egészére a területnek a történeti Magyarországhoz való tartozása. Valamint rámutat,

hogy ennek okán a német névanyagban egyes magyar családneveknek a szláv nyelvi környezetbe integrált alakja is megjelenik, így például a *Szabó* családnév *Szabová* női alakja is. A fejezet végül kitér a környező országokban megjelenő német családnevekre, különös tekintettel a Kelet-Európában szláv, az Amerikai Egyesült Államokban pedig angol nyelvi kontaktusban formálódott nevekre.

Kifejezetten történeti-dialektológiai elemzését adja a családneveknek az ötödik fejezet (178–266), amely a DFA. első három kötetének megállapításait foglalja össze. Példák, térképek és ábrák segítségével szemléltetve a családnevek írás- és alakváltozatairól, a családnevekben felfedezhető erős nyelvjárási és névtipológiai különbségeket is mutató hangtani, morfológiai jelenségekről, szótörténeti változásokról, szemantikai differenciálódásról olvashatunk itt.

A DFA. negyedik, ötödik és hatodik kötetét összefoglaló hatodik fejezet (267–460) a családnévnyagnak a második fejezetben bemutatott szemantikai-motivációs tipológia alapján végzett elemzését mutatja be. A családnévrendszert felépítő és dinamikusán működő névadási sémák kijelölése mellett a családneveknek etimológiai és szemantikai elemzését is nyújtja e fejezet. Így részletesen olvashatunk arról, hogy milyen nyelvi forrásból származhattak az apanévi eredetű családnevek alapjául szolgáló egyénnevek, milyen szerepet játszottak a háznevek a német személynévadásban, milyen mesterségek őrződtek meg a családnevekben, vagy milyen tulajdonságokat tartottak a német névadó közösségek alkalmazni az elnevezett személyek azonosítására. A származásra utaló családnevek (Herkunftsnamen) kapcsán megemlíti, majd a hetedik fejezetben részletesen tárgyalják a 'Magyarországról származó' jelentésű *Unger* családnévet és alakváltozatait: *Ungar*, *Ungerer*, *Ungers*, *Ungermann*, valamint *Hungar*, *Hunger*. Az utóbbi alakok hátterében feltehetően a magyarság latin *Hungarus* megnevezése állhat. Az *Unger* és *Hunger* alakok kifejezetten szász területen gyakoriak, ahogyan ezt a hetedik fejezetben található térkép is jól mutatja (Abb. 437a); Württemberg környékén a *Hunger* és az *Ungar*, *Ungerer* alakok, míg Nyugat-Németországban az *Ungermann* alak bukkan még elő.

A kötet utolsó, hetedik fejezete (461–628) tartalmazza azokat az egyes nyelvjárási régiók családnévanyagát érintő mélyebb elemzéseket, amelyek a mai Németország teljes területét lefedő, átfogó vizsgálatot és általános érvényű megállapításokat célzó DFA. kutatási keretébe nem fértek bele. Talán emiatt is érzékelhető itt először, hogy az egyes fejezetek és alfejezetek különböző szerzőktől származnak: az itt tárgyalt régiók kissé eltérő részletességű áttekintésben, az elemzéseket az adott régió sajátosságaira szabva, a hasonló szempontú elemzések pedig némileg különböző megfogalmazású címekkel feltüntetve jelennek meg. Bár a teljes kötetben kiemelt szerepet kap a névföldrajz és a dialektológia, e fejezetben kerül igazán előtérbe, hogy a családnevek kialakulásának idejében még nem létezett egységes köznyelvi változat, így a családnevek nyelvjárási környezetben, földrajzilag erősen meghatározva jöttek létre. A fejezet a három nagy régió (a fel-, a közép- és az alnémet) nyugati és keleti részének, valamint az északi és keleti fríznek a családneveit több szempontból is elemzi: fonológiai (pl. hangváltozások, a latin genitívusi -s alakulása), helyesírási (pl. *Beter* ~ *Peter*, *Weiss* ~ *Weiß*), morfológiai (pl. kicsinyítő képzők, *Schmiedel*, *Vögele*, *Brutschin*), lexikai (pl. valódi tájszavak, a családnevek szemantikai elemzése; pl. a famunkához kötődő szavak a sváb nyelvjárásban, tipikus frank haszonállatnevek, generációs kapcsolatok megkonstruálása a névben). A kötetet a felhasznált irodalom (629–638), az ábrák listája (639–649) és egy névmutató (651–729) zárja.

3. Az ismertetett kötet újabb példája a kiemelkedő szintű elméleti és módszertani megalapozottsággal dolgozó német névtani, névföldrajzi kutatásoknak. Nemcsak összefoglalja és ezáltal sokak számára elérhető teszi a Deutscher Familiennamenatlas kutatási eredményeit, hanem önmagában is kiválóan használható, igényes kiadású kézikönyv, mely bemutatja a német családnévanyag nyelvi, történeti, szociokulturális és földrajzi vonatkozásait, bőséges újabb ismeretet szolgáltatva a névtan, a dialektológia, a migráció- és gazdaságtörténet, az antropológia stb. kutatói és a családnevek iránt érdeklődő laikus nagyközönség számára is.

HAUBER KITTI

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3616-7983>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont

The Power of Names in Identity and Oppression. Narratives for Equity in Higher Education and Student Affairs

[A nevek ereje az identitásban és az elnyomásban. Narratívák a méltányosságért a felsőoktatásban és hallgatói ügyekben]

Szerkesztők: ROBIN PHELPS-WARD – WONJAE PHILLIP KIM. Routledge, New York – London, 2023. 176 + 16 lap

1. A történetek és a személyes narratívák hatékony eszközei lehetnek az önreflexiónak és a kritikai elmélet felsőoktatási kontextusban való alkalmazásának. A jelen kötet ezek közül az ún. névtörténeteket (name stories) helyezi középpontba annak elősegítése érdekében, hogy az olvasók általuk jobban megértsék a társadalmi identitást, az elnyomást, valamint az interszekcionalitást mint esélyegyenlőségi koncepciót a különféle oktatási helyzetekben, így a kollégiumi szobáktól az osztálytermeken át a tantestületi továbbképzésekig és a vezetőség irodáig. A nevek szerepe a kötetben egyfajta belépési pont, amelyen keresztül elősegíthetők az identitásról, a hatalomról, a kiváltságokról és az elnyomás rendszereiről folytatott beszélgetések. Amint a könyv belső borítóján olvasható: a szerzők célja, hogy a névtörténetek segítségével feltárják az elnyomás egymásra épülő rendszereit az oktatásban. Eközben ajánlásokat, tanulságokat és kérdéseket is felvázolnak, hogy cselekvésre buzdítsák mindazokat, akik számára fontos a méltányosságra törekvő egyetemi légkör megteremtése.

A könyv két szerkesztőjéből ROBIN PHELPS-WARD, az amerikai Ball State University adjunktusa és egyik dékánhelyettese képviseli az akadémiai oldalt. WONJAE PHILLIP KIM jótékonyági területen dolgozik pályázati menedzserként, korábban pedig különféle állami intézmények multikulturális szolgáltatásainál szerzett a jelen könyv szempontjából hasznos munkatapasztalatokat.

Gyűjteményüket elsősorban főiskolai és egyetemi oktatóknak szánják, akik keresik az identitásról szóló beszélgetések kezdeményezésének, elősegítésének és fenntartá-

ának módját, de természetesen bárki más is alkalmazhatja (felső)oktatási kontextuson kívül is. Miként a szerkesztői előszóban meglehetősen kategorikusan írják: „Végső soron ez a szöveg egy sor tapasztalati és elméleti úton megalapozott – névtörténeteken alapuló – ajánlást kínál az olvasóknak, amelyek segítenek megváltoztatni a gondolkodásukat, értékrendszerüket és viselkedésüket azért, hogy befolyással legyenek az egyetemi dolgozók kommunikációjára és bánásmódjára a körülöttük lévőekkel (pl. diákokkal, szülőkkel és családtagokkal, közösségi tagokkal, felügyelet alatt állókkal és további egyetemi kollégákkal).”¹ Ehhez pedig a névtörténeteken, azok közlésén, sok esetben önreflexív elemzésén és a névhasználat kezelését illető javaslatokon keresztül közelítenek. Más szavakkal: a nevekre a társadalmi igazságosságért végzett tevékenység releváns részeként tekintenek (xii).

2. A szerkesztők néhány oldalas elméleti bevezetője (1–6) kijelöli és meghatározza a kötet koncepcióját és legfőbb fogalmait (így például az interszekcionalitást), majd tizenkét további fejezetet olvashatunk három nagy egységre tagolva, összesen huszonnégy szerzőtől. E szerzők valamennyien az Amerikai Egyesült Államok valamely egyetemén dolgoznak (kivéve a már említett második szerkesztőt), sőt voltaképpen csupán tizenkét amerikai egyetemet és néhány államot képviselnek (kilenc szerző affiliációjaként például a Rutgers University szerepel). Így – bár a névtörténetek természetesen egyediek – a kötet mégsem elég változatos és széttekintő, hiszen nem szerepelnek benne más országok és kontinensek egyetemi kontextusaiban szerzett élmények, illetve elvégzett vizsgálatok, noha ott is jócskán előfordulnak a kötetben írt névhasználati élmények, és ott is szükség lehet a névtudat, névkompetencia fejlesztésére.

A könyv valójában kevésbé tartozik a névtan tárgykörébe, holott címéből és a három nagy egység alcíméből erre is következtethetnénk. Természetesen jócskán vannak (szocio-)onomasztikai vonatkozásai, hiszen valamennyi történet kiinduló- és középpontjában a személynév áll. Feltűnő viszont, legalábbis a nyelvész olvasó számára, hogy bár a kötet kimondja, hogy az ezzel kapcsolatos tudatosságot (is) kívánja fejleszteni, a történetek (tulajdonképpen a fejezetek) szereplői (jórészt maguk a szerzők) nem törekszenek nevük és a nevükkel kapcsolatos attitűdök tudományos igényű vizsgálatára. Igaz, a névtan nem is képezi a szerzők kutatási területét, amint az világosan kiderül a könyv olvasása közben. A cikkekben többnyire a névhasználat és az identitás (pl. 130–138), a társadalmi nem (pl. 154–162), a megszólítások, az egyetemi titulusok (pl. 39–56), valamint a migráció (pl. 57–66) kapcsolatát fejtegetik a szerzők – egy írásban általában több problémakört is –, és sok helyen esik szó a kiejtés, néhol a ragadványnevek kérdéséről is, de nem a (nyelv)tudomány vizsgálati eszközeivel és módszereivel.

A könyv nem titkolt célja, hogy felsőoktatási környezetben kívül is megszólítson bárkit, aki érdeklődik a saját neve, névtörténete, valamint a névhasználat társadalmi és

¹ „Ultimately, this text offers readers a series of experientially and theoretically informed recommendations – based in name stories – to help transform thinking, values, and behaviors to ultimately influence how campus agents interact and treat those around them (e.g., students, parents and families, community members, supervisees, and additional campus colleagues)” (xii; saját fordítás: P. A.).

egyéb, leginkább esélyegyenlőségi vonatkozásai iránt, ezáltal részben ismeretterjesztő funkcióval – és stílussal – is bír. Minden egységre jut például legalább két olyan fejezet (tehát a könyv több mint fele), amelyek szakirodalmi háttere feltűnően hiányos, és amelyek tartalma is inkább egy személyes, egyes szám első személyben megírt történet. Azok a fejezetek, amelyek részletesebb elméleti bevezetőt nyújtanak, a legtöbb esetben szintén a szerzők személyes élményeit mutatják be: vagy saját nevükkel kapcsolatban, vagy tanítványaik beszámolóit, párbeszédeit közlik hosszan, ezekből vonják le a következőket, illetve ezek alapján szólítanak fel cselekvésre. E történetek, szinte valamennyi fejezetben, nem pusztán a figyelemfelkeltést szolgálják egy-egy kutatás leírásának bevezetőjeként vagy keretként, hanem ezek képezik a fejezetek legnagyobb, központi részét.

Valamennyi írás közös, visszatérő mondanivalója, hogy szerzőik támogatóbb oktatókká, polgárokká kívánnak válni a könyvben közölt élményeikre való reflektálásuk által. Arra figyelmeztetik magukat és olvasóikat, hogy a felsőoktatás valamennyi szereplője – tehát a szerzők mint oktatók is a hallgatók szemszögéből – individuumként kezelendők, akik megérdemlik a nevük, a titulusuk vagy a nemre vonatkozó megszólításuk használatával kapcsolatos tudatosságot.

3. A kötet záró fejezetét (163–172) szintén a két szerkesztő írta. Ebben a könyv legfőbb tanulságainak kiemelése mellett a saját névtörténetükkel és elnyomásukkal kapcsolatos élményeiket is megosztják, és azt, hogy ezáltal miként kerültek kapcsolatba a téma kutatásával. Bevezetik az általuk fejlesztett, oktatási forrásnak szánt Trauma–Resilience–Critical Consciousness (Trauma – Tűrőképesség – Kritikai tudat) modellt, végül néhány olyan, ebbe illeszkedő eszközt is közölnek, amelyek elősegítik a témára vonatkozó párbeszéd indítását, oktatási lehetőségként való használatát az ez iránt érdeklődők körében. Ezek az eszközök: egy általános, egy kutatók számára és egy praktizálók számára készült kérdőív; az oktatóknak adott javaslat arról, hogy állítsanak össze egy ábrát a kurzusaikon részt vevő hallgatóknak a hivatalos egyetemi adatbázisból elérhető fényképéből, nevéből, nevének kiejtéséből és genderhasználatából (amennyiben az egyetemi szabályzat engedi az ezekhez való hozzáférést és nyilvánosságra hozatalt); javaslat arra, hogy amikor az oktató először találkozik hallgatóival, akkor adjon lehetőséget nekik a bemutatkozásra, és találgatás helyett bizonyosodjon meg arról, hogy úgy ejti a nevüket, ahogyan ők szeretnék, esetleg kérje meg őket a kiejtést is szemléltető névtáblák készítésére. A szerkesztők mint szerzők végül arra is bátorítják az olvasót, hogy maguk is reflektáljanak a saját nevükkel kapcsolatos tapasztalataikra a felsorolt kérdések megválaszolásával, ezáltal váljanak az említett modell keretében történő kollektív tanulás részeseivé. Lehetséges, hogy a könyv fent említett, inkább történetként, mint tanulmányként közölt számos fejezete – tanulságai mellett – e modell önreflektív használatát hivatott szemléltetni.

PARAPATICS ANDREA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1711-0885>

Pannon Egyetem

Humántudományi Kar

**FRANCESCO PERONO CACCIAFOCO – FRANCESCO CAVALLARO,
Place names. Approaches and perspectives in toponymy and
toponomastics [Helynevek. Megközelítések és perspektívák a
helynévkutatásban]**

Cambridge University Press, Cambridge, 2023. 298 lap

1. A kötet a helynévkutatás különböző kutatási területeivel foglalkozik, és szerkezetileg tíz fő fejezetre tagolódik, melyek a helynévkutatás különböző, de egymással mégis kapcsolatban álló (interdiszciplináris) megközelítésmódjaiba nyújtanak betekintést. A kötet az elméleti kérdéseket a gyakorlati kutatásokkal, azok eredményeivel együttesen mutatja be, így világítva rá a helynévkutatás eltérő kutatási perspektíváinak lehetséges összefüggéseire.

2. A kötet első fő fejezete a névkutatás diszciplinájának általános áttekintése (1–22). Tárgyalja a névtan két fő területét, a személy- és helynévkutatást, de feltörekvő ágaként említi az etno- és glottonimáknak (azaz a népek és nyelvek neveinek) tanulmányozását is. Minthogy a kötet tematikailag a helynévkutatás köré szerveződik, ez a bevezetés a helynévkutatás tárgyára, azaz a helynevekre irányítja a figyelmet. A kötet egyik erénye, hogy több kutatási irányt és megközelítést is bemutat, amivel képes rávilágítani arra, hogy a helynevek tanulmányozása túlmutat a (szűken értelmezett) nyelvészeti aspektusokon, és számos más, a társadalom és a történelem szempontjából is releváns ismerettel szolgálhat. A helynév általánosságban olyan tulajdonnévként specifikálható, amely helyet jelöl, de összefüggésben áll az ember térfogalmával is. A nevek e típusai az adott nyelv szabályainak megfelelően rendeződnek el. Ugyanakkor ha nem csupán az időbeli dimenziót vesszük figyelembe, láthatóvá válik, hogy ezek a nyelvi szempontok mindig más nyelvekkel való kölcsönhatásukban, valamint a társadalmi változások relációjában ragadhatók meg. A szerzők bevezetésükben tárgyalják a névtan, szűkebben a helynévkutatás részdiszciplináit, reflektálva azok inter- és multidiszciplináris jellegére, valamint ismertetik a helynevek osztályozásának eltérő megközelítésmódjait. Külön figyelmet fordítanak arra, hogy a nyelvtörténeti kutatások vonatkozásában mutassák be a helynevekben rejlő potenciált. Olyan nyelvi elemekről van szó ugyanis, amelyeket a nyelvi és demográfiai változások kevésbé érintenek, s gyakran nyelvi „fossziliáknak” tekinthetők. A szerzők a kötet további fejezeteiben nemcsak a nevek történeti vonatkozásaival foglalkoznak, hanem azzal is, hogy a kortárs társadalmi folyamatokban milyen változások és ideológiák mentén szerveződik a helynévadás, hogy e nevek milyen társas jelentésekkel és nyelvi ideológiákkal kapcsolódnak össze, és hogy miként képesek egyenlőtlen viszonyokat teremteni.

A kötet második tematikus egysége a nyelvi változással foglalkozik a helynévkutatás szempontjából (24–45). A névkutatás történeti dimenziójának megismerése során nélkülözhetetlen a nyelvi változás figyelembevétele; annak felmérése, hogy milyen hatásai vannak a helynevekre és a névadási gyakorlatokra. A változás nem korlátozódhat csupán a nyelvi tényezőkre, minthogy ezeknek számos nyelven kívüli, társas vonatkozása is van,

amelyek egyaránt szerepet játszanak a névadási stratégiákban. A szerzők ezt az egyes nyelvváltozatokhoz kapcsolt presztízs szerepével vagy éppen a sztenderdizáció kapcsán fellépő dilemmákkal magyarázzák, de hangsúlyozzák, hogy a kontaktusnyelvek hatásával is számolni kell. Bár a megelőző fő fejezetben a szerzők amellet érveltek, hogy a helynevek ellenállók a nyelvi változással szemben, ezt némileg finomítják: ez nem jelenti azt, hogy e változások ne gyakorolnának rájuk valamilyen hatást. Éppen ezért a kutatóknak mindig körültekintően kell vizsgálniuk a helyneveket (akár szinkrón, akár diakrón a kutatás), és tekintettel kell lenniük a nyelvi változások lehetséges hatásaira. A szerzők azzal a hasonlattal élnek, hogy a helynevek nyelvészeti fókuszú tanulmányozása a nyelv régészetének is tekinthető. Adódik ez abból, hogy egy ilyen jellegű kutatás során a kutatók a történeti és nyelvi rétegek fejlődési szakaszainak nyomon követésével képesek rekonstruálni a helynevek eredetét és etimológiai jelentését, ez pedig lehetőséget teremt arra, hogy megállapításokat tegyenek a korábbi névadási stratégiákról is. Ugyanakkor egy rekonstruált nyelv protoalakjai mindig hipotetikusak, azaz nem tekinthetők maguktól értetődőnek. Azt, hogy a helynevek rekonstrukciója miért kívánja meg a történeti dimenzió mellett a dialektológiai értelmezést is, a szerzők azzal támasztják alá, hogy a nyelvi változás egyik eredménye a nyelvváltozatok kialakulása, ez pedig a kiejtésbeli és morfológiai variációk tekintetében olyan szempont, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni. A fő fejezet tárgyalja az összehasonlító módszerben rejlő, a nyelvrokonság szempontjaival összefüggő lehetőségeket is a helynévkutatás vonatkozásában. E kutatások a nyelvi sokféleség komplexitására is ráirányíthatják a figyelmet. A helynevek a szóbeliség és az írásbeliség dichotómiájában is vizsgálhatók. Erre a szerzők olyan példákkal mutatnak rá, amelyek a helyneveknek az egyes írásrendszerek megjelentésében játszott szerepét szemléltetik.

A harmadik tematikus egység a történeti helynévkutatást állítja a középpontba (46–79). Ez a helynevek etimológiájának rekonstruálásával foglalkozik a nyelvek és nyelvcsaládok relációjában, valamint a történeti forrásokra támaszkodva. A rekonstruált etimológiák lehetőséget adnak annak megismerésére, hogy milyen névadási folyamatok zajlottak egy adott időszakban, és különböző társadalmi folyamatokra is rávilágíthatnak, például a népességmozgásokra vagy a települések változásaira. A helynevek etimológiájának felfejtése ugyanakkor mindig csak megbízható történeti dokumentumok és források ismeretében lehetséges, máskülönben fennáll a téves etimológia veszélye. A szerzők kitérnek arra is, hogy a nyelvi és társas érintkezések forгатókönyveinek tanulmányozása miképpen támaszthatja alá az etimológia hitelességét. A kötetben bemutatott keretrendszer a nyelvi érintkezésekből származó szavak vizsgálatához nyújt fogódzókat, amelyek a helynevek kutatásának során is alkalmazhatók, s lehetővé teszik a nyelvi vonatkozások mellett a kulturális és társadalmi kontextusok jellegének feltárását is.

A kötet negyedik fő fejezete az előző részhez kapcsolódva a protonyelvek rekonstrukciójával, illetve ennek a helynévkutatás szempontjából releváns vonatkozásaival foglalkozik (80–113). A protonyelv olyan nyelvtörténeti korszakot képvisel, amely megelőzte a belőle származó nyelvek differenciálódását. A helynevek rekonstrukciója az írásbeliség előtti időszakok nem rögzített demográfiai mozgásairól is tanúbizonyságot adhat. A fejezet három példán keresztül mutatja be, hogy a nyelvi változás hogyan korrelál a kontaktushatásokkal. A helynevek többnyire megőrzik a formájukat, de változhat

is az alakjuk a különböző nyelvi szinteken, de akár szemantikájuk és helyesírásuk is variabilitást mutathat.

Az ötödik fő fejezet a helynévkutatás azon részterületét tárgyalja, mely a helyneveket a nem dokumentált, illetve veszélyeztetett nyelvek vonatkozásában vizsgálja (114–133). Jellemző célja, hogy a helynevek eredeti struktúráját és jelentését rekonstruálja; ebben a kihívást főként a történeti feljegyzések hiánya jelenti. Olyan diakrón vizsgálatról van szó tehát, amely a lehetséges eredeti és a jelenlegi név közötti összefüggések és változások feltárására tesz kísérletet. Erre alkalmazható az összehasonlító módszer, melynek során főként a fonetikai változások értékelése történik meg. Egy ilyen vizsgálat képes túlmutatni a helynév etimológiájának rekonstrukcióján, amennyiben a helynevek megismerése lehetővé teszi a nem dokumentált nyelven kívüli tényezők, történelmi és társadalmi események feltárását is. Források hiányában a helynevek magyarázata sokszor szóban, a helyi mítoszokban és legendákban artikulálódik, ezért a kutatóknak gyakran néprajzi gyűjtésre is támaszkodniuk kell, valamint etnográfiai módszereket alkalmazva kell együttműködniük a helyi közösséggel.

A kötet hatodik fejezete az ún. nyelvi tájkép fogalmának különböző megközelítéseiivel foglalkozik (134–157). Ez meghatározható úgy, mint egy terület, amelynek jellege a természeti és/vagy emberi tényezők relációjában alakul ki. Ez a meghatározás a fogalmat egy fizikai térre vonatkoztatja elsődlegesen. E fogalom azonban a globalizáció és a technológiai fejlődés következtében metaforikus értelemben más, nem fizikai terek kapcsán is használatossá vált. A szerzők a különböző megközelítésmódok alapján mellett érvelnek, hogy a tájkép jelentésére úgy érdemes gondolni, mint ami perspektíva- és kontextusfüggő; sokszor nem csupán a fizikai vagy a földrajzi környezet jellemzőire utal; nem környezet, hanem társadalmi és kulturális konstrukció, amelyben létezzünk, és amelyet jelentésekkel kapcsolunk össze. A tájkép holisztikus felfogása lehetővé teszi, hogy belássuk: a térhez társas, szituatív jelentésképző folyamatok kapcsolódnak, és társadalmi identitások alakulhatnak ki benne. A figyelem sokszor ezek változásainak megértésére irányul. A tájkép egy kollektív dimenzióval is összekapcsolódik, lévén társadalmi és kulturális értékek hordozója. A tájkép értelmezése megközelíthető abból a közösség felől kiinduló meghatározásból, hogy a tájkép mint hely a benne élők számára kapcsolódik össze társas (és/vagy egyéb) jelentésekkel, ilyen értelemben tehát szociokulturális konstrukció. A helynevek kutatásának vonatkozásában mindez azért fontos, mert olyan összefüggésekre világíthat rá, amelyek a jelölt hely és a jelölő név közötti kapcsolat motívált jellegének megértéséhez segítenek hozzá. A tájkép interdiszciplináris megközelítése a helynévkutatás területén is fontos. A tájkép mindig komplex gyakorlatokat és történeteket reprezentál, amelyek időben változnak; de éppen a helynevek képesek a fizikai környezetet tükrözni úgy, hogy a materiális világot egyesítsék az emberek térhez kötött gondolataival, percepcióival.

A hetedik fő fejezet a történeti helynévkutatás és a történeti földrajz kapcsolatát ismerteti (158–189). A történeti helynévkutatás elsődlegesen a források tanulmányozásával közelít a helynevekhez, a multidiszciplináris megközelítés révén pedig más tudományok – különösen a térképészet és a történeti földrajz – módszereivel is kiegészül. Olyan megközelítésmódot kínál, amely szerint a kultúra csak az emberi tevékenységek révén válik megérthetővé. Ezért a fizikai táj megismerése kiegészül a földrajzi szempontok beemelésével, ami összekapcsolódik az emberi viselkedés fogalmaival. A helynevek ilyen jellegű kutatása a helyneveket bár a múltban kutatja, s írásos források alapján

igyekszik a helynevek etimológiájának feltárására, de reflektál arra is, hogy a térbeli reprezentációk és azok változásai az időben mindig ideológiailag telítettek, sokszor politikai és társadalmi cselekvések eredményei. Ezt a szerzők Bukarest nevének példáján keresztül szemléltetik, bemutatva, hogy a helyneveket a politikai hatalom megszilárdítása érdekében használták fel az ország történelméről szóló narratíva népszerűsítéséhez.

A kötet nyolcadik fő fejezete bemutatja a szinkrón helynévkutatás területét, amely a helynevekkel egy adott időszakra és területre vonatkozólag foglalkozik (190–220). Ez a résztudomány kvantitatív módszertant alkalmazva igyekszik feltárni a különböző névadási mintákat, egyúttal összefüggéseket keresni közöttük. E célja kiegészül a helynevek és az objektív valóság közötti viszony megismerésével is. Interdiszciplináris jellegéből adódóan más tudományterületekkel is dialógusba lép: a szociolingvisztika perspektívájának beemelése lehetővé teszi a nyelv és a társas jelentések kapcsolatának, a névadás és a nyelvpolitika összefüggéseinek komplex tanulmányozását. A szociolingvisztika, habár elismeri a nevek és a névadás történelmi dimenzióját és ennek jelentőségét, mégis arra fókuszál, hogy a nevek milyen szerepet töltenek be a társadalmi életben és az identitások konstruálásában. Ezért szükségessé válik az, hogy a neveket a mindennapi interakciókban vizsgálva tárja fel azok társas jelentését, és a történelmi vonatkozású vizsgálat kiegészüljön a múltbeli nyelvpolitikákra való reflexióval is. Az etnográfiai módszerek beemelése a helynevek kutatásába annak lehetőségét kínálja fel, hogy a helyneveket az aktív és tényleges használatban lehessen megragadni, olyan kérdésekre keresve a választ, hogy az emberek hogyan használják a neveket. Fontossá válik annak figyelembevétele, hogy a helynevek a térbeli identitás jelzői lehetnek, ezek pedig a különbségek érvényesítésére is alkalmazhatók. Kritikai megközelítése révén figyelmet fordít arra, hogy a politika és a gazdaság hogyan alakítja a névhasználati mintázatokat és gyakorlatokat; más szóval arra, hogy egy hely elnevezése sokszor társadalmilag meghatározott aktus, amely hatalmi viszonyok összefüggésében értelmezhető.

Ha a helynevek társadalmi konstrukciók – márpedig a kritikai hangok emellett érvelnek –, akkor vizsgálatuk során számolni kell azokkal a komplex kulturális és társadalmi hatásokkal, amelyek feszültségeket eredményeznek a terek értelmezésében és percepciójában. Lévnél, hogy a névadás egyúttal helyteremtés is, a névadás aktusa mindig a hatalom és az identitás relációs viszonyában ragadható meg, mert sok esetben a kormányzás, de a kollektív emlékezet megalkotásának eszközévé is válik. A hatalmon lévő elit egyik stratégiája ugyanis az, hogy jelentést adva legitimálja a történelem sajátként konstruált verzióját. Konkrétan azt, hogy mire és kire, valamint hogyan érdemes emlékezni. A névadás tudatos és szándékolt aktusával ez az iniciatíva a tájra rávetítve realizálódik. A szerzők bemutatják, hogy mindez az átnevezés gyakorlatával hozható kapcsolatba, amelyet leggyakrabban az uralkodó eszméhez való igazodás motiválja; így a helynevekben sokszor önkényes ideológiák vetődnek ki. A politikai szempont mellett a helynevek kortárs kutatása a gazdasági komponens szerepét is számba veszi. Ezt példázza a helynevek árucikké válása gazdasági haszonszerzés céljából. Az elnevezés új világokat hozhat létre, ami azonban sosem ártatlan folyamat, mert a szimbolikus tőkével és a szociokulturális hierarchiákkal áll kapcsolatban. Így a szinkrón helynévkutatás keretében végzett vizsgálat pillanatképet adhat arról, hogy miként válnak kortárs társadalmi folyamatokban a helynevek a politika és a nemzetépítés eszközei mellett a társas identitás konstrukciójában részt vevő komponensekké.

A kilencedik fő fejezet alfejezetei a helynevek és a társadalom viszonyának vonatkozásában a helynevek individuális és kollektív dimenzióit tematizálják (221–241). Az egyén számára a helynevek a csoporthoz tartozás társadalmi jelölőjeként is funkcionálnak. Bár a terekről létrehozott mentális reprezentációk eltérőek lehetnek, a helynevekhez jellemzően ugyanazon közös események és tapasztalatok kapcsolódnak, amelyek az egyéni és kollektív percepció dinamikájában ragadhatók meg. A helynevek képesek tükrözni a múlt forogatókönyveit és tevékenységeit is, ez sokszor mégis a jelenhez kötődik. (A szerzők a helynevek és a társadalmi közösségek közötti kapcsolat erősségét részletesebben az őslakos közösségek példáján szemléltetik.) Azt, hogy a helynevek szimbolikus jelentések hordozói is, a szerzők azzal az érveléssel támasztják alá, hogy a helynevek (más, hivatalosként felismert szemiotikai jellemzőkkel együtt) részei egy „felülről lefelé” irányuló diskurzusnak, amely a hatalmi viszonyokkal áll kapcsolatban úgy, hogy ez az egyenlőtlen viszony nyelvi is artikulálódik. A helynevek nem csupán a politikai ideológiák megerősítésének eszközei, hanem a névadási folyamatokban szerepet játszó változásokban, így a domináns és kisebbségi csoportok közötti egyenlőtlen viszonyok megképződésében is részt vesznek. Ezt példázzák a kolonializmus aszimmetrikus viszonyai is, melyek közt a gyarmatosítók figyelmen kívül hagyják a gyarmatosított területek történelmével együtt a történelmi tágakat is. Az ez ellen fellépő hangok a helynevek dekolonizációjának törekvését a gyarmati nevek lecserélésének aktusával igyekeznek felerősíteni. A helynevek ilyen jellegű megváltoztatásai pedig ideológiai feszültségeket tükröznek, amelyek a narratívák újírásában válnak felismerhetővé.

A kötet záró fejezete a térképészet és a helynévkutatás kapcsolatát vizsgálja (242–266). Egy térképen látható helynevek túlmutatnak a helymeghatározó funkción, amennyiben topográfiai jelentéssel és affektív funkciókkal is rendelkeznek. A térképek helynevei segíthetnek jobban megérteni a társadalmi, politikai, sőt a kulturális és ideológiai szempontokat is, a térképek pedig sokszor megerősítik a hatalmi különbségeket, amelyek a helynevek reprezentációjában is megmutatkoznak. Egy térkép tehát soha nem lehet a valóság önmagában vett objektív ábrázolása, mert minden ilyen ábrázolást átítatnak a politikai és ideológiai vonatkozások.

3. A kötet a helynevek kutatásának eltérő perspektíváiról, illetve ezek kapcsolatáról ad áttekintést. Olyan összképet nyújt, amely lehetővé teszi, hogy felismerjük a helynevek társadalomba való beágyazottságát és a történelemmel való szoros összefüggését. A kutatási irányok diverzitásának szemléletes bemutatása jól illusztrálja, hogy a helynévkutatás számos más tudományterülettel dialógusba lépve nemcsak a nyelvészeti kutatásoknak szolgál fontos adalékokkal, hanem a társas valóság megismeréséhez is releváns támpontokat ad.

JENEI KAMILLA

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-7723-9473>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

KISS JENŐ, Mihályi tájszó- és névtár. Tájszavak, földrajzi, személy- és állatnevek. Múlt és jelen

Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 225.

Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2022. 624 lap

1. Többször előfordul, hogy a tájszótárak összeállítói tulajdonneveket is közölnek a szótárban; ezek a névtani adatok a leletmentésen túl a névtani és a dialektológiai kutatások számára is hasznos források. A helyi tulajdonnevek emellett művelődéstörténeti források is, például a személynevekben, a becéző és ragadványnevekben, továbbá a földrajzi nevekben is hasznos ismereteket találhatnak a kutatók (KISS 2000: 43).

JUHÁSZ DEZSŐ egy írásában azt vizsgálta, hogy bekerültek-e a tulajdonnevek az általa tanulmányozott tájszótárakba, s hogy „mit kezdenek a tájszótárak a tulajdonnevekkel” (JUHÁSZ 2020: 53). Tanulmánya végén a javaslatait is bemutatja, például azt, hogy miképpen lehetne ezekből a szótárakból névtani adatbázist létrehozni; továbbá egy segédlet kiadását is szorgalmazza a leendő tájszótárak összeállítói számára (JUHÁSZ 2020: 60). A tájszótárírók választhatják azt a megoldást a szótár összeállításakor, hogy a tulajdonneveket a szócikkek sorába illesztik, de külön csoportosításban is közölhetik őket. KISS JENŐ itt ismertetett könyvében nem a tájszótár szócikkeiben találjuk a tulajdonneveket, hanem önálló fejezeteket kaptak (527–599).¹ Bár a szótár nagyobbik részét a tájszótár teszi ki, a szerző számos tulajdonnevet is összegyűjtött Mihályi településre vonatkozóan, és többféle szempontból is megvizsgálta őket. Történeti adatokat is közöl, erre vonatkoztatható a könyv címében a *múlt és jelen*. A Névtani Értesítő profiljához igazodva itt csak a tulajdonnevekkel foglalkozó részt tekintem át.

2. A gyűjteménybe került tulajdonnevek forrásairól a szótár előszava közöl adatokat. KISS JENŐ a történeti források és anyakönyvi feldolgozások mellett a mihályi önkormányzat 2017. évi hivatalos névlistáját is felhasználta, emellett friss, saját gyűjtésű adatai is a szótárba kerültek; ilyenek például a mai dülő- és utcanevek, valamint a falurészek elnevezései. A szótár forrásairól a kötet végén is találunk információt (például az adatközlőkről), és itt kapott helyet két térkép is: az egyik 1781-ből származik, és a Mihályi környékén található településeket és folyóvizeket mutatja, a másik 1998-as, és a kapuvári járás falvai és területük címet viseli (610–611). A szótár a címében is utal rá, hogy történeti adatokat és eredetmagyarázatokat is közöl; ez a megközelítés a család- és keresztnemekre, valamint a földrajzi nevekre is vonatkozik. Az előbbieket időrendben mutatja be a kiadvány, és a régebbi mihályi családnevek eredetét külön alfejezetben találja az olvasó. A jelenre a fentebb említett 2017. évi névlista vonatkozik. A földrajzi nevek múltjához KISS JENŐ több történeti forrást is felhasznált (527–568), továbbá az adatai egy részét helyi adatközlőktől gyűjtötte. A tájszavak és az önálló címszóként szereplő földrajzi nevek jelenre vagy múltra vonatkozó adatait a „70–80 év közötti, kiválasztott tősgyökeres mihályi” adatközlők anyanyelvi szó- és tárgyismeretének alapján minősítette a 2016–2021 közötti nyelvallapot szerint (12). Így szerepelhetnek a szócikkekben egyes szavak jelölés nélkül (ezek az általános használatúak), vagy

¹ Az ismertetett kötetbeli helyekre a szerző neve és az évszám nélkül, oldalszámmal hivatkozom.

nyilakkal, vagy a kihalás jelével (†); pl. *Szécsényi ucca* (551), *Kendērásztoto-düllő*↓↓ (564), *Baráth-kocsmá†* (553). A neologizmusokat (az új vagy terjedő adatokat) fölfelé mutató nyíl jelöli (↑), az archaizmusokat a visszaszorulás különféle fokozatai szerint lefelé mutató egy vagy több nyíl; pl. *Zsiraji Miklós emlíkszoba*↑ (559), *Cukrázdo*↓ (554), *Ekēalla*↓↓ (564), *Gyöp*↓↓↓ (540).

3. Az olvasó a szótárban található névtani adatokról részletes útmutatás kap a tartalomjegyzékben. A szótár a földrajzi nevek, a személynevek és az állatnevek nagyobb kategóriáin belül további alkategóriák szerint közli a tulajdonneveket.

A földrajzi nevek bemutatása a tájegységnek, vagyis a Rábaköznek és nevének több szempont szerinti ismertetésével kezdődik. A folyók, vizek csoportjában a Mihályit átszelő folyóról (a Kis-Rábáról, amelynek neve a helyi nyelvhasználatban *Rábo* is lehet), továbbá egykori folyóvizekről és a korábban folyamatosan vizes helyekről esik szó. A három helyi erdőre vonatkozó rész után Mihályi település bemutatása következik: egy hosszabb történeti visszapillantás, a mihályi kastély története, majd a belterületi és külterületi nevek és a kapcsolódó információk. Ebben a részben olvashatjuk, hogy a mai falu nevének ejtése eredetileg *Mihál* volt, később *Miháli*, majd *Miháji* (534). Itt található Mihályi falurészeinek nevei (köztük a népi, a népivé vált, a nem hivatalos és az egyéni elnevezések), a faluközpont épületeinek és tereinek neve (pl. *Rábo-hid*, *Dörinkastil* [542]), majd az utcanevek, hidak nevei, az egyéb besorolású nevek (pl. *Dökkert*, *Lúdomb* [552]), középületek, közművek és végül a köztéri szobrok és emlékművek nevei következnek, számos történeti információval kiegészítve. A külterület bemutatása a mihályi határra vonatkozó adatokat, köztük a dülöneveket és az országutak megnevezését tartalmazza. Mihályi kapcsán is elmondható, hogy a dülönevek visszaszorulnak vagy eltűnnek. Ezek nevében olykor régi településnevek maradhattak fenn; KISS JENŐ szótárában ilyen a *Linkó* dülönév és történeti adatai (564–565).

A szótárban a személynevekkel kapcsolatos információkat egyénnevek, keresztnévek, névcsúfólók és családnevek kategóriái szerint találjuk. Az egyénneveknél szerepelnek az Árpád-korból, 1198-ból származó, Mihályira vonatkozó első adatok, 52 mihályi személynévvel. A szerző e fejezetben a nevek eredetét is vizsgálja (569–570). A keresztnéveket nemek szerint tekinti át, először az 1690–1895 közötti időszakból, felekezetek szerint, betűrendben és gyakorisági sorrendben, ezután felsorolja a 2017-es női és férfineveket betűrendben és gyakorisági sorrendben, majd az egyezések és különbségek szerint is tanulmányozza a két névlistát. A szótárban helyet kaptak a névcsúfólók is: a női, majd a férfineveket gúnyoló példák felsorolása előtt az olvasó tájékoztatást kap a nyelvjárási frazeologizmusok e példáinak jellemzőiről. Ezután következik a mihályi családnevek vizsgálata (1432-től kezdődően), majd a 2017-es családnevek a mihályi önkormányzat hivatalos névlistái alapján, például gyakorisági sorrend, egyes időszakokra vonatkozó egyezések és különbségek, írásváltozatok, családnév-változtatások szerint.

A Tulajdonnevek című részt a Mihályiban gyűjtött állatnevek bemutatása zárja. Az első csoportban az 1981-es adatok kaptak helyet, a másodikban a 2019-ben gyűjtött adatok. 1981-ben KISS JENŐ kérdőíveket juttatott el a mihályi általános iskolások szüleikhez és nagyszüleikhez, hogy írják le az általuk ismert mihályi háziállatneveket. (E gyűjtés eredményeit korábban meg is jelentette: KISS 1982.) Ekkor ló-, szarvasmarha-, bika-, ökör-, juh-, kecske-, disznó-, kutya- és macskanevek, valamint egyéb állatnevek kerültek a gyűjteménybe. 2019-ből jóval kevesebb adat állt a gyűjtő rendelkezésére: 1991 után Mihályiban jelentősen lecsökkent a haszonállatok száma, napjainkban főleg macskák és

kutyák vannak nagyobb számban a faluban (596). Ekkor a szerző a helyi általános iskolából csupán 8 kitöltött kérdőívet kapott vissza.

4. A szótárban felsorolt, Mihályira vonatkozó földrajzi nevek fontos sajátossága, hogy nyelvjárási jellemzőik is láthatók: *Szëginházok* (558), *Kábosztásfödek* (564), *Kis-Ráborígi medrë* (564), *Vadosfaji ut mellikë* (567). A szócikkek egy részében a nyelvi változás is nyomon követhető: ezekben a földrajzi név nyelvjárási alakja mellett a gyűjtő a köznyelvhez közelítő vagy a köznyelvvvel megegyező alakokat is feltüntette: *Dohámbót*↓↓, *Dohánybót*, *Dohánybolt*↑ (555); *Egissikház*, újabban *Egëssëkház*↑ is (555); *Fiját-kastil*, *Fiját kastëj* (556); *Katalikus templom*, *Katolikus templom* (556); *Natyföd*, *Natyföld* (565).

5. A szerző szándéka szerint a szótár tudományos céllal készült. Megfogalmazása szerint a tájszótárak feladata, hogy a bennük található nyelvi adatok a későbbi kutatások ösztönzői legyenek, s többek között nyelvészeti, néprajzi és művelődéstörténeti következtetéseket lehessen levonni belőlük (1–12). KISS JENŐ azonban a nem nyelvész olvasóknak is szánja a könyvet: az érdeklődők tallózhatnak benne, és érdekes olvasmányként használhatják.

Hivatkozott irodalom

- JUHÁSZ DEZSŐ 2020. Tulajdonnevek a tájszótárakban. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Tulajdonnevek és szótárak*. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 53–62. <https://doi.org/10.26546/4892373.4>
- KISS JENŐ 1982. Állatnevek a rábaközi Mihályiból. *Névtani Értesítő* 7: 112–116.
- KISS JENŐ 2000. *Magyar nyelvjárástani kalauz*. Magyar Nyelvészeti Továbbképzési Füzetek 3. ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Budapest.

PÁL HELÉN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7647-4323>

Magyarságtudató Intézet

TAKÁCS JUDIT, Névtani (határ)esetek. Személynevek a segédtudományok tükrében

Pandora Könyvek 43. Liceum Kiadó, Eger, 2023. 176 lap

1. A Pandora Könyvek 43. kötetében TAKÁCS JUDITnak az alkalmazott névkutatás területén 2017–2022 között született tizenhárom tanulmánya olvasható; ezek egyike idáig csak finn nyelven volt elérhető. A tanulmányok végén megtalálhatóak az eredeti megjelenés bibliográfiai adatai. A kötet egységességét erősítve az irodalomjegyzék, illetve a források és az elemzett tankönyvek listája nem tanulmányonként, hanem a kötet végén, egybedolgozva kapott helyet. A kötet felépítése és a cikkek tematikus egységekbe sorolása rávilágít a tulajdonnévhez kapcsolható vizsgálatok sokszínűségére, a névtan interdiszciplináris jellegére. A tizenhárom tanulmány öt nagyobb fejezetbe rendeződik

az alapján, hogy mely más (rész)diszciplína irányából közelítette meg a szerző a nevet. A kommunikáció témaköréhez egy, a terminológia, lexikológia és lexikográfia témaköréhez öt, a sztereotípiakutatáshoz három, a névszociológiához egy, az oktatásnyelvészethez pedig három tanulmány tartozik.

2. A nyitó fejezet tanulmányában (11–17) a szerző a magyar keresztnevekre – a nyelvészetben belüli segédtudományként – a kommunikáció felől fordítja figyelmét. A téma korábbi szakirodalmának áttekintésén túl a szerző a legfrissebb eredményeket foglalja össze, kitérve a személynévhasználathoz kapcsolódó pszichológiai vizsgálatokra is. Kiemeli, hogy a név kommunikációs kódként funkcionál, asszociációkon keresztül hozzájárul a névviselő megítéléséhez, akár család- és keresztnéven alapuló előítéletek kialakulásához is. A szerző áttekinti a személynevek megítélésre vonatkozó nemzetközi és hazai, pszichológiai szemléletű kutatásokat, melyek jelentős része az asszociációkra, előítéletekre és sztereotípiákra irányul.

3. A második fejezet öt tanulmánya közül négy a köznevesülés témaköréhez, egy pedig a terminológiához tartozik. Az első írás (21–28) az apellativizáció jelenségét járja körül a köznevesüléssel létrejött szóalakok szóközlésekben és szótárakban való eddigi megjelenésének vizsgálatával, illetve a legfőbb szótári előzmények bemutatásával. A szerző (külföldi mintát figyelembe véve) a köznevesült tulajdonnévi adatok önálló szótárba rendezését veti fel a személynéven túli egyéb névtípusokból származó közszoói származékok bevonásával és a(z online) források körének bővítésével. A második tanulmány a köznevesülést a börtönszlengen keresztül mutatja be (29–36). Két börtönszlengszótár 350 tulajdonnévi eredetű közszoóának vizsgálatával közelebb kerülhetünk a börtönszleng és a köznevesülés sajátosságaihoz: 1. a hasonlóságon alapuló névátvitel igen produktív szóalkotási mód; 2. elsősorban család-, hely- és márkanevekhez kapcsolódik közszoói jelentés; 3. a vizsgált tulajdonnevekben a köznevesülés során legfeljebb hangalaki változás történt. A köznevesülés témáját megszakítva a harmadik tanulmány (37–46) a finn és a magyar személynévfajtákat, valamint a rájuk vonatkozó terminusokat veti össze, a finn kategorizáció fókuszba állításával. A szerző megállapításai szerint a két nyelv személyneveket érintő terminusainak legfőbb különbségei a nyelvek eltérő névleírasi és fogalmi kereteiből adódnak. A negyedik tanulmány (47–54) a kötet egyetlen olyan írása, amely korábban magyarul még nem jelent meg. A szerző a *László* és az *Antal* keresztnév jelentését, hagyományukat, valamint mai elterjedtségüket vizsgálja, bemutatja közszoói alakjaikat, majd a hasonló jelentésű és alakulásmódú finn adatokat ismerteti. Felhívja a figyelmet arra, hogy a finn nyelvben egyik keresztnévnek, ezáltal a közszoói származékaiknak sem található meg a tökéletes megfelelője, azonban a jelentésekre koncentrálna számos hasonlóság felfedezhető. A fejezet utolsó tanulmányának (55–65) középpontjában a címben is említett regény (Sofi Oksanen: *Sztálin tehenei*) névtani és fordítás-technikai szempontú vizsgálata áll: 1. a regény központi motívumaiként megjelenő, reális típusú finn és észti ételnevek magyarra fordításának jellegzetességei; 2. a keresztnévek közszoói használata és fordításuk (az orosz nőkre vonatkoztatott köznevesült keresztnévek).

4. A harmadik fejezetben három cikk foglalkozik a személynév és a sztereotípiák kapcsolatával. A szerző az első tanulmány (69–79) első részében a személynév sztereotípiaképző tulajdonságával kapcsolatos legfőbb szakirodalmi előzményeket tekinti át.

Ezt követően bemutatja saját vizsgálatát, amely a névalapú diszkrimináció, valamint az iskolai értékelés és előmenetel összefüggéseire koncentrált tanító és tanárszakos hallgatók bevonásával. A leendő pedagógusoknak fiktív nevekkal ellátott dolgozatokat kellett érdemjeggyel minősíteniük megadott szempontok alapján. Az etnikumjelölő (cigányokra utaló) névvel ellátott dolgozatok értékelése – az előfeltevéssel és a korábbi, hasonló jellegű külföldi vizsgálatok eredményeivel szemben – nem mutatott a cigány nevekkal és viselőikkel szembeni előítéletes viselkedést, azaz alacsonyabb iskolai értékelést. A következő két tanulmányban a viccekben megjelenő személynevek vizsgálata áll a középpontban. Az elsőben (81–91) a szerző kognitív szempontból közelíti a viccek keresztnévhasználatához. A vizsgálat anyagát kb. 5500 vicc adta. A szerző megállapítása szerint a keresztnévek a vicc sémájának lényeges formai elemei, amelyek valamilyen csoportra jellemző sztereotípiaként, típusnévként funkcionálnak: közsői értelemmel is bíró nyelvi elemmé válnak. A vizsgált nevek ezért máshogy értelmezhetők a vicc műfajában, mint egyéb kontextusban. Az előzőekhez hasonlóan a viccekben előforduló magyar családnevek jellegzetességeiről, sztereotípiaképző hatásokról kapunk áttekintést a következő tanulmányban (93–108). 9000 magyar vicc elemzésével és a vizsgált korpuszra épülő online kérdőíves vizsgálat segítségével megállapítható, hogy a családnevek elsősorban etnikai csoportokhoz tartozásra utaló sztereotípiaként jelennek meg a viccekben. A csoportképzés egyértelműsítéséhez a magyarok és a zsidók esetében a tipikusnak tartott családnév is elegendő, míg a cigányokra utalóan az etnikumjelölőnek tartott család- és keresztnév együttes használata erősíti a sztereotípiaképzést.

5. A névszociológia témájához tartozó tanulmányában (111–126) a szerző azt vizsgálta, hogy az asszonynevet nem viselő nők elnevezéséhez és a jelenleg felvehető névváltozatokhoz milyen konnotációk köthetők. Ehhez kapcsolódóan egy kérdőíves preferenciavizsgálat eredményei és tanulságai olvashatóak. 101, még hajadon nő válaszai alapján egyértelműen látszik a változás iránya: a prototipikus asszonynévformák visszaszorulása, a két fél családnévét kötőjellel összekapcsoló házassági nevek térnyerése, illetve a születési név megtartásának népszerűbbé válása.

6. A kötet utolsó, oktatásnyelvészeti fejezetének első tanulmányában (129–137) a szerző 3–6. évfolyamok névtani tananyagrészekhez kapcsolódó anyanyelvi feladatainak elemzésével foglalkozik, azt vizsgálva, mennyire hordoznak ezek névtani ismeretanyagot. A vizsgált évfolyamokon a tulajdonnevekkel kapcsolatos ismeretek kivétel nélkül a szófajtanhoz kapcsolódnak, illetve a helyesírási ismeretekkel függenek össze. A hét tankönyvcsalád feladatainak elemzése után egyértelművé válik, hogy a névtani feladatok csekély mértékben vannak jelen még a névtani anyagrészekben is. A tanulók tehát nagyon kevés névtani információt kapnak: a mindennapokat átszövő névkultúra, a névadási szokások, a névhasználati szabályok például alig jelennek meg a vizsgált tankönyvek feladataiban. A fejezet második írása (139–149) elsősorban gyakorló tanároknak kínál ötleteket, módszertani segédletet és feladatokat, illetve egy komplex feladattervet ahhoz, hogyan lehet a névtani ismereteket becsempészni az oktatásba a drámapedagógia módszerével. A kreatív, változatos feladatok a névtani ismeretek bővítésén túl személyiség- és készségfejlesztő hatásúak is lehetnek, így nemcsak magyarórákra, hanem osztályfőnöki órákra, illetve tanításon kívüli programokhoz is kiválóak lehetnek. A harmadik, ismeretterjesztő cikk (151–153) közérthetően mutatja be a köznevesülés folyamatát.

A szerző saját kutatásaiból és korábbi vizsgálatokból számos példát hoz, megkönnyítve a jelenség feldolgozását és megértését. A cikk arra is felhívja a figyelmet, hogy a köznevelés lassú folyamata során a tulajdonnevek és a közszavak kis- és nagybetűs írása természetes jelenség.

7. A kötet hiánypótló abból a szempontból, hogy a névkutatásban talán kevésbé jelenlévő és hangsúlyos, a címben is jelzett határeseteknek tekinthető témákban megjelent tanulmányokat foglalja egybe. A cikkek az oktatás különböző szintjein, főleg a középiskolában és az egyetemen oktató tanárok számára is jól használhatóak.

HORVÁTH BRIGITTA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7861-0824>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont

Márkanevek: marketing és nyelvészet határán

Szerkesztő: KOVÁCS LÁSZLÓ. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 228.

Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2023. 254 lap

1. A kötet a márkaneveket interdiszciplinárisan vizsgálja: egyrészt a marketing, másrészt a nyelvészet aspektusaiból. A szerkesztői előszóban (7–8) is megfogalmazott célja, „hogy a két tudományterületet, a marketinget és a nyelvtudományt közelítse egymáshoz: rá szeretne világítani arra, hogy az együttműködés mindkét terület szakemberei számára izgalmas lehet” (7).

2. A Márkanevek általános összefüggései című fejezet (az első hat tanulmány) általánosságban vizsgálja a márkaneveket. A mintegy az előszó folytatásának tekinthető írásában KOVÁCS LÁSZLÓ leszögezi, hogy a márkaneveket több aspektusból lehet vizsgálni: a nyelvészet a szókincs semleges részeiként tekint rájuk, a marketing szempontjából viszont beszélhetünk a termék értékesítését segítő jó, illetve azt gátló rossz márkanevéről (9–20). A kultúratudomány azt vizsgálja, milyen kultúrateremtő, illetve egy kultúrával való azonosulást lehetővé tevő tulajdonságaik vannak a márkaneveknek. Végezetül a jog szerint vannak szabályozott márkanevék, védjegyek is. KOVÁCS az írás végén – a többi tanulmányt egy-egy mondatban összefoglalva – felhívja a figyelmet arra, hogy a kötet felépítése tudatosan nem a tudományterületek szerinti tagolást követi: a szerkesztési elv az volt, hogy láthatóvá váljon, milyen módszereket, szemléletet tanulhat egymástól a nyelvészet és a marketing.

BALÁZS GÉZA írása a magyar márkanevék helyesírásának történetét tekinti át, majd a saját rendszere alapján – különböző szempontok szerint több táblázatra bontva – összefoglalja a legfontosabb mai helyesírási tudnivalókat, több példát is hozva a különböző esetekre (21–30). Mint írja, „a márkanevék tulajdonnévi-köznevi használatában, helyesírásában (különösen a toldalékolásban és az idegen nyelvű formák leírásában) a nyelvi és

nem nyelvi szempontok keverten érvényesülnek, egyfajta hibrid írásmódot jelentenek” (29).

MISAD KATALIN kétnyelvű szórólapokból, kereskedelmi jellegű szövegekből, szlovákiai magyar nyelvű sajtótermékek hirdetéseiből, illetve termécsomagolásokról gyűjtött magyar megnevezéseken keresztül mutatja be azokat a sajátosságokat, amelyek a két-nyelvű környezetben jellemzőek az élelmiszeripari márkanevekre (31–45). Az írás egyik legfontosabb tanulsága, hogy a többségi nyelv mind a lexika, mind a grammatika, mind a helyesírás szintjén befolyásolja a kisebbségi nyelvű megoldásokat. A szerző véleménye szerint éppen szisztematikus (szak)nyelvi tervezéssel létre kell hozni, illetve a magyar nyelvhasználók minél szélesebb körének elérésével hozzáférhetővé kell tenni az adekvát, egységes és elsősorban a magyarországi gyakorlathoz igazodó terminológiát ezen a téren is.

PAPP-VÁRY ÁRPÁD első írása a márkanevek és a szlogen kapcsolatát elemezve rámutat arra, hogy bár a szlogen a marketingkommunikációs eszközök egyik legfontosabb eleme, rengeteg a semmitmondó jelmondat, amelyeket a nyelvhasználók vagy egyáltalán nem ismernek, vagy nem tudják őket az adott márkához kötni (46–61). A szerző (LAURA RIES nyomán) a szlogenalkotás öt hatásos módszerét mutatja be példákkal illusztrálva; ezek: a rím, az alliteráció, az ismétlés, a megfordítás és a kétértelműség. A szerző tanácsa továbbá, hogy a márkanev mindenképpen kerüljön be a szlogenbe, a *Több mint...* formula használatától azonban óva int mindenkit.

PAPP-VÁRY ÁRPÁD és LUKÁCS RITA közös tanulmánya a márkanevalkotás egyik módszerének, a márkanevként alkalmazott mozaik-, illetve betűszavak használatának előnyeit és hátrányait veszi sorra (62–77). Korábbi kutatások azt mutatták ki, hogy a kezdőbetűkből létrehozott márkaneveket nehezebb kiejteni, és – mivel nem rendelkeznek eredendő jelentéssel – nehezebb őket megjegyezni is. Ezért fontos, hogy a szervezet, vállalat stb. neve már legyen jól ismert, mielőtt annak kezdőbetűit kezdenék márkanevként használni. Előfordul egyébként az is, hogy nem a név tulajdonosa, hanem a fogyasztók kezdik el rövidíteni a nevet. Használható a betűszó márkanevként, ha magán a terméken ez szerepel megnevezésként, illetve könnyen kimondható, önállóan is megállja a helyét vagy kellőképp provokatív. Továbbá mindenképpen a betűszó használata javasolt akkor, ha a márka teljes neve valami olyasmit közvetít, amit a vállalat már nem akar kiemelni. Összességében azonban a szakemberek általában azt a nézetet vallják, hogy a márkanev lehetőleg ne betűszó legyen.

TAKÁCS JUDIT időrendben tekinti át a márkanevekre vonatkozó magyar névtani kutatásokat (78–94). Két nagy korszakot különít el: 1. 1958-tól, az első magyar névtani kongresszustól kezdve nagyjából az ezredfordulóig a legfőbb kérdés annak tisztázása volt, hogy a márkanev átmeneti jelenség-e a tulajdonnév és a köznév között, vagy pedig az egyéb, illetve ritkább névfajták közé sorolva, de a tulajdonnévi kategória elemeként értelmezendő-e. 2. Az elmúlt két évtizedben egyértelműen az utóbbi értelmezés került előtérbe; a márkanevet mint tulajdonnevet vizsgálják a kutatók különböző szempontok alapján. Ugyan bizonyos esetekben, különösen az idegen eredetű márkaneveknél a korai korszakra is jellemző helyesírási vizsgálatok is előkerülnek, a kutatók sokszor már nemcsak a nyelvészet, hanem a kultúratudomány, a közgazdaságtudomány, a marketing, a jog, a pszichológia, a szociológia és a nyelvészet irányából és módszertanával közelítenek a márkanevekhez.

Ezt az egységet VESZELSZKI ÁGNES – saját terminusát bevezetve – marketing-pszichológiai szemléletűnek nevezett tanulmánya zárja (95–110). A szerző előbb a szakirodalmat

is áttekintve a márkanév megkülönböztető jellegét, nemzetközi használhatóságát, a jelentésbeli és hangzásbeli asszociációk jelentőségét, a név perceptuális és szemantikai jellegzetességeit, a hangszimbolika névadásban játszott szerepét, a (feltételezett) gyártó ország márkamegítelésre tett befolyását kiemelve megállapítja, hogy a márkanévadás során az értékesítés és a termékajánlás szempontjai szerint érdemes a minél könnyebben kiejthető névre törekedni. Magyarországon jelen lévő külföldi márkanévek kiejtésének a vizsgálatával több nyelvhasználói stratégiát különböztet meg: a betűejtést, a feltételezett eredet szerinti kiejtést (hiperkorrekción), az ejtéskönnyítő magánhangzó betoldását, illetve a népetimológiát. A vizsgálat eredményei a magyar és a nemzetközi piacra is szánt márkanévek megalkotásakor, adaptálásakor is használhatók.

3. A kötet második, Márkanévek speciális összefüggései című fejezetében egyes termék-kategóriák, illetve földrajzi területek márkanévei kerülnek előtérbe. BENCZES RÉKA és BÉNI ALEXANDRA 121 magyarországi idősgondozó intézmény elnevezéseinek és logóhasználatának kognitív szemantikai elemzésével arra a következtetésre jut, hogy a legtöbb név a FÜGGŐSÉG fogalmi keretet hívja elő (111–125). Ez arra utal, hogy az időskor újragondolásának (vagyis az infantilizálás felszámolásának) igénye egyelőre alig érhető tetten a hazai idősgondozó intézmények elnevezési és logóhasználati gyakorlatában. Csupán néhány intézménynév és logó tér el az említett sztereotipikus fogalmi kerettől, illetve az elmúlás motívumaitól.

HIDAS JUDIT tanulmánya arra mutat rá példákon keresztül, hogy a japán márkanévekhez a fogyasztók a világ minden táján nagyfokú presztízst társítanak, és ennek a presztízsnak a megőrzése nemcsak az egyes cégek, hanem az egész japán gazdaság elemi érdeke is (126–140). A globalizációval ellentétes folyamatban az egységesülés helyett inkább a megkülönböztetés, a nemzeti sajátosságok és jellegzetességek megerősítése a sikeres termékpromóció feltétele, és Japán ebben is élen jár a világban.

KATONA NORBERT és SZABÓ RITA 25 budapesti, lakossági ügyfelek ellátására (is) létesült magánegészségügyi szolgáltató márkanéveit elemeztette szakértőkkel, így gyűjtötték össze az erre a szektorra jellemző márkanévkalkulációs jellemzőket (141–159). Ezek között szerepel, hogy relatíve kevés kizárólag angol kifejezés jelenik meg az elnevezésekben, gyakori viszont a nagyobb presztízsertékűnek tartott *klinika* szó megjelenése, holott annak használatát kormányrendelet szabályozza. Ezekben a márkanévekben továbbá erős a minőségbiztosítást, a bizalom elnyerését célzó elemek szerepeltetése is, az érzelmi azonosulásra törekvés azonban kevésbé jelenik meg.

Szintén az egészségipar területén marad KEGYES ERIKA: írásában a gyógyszerek háromszintű elnevezéseit (a kémiai hatóanyagra utaló nemzetközi szabadneveket, a törzskönyvi gyógyszerneveket, végül a forgalomba hozatali neveket) elemzi, a vonatkozó jogi szabályozást is áttekintve (160–184). A gyógyszernévadás az egyik leghatalmasabban szabályozott névadási folyamat, és a nevek szóalakja erősen kötött (pl. a különböző javallatokra különböző végződések utalnak), viszont ettől annyira specifikussá válnak, hogy a fiktív nevekről is jól beazonosítható a termék-kategóriájuk.

KOVÁCS LÁSZLÓ, KELLER KRISZTINA és KASZÁS NIKOLETTA tanulmánya az idegenforgalom területén a desztinációk (vagyis a turisták igényeinek kielégítésére tervezett köz- és magánlétesítményekből és szolgáltatásokból álló termékek) és a márkanévek kapcsolatát írja le (185–213). A szerzők kiemelik a logó és a szlogen jelentőségét,

illetve egy kérdőíves vizsgálat eredményei alapján javaslatot tesznek arra, hogyan lehetne néhány Balaton-felvidéki desztináció nevét más márkanevekkel összekapcsolva, esetleg a nevet kismértékben módosítva az eddigiekhez képest kissé máshogy pozicionálni az adott desztinációt.

KOVÁCS LÁSZLÓ és SZŐKE VIKTÓRIA tanulmánya a mezőgazdaságban előforduló márkaneveket elsősorban business-to-business (B2B) viszonyban elemzi, de néhány szóban érinti a business-to-consumer (B2C) kontextust is; az előbbire a mezőgazdasági gépek, illetve a növénytermesztéshez elengedhetetlen műtrágyák, növényvédőszeres és vetőmagok elnevezését, az utóbbira pedig a fajtaneveket és az élelmiszer-megnevezéseket hozva példaként (214–230). Vizsgálatukban arra a következtetésre jutnak, hogy a szakmai partnerek számára alkotott B2B márkanevek jellemzően termék kategória-specifikusak, illetve vállalat-specifikusak; a szakmai utalások legfőbb elemei a számok (különösen a mezőgazdasági gépek esetében). A fogyasztói, végfelhasználói (B2C) piacra szánt márkanevek az azonosításban, a megkülönböztetésben és a minőség biztosításában, így az eladás növelésében játszhatnak fontos szerepet.

A kötetet záró tanulmányban PAPP-VÁRY ÁRPÁD rámutat arra, hogy az országnevek tekinthetők márkaneveknek is, ezek hallatán ugyanis önkéntelenül is megjelennek bennünk különféle asszociációk még akkor is, ha előtte sosem hallottunk az adott országról (231–248). Márpedig ha az országnevek márkanevek, akkor adott esetben felmerülhet azok megváltoztatásának a lehetősége is. Ez azonban nem megy könnyen, hiszen a nevek a legtöbbször kulturálisan és történelmileg mélyen beágyazottak, az ott lakókhöz is szorosan kötődnek. Észak-Macedónia, Svájc vagy Grúzia példája viszont azt mutatja, hogy a névváltoztatás nem lehetetlen. Több példa van azonban arra az esetre, hogy egy-egy ország a saját nyelvű országnév mellett egy másik, nemzetközi nevet is használ a marketinganyagaiban (l. pl. *Suomi ~ Finland, Cymru ~ Wales*). A szerző ennek a gyakorlatnak a jelenleginél nagyobb mértékű kiterjesztésére buzdít Magyarország esetében is (azaz a *Hungary* mellett a *Magyarország* feltüntetésére is a marketinganyagokon). Viszont azt is érdemes feltárni, hogy mely államokban melyik megnevezés használata a célravezetőbb, mert például a hunokra való asszociálás – elsősorban Nyugat-Európában – negatív konnotációkat hívhat elő a *Hungary* név hallatán.

4. A kötet végén a szerzőket mutatják be egy-egy bekezdésben, elérhetőségüket is megadva (249–254).

5. A 21. század egyik kihívása az interdiszciplinaritás; egyre fontosabbá válik a különböző tudományterületek művelőinek közös munkája, illetve az, hogy a legkülönfélébb szakterületű kutatók tudjanak egymástól tanulni, illetve egymásnak tudást átadni. Ezt az együttműködést, együttgondolkodást segíti elő ez a kötet is, amely a nyelvészek és a marketingszakemberek mellett más területek szakértőinek (jogászoknak, egészségügyi vagy turisztikai szakértőknek stb.), illetve az érdeklődő laikusoknak is sok érdekes és hasznos információval szolgál.

KOZMA JUDIT

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8294-2178>

HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont

DESPOINA PANOU, *Translating Names in Harry Potter* [Nevek fordítása a Harry Potterben]

Cambridge Scholars Publishing, Cambridge, 2021. 220 lap

1. A Harry Potter-regények valószínűleg nemcsak a legtöbb nyelvre lefordított művek listáján szerepelnek előkelő helyen, hanem a benne szereplő nevek fordítása kapcsán írt elemzések számát tekintve is. Ezen művek sorába illeszkedik DESPOINA PANOU monográfiája, mely a fantasysorozat első regényének, az 1997-ben megjelent *Harry Potter and the Philosopher's Stone* (Harry Potter és a bölcsek köve) című kötetnek az 1998-as újjörög fordítását vizsgálja e szempontból. A szerző fordításkutatóként – a névtani megközelítéstől némiképp eltérően, de természetesen ugyanolyan legitim módon – közelíti meg a témát, ami alapvetően meghatározza kutatási kérdéseit, a nevekkel kapcsolatos megfigyeléseit, elemzési szempontjait és eredményeit. A kötet igen alapos elméleti alapozás, valamint egy saját, funkcionális szemléletű névfordítási modell kidolgozása után komplex, minden névfajtára kiterjedő kvantitatív elemzést nyújt a regény neveinek fordításáról.

2. A bevezetésben (1–13) a szerző részletesen feltárja témaválasztásának indokait, a vizsgálat témáját, kutatási kérdéseit és módszereit. Ennek során több olyan elméleti kérdést is összefoglal röviden, amelyeket a későbbiekben némileg részletesebben is kifejti majd (emiatt az olvasónak időnként olyan érzése van, mintha a szerző ismételné önmagát). Ilyen például a tulajdonnevek jelentésével kapcsolatos kétféle álláspont bemutatása. Már itt megfigyelhető, hogy a szerző a nyelvtudományban és a névtanban bevett jelentésfelfogástól eltérően (ellenben a legtöbb, az irodalmi nevek fordítását tárgyaló fordítástudományi munkával egybecsengően) a jelentés fogalmát nagyjából az információ-tartalommal és a konnotációval azonosíthatja. Erre enged következtetni az a megállapítása, hogy az irodalmi művekben a neveknek van jelentésük, hiszen a szerzők nem esetlegesen nevezik el a szereplőiket (1–2). E felfogás szerint tehát a nevek csak az irodalmi művekben, a szerzői szándéknak köszönhetően kapnak jelentést. Ezt a definícióbeli különbséget fontos folyamatosan észben tartanunk, másképp könnyen félreértelmezhetjük a szerzőnek a nevek jelentésével kapcsolatos megállapításait.

Ezt követően PANOU röviden áttekinti a nevek irodalombeli funkcióit (fordítástudományi szerzők egy-két műve alapján), majd rátér a forrásválasztás okaira. A Harry Potter-regény kiválasztását egyrészt azzal indokolja, hogy a gyermekirodalom fordításának vizsgálata a görög szakirodalomban igencsak háttérbe szorul, másrészt a Harry Potter nemcsak „egy fantasy”, hanem „a fantasy”, amelyre az elmúlt három évtizedben egész globális iparág épült. Ennélfogva számtalan nyelvre lefordították, s a fordításokról számtalan tanulmány is született. Ezek egy részének áttekintése során a szerző kiemel néhány fontos külső tényezőt, amelyek alapvetően nehezítették a fordítók dolgát, többek közt a nevek fordításában is: például a rövid, akár csak két hónapos határidőt; azt, hogy a legkorábbi fordítók még nem tudtak a mű folytatásairól (hiszen azok még meg sem születtek), így nem tudhatták, hogy egyes, jelentéktelennek tűnő szereplők, helyek vagy dolgok a későbbiekben fontos szerepet kapnak majd, vagy nevükre a későbbi kötetek adnak magyarázatot; és hogy nem léphettek kapcsolatba a

regény szerzőjével. Ennél tovább PANOU nem megy az áttekintett tanulmányok hasznosításában, holott a nevek fordításával foglalkozó írások jó része szintén az első regényt elemezte kvantitatív szempontból, lehetőséget adva az összevetésekre a különböző célnyelvi megoldásokkal illetően. Ugyanígy sajnálhatjuk, hogy az elemzés kizárólag az első regényre terjed ki, habár a kétszer hét – angol és újjörög nyelvű – kötet teljes névanyagának kvantitatív elemzése valóban nagy munkával járt volna.

A szerzőt – fordítástudományi nézőpontjából adódóan – elsősorban az érdekli, hogy milyen műveleteket alkalmazott a fordító, és hogy a nevek célszövegbeli funkciói eltérnek-e a forrásszövegbeliektől. Ennek vizsgálatához a névviselőket öt „tematikus kategóriába” sorolta (azaz névfajtánként kategorizálta): 1. karakterek nevei (beleértve a személyként kezelt lények neveit is), 2. állatok nevei, 3. tárgyak nevei, 4. helyek nevei, 5. események nevei. Ezeket két-két alkategóriára bontotta a valós : fantasztikus oppozíció alapján. Az elemzések során ezeket alkalmazza, ugyanakkor sajnálatos módon nem mindig sikerül elválasztania egymástól a névviselő és a név síkját, ami természetesen kihat a későbbi elemzésre is. Például a seprűk márkaneveit (*Cleansweep Seven, Comet Two Sixty*) „képzeltbeli név” -ként (*imaginary name*) értelmezi, holott a szakirodalomból többször is idézett definíciója szerint a képzeltbeli név „teljesen jelentés nélküli” vagy „nonszensz”, amelynek nincs nyoma a szó- és névkészletben (azaz nem a szó- és névkészletből választott, hanem a szerző által lexikális előzmény nélkül létrehozott nyelvi elem) (150–151). Ennek a seprűnevek nyilvánvalóan nem felelnek meg, hiszen létező szavakból hozta létre őket J. K. Rowling; a téves kategorizáció alapja gyaníthatólag denotátumuk fiktív volta lehet.

A második nagy fejezet (14–32) a nevek nyelvi aspektusaira koncentrálna. Itt érezhetően megmutatkozik a névtani irodalom ismeretének hiánya: a szerző részletesen, ám némileg csapongva, példák alapján ír a nevek szociokulturális beágyazottságáról, a közszavaktól eltérő sajátosságokról, valamint ismét tárgyalja a jelentésükkel kapcsolatos két, egymással ellentétes felfogást.

A harmadik fejezet (33–71) a nevekkel kapcsolatos fordításelméleti kérdéseket veszi sorra. A szerző először bemutatja a CHRISTIANE NORD által kidolgozott, az elemzéshez választott funkcionális modellt (33–37). Ez lehetővé teszi, hogy a fordító a fordítást befolyásoló külső és belső tényezők azonosításával feltárja a forrásszöveg funkcióit, és összevesse azokat a célszövegével; a két szöveg funkciója, célja ugyanis nem feltétlenül egyezik. A *funkcionalitás* mellett a modell másik kulcsszava a *hűség*: a fordítónak a fordítási folyamat minden résztvevőjéhez hűnek kell lennie, ami természetesen kompromisszumok sorával valósítható csak meg. PANOU ezután néhány, a tulajdonnevek fordítására vonatkozó szakirodalom állításait tekinti át (vagyis hogy fordítjuk-e a neveket vagy sem), kiemelve, hogy a korai elméletek jellemzően előíró szemléletűek, céljuk a nevek fordításának szabályokba foglalása volt. A következő alfejezet a nevek fordítására alkalmazható műveletek különböző szerzők által kialakított tipológiáit mutatja be (41–60), mintegy a szerző által kidolgozott, a 6. alfejezetben (60–71) ismertett névfordítási (egyben névfordítás-elemzési) modell előzményeiként. E modellben PANOU öt fő tendenciát jelöl ki: megőrzés, módosítás, kiterjesztés, kihagyás és alkotás. Ezeket mind többféle művelettel lehet megvalósítani; a megőrzést például a név változatlan átvitelével, a célnyelvi megfelelő behelyettesítésével, átírással és szó szerinti fordítással – attól függően, hogy minek a megőrzéséről van szó. A fordítás módja mellett a modellnek a lehetséges célokat, funkciókat is azonosítania kell, valamint azt is, hogy kinek készül a fordítás, mivel ezek mind befolyásolhatják a fordítás módját. Az elemzett regény neveinek a szerző hat funkcióját azonosítja a szöveg szintjén: 1. informatív (a nevek információval szolgálnak a viselőikről); 2. appellatív (előhívják az olvasók tapasztalatait utalásokkal, amelyek megértése örömet szerez a befogadónak); 3. kognitív (emlékeztetőül

szolgálnak a karakter cselekménybeli helyére, szerepére); 4. érzelmi (érzelmeket váltanak ki, például humoros hatást kelthetnek); 5. kreatív (megmozgatják a befogadók fantáziáját, például szójátékkal); 6. esztétikai (gyönyörködtetnek, például hangszimbolika révén). A nevek azonban nem elszigetelt entitásokként, hanem a szöveg részeiként kell tekintenünk, amelyek dinamikusan viselkednek egy adott kontextusban.

A negyedik nagy fejezet a gyermekirodalmi művekben szereplő nevek szerepét és fordítását tekinti át a szakirodalom alapján (72–98). A *gyermekirodalom* mibenlétének meghatározása, mint a szerző a szakirodalomból vett példákkal szemléletesen bemutatja, meglehetősen vitatott kérdés (erősen függ ugyanis a *gyermek* és az *irodalom* fogalmának szintén nem egységes meghatározásától). Ő végül azt a megközelítést fogadja el, amely szerint minden olyan irodalmi mű ide tartozik, amelyet gyerekeknek szántak (75). Görögországban a gyermekirodalom alapját a fordított művek képezik (a művek kétharmada tartozik ide), ami különösen aktuálissá teszi a monográfia témáját. A szakirodalom áttekintése után a nevek fordításának vizsgálatára a szerző olyan taxonómiát javasol, amely a nevek négy dimenzióját különíti el: 1. tematikai (tkp. a névfajták szempontja), 2. szintaktikai (a nevek belső grammatikai szerkezete), 3. szemantikai (tkp. átlátszóság), 4. pragmatikai (a név valós vagy fiktív volta). A fejezetet a korpusz bemutatása zárja: az angol változatban 225 nevet azonosított a szerző, ezeket és újjörög megfelelőiket foglalja táblázatba a fenti dimenziók szerint.

Az ötödik (99–133) és a hatodik fejezetben (134–157) kap helyet a kvantitatív elemzés: az előbbi a karakterek és állatok neveinek fordítását tekinti át, az utóbbi pedig a többi névfajtaét. Az elemzés az egyes névfajták szerint, azokon belül is a valós vagy fiktív szempont alapján kategorizálva történik, az elméleti részben bemutatott átváltási műveletek szerint alfejezetekbe rendezve. Meglepő módon ezen alfejezetek sorában, gyakorlatilag a műveleti tipológia (korábban, az elméleti részben nem említett) részeként kap helyet a félrefordítás tárgyalása is, mintha az is egy lenne a fordító által (kisebb-nagyobb mértékben) tudatosan alkalmazott átváltási műveletek közül. Az adatok közlése jól követhető. Nagy előnye, hogy a szerző nem csupán a végső számokat közli: táblázataiból minden egyes névpár és átváltási művelet leolvasható, ennél fogva az anyag a regény bármely más célnyelvi fordításával összevethető, akár még a szerzőétől eltérő műveleti tipológia alkalmazása esetén is felhasználható. Másik nagy előnye a táblázatos közlésnek, hogy ellenőrizhető és szükség esetén korrigálható a szerző kategorizációja, amely időnként megbicsaklik, ezáltal minimális mértékben, de mégiscsak csökkentve az összesített eredmények pontosságát. Ez a szórványosan téves kategorizáció érinti a névviseleket (pl. a *mugli*, azaz varázsképesekkel nem rendelkező Dursley család nevét a szerző véletlenül a mágikus lények nevei közt tárgyalja), a névfajtaikat (pl. ragadványnévként kategorizálja a szerző az olyan becéző közszoói megszólításokat, mint a *sweetums* 'kb. édesem') és az átváltási műveleteket is (pl. a *Nearly-Headless-Nick* [magyarul *Félig Fej Nélküli Nick*] újjörög fordítását a szerző szó szerinti fordításként azonosítja, holott a *Nick*-re átírást alkalmazott a fordító, tehát a műveletek kombinációt tárgyaló alfejezetben lenne a helye).

A hetedik fejezet (158–173) a kvantitatív elemzés eredményeinek értelmezése a korábban bemutatott funkcionális keretben. Tekintve, hogy a forrás- és a célnyelv eltérő írásrendszerű, nem meglepő módon a leggyakrabban alkalmazott műveletek a megőrző tendenciához kötődnek, mivel közülük is leggyakoribb az átírás. Ennek hatására azonban a nevek hat funkciójából sok elveszett, a fordító ugyanis a legtöbbször csak a nevek identifikáló funkciójával törődött. Ennek egyik okát a globalizációban látja a szerző, a másikat pedig az üzleti befolyásban. Bár a fordítás egy évvel azelőtt jelent meg, hogy a Warner Bros. megvette a regénysorozat megfilmesítési jogait, és ezzel kreatív kontrollt

nyert a fordítások fölött is, a szerző szerint így is kérdéses, mekkora lehetett a fordító szabadsága. A második leggyakoribb tendencia a módosítás, a harmadik pedig a kiterjesztés, vagyis különféle honosító műveletek alkalmazása. Ezek elsősorban a célközönség figyelembevételét tükrözik: a könnyű olvashatóság célját, a nevekkel való túlterhelés elkerülését szolgálhatja, hogy a gyerekek számára élvezet legyen az olvasás. A műveletek kombinációja, amely sokféle formában megvalósult a fordításban, elsősorban a fordítási folyamat tényezői közti egyensúly megtalálására való törekvést tükrözi a szerző szerint.

Az utolsó fejezet (174–183) röviden kiemeli a kiadvány újdonságnak számító eredményeit. Ezek közt nem egy olyan van, amelyek egy névtani ismeretek birtokában lévő olvasó számára kevésbé tűnnek újszerűnek. Ilyen például a szerző azon megállapítása, hogy a nevek nyelvi és nyelven kívüli információkat sűrítenek, amelyeket a szöveg szintjén és azon túl is vizsgálni kell, vagy hogy a kontextus szerepe rendkívül fontos az elemzésben. Az pedig, hogy egy fordítási modellben a fordítót és a befogadót is figyelembe kell venni mint aktorokat, fordítástudományi szempontból nem tekinthető különösebb újdonságnak, ahogyan a funkcionális és kognitív aspektusok hangsúlyozása sem. Magam sokkal inkább a fordításelméleti háttér és a fordítástudományi szakirodalom számos szempontra kiterjedő összefoglalásában és egy komplex elemzési modell megalkotására való törekvésben látom a kötet jelentőségét, valamint abban a példaértékű, későbbi összevetésekre is alapot szolgáltató módszerességben, amellyel a kvantitatív elemzést végezte és eredményeit közreadta a szerző. Összességében tehát úgy vélem, hogy – habár a névtani szakirodalom ismerete előnyére vált volna – a kiadvány kihagyhatatlan szakirodalomként, sőt akár forrásként és elemzési mintaként is szolgálhat az irodalmi nevek fordításának vizsgálatában.

SLÍZ MARIANN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5959-1018>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

**BALÁZSI JÓZSEF ATTILA – KISS GÁBOR, Jókai-enciklopédia
Szavak, kifejezések magyarázata és személyek, földrajzi helyek,
történelmi események bemutatása**

A magyar nyelv kézikönyvei XXXII. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2020. 879 lap

1. A Jókai-enciklopédia a nagy magyar író egyedülálló életművének, konkrétan 74 regényének, kisregényének és novellagyűjteményének a nyelvi anyagához kapcsolódó betűrendes, kézikönyvszerű feldolgozás. Közel 29 ezer önálló címszót, illetve címszóként felvett kifejezést tartalmaz. Nem teljes körű módszeres feldolgozást nyújt tehát, hanem bőséges válogatást kínál forrásanyagából: a mai olvasó számára kevésbé ismert, potenciálisan magyarázatot igénylő (rég, tájnyelvi, nyelvújítási, szaknyelvi, idegen nyelvi) szavakat, kifejezéseket, s jelentős számban a művekben megjelenő tulajdonneveket is. Utóbbi vonatkozásban tematikusan is túllép az 1990-es évekbeli

Jókai-életműsorozat kapcsán elkészült, közel 25 ezer címszót tartalmazó Jókai-szótár (JókaiSz.) anyagán, s e szempontból válik érdekessé a jelen ismertetés számára.

A kötet egy szótár és egy enciklopédia jellemzőit vegyíti magában. Tartalmában a forrásszövegekre, a JókaiSz. anyagára és a kritikai kiadások jegyzetapparátusára egyaránt alapvetően támaszkodik. Kiadása több lehetséges célt szolgál (18), elsősorban azonban Jókai olvasásának hasznos segítője kíván lenni. Ehhez az alapvető, ti. a Jókai nyelvére, stílusára vonatkozó átfogó, valamint a kötet anyagát és annak elrendezését illető részletes eligazítást az Előszó (5–36) biztosítja.

2. A valamely író, költő nyelvének feldolgozására irányuló írói szótárak nagyobb része tartalmaz – eltérő kidolgozottsággal – tulajdonnévi szócikkeket is. (Az egyébként is csak válogató jellegű JókaiSz., a már említett módon, nem tartozik közéjük.) E szótárak névcikkei elsődlegesen szótári szempontú, ám óhatatlanul az enciklopédikus vonatkozások irányába is nyitott tartalmakkal rendelkeznek. Utóbbi vonatkozások dominálnak ugyanakkor egy másik kapcsolódó műfaj, az irodalmi alakok lexikonjai (pl. TÓTFALUSI 2010–2011) esetében.

Egy lehetséges írónév-szótár – melynek típusa egyelőre hiányzik a magyar szakirodalomból – elsősorban (és tágabb értelemben) természetesen nyelvi-névtani megközelítésben tárgyalná anyagát: a nevek viszonyát az adott műhöz, más művekhez és a valósághoz, az egyes nevek motiváltságát, stilisztikai szerepét, a névalkotási módokat, nevek és névváltozatok közötti összefüggéseket stb. Egy ideális írónév-szótár, mely a szerző teljes névkincsét feldolgozná, becslések szerint Jókai esetében nagyságrendileg 50 ezer névcikket – s természetesen számos elvi és gyakorlati kérdés megoldását – igényelné. (E kérdéskörrel általában, illetve egy lehetséges Jókai-névszótár kapcsán részletesen I. T. SOMOGYI 2020.) Az ilyen jellegű, névtani szempontú feldolgozás ugyanakkor eleve nem volt (nem lehetett) célja a Jókai-enciklopédia szerzőinek. A tulajdonnévi szócikkekkel kapcsolatos kérdésekre azonban ezzel együtt is érdemes lehet figyelmet fordítanunk.

3. A Jókai-enciklopédiába címszóként felvett tulajdonnevek közt mind valós (legalábbis kvázivalós), mind fiktív jelöltek (néviselők) nevei megjelennek, ám nem teljes körűen, hanem bizonyos válogatás alapján. A kötet tulajdonnévi címszavainak többségét személyek neve alkotja (mintegy 1150 szócikk), melyek fő kategóriái az Előszó szerint: történelmi személyek, mitológiai alakok és bibliai személyek, valamint irodalmi alakok. A tulajdonnévi címszók további csoportjai: létező és képzeletbeli földrajzi nevek, irodalmi művek címe és műalkotások neve, folyóiratok és napilapok címe (20–23). A kötetben felbukkanó intézménynévi címszavakat (pl. Angol Királynő, szálloda; Fácán, vendéglő), bár ezekről nem tesz külön említést az Előszó, a földrajzi nevek közé tartozóként értelmezhetjük, s a tulajdonnevekhez sorolhatjuk (legalábbis névtani szempontból) a történelmi események címszóként szereplő megnevezéseit is (pl. *szolnoki csata, 7 éves háború*). Nem tulajdonnevek ugyan, de tulajdonnévi vonatkozásúak továbbá a tulajdonnevekkel alakult szóösszetételek és szókapcsolatok, kifejezések (pl. *Herkules-fő, herculesbogár*), illetve általában a köznevesüléssel keletkezett alakulatok (pl. *Adonisz 'férfiszépség'* [itt nagy kezdőbetűvel], *pecsovics 'túlbulzó kormánypárti'*); hasonló esetekben a kötet tulajdonnévi eredetüket is megadja (az említett példánál: főníciai isten, illetve a Festetich család tisztartójának neve).

A tulajdonnévi szócikkek rendszerint valamilyen alapvető információt, illetve kicsit bővebb leírást közölnek a név jelöltjéről, például történelmi szerepéről, máskor pedig csak fiktív voltáról, esetleg intertextuális vonatkozásáról, így segítve eligazodni a Jókai-művekben és az azokat körülvevő (egykori) világban. Egyes esetekben viszont, sajátos módon, inkább csak egy-egy konkrét mű szövege alapján visszafejthető magyarázatra korlátozódnak (l. pl. a *Szerafim atya* szócikkét: „Jókai itt röviden összefoglalja, amit Schnitzler ír a szerzetes és a cár beszélgetéséről [Szabadság2: 193; 19]”), illetve az elvárható alapinformáció marad el belőlük (pl. a *Két Pisztoly* esetében az, hogy a rossz hírű fogadó a hajdani szénapiac, a mai Kálvin tér szomszédságában állt Pesten). Forrás-megjelölést, azaz az adott címszó Jókai-szövegbeli előfordulására való hivatkozást a közszói szócikkeknek a többsége tartalmaz, ezek megléte a tulajdonnévi szócikkek esetében azonban kivételtennek látszik. Ennek oka nemcsak a nyelvi elemtípusok jellege közötti különbségekben, hanem a feldolgozott nyelvi anyag forrásainak és kiválogatásának sajátosságaiban is rejlik (vö. 26–27).

A tulajdonnévi szócikkek, ha alapvetően enciklopédikus jellegűek is, nem feltétlenül választhatók el a nyelvi vonatkozásoktól sem. A földrajzi névi szócikkek például ugyanúgy utalhatnak a jelölt földrajzi objektum elhelyezkedésére, illetve esetenként (egykori) jelentőségére, ahogyan mai névére (közigazgatási vagy településnév-változások, vagy éppen Jókai egyedi névhasználata esetében); utóbbi funkciójukkal egy speciális anyagú helynév-azonosító szótár szerepét látva el. A mai nyelvhasználattal azonosító funkcióra személynévi címszók esetében is szükség lehet (pl. *Pio Nono* 'IX. Pius, pápa', *Pestel ezredes* 'Pesztyel, dekabrista vezető'). Egyes szócikkek egyéb típusú releváns nyelvi és névtani információkat közölhetnek (pl. a *Majland* szócikkében a német *Mailand*-ból való származásra, *Kin-Tseu* képzeletbeli ország kapcsán pedig az ebből származtatható *Kincső* női keresztnévre való utalással). A névcikkek általánosságban betekintést nyújtanak egyrészt Jókai, másrészt a Jókai-korabeli magyar nyelv névhasználatába. Pl. *Darfurország* 'Darfur vidéke Szudánban, egykor önálló ország'; *Georgia* 'Grúzia' (vö. a *georgiai*, *a georgiai szép nők* [Offenbach műve] szócikkekkel is); *Horác* ~ *Horace* 'Horatius'; *Patikárius-sziget* 'Aptyekarszkij osztrov, a Néva-torkolat egyik szigete'.

A tulajdonnevekhez kapcsolódó szócikkek tanulságos eleme lehet, amikor egyazon névhez tartozó különböző névváltozatokat – bár a teljességre korántsem törekedve – közölnek. (Az eredeti szövegekből ilyen lehetne például [*Holdvály*] *Szerafin* neve, mellyel az Előszó a kapcsolódó problémát jelzi és példázza [17], bár a hősnő neve nem kapott helyet a címszók körében; más, bár az enciklopédiából szintén hiányzó példára l. a *Rio de Janeiro* névváltozatait [T. SOMOGYI 2020: 122].) Ezek köréből, érthető módon, inkább némi ízelítőt kapunk csak a kötetben: a hasonló névváltozatok kezelése eleve az egyik legproblematisabb pontja a kapcsolódó munkálatoknak, az ismertetett kiadvány céljai közé pedig nem tartozik az eredeti szövegek filológiai feldolgozása.

A homonimákként megjelölt, külön-külön felvett címszók (kifejezések) különböző típusai ugyancsak érdekes példáit kínálhatják a Jókai-enciklopédia nyelvi anyagának. Pl. *hét választófejedelem* (történelmi méltóságok csoportja) és *Hét Választófejedelem* (fiktív 19. sz.-i bécsi szálloda), illetve *garibaldi* (köpeny) és *Garibaldi* (olasz szabadsághős); egyúttal különböző irányú névtani folyamatok (névadás és köznevesülés) érintettjeiként. Az egymást követő címszók közt természetesen más típusú releváns összefüggések is

feltűnhetnek; pl. *Wellington* és *Wellington-csatorna*, *Tamás* és *tamáskodik*. Megjegyzést érdemel ugyanakkor egyes címszók megformálási módja, ami a keresést legalábbis komolyan megnehezítheti; pl. *angolok elfogták Waterloonál*; *budai Szent György tér*; *Patkó*, *Hajnal*, *Bogár Józsi* [egyetlen, felsorolásszerű címszóként]; *7 éves háború* (az említett esetekben elvárható *Waterloo*, *Szent György tér*, *Hajnal* és *Bogár Józsi, hétéves háború* címszók helyett és utaló címszóként való hiánya mellett).

Vegyünk végezetül példaként egy emblematicusnak is tekinthető névbokrot arra, hogy adott esetben milyen tulajdonnevek és miként kerülnek be vagy maradnak ki a Jókai-enciklopédia anyagába, illetve anyagából. A *Kárpát* szócikket, mely A jövő század regényére hivatkozva egy Jókai által is forgatott német nyelvű útikönyvről (Die Central-Karpathen...) szól, a *Kárpátok* követi, 'Kis-Kárpátok' jelentéssel és az Egy magyar nábobra utalva, ezeket pedig egy *Kárpátoktól az Adriáig* címszó, melyet módosított Petőfi-verssorként értelmez és az Akik kétszer halnak meg című regényből hivatkozik a kötet. A *Kárpáthy* családnév vagy a hozzá költött *Kárpátfalva* tehát például nem szerepel a címszók közt; a család tagjai közül csak Abellino kap egy rövid szócikket a regényekben felbukkanó idegen névforma miatt, az A betű alatt: *Abellino de Carpathi*.

4. Az imént említett példasor a Jókai-enciklopédia jellegét, profilját is híven reprezentálja. Szempontunkból ugyancsak azt jelzi, hogy a kötet tulajdonnévi szócikkeinek alapvető célja nem a Jókai-regényekben felbukkanó szereplők és helyszínek részletes számbavétele és bemutatása, nem is a névanyaguk vizsgálata, hanem – a teljes kötet elsődleges célkitűzéseivel összhangban – a Jókai-regények értő olvasásának segítése és az olvasók kapcsolódó ismereteinek bővítése. Az ettől eltérő, illetve ezen lényegesen túlmutató szempontokat és tartalmakat nem várhatjuk el az eleve nagy feladatot magára vállaló Jókai-enciklopédia anyagától. A sajátos jellegű és gazdag tartalmú munka, a benne helyet kapó tulajdonnevek, kezelésük és feldolgozásmódjuk, illetve a velük kapcsolatban felmerülő kérdések, olykor problémák ugyanakkor így is tanulságosak lehetnek számunkra; különösen akkor, ha Jókai vagy valamely más írónk névvilágának lexicográfiai jellegű feldolgozására, illetve ennek lehetőségeire és megoldandó kérdéseire kívánjuk fordítani a jövőben a figyelmünket.

Hivatkozott irodalom

- JókaiSz. = BALÁZS GÉZA – P. EÖRY VILMA – KISS GÁBOR – J. SOLTÉSZ KATALIN – T. SOMOGYI MAGDA, *Jókai-szótár* 1–2. Unikornis Kiadó, Budapest, [1994].
- T. SOMOGYI MAGDA 2020. Az írónév-szótárak kérdései a tervezett Jókai-névszótár kapcsán. *Névtani Értesítő* 42: 109–126. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2020.6>
- TÓTFALUSI ISTVÁN 2010–2011. *Irodalmi alakok nagy lexikona. 1. Mítoszok és mondák. 2. Magyar irodalom*. Argumentum, Budapest.

FARKAS TAMÁS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7732-2302>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

ARTUR GALKOWSKI, La competenza onomastica nell'insegnamento e nell'uso dell'italiano L2. Il contesto polacco [A nevekkel kapcsolatos kompetencia az olasz mint idegen nyelv oktatásában és használatában]

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 2023. 368 lap

1. A lódzi egyetem romanisztikaprofesszorának, Artur Gałkowskiéknak 2023-ban jelent meg a tulajdonnevek oktatásával foglalkozó, olasz nyelvű könyve, melynek címe világosan feltárja a szerző szándékait: sok évtizedes tanári és kutatói tapasztalatok birtokában nemcsak igyekszik megmutatni, hogy általánosságban hogyan járulnak hozzá a különböző típusú tulajdonnevekkel kapcsolatos ismeretek (a névkompetencia) a tudás, a művelődés bővítéséhez, hanem arra is kitér, hogy didaktikai szempontból hogyan lehetne ezt a területet (elsősorban olasz–lengyel vonatkozásban) fejleszteni.

2. A terjedelmes, interneten is elérhető kötet anyaga négy nagy fejezetre oszlik. Az első, bevezető fejezetben (13–22) a szerző először ismerteti munkahipotézisét. Ennek lényege az a megfigyelés, hogy a tulajdonnevek megtanulása szorosan hozzátartozik nemcsak az általános ismeretek körének bővítéséhez, hanem – a diákok nyelvtanulási motivációinak serkentése révén is – a jó idegennyelv-tudásnak is elengedhetetlen feltétele. A továbbiakban pedig – a nemzetközi szakirodalomra is rápillantva² – bemutatja az erre a témakörre vonatkozó kutatások jelenlegi állását, azt is megállapítva, hogy ezen a téren rengeteg a kihasználatlan lehetőség.

A tulajdonnevek tanítását bemutató második fejezet (23–112) négy alfejezetre oszlik: a nevekkel kapcsolatos kompetencia beillesztése a nyelvdidaktikai gyakorlatba; a tulajdonnevek kreatív világának összekapcsolása a nyelvdidaktikával (pl. mi a tulajdonnév, minek lehet tulajdonneve, azaz mit jelölhet tulajdonnév); a névtani jellegű fejlesztés lehetőségei az olasz mint idegen nyelv vonatkozásában; a márkanévek ismeretével kapcsolatos nyelvi és interkulturális lehetőségek a(z olasz) nyelv oktatásában. (Megjegyzendő, hogy a kötet szerzőjének számos publikációja van az olasz márkanévekről.)

A harmadik fejezet (113–290) két nagy részre oszlik. Az első rész (113–278) tulajdonképpen egy terjedelmes kétnyelvű, olasz–lengyel névjegyzék, amelyben a szerző szerint az olasz külföldön való oktatása során mindenképpen megtanítandó tulajdonnevek vannak felsorolva (tematikus csoportokban, pl. keresztnévek, családnévek, földrajzi nevek, márkanévek, intézménynevek). A fejezet második részében (279–290) azután az egyes névtípusok tanításához alkalmas didaktikai eljárások olvashatók.

¹ <https://doi.org/10.18778/8331-198-2>

² Itt említjük meg, hogy a bibliográfiában magyar szerzőként FÁBIÁN ZSUZSANNÁNAK egy 2002-es cikke (Nomi propri italiani nell'ungherese IV: marchionimi. Verbum 4: 117–138), illetve a szintén olasz szakos TIZER VIVIENNEK egy 2015-ös publikációja (Imparare dagli annunci? Si può! – Il ruolo del linguaggio pubblicitario e dei marchionimi nell'insegnamento della lingua italiana. Italogramma 9: 1–19) is szerepel: mindkettő az olasz márkanévekkel foglalkozik.

A kötet utolsó, negyedik fejezete (291–368) az összegző gondolatokon és a bibliográfián kívül olasz, angol, francia és lengyel nyelvű rezümét is tartalmaz. A bibliográfiában a szerző saját magától – mint a téma egyik legjelentősebb kutatójától – 31 publikációt sorolt fel (297–316); a záró oldalakon pedig szerepel még számos, a témához kapcsolódó internetes anyag elérhetősége is (317–323).

A kötetben két függelék is található. Az első egy névkatalógus (113–278), amelyben a történelmi-kulturális szempontból megismerésre érdemes személyiségek olasz és lengyel neve, valamint kronológiai adatai szerepelnek (alcsoportok: írók, színészek, rendezők, énekesek és zenekarok, festők, sportolók, politikusok, feltalálók, szentek; pl. „san Carlo Borromeo 1538–1584, cardinale e arcivescovo; pol. św. Karol Boromeusz”). A második, táblázatos függelék (279–290) a legfontosabb névtani szakkifejezéseket tartalmazza: a három oszlopban maga a terminus (csillaggal jelölve a „ritka” státuszú), ennek a jelentése, továbbá egy-két példa áll. Pl. „*ampelonimi* [’bornevek’; saját betoldás: F. Zs.] – nomi di vini (marchi, marche, specie di vino nell’enocultura). Sinonimo: enonimi – pl. (il/un) *Chianti*, (il/un) *Nero d’Avola*”.

3. Ez a kimondottan nyelvdidaktikai szempontok szerint összeállított olasz–lengyel vonatkozású összefoglalás kiváló kiindulópontja lehet más nyelvpárok esetében is a kétnyelvű névtani ismeretek beillesztésének a nyelvoktatásba. (A műre való számos hivatkozás is mutatja, hogy ez az egyedülállóan mondható kezdeményezés sok névtanos szakember figyelmét felkeltette.) Az olasz/lengyel nyelvpár példáján keresztül azt mutatja meg, hogy a nevekkel kapcsolatos ismeretek hogyan illeszthetők be az idegen nyelvek még hatékonyabb, a történelem és a kultúra különböző területeire is kitékintő oktatási folyamataiba. Örömmel látnánk hasonló kezdeményezést a magyarhoz kapcsolódó nyelvek vonatkozásában is.

FÁBIÁN ZSUZSANNA
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3597-8773>
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

A Névtani Értesítő szerkesztőségébe beérkezett magyar névtani kiadványok

- FAZAKAS EMESE szerk. 2023. *B. Gergely Piroska*. Erdélyi magyar nyelvészek 6. Europrint, Nagyvárad. 79 lap
- KISS MAGDALÉNA 2024. *A Körösmente folyóvizeinek névrendszertani vizsgálata*. Líceum Kiadó, Eger. 379 lap
- PÁJI GRÉTA 2023. *Írói névadás Kosztolányi Dezső prózájában*. Gondolat-Jel 7. Szépirodalmi Figyelő Alapítvány, Budapest. 255 lap
- Pesty Frigyes Kéziratos Helynévtára 1864. Máramaros vármegye*. Közzéteszi: MIZSER LAJOS – SEBESTYÉN ZSOLT. Szerk.: KIS TAMÁS. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2023. 358 lap + melléklet

Pesty Frigyes Kéziratos Helynévtára 1864. Kővár vidéke / Kraszna vármegye. Közzéteszi: MIZSER LAJOS – SEBESTYÉN ZSOLT / MIZSER LAJOS – SEBESTYÉN ZSOLT – KOVÁCS ANDRÁS. Szerk.: KIS TAMÁS. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2023. 298 lap + mellékletek

SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA 2023. *A bihari Felső-Hegyköz helynevei.* A Magyar Névarchívum Kiadványai 58. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 199 lap

SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA 2024. *Helynév-szociológiai vizsgálatok a Partiumban.* A Magyar Névarchívum Kiadványai 59. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 235 lap

FOLYÓIRATSZEMLE

Onoma 58. (2023)

Szerkesztő: OLIVIU FELECAN. The International Council of Onomastic Sciences,
Uppsala. 431 lap

1. Az Onoma 58. száma tematikus blokként a 2021 májusában online megrendezett IGU Conference on Heritage Geographies konferencia előadásainak írott változatát tartalmazza. A középpontban a helynevek mint kulturális örökség fontossága és ezek védelmének szükségessége áll. A tanulmányok a mikrotoponímia, a földhasználat története és a helynevek irodalmi reprezentációinak témáit egyaránt vizsgálják. A kötet vendégszerkesztője, PETER JORDAN előszavában rámutat az exonimák és endonimák közötti különbségekre, és kiemeli az exonimáknak mint a népcsoportok külső kapcsolatait tükröző elemeknek a fontosságát (11–17).

PŘEMYSL MÁCHA tanulmánya a helynevekben rejlő kulturális és tudományos értékek elismerésének és védelmének komplex feladatát tárgyalja, amely számos dilemmát vet fel, többek között az örökségi érték meghatározását és a védelmi prioritásokat. Kiemeli, hogy figyelembe kell venni a politikai, erkölcsi és gyakorlati szempontokat, miközben tiszteletben kell tartani a helynévrendszerek dinamikus jellegét és az emberek szabadságát a fontos helynevek kiválasztására vagy alkotására. Tanulmányának célja, hogy megoldásokat kínáljon ezekre a dilemmákra (19–35).

JOAN TORT I DONADA tanulmánya a Katalóniában, pontosabban a Tarragona tartománybeli Baix Camp comarca (kb. 'vidék, járás') területén található mikrotoponimák örökségértékére összpontosít. Azt vizsgálja, hogy a kisebb földrajzi objektumoknak a nevei milyen mértékben illusztrálják a terület helynévanyagának örökségértékét, és mennyiben alkalmazható ez a paradigma más helynévrendszerekre. DONADA 1776 hegynevet vizsgál, amelyek 690 km²-es területen, 29 településen találhatóak a nyugat-mediterrán régióban (37–54).

CÉSAR LÓPEZ-LEIVA és JOAN TORT I DONADA tanulmánya a spanyolországi La Rioja hegyvidékén évszázadokig legelőként szolgáló területek erdősödését és cserjéssé válását írja le, ami az itteni népességsökkenés és a városi terjeszkedés következménye. Ugyanakkor beszámol arról, hogy a helynevek még mindig emlékeztetnek az egykori legelőkre és a mezőgazdasági tevékenységekre, ami fontos a természetközeli tájak kulturális örökségének megértésében és magyarázatában, különösen az ún. „másodlagos vadon” területein, vagyis az emberi tevékenység által megváltoztatott vidékeken helyreállított természetes élőhelyeken. (55–78).

PAMELA J. RADER Alice Oswald Dart és Memorial című versein keresztül közelíti meg a helynevek kulturális értékének kérdését. A költemények a víz ökológiájára helyezik a hangsúlyt a helynevekkel és vízi utakkal kapcsolatos történetek és mítoszok felidézésével.

A szerző kiemeli, hogy az ezekben használt víznevek és a mitológiai alakok által újraértelmezett történelem segít az ember és a természet kapcsolatának megértésében és újjáépítésében, miközben a Memorial – különösen az Iliász halottaira való emlékezésen keresztül – reflektál az élet körforgására és a halhatatlanság vágyának elutasítására (79–92).

MIKESY GÁBOR munkája a korai magyar helynevek azon különlegességét mutatja be, hogy bizonyos csoportok nevei könnyen válhattak helynevekké grammatikai módosulás nélkül. A honfoglaló magyarok gyorsan szerveződtek át települést alapító keresztény, feudális társadalomba. Az új hazába való betelepülés során sok helynév jött létre, amelyek régi emlékeket őriznek meg. Ebben a tanulmányban MIKESY két csoportra, illetve ezek kulturális örökségére fókuszál: a korai magyar személynévekből és a foglalkozásnévekből alakult helynevekre, mivel ezek jelentős ismereteket nyújtanak az interetnikus kapcsolatok és bevándorlások megértéséhez (93–103).

VIVIANA FERRARIO, PIERGIORGIO CESCO FRAREA és ANDREA TURATO tanulmánya a Comelico alpesi völgyrendszerben található kisebbségi helységnevek kataszteralapú történeti térinformatikai vizsgálatának tapasztalatairól számol be. A Comelico digitális helynévatlasza tudományos eszközként rögzíti és térképezi fel a helyneveket, népszerűsítve a latin toponimák használatát, és erősítve a kisebbségi nyelv értékességének gondolatát (105–123).

RHIAN PARRY tanulmányában azt hangsúlyozza, hogy a helynevek fontos kapcsolatot jelentenek az kulturális örökséggel és az identitással, de Walesben veszélyben vannak a társadalmi és gazdasági változások miatt. A szerző kritikus szemmel vizsgálja meg a walesi helynevek védelmének jogi kérdéseit, majd bemutatja, hogy a 2013-ban alakult Welsh Place Name Society ('Walesi Helynévtársaság'; WPNS), egy alulról szerveződő tudományos társaság hogyan dolgozott együtt a walesi szervezetekkel és helyi közösségekkel a helynevek népszerűsítésében és védelmében (125–146).

A helynevek kulturális és nyelvi kontextusban alakulnak ki, gyakran ellentmondásokat és konfliktusokat eredményezve. ANDREY HERZEN és OLGA HERZEN munkája szemlélteti, hogy a helynévkutatás interdiszciplináris megközelítése hatékony eszköz a kulturális örökség földrajzi vonatkozásainak vizsgálatában. A tanulmány ezt a Fekete-tenger északnyugati térségében használt helyneveken keresztül mutatja be (147–176).

WOJCIECH WŁOSKOWICZ munkájának célja a Habsburgok helyneveket érintő politikájának részleges rekonstruálása. Tanulmányában három katonai felmérést tárgyal, minde mellett bemutatja a Habsburgok által alkalmazott névpolitikát is. Hangsúlyozza, hogy a helyi közösségek által használt nevek kulcsfontosságúak a katonai térképek megbízhatóságának értékelése szempontjából, a helynevek pontos használata pedig elengedhetetlen a tudományos kutatások szempontjából (177–198).

PANDELEIMON HIONIDIS tanulmánya a 20. század eleji helységnevekkel kapcsolatos görög felfogást és névpolitikát vizsgálja. Kiemeli a görögországi földrajzinév-bizottság szerepét és a nevek megváltoztatásának hatását abban a folyamatban, amelynek során az állam igyekezett megvalósítani a modern görög identitás hangsúlyozása érdekében kialakított politikai és ideológiai elképzeléseit (199–214).

ZVINASHE MAMVURA tanulmányában arra koncentrálna, hogy a zimbabwei szeparatisták hogyan manipulálják a helységneveket a nemzeti identitás és az állampolgárság megkérdőjelezésére és az ellenállás kifejezésére. A tanulmány a kritikai helynévtan elveit alkalmazva vizsgálja, hogy az elszakadás támogatói hogyan használják a helyneveket az elképzelt autonóm állam, a Mthwakazi szimbolikus kialakításában (215–240).

PETER JORDAN írása nagy hangsúlyt fektet arra, hogy hangsúlyozza: a helyi közösség által nem használt, a megfelelő endonimáktól eltérő exonimák kulturális örökségként értékelendők, mivel tükrözik az azokat használó közösség politikai, kulturális és gazdasági kapcsolatait a megnevezett területekkel. Megállapítása szerint az ENSZ és a nemzeti szabályozások még nem reagáltak megfelelően a helynevek kulturális örökségként való értékelésére, mivel ez az áramlat viszonylag új keletű a nemzetközi és nemzeti földrajzi névi egységesítésben (241–254).

2. A tematikus blokk tanulmányait egy tudománytörténeti jellegű írás követi, amelyben EUGEN SCHOCHENMAIER röviden ismerteti a világ első helynévtani folyóiratának, az 1884-ben indult *Nomina Geographica Neerlandica* című holland periodikának a történetét, valamint a hollandiai és belgiumi helynévkutatás fejlődésére 2011-ig gyakorolt meghatározó befolyását (257–265).

3. A folyóiratszám nem tematikus blokkjában három további, a helynevek témaköréhez nem kapcsolódó tanulmány található.

ALENA RUDENKA írása a fehéroroszok és az ukránok etnikai identitásának és nyelvi kapcsolatainak történetét vizsgálja. Két fő elképzelés mentén elemzi, hogyan tükrözik a nép- és nyelvnevek változásai az etnikai identitás és a nép mentalitásának alakulását. Megállapítja, hogy mindkét nép több mint egy évszázada önálló etnikumnak tekinti magát (269–288).

MÁRCIA SIPAVICIUS SEIDE tanulmányában a DOAJ (Directory of Open Access Journals) adatbázisában 2011–2022 között megjelent tudományos cikkek címeiből és összefoglalóiból gyűjtött, az orvostudomány, a testnevelés, a klinikai tanulmányok és az oktatás területén használt neveket elemzi, különös tekintettel a morfológiai, szintaktikai, szemantikai és pragmatikai jellemzőikre (289–304).

AZIBAOGUANASI WILLIAMS munkájában az afrikai baatombu nép egyedi személynév-rendszerét és annak kulturális-társadalmi jelentőségét teszi vizsgálatának tárgyává. Rámutat arra, hogy miképpen formálja és tükrözi ez a névadási rendszer a baatombu közösség kulturális identitását és társadalmi szerkezetét, feltárva ezzel a személynévek, a kulturális gyakorlatok és a társadalmi dinamika összetett kölcsönhatását (305–324).

4. A kötet végén tizenhat recenzió található. Az ismertetett művek között kettő francia, négy német, egy olasz és kilenc angol nyelvű (327–431). A bemutatott művek között megtalálható FARKAS TAMÁS ismertetése is TÓTH VALÉRIÁNAK a középkori magyar személynévrendszerről írt angol nyelvű monográfiájáról (361–365).

5. Az *Onoma* 58. száma átfogó képet nyújt a helynévkutatás egyes témáiról, és számos új perspektívát is kínál ezekkel kapcsolatban. A kötet jól reprezentálja, hogy helynevek által miként tükröződik az emberi kultúra és táj változatossága, hogyan engednek bepillantást az előző generációk életébe és gondolkodásmódjába.

TÓTH PANNA

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9400-1175>

Károli Gáspár Református Egyetem
Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar

Names. A Journal of Onomastics 71. (2023)

Szerkesztő: IMAN M. NICK. Pitt Open Library Publishing, Pittsburgh. 310 lap

Az 1952 óta évente megjelenő, saját honlapján minden számával szabadon hozzáférhető amerikai névtani folyóirat 71. évfolyama hagyományosan négy számot foglal magába, s a névtudomány területeinek széles köréből sorakoztat föl munkákat. Az összesen tizenhét tanulmány mellett a folyóirat közöl recenziókat és egyéb írásokat is. Az alábbiakban rovatonként haladva a folyóirat 2023-as évfolyamának ismertetése olvasható.

1. Tanulmányok. Az első szám a YUAN SUN és XIANGYONG JIAN szerzőpáros kínai vízneveket, azok típusait vizsgáló tanulmányával kezdődik (1–10). A második tanulmányban RUSSEL FIELDING annak eseteit vizsgálja a 18. és a 21. század között megjelent, főként antropológiai és etnográfiai témájú írások alapján, hogy miként változik egy személy megnevezése fizikai állapotának változásával, megbetegedésével (11–28). QUIN XIE, FRANCESCO-ALESSIO és GIUSEPPE SAMO közös kutatásának témája az évszázadok óta hagyományosan multikulturális Makaó portugál és angol eredetű belterületi történeti helyneveinek több szempontú nyelvi elemzése (29–43). Ezt követi PAWEŁ TOMANEK cikke, mely a gyermekek születési sorrendjének és nemének a mai lengyel névadásra gyakorolt hatását vizsgálja egy kérdőíves felmérés alapján (44–57).

Az évfolyam második számában GUOWEN SHANG és LILI YANG a kínai városokban megjelenő idegen nyelvi eredetű helynevek, mikrotoponimák divatját elemzi a kínai kormány kultúrpolitikai, ideológiai (mondhatni névstratégiai) álláspontjával összevetve (1–11). A következő tanulmányban FERNANDO SÁNCHEZ RODAS és GLORIA CORPAS PASTOR a konstrukciós nyelvtan elméleti alapjain állva olyan névhasználati eseteket vizsgál egy angol nyelvű korpusz segítségével, amikor az Európai Unióhoz kapcsolódó szövegekben, megnyilatkozásokban egy intézménynév áll személy vagy személyek neve helyett (pl. *Az EU ügy véli...*; 12–30). YING QI WU és SHAN SHAN LI a franciát második idegen nyelvként tanuló kínai egyetemi hallgatók körében tanulmányozza, hogy milyen szempontok mentén, milyen céllal választanak maguknak francia nevet, s ez milyen identitásképző szereppel bírhat (31–45). Ezt követően HAYEUN JANG a koreai személynevek élőnyelvbeli hangalaki változásait, rövidülési eseteit járja körül, típusaikat alapvetően formai szempontok mentén meghatározva (46–60).

A harmadik számot JOHNNY GEORGE munkája nyitja, amely a japán jelnyelv 184 belső helynevének (endonimájának) tipológiáját nyújtja a helyi identitás képzésében játszott szerepük szempontjának figyelembevételével (1–19). Egy 1838–2014 közötti angliai mintán végzett vizsgálatával STEPHEN J. BUSH a szülői név öröklésében megfigyelhető változásokat tárja fel anyakönyvi és más források névadatai alapján (20–35). E szám harmadik tanulmányában JONG-MI KIM és SHARON N. OBASI az 1940–2020 közötti Koreában és Egyesült Államokban használt utónevek nemhez kötöttségének hangtani vonatkozásait vizsgálja névrendszertani és történeti összevetésben, történeti források és egy kérdőíves gyűjtés eredményei alapján (36–46). MICHAEL D. SUBLETT és

JENNIFER A. SUBLETT az egyesült államokbeli erdőtüzek elnevezéseinek tipológiáját nyújtja az elmúlt bő két évszázad ezer tüzesetének vizsgálatán keresztül, 43 forrástartományt állapítva meg a névadás szemantikai bázisában (39–50).

A negyedik, az ukrán neveket és névadást középpontba állító szám nyitó tanulmányában a román és az ukrán személynévrendszer érintkezésének következményeit vizsgálja OLIVIU FELECAN és ADELINA EMILIA MIHALI 2000–2021 közötti adatok alapján, bemutatva, hogy a nyelvi érintkezés a népesség vándorlása, a divat és a hagyomány hogyan befolyásolják a keresz- és családneveket, s mindebben hogyan tükröződhetnek az etnikai alapú identitás elemei (5–18). WOJCIECH WŁOSKOWICZ Kárpátalja, illetve Nyugat-Ukrajna történeti földrajzi neveinek különböző változatait hasonlítja össze a késő 18. század és 1980 közötti osztrák, lengyel és szovjet térképeken – tekintettel arra is, hogy a különböző változatok létrejöttét milyen politikai, kulturális és nyelvi körülmények befolyásolták a különböző időszakokban (19–39). A 2022-ben kitört háború óta történt ukrain utcanév-változtatásokat tárgyalja OLEKSIY GNATIUK és ANATOLIY MELNYCHUK, amellel érvelve, hogy az ukrainai „orosztalanítás” a nemzeti „helynévtisztogatás” esete (40–55). OLENA KADOCHNIKOVA egy 300 névadatot kitevő gyűjtemény alapján vizsgálja az ukrainai háború elmúlt két éve alatt létrejött önkéntes civil segítség-szervezetek névadási mintázatait arra fókuszálva, hogy e szervezetek nevében hogyan fejeződnek ki különböző kulturális és nemzeti értékek (56–64). A szám utolsó tanulmányában OLENA KARPENKO és VALERIA NEKLESOVA egy olyan 2006-os és 2021-es kérdőíves vizsgálat eredményeit hasonlítja össze, amelyek az ukrain társadalom nevekben is kifejeződő nemzeti identitását állították figyelmük középpontjába (65–73).

2. Recenziók. A folyóirat ezen évfolyama összesen nyolc könyvismertetést tartalmaz. Az első számban olvasható két szépirodalmi mű bemutatása, egy rendhagyó történeti munkáé, amelyben a szerző haikukon keresztül beszél el Amerika történelméről, valamint egy, a hidegháború idején játszódó regényé, amelyben fontos szerephez jut a személynévhasználat (58–62). Ezeket követi a második számban egy névelméleti monográfia és egy áttekintő jellegű, gazdag példaanyaggal rendelkező brit helynévtörténeti munka ismertetése (61–65). A harmadik számban olvasható egy, a 28. kiadását megérett gyermekkönyv bemutatása, amelynek szerzője szerint is központi üzenete a ragadványnévadással való megbélyegzés ellen való kiállás fontossága; majd egy bluesénekesről szóló életrajzi mű ismertetése következik, amelyben az énekes neve is kitüntetett figyelmet kap (62–70). Az évfolyam negyedik számában a BEREZ ÁGOSTON *Empty Signs, Historical Imaginaries* című, a dualizmus kori Erdély multietnikus vonatkozású név-ideológiai viszonyait tárgyaló művét méltató ismertetés,¹ valamint egy, az afrikai névadásnak a személyes identitásképzésben játszott szerepét vizsgáló munka bemutatása (74–82) olvasható.

3. Egyéb írások. A folyóirat itt ismertetett évfolyamában a tanulmányok és recenziók mellett olvasható a 2022-es Év Neve díj beszámolója, amelynek több kategóriáját is az orosz–ukrain háború határozta meg (1: 63–79); a *Names* folyóirat 2021-es és 2022-es

¹ Ismertetését l. folyóiratunk 45. számában (161–164).

évfolyamaiban megjelent legjobb tanulmánynak járó díj győztesének kihirdetése (1: 80–82, 2: 66–68), egy konferenciabeszámoló (2: 69–70), egy megemlékezés Thomas J. Gasque-ról (3: 71–75), egy korábbi tanulmányhoz kapcsolódó kiegészítés, illetve korrekció (3: 76), valamint egy rövid, a folyóirat negyedik, különszámát bevezető, az ukrainai háború eddigi emberi és kulturális veszteségeiről megemlékező cikk a szerkesztőtől (4: 1–4).

WENDL DÁVID

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2333-9448>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

Rivista Italiana di Onomastica 29. (2023)

Főszerkesztő: ENZO CAFFARELLI. Società Editrice Romana – ItaliAteneo, Róma.

998 lap (1. kötet: 477 lap, 2. kötet: 521 lap)

1. Az olasz névtani szakfolyóirat két kötetben kis híján ezer oldalra kiterjedő, 29. évfolyamának tartalmát a rovatok szerint foglaljuk össze.

2. **Tanulmányok, kisebb közlemények.** Az évfolyam e rovataiban 22 tanulmány sorakozik. A személynevekkel ezúttal viszonylag kevés írás foglalkozik. ÁNGEL IGLESIAS spanyol nyelvű írásában a *Francisco ~ Paco* nevek szócikkén keresztül mutatja be több évszázad közmondásai alapján összeállított névszótára alapelveit (123–138). ENZO CAFFARELLI (több statisztikai adatbázis alapján) a *ferro* 'vas, fém' szóval kapcsolatban álló családnevek mai előfordulási gyakoriságát és a névviselek számát vizsgálja (a *Ferrari* a 4. leggyakoribb családnév, a továbbiak: *Ferraro* 43., *Ferri* 65., *Fabbri* 76., *Ferro* 103., *Ferrante* 113., *Ferretti* 142., *Magnani* 247., *Ferrero* 321., *Ferrario* 502., *Fabris* 543.; *Tagliaferri* 927. stb.).

A helyneveket vizsgálják a következő tanulmányok szerzői: Terjedelmes írásában ENZO CAFFARELLI Szűz Mária nevének helynevekben való megörökítéséről ír (53–90); GUIDO BORCHI a latin *Ceresium* helynév (ol. *Ceresio*, a Lukanói-tó másik neve) etimológiáját boncolgatja (212–221). IVANA VERMIGLIO egy 1831-ben a Földközi-tengerből rövid időre kiemelkedett, vulkanikus eredetű sziget (többszörös és többféle) névadásának felidézésével arról értekezik, hogy ez az aktus erősen összefügg a birtoklás(i vágy) jelenségével is (547–563). Ide vonható még PIERANGELA DIADORI tanulmánya is, amely a vendéglőneveket állítja elemzése középpontjába olasz/kínai viszonylatban; a városok szerint csoportosított és vizsgált névanyag (mely a Tripadvisor utazási tájékoztató 2022. évi honlapjáról származik) megtalálható a tanulmány függelékében (170–201).

Egyéb kategóriákba tartozó, illetve átfogó jellegű témákkal foglalkoznak a következő tanulmányok: RICHARD COATES angol nyelvű, egy korábbi (2006-os, a *Language* című folyóiratban publikált) tanulmányában már kifejtett, a tulajdonnevek mibenlétére,

lényegére vonatkozó elméletére (*TPTP* = The Pragmatic Theory of Properhood) tér vissza (15–36). ROBERTO RANDACCIO egyfelől Carlo Collodinak (a *Pinocchio* szerzőjének) beszélő neveit veszi górcső alá (37–52), másfelől egy írástévesztés (*V* római szám helyett *U*: *V. Károly* → *U. Károly*) frazeológiai összefüggéseit foglalja össze (635–639). MAURO MAXIA egyik írásában a szárd Chiaramonti városka hajdani karmelita kolostorának névadóival, illetve személy- és helynévi vonatkozásainak történetével foglalkozik (91–111), a másikban pedig elemzi a szárd Perfugas városka ősi műemlékének nevét (*Pozzo Sacro del predio Canopoli* 'Canopoli prédiium szent kútja') (139–148). GUIDO BORGHI a Kasmírhoz köthető burusaszki szigetnyelv elnevezését etimologizálja ILIJA ČAŠULE elmélete nyomán (113–122); másik (igen terjedelmes) írásában pedig azt boncolgatja, hogy az iskolai oktatásban mely tantárgyak keretében ismerhetik meg a diákok a névtan (és az indoeuropeisztika) alapjait (565–604). LEONARDO TER-RUSI áttekinti az Itáliában az utóbbi negyven évben keletkezett, irodalmi névadással foglalkozó névtani szakirodalmat (149–167). MASSIMO FANFANI a *Velma*, *Veleda* márka-nevek példájából kiindulva azt a folyamatot vizsgálja, amikor bizonyos márka-nevek utónévvé válhatnak (202–210). LEONARDO DI VASTO (régí latin szerzők munkásságára is visszapillantva) a *Călăbri* 'kalabriai' népnevet elemzi (605–611). MICHELE GANDOLFI olyan kiindulópontokat (is) keres Luciano Bianciardi olasz író névadási stratégiáinak vizsgálatához, mint a fiatalkori naplók és újságcikkek (613–634). SALVATORE CLAUDIO SGROI (az álláspontja szerint pseudoanglicizmus) *Quatargate* szó etimológiáját vizsgálja (660–671). Egy kimondottan olasz fantáziánévvvel (*Bandelisco*) foglalkozik (l. még alább is), annak eredetét keresi több írás is (644–659).

3. Névtan – röviden (Minima onomastica). A főszerkesztő egyik rövid „statistikai” áttekintéséből kitűnik, hogy ez az igen népszerű rovat 2016-ban indult, és máig 400, egy-két oldalas, 90 szerző által elkészített írás jelent meg benne (820). Ebben az évfolyamban is több tucat, általában olasz szerzőjű és vonatkozású rövid tanulmány olvasható benne; a közlemények nagy száma miatt ismét csak kiemelni tudunk közülük néhányat. MARIO BONIFACIO északkelet-itáliai, madárnévi eredetű családneveket vizsgál (227–228), valamint folytatja sorozatát az állatnevekkel összefüggő isztriai, szlovén és horvát családnevekről (677). ENZO CAFFARELLI aposztrófot tartalmazó szentneveknek a családnevekben és a helynevekben való jelenlétét elemzi (681). PAOLO D’ACHILLE a szótárakba bekerülő, tulajdonnevekből alakult köznevekről ír (689). OTTAVIO LURATI Ticinóban gyakori, német eredetű mesterségneveket (*Müller*, *Keller* stb.) gyűjtött össze (245). STEFANO VASSERE szintén ticinói, személynévi eredetű helyneveket elemez (717). Elméletibb jellegű PAOLO POCETTI írása a *makro-* és *mikrotoponima* terminusok mibenlétéről (708).

4. Szemle. A kb. 150 oldalnyi ismertetésből csak szemezgetni tudunk. Előjáróban megemlítjük, hogy a közelmúltban elhunyt híres nyelvész, LUCA SERIANNI gazdag névtani munkásságáról több írás is szerepel az évfolyamban; ezek közé tartoznak a nemrég elhunyt nyelvész által gyermekkorában kitalált *Bandelisco* helynévvel kapcsolatos írások is (461–463, 720–725, 817–818). CARLA MARIA SANFILIPPO Ferrara helyneveiről írt kötetét ENZO CAFFARELLI mutatja be (725–728). Még mindig aktuális FABIO MARRI 2023-as munkája a Covid „olasz nyelvéről”, amelyről MASSIMO FANFANI írt összefoglalót (743–745). A magyar vonatkozások a következők: FÁBIÁN ZSUZSANNA mutatja be mind TÓTH VALÉRIA *Personal names in medieval context* című könyvét (284–285), mind a Névtani Értesítő 44. számát (775–777).

5. Rendezvények. A rovatban több tucat nemzetközi és olasz névtani eseményről szerepel beszámoló vagy előzetes a 2022. július – 2023. november közötti időszakból. Magyar, illetve magyar előadót is vendégül látó konferenciaként a következőkről van rövid beszámoló: az Alkalmazott Név kutatás 2022 című budapesti konferenciáról (említett nevek: BARTHA CSILLA, HATTYÁR HELGA, NAGYNÉ KISS ANNA, PERGER IMRE, SLÍZ MARIANN, SZILÁGYI-KÖSA ANIKÓ, SZTARI BERNADETT; 358); A nevek határai – A névtan határai című, Egerben 2022 novemberében tartott konferenciáról (HARSÁNYI MIHÁLY, KECSKÉS JUDIT, KOVÁCS LÁSZLÓ, RAÁTZ JUDIT, MARIA SARHEMAA, TAKÁCS JUDIT; 365); rövid, angol nyelvű előzetes hívja fel a figyelmet a PPKE (2023. július elején rendezett) Shakespeare-konferenciájára, melynek keretén belül az irodalmi névadással foglalkozó tematika is megjelent (371–372); a 2023 szeptemberében Nagybányán tartott ICONN-konferenciáról szóló beszámolóban szerepel BÖLCSKEI ANDREA, FARKAS TAMÁS, N. FODOR JÁNOS, GYÖRFFY ERZSÉBET, HAUBER KITTI, HOMOKI-MOZGA EVELIN, KENYHERCZ RÓBERT, KOVÁCS ÉVA, RESZEGI KATALIN, RUFF CSILLA, SLÍZ MARIANN, SZÓKE MELINDA és WENDL DÁVID neve és előadásának címe (804–807).

6. Folyamatban levő munkák, hírek, események. A 2022/2023-ban az ICOS által szervezett és távollétben megtartott előadások felsorolásában meg van említve a BRDAR-SZABÓ RITA és BRDAR MARIO által (nov. 10-én) angol nyelven megtartott előadás (383). Az ICOS elnökeként RESZEGI KATALIN neve és elérhetősége többször is megjelenik (380, 383). Az olasz LUISA CIAZZO (a Potenzai Egyetem anglistikai intézetében dolgozó professzorasszony) lett az American Name Society (820), illetve PAOLO D’ACHILLE a Crusca Akadémia új elnöke (821). Veneto tartomány helyneveinek adatbázisa hamarosan hozzáférhető lesz a nagyközönség számára is (830); készül az antik görög személynevek (835–837), valamint a „német Svájc” családnévatalasza (843).

7. Figyelő. A vizsgálódások a szokásos területeken zajlottak (terminológia, köznevelés, személynevek, helynevek, utcanévek, márkanevek, transzonímia, irodalmi névadás, névtan az oktatásban, illetve névtani szakdolgozatok, névgyakorosság). Itt most csak a statisztikai figyelő (890–898) felmérésének azt az adatsorát ismertetjük, amely az olasz statisztikai hivatal közleménye alapján adja meg a 2021-ben született, külföldi nemzetségű gyermekeknek adott nevek listáinak első helyein szereplő neveket. (A fiúknak adott első tíz név az összesített listán: *Adam, Leonardo, Rayan, Amir, Matteo, David, Youssef, Anas, Daniel, Gabriel*; a leánynevek: *Sofia, Sara, Amira, Emma, Aurora, Emily, Jannat, Lina, Giulia, Nour*.) Az egyes nemzetiségek listái jelentős eltéréseket mutatnak (pl. a románok listája: *Sofia, Emma, Sofia Maria, Maria, Melissa, Eva Maria, Giulia*; illetve *David, Leonardo, Luca, Matteo, Gabriel*; a bangladesiek listája: *Fatima, Sara, Ayesha, Maryam, Fatiha, Anaya, Raisha*; illetve *Abdullah, Anas, Arham, Ayan, Safwan, Zayan, Ayman*).

8. Játék a nevekkal. Ennek az inkább tréfásnak szánt rovatnak az írásai nem tudományos jellegűek, hanem a névállomány érdekességeit vagy játék témájaként is alkalmazható jelenségeit, összefüggéseit, névcsoportjait mutatják be. Ezúttal 68, a telefonkönyvi adatokon alapuló gyakorisági sorrendet is feltüntetett tematikus-szematikai kategóriába sorolva szerepelnek a leggyakoribb, legismertebb családnevek (pl. ételféleségek neve, állatokkal kapcsolatos név, vallási, orvosi, autós, csillagászati, földrajzi,

pszichológiai, politikai, címertani eredetű, jellegű családnevek). Például drágakövek és ékszerek neve családnévként (a szám az előfordulás gyakoriságát jelöli): *Rubino* 5525 ('rubint'), *Corallo* 1322 ('korall'), *Granato* 1300 ('gránát'), *Gemma* 987 ('drágakő'), *Spinello* 974 ('spinell'), *Anelli* 904 ('gyűrűk'), *Perla* 561 ('gyöngy'), *Diamante* 359 ('gyémánt').

9. Nekrológok. A RION. ezen évfolyama a következő névkutatókról közöl megemlékezést: Luca Serianni (1947–2022), Elixio Rivas (1915–1922), Volkmar Hellfritsch (1935–2022), Fiorenzo Toso (1962–2022), Luciano Agostiniani (1939–2022), Gabriele Iannaccaro (1963–2022), Michael Falk (1931–2022), Bertie Neethling (1947–2022), Gabriele Rodriguez (1961–2022), Friedhelm Debus (1932–2023), Paul Fabre (1935–2023), Joan F. Lopez Casanovas (1952–2022).

10. A 2022. év olasz névtani bibliográfiája. A 2022-ben megjelent, elsősorban olasz vonatkozású publikációk listáját ismét a RION. főszerkesztője, ENZO CAFFARELLI vezeti (937–940, 1046–1048).

FÁBIÁN ZSUZSANNA
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3597-8773>
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

Namenkundliche Informationen 115. (2023)

Szerkesztők: MICHAEL PRINZ – GERHARD RAMPL – INGA SIEGFRIED-SCHUPP.
Deutsche Gesellschaft für Namenforschung e. V. – Philologische Fakultät der
Universität Leipzig, Lipcse. 466 lap

A Namenkundliche Informationen 115. számának nagyobbik részét a Névtudományi Munkabizottság 17. ülésén 2022. október 8–9-én Zürichben elhangzott konferencia-előadások teszik ki: egy bevezető, illetve tizenegy írás jelent meg ebben a tematikus részben. Ezek mellett hét tanulmányt és két ismertetést tartalmaz még a legfrissebb szám.

A konferenciatanulmányok önálló egységet alkotnak, melyet LUDWIG RÜBEKEIL és MARTIN HANNES GRAF szerkesztett, és ők írták ennek a résznek az előszavát is (13–16). A konferencia szekcióinak megfelelően a tanulmányok is két részre oszlanak: az őstörténeti, illetve a korai történeti időszak vizsgálatára. Az első rész alaptémája így a rekonstrukció, a másodiké pedig a hagyományozás problematikája. Ezek az egységek további blokkokra tagolódnak.

Az első blokk írásai a legrégebbi névréteg megismeréséhez kapcsolódnak. A cikkek sorát HARALD BICHLMEIER programadó írása nyitja (17–38): a szerző amellel érvel, hogy az óeurópainak tekintett víznévállományt újra kell értékelni a modern indogermanisztika módszereivel. Azt az eljárásmodot, amellyel az óeurópai víznév körbe vont neveket magyarázni, értelmezni szokás, BICHLMEIER erős kritikával illeti, sőt egyenesen tudománytalanak tekinti: véleménye szerint e rekonstrukció során ún. szellemtövek

jönnek létre, melyekhez az elmélet képviselői önkényesen rendelnek jelentéseket. BICHLMEIER módszertani alapvetésének fő tézise az, hogy nem léteznek olyan tövek és olyan képzők, amelyek csak a nevekre jellemzők, ezért a korai vízneveket is azokból az elemekből kell levezetni, amelyeket a modern indogermanisztika a közszavak vizsgálata során feltárt. A *Majna*, az *Isar* és a *Rajna* példáján keresztül mutatja meg, hogy az óeurópai körbe sorolt nevek is önálló nyelvekhez (ezekben az estekben a keltához) köthetők, így feleslegessé válik egy önálló nyelvek kialakulása előtti állapot feltételezése.

A BICHLMEIER által vázolt módszertanhoz kapcsolódik LUZIUS TÖNY tanulmánya (39–54), melyben a Bern kantonbeli *Schüss* víznév és *Susch* helynév magyarázatának lehetőségeit, azok összefüggéseit vizsgálja. A nevek eredeztetését komplex diakrón nyelvi kontaktusrendszerbe ágyazza, s bőséges példaanyagot hoz a hasonló alakú nevek köréből, melyekhez kelta etimont valószínűsít.

KARL HOHENSINNER tudománytörténeti, diskurzuspragmatikai perspektívából közelíti meg az első blokk tematikáját: az ezoterikus névfejtés változását, célkitűzéseit, kommunikációs stratégiát elemzi írásában (55–78). A népi-ezoterikus névmagyarázatok a 19. században gyökereznek, nem tudományos módszertannal dolgoznak, és a céljuk sem a megismerés, hanem a saját világméjük alátámasztása, egy feltételezett ősmegtalálásának bizonyítása vagy a saját történelem- és kultúrafelfogásuk támogatása. HOHENSINNER példákkal illusztrálja az ilyen jellegű etimologizálás strukturáját és eszköztárát. Vizsgálatai alapján ezeknek a magyarázatoknak az érvelése zavaros, az idősíkok keverednek bennük, és valamennyi ugyanazokat a lépéseket követi. Jellemzően „alternatív tények”-et vesznek alapul, s alternatív világot építenek alternatív történelem- és nyelv-magyarázattal.

Az őstörténeti rész második blokkjának tanulmányai az ún. interferenciaonomasztika adatainak és módszertanának problematikáját járják körül. A három itt közölt írás egymással közvetlen kapcsolatban álló nyelvek nyelvtörténeti (főként hangtörténeti) tendenciáinak abszolút és relatív kronológiai viszonyait elemzi. ELIA ACKERMANN a doktori értekezésében ismertetett vizsgálat alábbi eredményeit összegzi (79–94). A Svájc keleti részétől a Tiroli-felföldig terjedő terület mindig is különböző nyelveket beszélő népek találkozási pontja volt. ACKERMANN e kontaktusok közül az órétoromán szubsztrátum német nyelvbe (allemannt) történő intergrációját tárja fel két kérdés mentén. Az egyik az, hogy milyen változások tapasztalhatók az órétoromán névanyagban a német átvétel után (alapvetően fonológiai, morfológiai, szintaktikai szempontok szerint, de kitér az írásváltozatok, népetimológiai változások és a fordítás egyes kérdéseire is). Másrészt a szerző törekszik a középkori órétoromán grammatikára vonatkozó következtetések levonására is. Ezzel kapcsolatosan azonban csak óvatos megállapítások tehetők, mert a rendelkezésre álló korpusz meglehetősen kicsi, ugyanis a 16. századig ebben a régióban is alapvetően a latin volt az írásbeliség nyelve.

EMANUEL KLOTZ a bajor és a szláv nyelvek viszonylatában végzett nagyszabású vizsgálatokat. Ezek eredményeiről a *Slavia Tirolensis* című cikksorozatban adott számot, melynek negyedik darabja az itt ismertetett cikk (95–116). Az elemzés kelet-tiroli bajor helynevek alapján tárja fel, hogy milyen rendszert alkotnak azok a hangváltozások, amelyek a középkori bajor–szláv nyelvi kölcsönhatások során jöttek létre. Az átvételek előtti szláv folyamatok, a kölcsönzések során történt hanghelyettesítések, illetve az ezeket követő bajor hangtörténeti tendenciák relatív és abszolút kronológiája alapján KLOTZ a térség településtörténetére vonatkozó következtetéseket is megfogalmaz. A tanulmányban terjedelmes szótárformátumú névtár illusztrálja az egyes változástípusokat.

Szintén német (germán) és szláv kontaktusterület régi helynévanyagát vizsgálja tanulmányában CHRISTIAN ZSCHIESCHANG (117–134). Forrásként a térség egyik legrégebbi írott dokumentumát, a hersfeldi tizedjegyzéket használja. Az irat kronológiai státusza vitatott: korábban egy 9. századi előzmény 11. századi másolatának tartották, azonban a ZSCHIESCHANG által elvégzett elemzések lezárulta után publikált CHRISTIAN WARNE történész egy tanulmányt, amely szerint ennek az oklevélnek nem volt előzménye, így 11. századi eredetiként kell értelmezni, és a benne található helynévanyag is a 11. századra vonatkoztatható forrásértékkel rendelkezik. A tizedjegyzékben kb. 300 helynév található, ezek részletes vizsgálatának néhány tanulságát közli ZSCHIESCHANG. Ezek alapvetően a középkori kontaktusterületek kronológiai és településtörténeti viszonyaira vonatkozó általános, illetve erre a régióra vonatkozó konkrét megállapítások. Térképre vetítve látványos, ahogyan a két különböző nyelvből megfejthető nevek egy vízvázalstó mentén élesen elhatárolódnak egymástól.

A harmadik blokk írásainak témája a kelta névadás. CORINNA SALOMON Svájcban fellelt korai feliratok kelta, illetve rétoromán személynévanyagát elemzi (135–180). A morfológiai és lexikai vizsgálatok célja a transzalpesi gall és más észak-itáliai tartományok nyelvi kapcsolatainak a feltérképezése. SALOMON bőséges példaanyag és térképek segítségével szemlélteti a vizsgálat eredményeit, kitérve arra is, hogy milyen olvasati, alaktani, etimológiai problémák nehezítették a kutatást. A kelta, illetve rétoromán személynéveket több (földrajzi, kronológiai, morfológiai) szempontból is csoportosítja.

ALBRECHT GREULE és ANDREA LANZICHER a Civitas Helvetiorum helyneveit vizsgálja névarcheológiai szempontból (181–205). Az ún. névarcheológia a névtani és régészeti elemzések együttes alkalmazását jelenti. A névkutató GREULE és a régész LANZICHER ennek módszereit és eszköztárát alkalmazva arra vállalkozott, hogy az ókori helvét oppidumok és (feltételezett) neveik példáján mutassák be, milyen potenciál rejlik két tudományterület közös munkájában. A kutatás során elsősorban a települések és a helynevek kontinuitásának problémáját vizsgálták: vajon az egykori kelta nevek túlélték-e a települések elpusztulását, vagy csak a római adminisztrációnak köszönhetjük a fennmaradt neveket. A kérdés névtani oldalának megválaszolására GREULE a helynevek etimológiáját hívta segítségül.

Az említett konferencia második, kora középkori tematikával foglalkozó részéből csupán három került be e számba, egy további pedig várhatóan a következő évfolyam tanulmányai között jelenik majd meg. WOLFGANG HAUBRICHS az egykori római provincia, Raetia Prima 6–8. század közötti egyházi és világi uralkodóinak, a Viktoridák dinasztiájának személynéveit vizsgálja (207–226). A genealógiai alapok és írott források részletes bemutatása után HAUBRICHS nyelvi eredet, illetve areális szempont szerint csoportosítja az uralkodócsalád tagjainak a neveit: egy részük a Római Birodalom nyugati részére jellemző, a második csoport kifejezetten Itáliában koncentrálódik, míg a harmadik elemei főként Raetiában lelhetők fel. Az etimológiai magyarázatok mellett a szerző kitér a személynévek hangtörténeti elemzésére és az írásváltozatokkal kapcsolatos problémákra is.

A szász történelem és az ószász nyelv történetének egyik legfontosabb forrása a 851-re datált, fuldai szerzetesek tevékenységéhez köthető *Translatio s. Alexandri*; ennek hely- és személynéveit elemzi CHRISTOPH HÖSSEL (227–244). A nyelvemlék filológiai jellemzőinek bemutatása után táblázatos formában közli a névállományt, melynek elemeit etimológiai, hangtörténeti vizsgálatok segítségével igyekszik nyelvekhez, illetve

nyelvváltozatokhoz kötni. HÖSSEL a forrást nyelvtörténeti szempontból összeveti más fuldai iratokkal, nyelvemlékekkel, többek között a Hildebrandt-énekekkel is.

VOLKER SCHIMPF az első frank királyi ház, a Meroving-dinasztia személynéinek terjedését ismerteti munkájában (245–274). Egyrészt kronológiai, másrészt etimológiai szempontokat érvényesítve csoportokba rendezve mutatja be a szerző az egyes neveket, illetve az azokat felépítő jellegzetes névelemeket, amelyeket a nyugati gót és a burgundiai névadás eredményezett. Jellegzetes, hagyományosan Meroving-nevek voltak a *chlod-*, *child-*, *-mer/mer-* elemet tartalmazók vagy a *Theud* névelemet tartalmazók. Ezek a csoportok a királyi ház egy-egy ágára voltak jellemzők, változásaik megfigyelése pedig a genealógiai ismeretek mellett óvatos történelmi következtetésekre is alkalmas lehet.

A konferencia-előadások írott változatai mellett hét további tanulmányt közöl a *Namenkundliche Informationen* 115. évfolyama. Ezek a többségükben helynevekkel kapcsolatos projekteket, vizsgálatokat ismertetnek. ELIA ACKERMANN St. Gallen kanton névtárának összeállításáról számol be (277–296). A nyelvtörténeti bevezető után ACKERMANN bemutatja a névtár létrejöttének mintegy évszázados történetét. A településnévtár a 2010-es években készült el, és a www.ortsnamen.ch oldalon érhető el. Az utolsó hat évben (2016–2022 között) jött létre a dülönévi adattár. A szerző részletes beszámoló keretében ismerteti ennek az időszaknak a szervezeti kereteit, társadalmi beágyazottságát és munkafolyamatait: képet kapunk az adattár felépítéséről, technikai jellemzőiről, az adatgyűjtés néhány aspektusáról és nehézségéről is.

JULIAN BLAßNIGG névtani elemzések segítségével nyújt átfogó képet Salzburg tartomány településtörténetéről (296–320). A régió névállományát évezredek át különféle névadó népek alakították: kelta, római, szláv és bajor névrétegek rakódtak egymásra. A vizsgálat a HELSON projekt ('Salzburgi helynevek történeti-etimológiai lexikona') eredményeire támaszkodik. Az egyes névrétegekhez tartozó helynevek elhelyezkedését térképre vetítve mutatja be BLAßNIGG, ismerteti a rétegekre jellemző tipikus névadási mintákat, illetve azok százalékos megoszlását.

A szászországi Vogtland legrégebbi írott forrását, Plauen 1122-re keltezett, eredetiben fennmaradt adománylevelét elemzi KARLHEINZ HENGST (321–346). A latin nyelvű oklevél az ószorb nyelv történetének és a német–szláv nyelvi érintkezéseknek is az egyik legfontosabb korai dokumentuma, melynek település- és nyelvtörténeti forrásértékét HENGST sok szempontból ismerteti. A mintegy harminc helynév szláv és német rétegre osztható. A nevek elemeit etimológiai, hangtörténeti és morfológiai aspektusból is elemzi a szerző, számba veszi a főbb névadási modelleket és névadási motivációkat, mindezek alapján pedig a betűhív formákhoz ószorb, illetve középfelnémet névalakokat rekonstruál. A név- és nyelvtörténeti elemzések alapján egyes névadatokat a 10., másokat a 11. századra vezet vissza.

Szintén a szászországi szorbsághoz köthető helyneveket vizsgál BERND KOENITZ (347–382): tanulmányában két, egymástól meglehetősen távol fekvő település neveinek, a *Laubach* és a *Lautitz* helyneveknek az etimológiai újraértékelését végzi el. Bár az előbbi látszólag a németből magyarázható *-bach* 'patak' utótagú településnév, a korai adatok tanúsága alapján éppúgy kapcsolatba hozható egy ószorb etimonnal, mint a *Lautitz* településnév. A névmagyarázatok számos kapcsolódási pontot mutatnak; ezeket KOENITZ a cikk terjedelmes kutatástörténeti fejezetében mutatja be. A rekonstrukciós folyamat egyes lépéseit gazdag példaanyaggal támasztja alá, ezek alapján értékeli a korábbi névfejtési kísérleteket.

A Namenkundliche Informationen 115. számában két angol nyelvű dolgozat olvasható; ezek egyikét SAM MERSCH jegyzi (383–420). Ez a tanulmány luxemburgi mikro-nevek alapján tesz megállapításokat a mezőgazdasági termelésről: a dülőnevek lexikális elemzése alapján következtet az állattenyésztésre, gabonafélék termesztésére, egyéb élelmiszerek előállítására. A vizsgálat elemeit számos térképpel szemlélteti, melyekről az egyes névalkotó elemek gyakorisági és földrajzi viszonyai olvashatók le.

A másik angol nyelvű tanulmány magyar vonatkozású vizsgálatokról ad számot: SZÖKE MELINDA munkája a hamis oklevelek nyelv- és névtörténeti forrásértékéről szól (421–432). Az írás alaptézise, hogy a korai hamis oklevelek helynévi szórványai több kronológiai réteghez sorolhatók, forrásértékük viszont (az oklevelek keletkezési körülményeiből, fennmaradásukból adódóan) különböző lehet. Két, Szent István korára hamisított irat szórványainak példáján mutatja be, hogy bizonyos nevek (illetve az általuk jelölt helyek) már akkor is léteztek a 11. században, ha nem szerepeltek a hamisított oklevél előzményében. Másrészt viszont egyáltalán nem biztos, hogy a hamis oklevelek azon részeiben szereplő helynévi szórványok is visszavezethetők a korábbi időszakokra, amelyeket a történettudomány vagy a diplomatika hitelesnek tekint.

JANA VALDR a cseh személynevek egy speciális csoportjáról közöl tanulmányt (433–448). A genderonomasztika kutatási területéhez tartozó vizsgálat a nemsemleges személynevek állományát és használatát elemzi. A cseh névkutatásban ebben a témában korábban még nem jelent meg publikáció, a vizsgálat tehát úttörő jellegű munkának tekinthető. VALDR az ilyen jellegű névadás funkcióit kutatva a szülők névadási motivációit veszi számba, majd kitér a nembinaritás társadalmi és jogi hátterére. Sok más nyelvvel ellentétben a csehben a családnévhasználatra is jellemző a két nem megkülönböztetése. Az ettől való eltérést jelenleg hivatalosan csak a transzszexuális névviselők számára engedélyezik, ugyanakkor néhány példát olvashatunk a tanulmányban arra, amikor a névhasználók bizonyos jogi kikapukat kihasználva mégis elérik a gendersemleges családnevek hivatalossá tételét.

A Namenkundliche Informationen 115. számának valamennyi tanulmánya szabadon elérhető a Lipcsei Egyetem Open Journal rendszerében a www.namenkundliche-informationen.de linken.

PÓCZOS RITA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2534-6265>

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

Österreichische Namenforschung 50. (2022)

Szerkesztő: MARIETTA CALDERÓN – SANDRA HERLING. Verein zur Erforschung von Sprache und Name in Österreich (VESNA) – Institut für Germanistik, Universität Wien, Wien. 271 lap

1. A VESNA képviselői a bevezetőben (7–8) bejelentik, hogy a folyóirat ezzel az 50. lapszámmal a jelenlegi formájában megszűnik, 2023-tól könyvsorozat lesz belőle Österreichische Namenforschung NF címmel.

Ezt követően az egyik szerkesztő, MARIETTA CALDERÓN röviden ismerteti a lapszám tartalmát (9–11): az osztrák alkalmazott nyelvészek két, 2018-ban, illetve 2019-ben tartott workshopján elhangzott néhány előadás írott változatát adják közre, kiegészítve még egy tanulmánnyal.

2. A neveket pragmatikai szempontból vizsgáló rész első tanulmányában CHRISTINA BEER (13–35) a *brexit* példáján keresztül azt mutatja be, hogy az eseménynevek a gyakoribb előfordulásuk mellett milyen nyelvi folyamatok (a hozzájuk fűzött magyarázó nyelvi, illetve metanyelvi elemek, továbbá a kezdeti idézőjelbe tétel elmaradása) során konvencionálizálódnak.

KEGYES ERIKA a férjezett magyar nők névviselési szokásairól ír (37–64), különös tekintettel a *-né* asszonynévképző jelentésfejlődésére a 16. századtól napjainkig. A szerző kérdőíves vizsgálata szerint ma a fiatal házasság nők számára a *-né* képző már nem a férjtől való függőséget, hanem a házastársak összetartozását szimbolizálja, ahogyan azt a konzervatív genderdiskurzus is sugallja.

SANDRA HERLING egy általa összeállított kérdőív alapján német és francia anyanyelvű kutyatulajdonosok választotta beceneveket vizsgál (65–88). Arra a következtetésre jut, hogy nincs számottevő eltérés a kétféle nyelvű nevek bázisa és motivációja között, bár a német kutyanevek mintegy fele a személynevek közül kerül ki, míg a franciában az egyéb konkrét főnevek dominálnak.

MARIETTA CALDERÓN jegyzetekkel bőségesen ellátott írásában arra hoz példákat, hogy az operaénekesek identitásának mennyire része a személynevéjük, illetve annak valamilyen fokú megváltoztatása (89–108).

3. A „nevekről innovatívan” témakört INA KÜHNE írása (109–134) nyitja, amelyben George R. R. Martin A tűz és jég dala című fantasyciklusához tartozó regényekben és kisregényekben előforduló sárkánynevek német, francia, olasz, spanyol, katalán és portugál fordításáról esik szó. KÜHNE megállapítja, hogy a nevek nagyrészt az eredeti formájukban – legfeljebb a fonetikus átírás megkívánta módosításokkal – kerültek át a fordításokba, de előfordulnak szó szerinti fordítások, kisebb mértékben pedig egyéb megoldások is.

AMBRA OTTERBACH a díszmadárneveket vizsgálja az alapszakos diplomamunkája nyomán írt tanulmányában (135–158). Legfőbb kérdése egyfelől az, hogy a madarak esetében is felismerhető-e az egyénítés és a megszemélyesítés trendje (igen, a nevek mintegy kétharmada tulajdonnévi, elsősorban személynévi eredetű); másfelől az, hogy megfigyelhető-e a nevekben nemi megkülönböztetés (igen, ez a nevek szótagszámában, illetve helyesírásában érhető tetten).

SANDRA HERLING második írása is a kutyákhoz kapcsolódik (159–197): a német picacon elérhető kutyatápok elnevezéseit vizsgálja egyfelől a szerkezetük és a motivációjuk, másfelől egy új aspektus, az embereknek az állatokhoz való viszonya alapján.

MONIKA MESSNER a dél-tiroli éttermekben kapható ételek német, olasz és angol nyelvű, tulajdonnevet tartalmazó elnevezéseit elemzi (199–218). Megállapítja, hogy a tulajdonnévi tag legtöbbször helynév – gyakran (Dél-)Tiroli neve – vagy személynév; formailag pedig különösen sok a német nyelvjárási alak. A nevek transzparenciája nem jellemző: a megnevezések nem sokat árulnak el az ételek jellegéről, inkább a figyelem felkeltését szolgálják.

KEGYES ERIKA ismét magyar vonatkozású írással jelentkezik: a selmecebányai diákneveket vizsgálja (219–247). Az aliasnevek használata az akadémia alapításától kezdődő hagyomány, amely az intézmény feloszlása után sem szűnt meg: a soproni és a miskolci utódintézményekben ma is él, a különböző diákesportok összetartozását szimbolizálja.

Az utolsó tanulmányban (249–270) NADINE RENTEL arra a kérdésre keresi a választ, hogy a németországi vezeték nélküli, magánhasználatú számítógépes hálózatok elnevezéseire hogyan hatott a koronavírus-járvány, illetve az ellene hozott intézkedések sora. A vizsgált kb. 2 millió névből 293-ban talált a koronavírusra utaló elemet. Ezek közül a leggyakoribb a *Corona* volt, akár önmagában, akár más elemekkel kiegészítve.

3. A folyóiratot (és ezzel az egész sorozatot is) a szerzők affiliációjának megadása zárja (271).

KOZMA JUDIT

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8294-2178>

Budapest

Acta onomastica 64. (2023)

Főszerkesztő: PAVEL ŠTĚPÁN. Ústav pro jazyk český AV ČR, Praha. 456 lap

2023-ban a cseh folyóiratnak két száma jelent meg; tartalmukat a továbbiakban rovatonként ismertetem.

1. Tanulmányok. A rovatban 7 cseh, 4 angol, 4 lengyel, 3 ukrán, 1-1 német és orosz nyelvű cikk, összesen 20 tanulmány szerepel, melyeket névfajták szerint tárgyalok.

A helynévi témájú tanulmányok között Ž. DVOŘÁKOVÁ a 2022. február 24-től tartó orosz–ukrán háborúval kapcsolatos utcanév-változtatásokat, a névszemiotikai tájkép dinamikus változását mutatja be különböző országokban. Rámutat arra, hogy az orosz invázió miatt Ukrajna tiszteletére több ország városában (pl. Prága, Vilnius, Stockholm, Reykjavík, Madrid) neveztek el, illetve át utcákat (22–44). L. KRAVCHENKO és K. PETRIV az ukrán helységnevek átnevezéséről, a 2016-ban megvalósult 889 helységnév-változtatásról számol be (75–87). P. MÁCHA 400 morvaországi település utcanévrendszerét, az objektumok fajtáját (utca, tér, park), a névadási indítékok arányát vizsgálja statisztikai módszerek segítségével (88–103). L. OSTASH a 2022-ben Ukrajnában történő utcanév-változtatásokkal (509 név), a személy-, hely- és köznevekből keletkezett utcanevvel foglalkozik. A tiszteleti helynévadásra utalnak az orosz–ukrán háborúban elhunyt ukrán katonák után elnevezett utcák is (112–130). J. PANÁČEK az egykori csehországi Ledce település nevének történeti-etimológiai magyarázatát ismerteti (131–138). PÓCZOS RITA tanulmánya rámutat arra, hogy a 11. századi történeti forrásokból származó mintegy 50 helynév kb. felének bizonytalan etimológiájából adódóan a helynév-rekonstrukció folyamán kevésbé mutathatók ki az adott kor etnikai sajátosságai. A továbbiakban a magyar–német kétnyelvű helynévállomány, az etnikum és a névhasználat kapcsolatát vizsgálja (139–156). RÁCZ ANITA a középkori Magyarország *cseh* népnévvél

kapcsolatos helyneveit tárgyalja történeti források alapján, melyek jól szemléltetik a magyarság más nemzetekkel való kapcsolatát (157–171). K. T. WITCZAK diakrón, történeti-etimológiai szempontból elemzi a lengyelországi *Swolszewice* településnevet (184–202). J. DAVID és M. MÍSTECKÝ a helynevek kvantitatív névtani elemzésének lehetőségeit mutatják be tanulmányukban. Kvantitatív szempontból vizsgálják a helynévmodelleket, a kollokációkat, a nevek morfológiai sajátosságait és a köztük lévő összefüggéseket (301–320). H. DUDA a lengyel–ruszin nyelvi kontaktusból származó *Hujcze*, *Hujsko*, *Nahujowice* helynevek hangtani és jelentéstani sajátosságaival, a lengyel beszélők e nevek iránti attitűdjével és népetimológiai magyarázataival foglalkozik (331–343). A. I. ILIADI a Don folyó víznévrendszerének alán eredetű vízneveit tárgyalja történeti-etimológiai szempontból (344–359).

A személynévi témájú tanulmányok között O. NESTERCHUK a 178 ukrán településről származó személynévállományban mutat rá a nyelvjárás névhasználatra gyakorolt szerepére (104–111). R. DITTMANN az Újszövetség cseh fordításában megjelenő személynevekről értekezik (321–330). L. OSTASH a 19. század elejétől 1945-ig tartó időszakra vonatkozóan vizsgálja az ukránok keresztnévadási szokásait a lengyelországi Bereznó településen (360–371). Z. TEMIRGAZINA, O. ANDRYUCHSHENKO és M. VALOVA a kazah személynevek orosz nyelvbe való átírásának sajátosságairól értekezik az egykori Szovjetunió időszakában (388–406).

Az egyéb témákkal foglalkozó névtani tanulmányok között O. I. S. ALOMOUSH a jordániai étteremnevek (655 név) névadási indítékait igyekszik feltárni (9–21). L. N. H. CHEN a háziállatok (kutyák vagy macskák) számára fenntartott, Los Angeles környékén található szálláshelyek neveinek (173 névnek) a keletkezéséről ír (45–57). A. KOŁODZIEJ lengyel sajtók 200 márkanévét elemzi a névadás motivációja és a nevek morfológiai struktúrája alapján (58–74). S. TOMASIK a termékneveket, a gyógyszerárakban árult gyógyszeres és ételkiegészítőket megnevezéseit vonja vizsgálat alá (172–183). A. RECLIK négy cseh író (Jan Neruda, Svatopluk Čech, Karel Čapek, Karel Poláček) véleményét ismergeti a tulajdonnevek használatával és standardizációjával kapcsolatban műveik és a korabeli sajtóban megjelent írásaik alapján (372–387).

2. Vita. Ž. DVOŘÁKOVÁ kritikai megjegyzéseket fűz JAROSLAV KLENOVSKÝ morvavarsági zsidók családnéveiről írott könyvéhez: több családnév helytelen névmagyarázattára, az alkalmazott tipológia hiányosságaira mutat rá (203–209).

3. Kitekintés. Z. GAŽÁKOVÁ az arab keresztnevek sajátosságairól, az *ism*, *kunya*, *nasab*, *nisba*, *laqab* és *shuhra* szóelemekből létrejött nevekről számol be (210–228).

4. Recenziók. A folyóirat több kiadványt ismertet (229–258, 407–433): hat cseh nyelvűt (az Ostravice folyó vízneveiről; Prága utcaneveiről; a növénynevekből keletkezett cseh településnevekről; a Jeseníki járás 1945 utáni helyneveiről; elpusztult közepkori csehországi települések neveiről; a cseh, horvát és bolgár frazeologizmusokban előforduló helynevekről); négy német nyelvűt (Luzern helyneveiről; az endonimák és exonimák kérdésköréről; a németországi szláv eredetű, helynévből alakult személynevek szótáráról; a kelta eredetű németországi víznevekről); egy angol nyelvűt (a helynévpolitikáról multilingvális környezetben, ausztriai és csehországi régiókban) és egy szlovák nyelvűt (a szlovákiai barlangnevekről).

5. Krónika. A krónikában olvasható egy interjú KAREL KOMÁREKkel, aki a cseh Acta onomastica folyóirat szerkesztőbizottságának tagja, s névtani kutatásai során elsősorban a bibliai nevek cseh nyelvben való előfordulásával foglalkozik (259–266).

6. Hírek és megjegyzések. A rovatban (267–291, 434–451) ismertetik az egyes országokban megjelenő névtani folyóiratokat (többek között a Névtani Értesítő 43. és 44. számát), kiadványokat, konferenciákat, szemináriumokat, a tulajdonnevekkel foglalkozó, a sajtóban és a világhálón olvasható cikkeket. Ž. DVOŘÁKOVÁ beszámol a 2022-ben Csehországban kérvényezett új keresztnévvel kapcsolatos szakértői véleményekről is (286–291).

BAUKO JÁNOS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1297-6177>

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem

Közép-európai Tanulmányok Kara

Вопросы ономастики 20. (2023)

Főszerkesztő: JELENA BEREZOVIČS. Uráli Állami Egyetem, Jekatyerinburg. 902 lap
(1. 240 lap, 2. 342 lap, 3. 312 lap)

Az Oroszországban, az Uráli Állami Egyetemen megjelenő névtani folyóirat 2023. évi számaiban harmincegy tanulmány és számos rövidebb írás (kisebb közlemény, recenzió, konferenciabeszámoló, megemlékezés) jelent meg, zömében orosz, kisebb számban angol nyelven. Az alábbiakban a három szám tartalmát ismertetem.

1. szám

Tanulmányok. Az első számban tizenkét tanulmány kapott helyet: tíz orosz és kettő angol nyelven íródott. A rovat első írásában A. JE. PETROSZJAN a legősibb örmény viharisten nevét vizsgálja (9–28). Az ókori örmény sztéléken ábrázolt istenséget hasonló formában jelenítik meg, mint a hurrita Tessub, uratui Teyseba istenséget, illetve a görög mitológiában szereplő Thészeuszt. A szerző a nevek megfejtéséhez örmény etimológiát javasol. Ezt követi V. V. NAPOLJSZKIHnak az altáji nyelvek közé tartozó hakasz nyelv mítoszaiban felbukkanó *ker* szóval és a mamut, valamint a hozzá köthető különböző kitalált lények prejenyiszeji megnevezésének eredetével foglalkozó tanulmányának második része (29–42) (előzményét l. a 2022/3. számban). A kötet harmadik tanulmánya SZŐKE MELINDA angol nyelvű írása, melyben a szerző a pécsváradi apátság alapítólevelének példáján mutatja be azokat az általa kidolgozott módszereket, amiknek a segítségével – a helynevek elemzése révén – lehetségessé válhat a hamisított, másolatban fennmaradt vagy datálatlan oklevelek keletkezési idejének meghatározása (43–55). I. I. RUSZINOVA és A. V. CSERNIH a Permi határterület lakosainak ún. kollektív neveit mutatja be (56–79). Az egyes régiók, települések lakosaira összefoglalóan használt nevek jellegzetes etnolingvisztikai tájképet alkotnak, amely visszatükrözi a nyelvjárási sajátosságokat, a viselkedési szokásokat, foglalkozásokat, a lakóhely földrajzi és éghajlati sajátosságait stb.

I. A. PODJUKOV kutatásának középpontjában szintén a permi régió áll: a szerző a Permi határterület munkásainak szakzsargonjában, valamint az ifjúsági nyelvben, a börtön- és katonai stb. szlengben használt, személynévi eredetű megnevezéseket, tárgyak, munkafolyamatok megszemélyesítését vizsgálja (80–91). A kutatás célja a megszemélyesítés okainak, folyamatának és módszereinek a feltárása, az így alkotott nevek funkcióinak elemzése. Sz. A. AFANASZEVA a litván tulajdonnevek átírásának módjait vizsgálja a 14–18. századi fehér-orosz, illetve litván krónikák alapján (92–110). Bár a szláv szerzők a litván neveket saját nyelvük fonetikai szabályai alapján jegyezték le, a krónikák értékes forrásai a litván nyelvtörténetnek. Ugyancsak a személynévvel foglalkozik I. V. NYECSAJEVA tanulmánya, amely a tulajdonnevek helyesírási problémáit járja körül. Figyelme a személy- és helynevekben használt nagybetűs írásmódra összpontosul (111–139). E. PUREV, O. TSEND, P. BAZARJOV és T. CHISIGSUREN angol nyelvű tanulmánya a mongol helynevekben előforduló színnevek tipologizálási lehetőségeit mutatja be (140–155). A vizsgálat kimutatta, hogy a színnevek használata összefüggést mutat a lakóhellyel, valamint a mongolok életmódjával, leginkább az állati szőrzet árnyalatainak a kifejezésével. O. V. BELOVA orosz nyelvű írása az ukrán–fehér-orosz határ közelében használt, a tél elűzésének rituáléjával kapcsolatos helynevekkel foglalkozik (156–166). A szerző a különböző népi rigmusokban előforduló olyan helyek neveit vizsgálja, ahová a lakosság kiűzi a telet a saját lakóhelyéről. O. V. PETESOVA a Kalinyingrádi terület természeti objektumainak múlt századi átnevezését vizsgálja (167–182). Az egykori kelet-poroszországi régió a II. világháború után került a Szovjetunióhoz. A mai orosz enklávét német helyneveit hivatalos úton oroszra cserélték, eltüntetve a korábbi lakosság helynévi nyomait. Sz. O. GORJAJEV és I. G. POLJAKOVA tanulmánya egy érdekes intézménynévtípussal foglalkozik: a bérnyaság intézményének megjelenése és elterjedése kapcsán a szolgáltatást nyújtó cégek, szervezetek reklámszerű neveit vizsgálják és mutatják be (183–201). A tanulmányok sorát JE. V. DZJUBA, Sz. A. JEREMINA és JU. V. ROGOZINNYIKOVA közös írása zárja, amely az amerikai karikatúrákban megjelenő, orosz irodalommal kapcsolatos nevek kérdését járja körül (202–222). A karikatúrákban kiemelt szerepet kapnak a legismertebb írók és költők, illetve közismert műveik, amelyekről rendszerint sztereotíp és erősen ironikus képet közvetítenek.

Recenziók. A tanulmányok mellett a kötetben egy ismertetés szerepel: T. G. BASZANGOVA a Kalmük Köztársaság 2019-es helynévszótárát mutatja be (223–228). A szótár több mint 2400 szócikket tartalmaz, orosz és kalmük nyelven adja közre a köztársaság legfontosabb toponimáit.

Tudományos élet. A folyóirat első száma a volgai névkutatók jubileumi, 20. konferenciájáról szóló beszámolóval zárul. A nemzetközi névtani konferenciát, melyen három szekcióban 7 ország nyelvészeinek 104 előadása hangzott el, 2022. október 5–7. között rendezték meg a Kalmük Állami Egyetemen (229–240).

2. szám

Tanulmányok. A második szám két angol és nyolc orosz nyelvű tanulmányt tartalmaz. A kötet első, terjedelmes tanulmánya angol nyelven íródott. J. L. GARCIA ALONSO a görög helynevekben előforduló *-nthos*, *-ssos* ~ *-ttos* képzőket vizsgálja. Az ezekkel létrehozott helynevek a görög névadás legkorábbi rétegébe tartoznak, s fontos adatokkal szolgálnak a görög nyelvtörténeti kutatások számára (9–40). Ezt követi V. L. VASZILJEV

tanulmánya, amelyben a szerző a *Valdaj és Valdaj-hegy* helynevek etimológiáját vizsgálja felül, megállapítva, hogy az alaki egyezés ellenére a két név eredete teljesen eltér egymástól (41–57). D. V. KUZMIN orosz nyelvű írása a dél-karéliai helységnevekben és mikrotoponimákban előforduló személynevekkel foglalkozik. A régió helyneveiben balti finn, valamint orosz eredetű pogány és keresztény nevek egyaránt nagy számban fordulnak elő (58–102). A kötet negyedik írása angol nyelvű: az ANTONI ORDINAS GARAU és XAVIER ORDINAS RIBAS szerzőpáros a Baleár-szigetek hegyneveiben előforduló földrajzi közneveket elemzi. Vizsgálatuk az élőnyelvi gyűjtés mellett kiterjed a térképek adataira is, s közel 50 ezer nevet érint (103–118). A. A. MAKAROVA terjedelmes orosz nyelvű tanulmánya az Oroszország északi régióinak helyneveiben gyakori *pogoszt* főnévvel foglalkozik. A szó etimológiai vizsgálatából kiderül, hogy a mai orosz nyelvben 'temető, templomkert, cinterem' jelentésű szónak elsődlegesen 'templomos falu, körzet, régió, közigazgatási egység stb.' jelentése volt. Ezzel magyarázható a helynévadásban játszott kiemelkedő szerepe a 19. század közepétől a 20. század elejéig terjedő időszakban (119–143). M. V. GOLOMIDOVA és A. V. DMITRIJEVA közösen jegyzett írása a helyi identitás jegyeinek (személyek, épületek, történelmi-gazdasági emlékek stb.) helynevekben való megjelenését vizsgálja. Kutatásuk középpontjában az Urál közelében fekvő kisvárosok belterületi helynevei állnak (144–173). A következő, angol nyelvű tanulmány egy afrikai nyelv, a tswana (tswana) személyneveinek hangtani felépítésével foglalkozik. A két szerző, BOIKANIEGO SEBINA és THAPELO JOSEPH OTLOGETSWE írásából kiderül, hogy a tswana nyelvben a férfi- és női nevek hangalakja eltérő, s az anyanyelvi beszélők intuitív módon felismerik egy személy nemét a név fonológiai formája alapján (174–192). E. L. BEREZOVIČS és O. D. SZURIKOVA terjedelmes írásában a szláv *karacsun* szó etimológiáját járja körül (193–246). A köznévv számos jelentésben él a szláv nyelvekben, de jövevényszóként (*karácsony*) a magyarba is bekerült. Mitológiai névként, egy ősi szláv istenség nevéként a tudományos és szépirodalomban is találkozunk vele; a szerzők azonban rámutatnak, hogy az istenség személye csak az írói fantázia eredményeként jött létre. T. G. POPOVA cikke a legrégebbi orosz nyelvű szövegben, Létras Szent János Mennyekebe vezető létra című művének szláv fordításában szereplő 11 újszövetségi személynév elemzését (247–269). A szerző bemutatja a nevek szövegben betöltött szerepeit, felhívja a figyelmet a szöveg hibáira, illetve közread négy olyan, a szövegben előforduló szót, amelyek eddig nem kerültek be az orosz nyelvtörténeti szótárakba. Az írói névadás területére visz A. P. LIPATOVA, aki F. M. Resetnyikov egyik elbeszélésének a személynévadásában megnyilvánuló névadási stratégiákat mutatja be (270–287). A mű tíz szereplőjének nevei három kategóriába sorolhatók: egy, két és több változatban megjelenők. A főhős nevének hat formája jelenik meg a szövegben, de a névváriációk használata nem öncélú: lehetőséget nyújt a szereplők társadalmi kapcsolatainak bemutatására.

A családnevek történetéből. N. V. KABINYINA a Tyumenyi terület lakosainak körében használt *Bagrizlov*, *Badrizlov* stb. családnevek történetét és etimológiáját vizsgálja tanulmányában. A név elsősorban a kozákok körében gyakori, s az eredete és elterjedése is szorosan kapcsolódik hozzájuk (288–299).

Jegyzetek. A rovatban egy angol nyelvű írás kapott helyet, melyben SZ. JU. PAVLINA a politikai plakátokon használt tulajdonnevek szerepét vizsgálja. A tulajdonnevek a politikai kommunikáció részét képezik, s az amerikai és angol plakátok alapján végzett szociolingvisztikai vizsgálat rámutat ezek kommunikációs és egyben manipulatív felhasználására (300–312).

Recenziók. A rovatban három könyvismertetés kapott helyet. I. V. KRJUKOVA R. V. RAZUMOV 2022-ben megjelent, az orosz városi helynevekkel foglalkozó monográfiáját mutatja be (313–321). N. G. DANCSEVA a Bulgáriától elcsatolt, ma Szerbiához tartozó Caribrod község hely- és személyneveinek történeti-etimológiai szótárát ismerteti, melyben a bolgár A. CSOLEVA-DIMITROVA háromezer mikrotoponima és félezer személynév eredetét adja közre (322–328). L. JE. KIRILLOVA az A. A. AFANASZJEVA kandidátusi disszertációjából készült monográfiáját ismerteti (329–335), melyben a szerző a karéliai nyelvjárási határvidéken található Szjamozerja régió közel 3000 helynevét elemezte.

3. szám

Tanulmányok. A harmadik szám kilenc tanulmányt tartalmaz, ezek közül nyolc orosz és egy angol nyelvű. Az első írásban V. V. NAPOLJSZKIH és A. V. SZAVELJEV a *mari*, *merja*, *muroma* népnévek kérdésével foglalkozik (9–30). A kutatásba bevont helynevek segítségével, valamint a népnévek etimológiai vizsgálatával próbálják bebizonyítani a kihalt *merja* és *muroma* népnéveknek a *mari* névvel való szoros rokonságát. I. I. MULLONEN írásában négy, árvízre, vizek kiöntésére utaló finn-számi (lapp) eredetű földrajzi köznevet vizsgál, amelyek Karélia és más északorosz régiók toponimáiban fordulnak elő (31–48). Elemzése révén lehetőség nyílik számos helynév etimológiájának felülvizsgálatára, illetve a régi helynevek eredetének a feltárására. JE. V. ZAHAROVA és A. F. KRIVOZSENKO az oroszországi Murmanszki területen található *Knyazsa guba* helynév etimológiájának megfejtésére tesz kísérletet (49–62). A többdimenziós vizsgálat során a nyelvi adatok mellett a régió gazdasági-társadalmi, kulturális és történelmi hagyományait figyelembe véve arra a következtetésre jutnak, hogy a helynév nem hozható kapcsolatba az orosz *knyaz* 'fejedelem' szóval, hanem valószínűleg számi eredetre vezethető vissza. A kötet egyetlen, terjedelmes angol nyelvű tanulmányában B. M. PRÓSPER az etruszk ábécéből származó ún. lukanói ábécével foglalkozik, amelyet az i. e. 6–1. században kelták használtak az Alpok déli régióiban (63–103). A szerző az ún. „pillangójel” problémáját járja körül részletesen, s hangértékének megfejtéséhez kelta neveket használ fel. A. F. LITVINA és F. B. USZPENSZKIJ írása a szuzdali kolostorban található oltárkereszt feliratának a vizsgálatáról számol be (103–119). A kereszt értékes nyelvi és történeti adalékokkal szolgál a korabeli, 16–17. századi orosz történelemtől és névadási szokásokról. A szerzők a kereszt adományozójának, a megbuktatott, majd szerzetessé vált IV. Vaszilij (Sujszkij) cárnak a kétnevűségén keresztül mutatják be a névtani eredmények történeti kutatásokban való hasznosíthatóságának lehetőségeit. M. M. BENCIANOV szintén orosz nyelvű tanulmánya a *-vics* patronimikonképző történetével foglalkozik. A képző használata a 12. századtól általánosan elterjedté vált az orosz névadásban, de a források tanúsága szerint a 16. században már a társadalom felsőbb rétegeihez való tartozást jelölte (120–143). A szerző arra keresi a választ, hogy a képzővel alkotott nevek valóban a kiváltságos, magasabb társadalmi rétegekre voltak-e jellemzőek. JE. V. ZAPOLJSZKIH a permi óhitűek 1908–1917 közötti személyneveit vizsgálja az anyakönyvek adatai alapján (144–163). Az adatok a névadás változottságát mutatják, aminek az okai a felekezet történeti és nyelvi hagyományaiban keresendők. Ezt követően V. SZ. KUCSKO a Felső-Volga vidékén, a Kosztromai területen használatos, elsődlegesen a régióra jellemző egyedi ünnepnevekkel foglalkozik (164–183). A szerző részletes leírást ad a helyi ünnepek eredetéről, hagyományairól, illetve a névadás

hátteréről. A tanulmányok sorát I. T. VEPREVA és A. V. HARITONOVA írása zárja, amely Jekatyerinburg városának névtani sajátosságait mutatja be (184–199). A szerzők azokat a neveket veszik vizsgálat alá, amelyekben a regionális önazonosság jegyei jelennek meg. A város nevének, valamint a belterületi neveknek az analízise mellett figyelmet fordítanak a nagy marketingértékkel bíró ún. reklámnevek (terméknevek, fesztiválok, koncertek nevei, járműnevek stb.) körére is.

Alkalmazott névtan. JE. V. ARTYUNOVA az orosz helynevek helyesírásának kérdéseivel, elsődlegesen a különírás és a kötőjeles írásmód körüli problémákkal foglalkozik (200–221). A rovat másik írásában I. A. DAMBUJEV a helynevekben szereplő hangsúlytalan *a/o* helyesírásbeli váltakozását járja körül (222–240).

Jegyzetek. I. I. RUSZINOVA és A. V. CSERNIH az első számban megjelent írásuk folytatásaként újra a Permi régióban folyó gyűjtőmunkájuk eredményeiről számolnak be (241–268). Ezúttal a készülő névszótár anyagából a lakosságra, közösségekre használt ún. kollektív nevek újabb csoportját mutatják be.

Üzenetek. A rovatban egy angol nyelvű írás kapott helyet. Az iráni ALI REZA GHOLI FAMIAN az iráni tankönyvpiacon megjelent tankönyvek címeit vizsgálja (269–279). A konkurenciaharc miatt a szerzők és a kiadók minél hangzatosabb címek segítségével próbálnak piaci előnyt szerezni, mint azt az írás címében megemlített 'Csokoládézű fizika' is mutatja.

Recenziók. A folyóiratban egy recenzió szerepel: D. V. SZPIRIDONOV F. PERONO CACCIAFOCO és F. CAVALLARO Place Names. Approaches and Perspectives in Toponymy and Toponomastics című angol nyelvű könyvét mutatja be (280–288).

Evfordulók. Az Évfordulók rovatban Gennagyij Filipovics Kovalevet, a voronyezsi névtani iskola megalapítóját köszöntik 80. születésnapja alkalmából kollégái, barátai és diákjai (289–292).

Megemlékezések. Aloisz Iljics Nazarov (1961–2023) orosz nyelvésznek V. V. BAHTOV állít emléket (293–294), valamint az elhunyt tudós válogatott névtani publikációinak a bibliográfiáját is közli (295–296).

SEBESTYÉN ZSOLT

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1817-424X>

Nyíregyházi Egyetem

Namn och bygd 111. (2023)

Szerkesztők: STAFFAN NYSTRÖM – EVA NYMAN – INGE SÆRHEIM. Kungl. Gustav Adolf Akademien för Folkkultur, Uppsala. 205 lap

1. A Namn och bygd 111. száma hét, angol nyelvű összefoglalóval ellátott tanulmányt, négy kisebb írást és kilenc ismertetést kínál az olvasóknak.

2. VIDAL HASLUM a skandináv névtan egy régóta megoldatlan problémájával foglalkozik írásában (5–12): arra keresi a választ, hogy ha az egy szótagú semleges nemű főnevek egyrészes helynevekké válnak, miért kapnak *-ar* vagy *-ir* végződést többes

számban (ezek ugyanis nő- és hímnemű inflexiók). HASLUM véleménye szerint e nemváltás a prozódiai analógiával magyarázható legeredményesebben: az egy szótagos nyelvi elem több szótagossá válik, az így létrejött prozódiai struktúra pedig sokkal funkcionálisabb és természetesebb egy helynév számára.

A kereszténység előtti skandináv (északi germán) szakrális helynevekkel foglalkozik egy hosszabb tanulmányban EVA NYMAN (13–60). Először a Norvégia és Svédország északi részein adatolható teoforikus neveket veszi számba, s feltárja, hogy mely istenség neve jelenik meg bennük. Ezután azokról a nevekről beszél, melyekben 'szent hely' vagy 'kultikus hely' jelentésű lexéma található. Végül pedig olyan neveket tárgyal, melyek tartalmaznak valamilyen 'szent' vagy 'szentség' jelentésű szót. A tanulmány végső célja az volt, hogy olyan névanyagot gyűjtsön össze, mely lehetővé teszi a számi szakrális nevekekkel való összehasonlítást.

A svédországbeli Upplandban fekvő *Lovö* egyházközségnévnek szentelte írását SVANTE STRANDBERG (61–68). Egyik lehetséges magyarázata szerint a helyet a Mälaren tó egyik szigetéről nevezték el: a szigetrévben az óskandináv **lō* 'vízparti rétv; tisztás, nyitott hely' (< **lauhō*) lexémát lehet felfedezni, s végső soron a protoskandináv **lauhu3* melléknévi tövet tartalmazza. Emellett a szerző lehetséges etimológiai kiindulópontként felvillantja a protogermán **wlōh-* tőből származó norvég és svéd *lo* 'boholy' lexémát is.

A norvég *Kvingo* helynév értelmezése körüli módszertani kérdéseket járta körül SAMUELE MASCETTI (69–88). A névnek nincs köznévi megfelelője, s pusztán két ilyen nevet talált a szerző. Ezért másodlagos források segítségével derítette ki, hogy a név a **Kvíg(a)* folyónévből (< óskandináv *kvíga* 'űsző'; végső soron 'haszonállat') származhat. Az *-n-* analógia hatására kerülhetett a névbe. Más nevek tanúságtétele alapján a név a Kr. u. 1–800 közötti időszakra datálható.

LENNART HAGÅSEN arra keresi a választ tanulmányában, hogy a szóvégi modern vagy rekonstruált, korábbi [-ok], [-ok], [-ok] kiejtésű helyneveket hogyan lehetséges fonetikailag visszavezetni a *vik* 'öböl, szoros, keskeny öböl' köznévre (89–124). A szerző e lehetséges *vik* > [-ok] fonetikai változásra más szavak, illetve személy- és helynevek példáját hozza. Magyarázatát az is erősíti, hogy a vizsgált tizenegy svéd név által jelölt hely mindegyike elég közel helyezkedik el egy olyan öbölhöz, amely még ma is látható, vagy pedig kiszáradt a földfelszín emelkedése miatt.

JOHN INSLEY a *Lox(h)am* név nyomába ered írásában (125–136). Az elnevezés az óeurópai **Loshūsum* vagy anglo-skandináv **Loxhūsum* formára vezethető vissza, mely a brit *Lox* folyónév és az óeurópai *hūs* vagy az ónorvég *hūs* 'ház' (többes szám datívuszi alakban álló) lexémák összetételéből jött létre; jelentése 'a *Lox* nevű vízfolyáshoz tartozó házaknál'. Az ehhez hasonló nevek formálisan lehetnek óangol vagy ósvéd eredetűek, azonban elterjedésüket – területi előfordulásuk alapján – a skandináv névhasználat erősítette. Ezt támasztják alá a régióban használt, a középkorból adatolható skandináv személynévek is.

A grönlandi dán helynevek, a helynévpolitika és a helynévgyakorlat kérdéskörét vizsgálja főként az 1721–1979 közötti gyarmati időszakra vonatkozólag a JOHNNY GRANDJEAN GØSGIG JAKOBSEN – IVALU KRISTINE LIDSMOES szerzőpáros (137–162). Ebben a két és fél évszázados periódusban holland, angol, dán és grönlandi neveket különböző formákban és kombinációkban használtak a szigeten. A szerzők úgy látják, hogy a grönlandi nevek nagyarányú használata a gyarmatosító dánok gyarmatosítás-ellenes motivációját tükrözi. A tanulmány az 1979 utáni posztkolonialis időszakot is

bemutatja, emellett pedig összehasonlítja a dán–norvég trópusi gyarmatok (Dán Kelet-India, Dán Guinea, Dán Nyugat-India) helynév-használati gyakorlatával.

3. A kisebb írásokat közlő rovatban három szerző tollából származó, etimologizáló cikkeket olvashatnak az érdeklődők. STAFFAN FRIDELL a *Lenhovda* és a **Lina* tónév kapcsolatáról, valamint egy rúnakövön olvasható *Æiwisl* és *Roðwisl* nevekről ír (163–170). SVANTE STRANDBERG a *Hjul*- előtagú nevek kérdéséhez fűz megjegyzéseket (171–172), INGE SÆRHEIM pedig a *Julabygda* településnévvel foglalkozik (173–176).

4. A periodikát kilenc munka (öt monográfia és négy tanulmánykötet) ismertetése zárja (177–199), közöttük a *Names and Naming. Multicultural Aspects* című, 2021-ben megjelent tanulmányköteté is, melynek ismertetésében megemlítik SLÍZ MARIANN és BÖLCSKEI ANDREA egy-egy tanulmányát is.

GYÖRFFY ERZSÉBET

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4776-1734>

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe

1. Kérjük szerzőinket, hogy a **Névtani Értesítőbe** szánt írásaikat **elektronikus formában**: .rtf vagy .doc(x) formátumban juttassák el szerkesztőségünknek. Tanulmányaikhoz rövid, 10-15 soros magyar nyelvű **tartalmi összefoglalót** is illesszenek (az angol nyelvű absztrakt számára). A cikk végén, a szerzői nevet követően tüntessék fel **intézményüket** (felsőoktatási intézmény esetében a kart is), illetve működési helyüket, ORCID azonosítójukat¹ és nyilvános (hivatalos) imélcímüket (ezeket a folyóiratban közölni fogjuk). A további kapcsolattartás megkönnyítésére, kérjük, adják meg mellékelten egyéb **elérhetőségeket** (ez utóbbit természetesen nem tesszük nyilvánossá).

A beérkezett tanulmányok két-két lektor által végzett, mindkét irányban anonim (ún. kettős vak)lektorálási folyamaton mennek keresztül. A kéziratok megjelentetésében a lektoráltatás, a lektori megjegyzéseket figyelembe vevő szerzői átdolgozás, valamint a szerkesztési munkák időigényével is számolni kell.

Folyóiratunk **egységes arculatának** érdekében kérjük, hogy kézírataik megformálásában kövessék az alábbiakban megfogalmazott szerkesztési elveket. A kéziratok elkészítéséhez ajánljuk a folyóirathoz készült sablonfájl használatát, illetve kérjük az (ebben a tájékoztatóban is) alkalmazott laptükör és **beállítások használatát**. Szerkesztési kérdésekben mintaként használhatjuk folyóiratunk **legújabb** számát is.

2. A tanulmányok (és a táblázatok, ábrák) szövegében Times New Roman **betűtípust** alkalmazunk. A cikkek szövegének betűmérete 10 pontos; a táblázatok és a különféle ábrák, az esetleges lábjegyzetek és az irodalomjegyzék esetében 9 pontos. Kérjük, hogy a dolgozat elkészítése során kerüljék azokat a technikai eljárásokat, melyek később zavart okozhatnak a szöveg végleges megformázásában (pl. tabulátorok és betűközök alkalmazása a térközök kialakításában: helyettük a behúzás, illetve a táblázatok használatát ajánljuk).

A szövegben alkalmazandó **kiemelések** a következők. A tartalmi kiemelés eszköze a **félkövér** szedés, ezt használjuk a címekben is. A nyelvi adatokat *dőlt betűs* szedéssel közöljük (mást viszont nem), s a toldalékokat kötőjellel kapcsoljuk hozzájuk (*Penteléből*, az *aszó*-nak stb.). A szaktudományi szerzők nevét minden esetben és alkalommal (szövegbeli említéskor, hivatkozásként, bibliográfiában is) KISKAPITÁLIS betűtípussal szedjük (BÁRCZI szerk., GYÖRFFY-nél stb.). Ritkítást, csupa nagybetűs szedést, aláhúzást nem alkalmazunk.

¹ Útmutató az azonosító létrehozásához: <https://konyvtar.btk.elte.hu/dstore/document/9662/ORCID.pdf>.

A **mondanivaló tagolásának** alapvető eszköze a szakaszt nyitó bekezdés elejére illesztett félkövér arab szám: **1.**, **2.**, **3.** stb. A főbb szakaszokat emellett megelőző (12 pontos) térköz választja el egymástól. A további tagolás eszközeként – megfelelő mértékkel – alkalmazhatjuk a decimális rendszert: **1.2.**, **1.2.1.**, **1.2.2.** stb. Ezeket az eszközöket (bekezdés)címekkel is kombinálhatjuk, melyeket félkövérrel szedünk. (Az egyes szakaszokon belül, névtani rendszerezések közreadásában használhatók az egyéb, hagyományos megoldások, mint a római és arab számok, betűjelek.) – A tagolásban, a címek alkalmazásában is következetes, koherens rendszert alkalmazunk.

A **táblázatok** és **ábrák** szerkesztésekor vegyük figyelembe kiadványunk gyakorlatát, mintáit és a rendelkezésre álló laptükör méretét is. A táblázatokat, ábrákat külön-külön sorszámozzuk, s címüket a táblázat, ábra fölött közöljük. – Végjegyzeteket egyáltalán ne, és **lábjegyzeteket** is csak mérsékelten használjunk. A kézirat elkészítésére vonatkozó általános megjegyzéseket (pl. pályázati támogatás megnevezése) a címhez bekezdéssel és * jellel illesztett lábjegyzetben, a további lábjegyzeteket bekezdéssel és arab indexszámozással közöljük. – A szöveg (és a táblázatok, ábrák) megformálásában általában törekedjünk az áttekinthetőségre, a helykímélésre és a tipográfiai visszafogottságra.

Itt utalunk **továbbá** néhány további, a kéziratok megszerkesztésére, formázására vonatkozó eljárásra. – A legfontosabb rövidítések közül a *lásd* és a *például* folyó szövegben kiírva, hivatkozások vagy nyelvi példák előtt rövidítve (*l.*, *pl.*) szerepel. – A folyóiratban arab számokat használunk az évszázadok, továbbá az évfolyamok és a többkötetes munkák jelölésére, kivéve, ha a római szám megkülönböztető szerepű (vö. TNyt. II/1–2.). – Többszörös zárójel lehetőség szerint nem használunk; ha elkerülhetetlen, a sorrendjük: ([...]). Az idézőjelek sorrendje: „»...«”. – Az itt nem tárgyalt tartalmi, szerkesztési, helyesírási kérdésekben a szakmai publikálás általános elvei a mérvadóak.

3. A felhasznált irodalomra szövegekben, zárójelben hivatkozunk; a teljes leírást a tanulmány végén közölt irodalomjegyzék tartalmazza. A szövegekben **hivatkozások** formája a következőképpen alakul. Teljes mű (kötet, cikk) esetén: (HAJDÚ 1999) vagy (KÁZMÉR–VÉGH szerk. 1970). Annak egy részlete esetén: (MELICH 1914: 11–13). Többkötetes műnél: (Gy. 1: 37–159) vagy (B. GERGELY – HAJDÚ szerk. 1997. 1: 5–9). Adott szerzőtől felhasznált több, azonos évből származó műnél: (BENKŐ 1997a) vagy (BENKŐ 1997b: 62). Megjegyző családnév esetén: (TÓTH E. 2000) és (TÓTH V. 2002). – Több hivatkozás esetén pontosvesszővel, egy szerző művei közt vesszővel: (BÁRCZI 1951, 1953; PAIS 1959).

A hivatkozásokban a közismert, illetve a szerző által gyakran használt és bevezetett **rövidítések** használhatók, illetve használandók (TESz., Gy. 4: 290 stb.), és ezek az irodalomjegyzékben mind feloldandók (erről l. még később). A rövidítések alkalmazandó formáiban a Magyar Nyelv folyóirat rövidítésjegyzékét követjük.²

A folyó szövegben említett önálló művek címét idézőjelek és kurziválás nélkül (a Magyar utónévkönyv című munkában, Magyar Nyelv-beli stb.) közöljük.

4. A tanulmány végén megadott **irodalomjegyzék** szorítkozzon a hivatkozott szakirodalom megadására. Az alábbiakban adunk mintát a folyóiratcikként, tanulmánykötetben, önálló kötetként vagy sorozatban megjelent; hazai vagy külföldi, egy vagy több szerző által alkotott; többkötetes és több kiadást megért munkák feltüntetésére.

² Elérhető: <https://ojs.elte.hu/magyar nyelv/roviditesjegyzek>, illetve Word dokumentum formátumban: <http://www.c3.hu/~magyar nyelv> (Szerzőink figyelmébe cím alatt).

Az egyes szakirodalmi tételek bibliográfiai **sorrendjét** a betűrend, azonos szerző munkáin belül az időrend határozza meg. A szövegben hivatkozott **rövidítéseket** is betűrend szerint soroljuk be. A rövidítések feloldása az általános leírásnak felel meg. Pl.:

Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY 1963–1998. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* 1–4. Akadémiai Kiadó, Budapest.

OSZK Kt. = *Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára*. Budapest.

Első helyen a **szerző(k)** teljes **neve** áll (tehát a keresztnévet is kiírjuk), a teljes név kiskapitálissal szedve. Külföldi szerző (ill. magyar szerző idegen nyelvű műve) esetén a családnév után vesszővel elválasztva adjuk meg a keresztnévet. Több szerző (szerkesztő) esetén a személyneveket (szóközők közé vett) nagyköjtőjellel kapcsoljuk. Pl.:

HAJDÚ MIHÁLY 1999. A személynevek közszoói elemeiről. *Névtani Értesítő* 21: 274–280.

HAUSNER, ISOLDE – PABST, CHRISTIANE M. – SCHRANZ, ERWIN Hrsg. 2011. *Erstes Burgenländisches Familiennamenbuch*. Burgenländisch-hianzische Gesellschaft, Oberschützen.

A szerző(k) nevét követi a **megjelenés éve**. A szerzői név és az évszám közt nincs írásjel, az évszám után pont áll. Egy szerzőtől ugyanazon évben megjelent több tétel esetén az évszámot – mint a hivatkozásoknál – a latin ábécé kisbetűivel egészítjük ki. Egy mű első és későbbi kiadását – ha ez különösen indokolt – a két évszám / jellel összekapcsolva megadással tüntethetjük fel. – A megjelenés évét követi a lehetőleg **teljes cím**, amelyet ponttal zárunk le. A több részből álló címek egyes részei között is pont áll. Pl.:

BENKŐ LORÁND 1997a. Anonymus beszélő személynevei. *Magyar Nyelv* 93: 144–154.

BENKŐ LORÁND 1997b. Megjegyzések a *Begej* névhez. In: KISS GÁBOR – ZAICZ GÁBOR szerk., *Szavak – nevek – szótárak. Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 62–70.

ÖRDÖG FERENC 1981/2008. Zala megye helységneveinek rendszere. In: ÖRDÖG FERENC, *Válogatott tanulmányok*. Szerk. KISS JENŐ. Czupi Kiadó, Nagykanizsa. 43–52.

A különböző típusú szakirodalmi tételeket a következőképpen írjuk le.

Folyóiratban megjelent tanulmány esetében a cikk címét követően a folyóirat, periodika nevét adjuk meg (dőlt betűvel). Az évfolyamot, kötetszámot is jelöljük (normál betűtípussal). Az évfolyamon belüli kötetszámot csak az éven belül nem folyamatos lapszámozású periodikáknál tüntetjük fel, az évfolyamhoz / jellel kapcsolva. Pl.:

GASQUE, THOMAS J. 2010. The American Name Society and International Onomastics. *Onoma* 45: 87–106.

KÁLMÁN BÉLA 1986. Átvétel, fordítás, új név. *Névtani Értesítő* 11: 48–53.

LADÓ JÁNOS 1988. Látszat a családnevekben. *Édes Anyanyelvünk* 9/2: 11.

Önálló kötetek esetében lehetőleg a teljes címet közöljük. Sorozatban megjelent kiadványoknál a kötet (dőlt betűs) címe után (immár normál betűtípussal) a sorozat címét és a kiadvány sorszámát is megadjuk. Végezetül közöljük a kiadó nevét, majd attól vesszővel elválasztva a megjelenés helyét. Kéziratok esetében a lelőhelyet közöljük. Pl.:

BÁRCZI GÉZA 1951. *A tihanyi apátság alapítólevele mint nyelvi emlék*. Nyelvészeti Tanulmányok 1. Akadémiai Kiadó, Budapest.

B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk. 1997. *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30)* 1–2. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest–Miskolc.

TAKÁCS TERÉZ 1989. *Névmagyarosítások Bánhidán 1895–1947*. Szakdolgozat. ELTE BTK, Budapest.

Tanulmánykötetben, konferenciakötetben megjelent írás esetében a tanulmány címét követő „In:” után a szerkesztő(k) nevét (kiskapitálissal), a kötet címét (dőlt betűvel), esetleges sorozatcímét és -számát, majd a kiadót és a kiadás helyét adjuk meg. Pl.:

BALÁZS JÁNOS 1970. A nevek általános nyelvészeti vonatkozásai. In: KÁZMÉR MIKLÓS – VÉGH JÓZSEF szerk., *Névtudományi előadások. II. névtudományi konferencia. Budapest, 1969.* Nyelvtudományi Értekezések 70. Akadémiai Kiadó, Budapest. 295–301.

SCHMUCK, MIRJAM – DRÄGER, KATHRIN 2008. The German Surname Atlas Project – Computer-Based German Surname Geography. In: AHRENS, WOLFGANG – EMBLETON, SHEILA – LAPIERRE, ANDRÉ eds., *Names in Multi-Lingual, Multi-Cultural and Multi-Ethnic Contact. Proceedings of the 23rd International Congress of Onomastic Sciences. August 17–22, 2008, York University, Toronto, Canada.* York University, Toronto. 319–336. <https://yorkspace.library.yorku.ca/xmlui/handle/10315/2901>

A kifejezetten az **interneten** elérhető munkákra történő hivatkozásokat lehetőség szerint a fentebbi típusokhoz igazítjuk, megadva az internetes elérés helyét. Pl.:

COHEN, GILLIAN – BURKE, DEBORAH M. 1993. Memory for proper names: A review. *Memory* 1: 249–263. <https://doi.org/10.1080/09658219308258237>

FEJES LÁSZLÓ 2014. Miért nem írunk családnevekről? *Nyelv és Tudomány*. <http://www.nyest.hu/hirek/miert-nem-irunk-csaladnevekről>

Kivételesen (rövid recenzió, personalia és csupán néhány szakirodalmi hivatkozás esetén) a hivatkozott munkák minden bibliográfiai adatát megadhatjuk a szövegben (BENKŐ LORÁND, Üver. Erdélyi Múzeum 1944. 49: 133–134; HAJDÚ MIHÁLY, Családnevek enciklopédiája. Tinta Kiadó, Budapest, 2010) is, külön irodalomjegyzék nélkül.

5. A Névtani Értesítő a Tanulmányok, illetve Műhely rovatában megjelenő önálló közleményeket a továbbiakban **DOI** (digitálisobjektum-) **azonosítóval** látja el, mely az interneten megjelenő változatok jobb elérhetőségét szolgálja. A folyóiratban publikált közlemények azonosítóit a szerkesztőség biztosítja.

A folyóiratunk által alkalmazott, ún. CrossRef DOI szabályai szerint az így közzétett cikkek bibliográfiájában minden olyan szakirodalmi tételnél, amely maga is rendelkezik hasonló DOI azonosítóval, ezt az azonosítót a szerzőnek **fel kell tüntetni**. DOI azonosítóval rendelkezhetnek folyóiratcikkek, önállóan megjelent kötetek, könyvfejezetek, valamint egyéb típusú digitális állományok (pl. doktori disszertációk pdf változatai) is.

A hivatkozott irodalom DOI azonosítóinak feltárásához segítséget nyújt a szolgáltatás internetes oldala.³ Itt feltölthető a cikk teljes bibliográfiája is, melynek tételeit az oldal ellenőrzi, s a valószínűsíthető találatokat megjeleníti. (A felkínált találatokat szükséges azonban egyenként is ellenőrizni, hogy ténylegesen a hivatkozott szakirodalmi tételre, s ne például egy arról később megjelent ismertetésre utaljanak.) Ugyanezen, vagy a szolgáltatótól független (központi) <http://doi.org> oldalon a DOI azonosítók felől is kereshetünk, illetve ellenőrizhetjük azokat.

A **bibliográfiában** szereplő, DOI azonosítóval rendelkező folyóiratcikk vagy teljes kötet esetében ezt a DOI azonosítót adjuk meg a bibliográfiai leírás végén. Könyvfejezet esetében – ha van ilyenje – a könyvfejezet DOI azonosítóját tüntessük fel a bibliográfiában; ha nincs, de a befoglaló kötet rendelkezik DOI azonosítóval, akkor azt közöljük.

³ <https://doi.crossref.org/SimpleTextQuery>, illetve <https://search.crossref.org/search/references>.

Ha az adott bibliográfiai tételnek DOI azonosítója és egyéb internetes elérhetősége is van, csak az állandó elérhetőséget biztosító DOI azonosítót közöljük. DOI azonosító feltüntetése esetén az utolsó letöltés idejét nem adjuk meg. A DOI azonosítót a bibliográfiai tétel végén, a közvetlen elérhetőséget biztosító internetes (<https://doi.org/> kezdetű) formában közöljük. Pl.:

- BÁBA BARBARA 2017. A földrajzi köznevek funkcionális jellemzői. *Magyar Nyelv* 113: 167–178. <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2017.2.167>
- HOUGH, CAROLE ed. 2016. *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.001.0001>
- LAWSON, EDWIN D. et al. 2016. Personal Naming Systems. In: HOUGH, CAROLE ed., *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.013.31>

6. A Névtani Értesítő megjelenő számait a hagyományos megjelentetés mellett **elektronikus formában, szabad hozzáférésű** (Open Access) formában is közzéteszük a folyóirat saját oldalain,⁴ illetve az ELTE és az MTA repozitóriumában. A dokumentumok elektronikus formában szabadon elmenthetők, másolhatók; változtatások nélkül, a forrásra való hivatkozással használhatók. Az alkalmazás kereskedelmi célokat nem szolgálhat, az kizárólag saját célokra történő felhasználásra értendő. A szerzői és egyéb jogok a kiadót és a szerzőt illetik. Minden más terjesztési és felhasználási forma esetében az 1999. évi LXXVI. szerzői jogról szóló törvény és az ahhoz kapcsolódó jogszabályok az irányadók. A periodika elektronikus változatára a CC BY-NC-ND (Creative Commons – Attribution-NonCommercial-NoDerivatives) licenc feltételei érvényesek.

A folyóirat kiadói a szerzőknek korlátozás nélkül lehetővé teszik, hogy cikküknek akár a szerkesztőség által elfogadott, esetleg még nem végleges kéziratát (pre-print verzióját) közzétegyék. A jog magában foglalja a kézirat szabad közzétételét ímélen, a szerző vagy intézménye honlapján, a szerző kutatóhelyének zárt vagy korlátozás nélkül elérhető repozitóriumában, illetőleg egyéb nonprofit szervereken. Ebben az esetben figyelmeztetni kell az olvasókat, hogy a szóban forgó kézirat nem a mű végső, kiadott változata, s utalni a várható megjelenésre. Ha a cikk végső változata már megjelent, engedélyezzük, sőt javasoljuk a szerzőnek ezt (a post-print) változatot közzétenni. Ebben az esetben meg kell adni a folyóiratban való megjelenés pontos helyét, adatait is.

A szerző kéziratának benyújtásakor **ezen irányelveket** automatikusan **elfogadja**.

⁴ A folyóirat OJS rendszerű oldalán: <https://ojs.mtak.hu/index.php/nevtert>, illetve összes korábbi évfolyamát is közreadó archívumában: <http://nevtert.elte.hu>.

Számunk szerzői

Rövidítések: BTK = Bölcsészettudományi Kar, DE = Debreceni Egyetem, egy. = egyetemi, EKKE = Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, ELTE = Eötvös Loránd Tudományegyetem, f. = főiskolai, HUN-REN = Magyar Kutatási Hálózat, KRE = Károli Gáspár Református Egyetem, ME = Miskolci Egyetem, ny. = nyugalmazott, NYE = Nyíregyházi Egyetem, NYTK = Nyelvtudományi Kutatóközpont, tud. = tudományos, UKF = Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem.

Dr. Bauko János, egy. docens, UKF Közép-európai Tanulmányok Kara, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Nyitra (Nitra, Szlovákia), e-mail: jbauko@ukf.sk — Dr. Fábian Zsuzsanna, professor emeritus, ELTE BTK Romanisztikai Intézet, Olasz Nyelvi és Irodalmi Tanszék, Budapest, e-mail: fabian.zsuzsanna@btk.elte.hu — Dr. Farkas Tamás, egy. docens, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest, e-mail: farkas.tamas@btk.elte.hu — Dr. Fekete Norbert, tudományos munkatárs, ME Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet; Digitális Örökség Nemzeti Laboratóriuma, Miskolc, e-mail: norbert.fekete@uni-miskolc.hu — Dr. N. Fodor János, egy. docens, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest, e-mail: nfodor.janos@btk.elte.hu — Dr. Gréczy-Zsoldos Enikő, egy. docens, ME Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Miskolc, e-mail: tgzseniko@gmail.com — Dr. Györffy Erzsébet, egy. docens, DE BTK Magyar Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, e-mail: gyorffy.erszebet@arts.unideb.hu — Hauber Kitti, doktorandusz, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Magyar Nyelvészet Doktori Program; HUN-REN NYTK Lexikológiai Intézet, Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Intézet, Budapest, e-mail: hauber.kitti@nytud.hun-ren.hu — Horváth Brigitta, doktorandusz, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Alkalmazott Nyelvészet Doktori Program, Budapest; HUN-REN NYTK Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Intézet, Budapest, e-mail: h.horvath.brigitta@gmail.com — Jenei Kamilla, egy. hallgató, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest, e-mail: kamilla.jenei7@gmail.com — Dr. Kecskés Judit, egy. docens, ME Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Intézeti Tanszék, Miskolc, e-mail: judit.kecskes@uni-miskolc.hu — Dr. Kenyhercz Róbert, f. docens, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Kölcsey Ferenc Tanítóképzési Intézet, Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszék, Debrecen, e-mail: kenyhercz.robert@drhe.hu — Dr. Kozma Judit, tud. munkatárs, HUN-REN NYTK Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Intézet, Budapest, e-mail: kozma.judit@nytud.hun-ren.hu — Dr. Kúspér Judit, egy. docens, EKKE Bölcsész- és Művészeti Kar, Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Irodalomtudományi Tanszék, Eger, e-mail: kuspér.judit@uni-eszterhazy.hu — Dr. Lőrincz Julianna, ny. f. tanár, EKKE Bölcsészettudományi és Művészeti Kar, Nyelv- és Irodalomtudományi

Intézet, Magyar Nyelvészeti Tanszék, Eger; Selye János Egyetem Tanárképző Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Komárom (Komárno, Szlovákia), e-mail: lorincz.julianna@uni-eszterhazy.hu — Dr. Pál Helén, tud. munkatárs, Magyarországi Kutató Intézet, Nyelvtervezési Kutatóközpont, Budapest, e-mail: pal.helen@mki.gov.hu — Dr. Parapatics Andrea, egy. docens, Pannon Egyetem Humántudományi Kar Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Veszprém, e-mail: parapatics.andrea@htk.uni-pannon.hu — Dr. Pethő József, f. tanár, ME Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Intézeti Tanszék, Miskolc, e-mail: jozsef.petho@uni-miskolc.hu — Dr. Póczos Rita, egy. adjunktus, DE BTK Magyar Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, e-mail: poczos.rita@arts.unideb.hu — Dr. Rác Anita, egy. docens, DE BTK Magyar Nyelvtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, e-mail: ranita@mnytud.arts.unideb.hu — Sasvári Anna, doktorandusz, ME Irodalomtudományi Doktori Iskola, Miskolc, e-mail: anna.sasvari@uni-miskolc.hu — Dr. Schäffer Anett, egy. tanársegéd, ME Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Modern Filológiai Intézet, Angol Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszék, Miskolc, e-mail: anett.schaffer@uni-miskolc.hu — Dr. Sebestyén Zsolt, egy. docens, NYE Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Magyar Nyelvészeti Intézeti Tanszék, Nyíregyháza, e-mail: sebestyen.zsolt@nye.hu — Dr. Slíz Mariann, egy. tanár, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest, e-mail: sliz.marianna@btk.elte.hu — Spolárné Imreh Réka, doktorandusz, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Magyar Nyelvészet Doktori Program, Budapest, e-mail: imrehreka@gmail.com — Dr. Tasi Réka, egy. docens, ME Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Magyar Irodalomtudományi Tanszék, Miskolc, e-mail: reka.tasi@uni-miskolc.hu — Tóth Panna, egy. hallgató, KRE Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Anglisztika Intézet, Budapest, e-mail: tothpanna26@gmail.com — Wendl Dávid, szaktájékoztató, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet Könyvtára, Budapest; DE BTK Magyar Nyelvtudományi Intézet, Debrecen, e-mail: wendl.david@btk.elte.hu

NÉVTANI ÉRTESÍTŐ

Peer-reviewed onomastic journal of the Institute of Hungarian Linguistics
and Finno-Ugric Studies of ELTE Eötvös Loránd University
and the Society of Hungarian Linguistics, Budapest

Editor-in-chief: Tamás Farkas (ELTE)

Editor: Mariann Slíz (ELTE)

Editorial Board:

János Bauko (UKF), Andrea Bölcskei (KRE), Zsuzsanna Fábíán (ELTE),
Károly Gerstner (HUN-REN), Attila Hegedűs (PPKE), István Hoffmann (DE),
Dezső Juhász (ELTE), Krisztina Laczkó (ELTE), Valéria Tóth (DE)

Address of the Editorial Office:

ELTE Institute of Hungarian Linguistics and Finno-Ugric Studies
H-1088 Budapest, Múzeum körút 4/A, Hungary – Email: nevert@btk.elte.hu

Online: <https://ojs.mtak.hu/index.php/nevert> – Archive: <https://nevert.elte.hu>

ISSN 0139-2190 (print) – ISSN 2064-7484 (online)

No. 46

Budapest, 2024



Supported by: University Excellence Fund and Journal Development Fund of
ELTE Eötvös Loránd University

Copy editor: Dávid Wendl

Printed by: Fellini Kft.